

ISSN 1987 – 5789

ESSN 2587- 5426

ეკონომიკა და ბიზნესი
ECONOMICS AND BUSINESS
ЭКОНОМИКА И БИЗНЕС

1

ტომი XIII Volume

2020

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის რეფერირებადი და რეცენზირებადი
საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი

Refereed and Reviewed International Scientific and Analytical Journal of the
Faculty of Economics and Business,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

გამოდის 2008 წლის იანვრიდან ორ თვეში ერთხელ,
2015 წლიდან - კვარტალურად
Publish since January 2008 once in two months,
since 2015 – Quarterly

რედაქციის მისამართი: თბილისი, უნივერსიტეტის ქ. N2
თსუ მალღივი კორპუსი, III სართული, 317-316
ტელ. +995 32 2 25 04 84

**მთ.რედაქტორი: 599794949, მოადგილე - 599103816, პ/მდ. - 599218384,
მთ.სპეც. – 577970280**

Address: Tbilisi, University str. N2.

Tel: Chief Editor - 599794949, Deputy Chief Editor -599103816, Responsible Secretary –
599218384, Chief Specialist – 577970280
Tel: +995 32 2 25 04 84 - 9781, 9763, 9724

eb.tsu.ge
e-mail: ebf.journal@tsu.ge

სარედაქციო კოლეგია

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორები, პროფესორები: **რამაზ აბესაძე**, **იური ანანიაშვილი**, **თეიმურაზ ბერიძე**, **სიმონ გელაშვილი**, **რევაზ გველესიანი**, **რევაზ გოგობია** (რედაქტორის მოადგილე), **თამაზ ზუბიაშვილი** (პასუხისმგებელი მდივანი), **ნუგზახ თოდუა**, **იხაკი კოვზანაძე**, **იხაკი მანაგაძე**, **მუხთაზ მალხაძე**, **ედგუჯა მექვაბიშვილი** (მთავარი რედაქტორი), **დავით ნარმანია**, **ნუგზარ პაიჭაძე**, **ვლადიმერ პაპავა** (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი), **ლევან საბაური**, **ავთანდილ სილაგაძე** (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი), **დემურ სიჭინავა**, **მირიან ტუხაშვილი**, **გიორგი ლაღანიძე**, **თეიმურაზ შენგელია**, **ეთერ ხარაიშვილი**, **იოსებ ხელაშვილი**.

სარედაქციო კოლეგიის უცხოელი წევრები

ვოლფგანგ ვენგი – ბერლინის უნივერსიტეტის პროფესორი; **დმიტრო ლუკიანენკო** – კიევის ვადიმ ჰეტმანის სახელობის ნაციონალური ეკონომიკური უნივერსიტეტის რექტორი, პროფესორი; **იან მიხაილუკი** – ვარშავის უნივერსიტეტის ეკონომიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დეკანი, ეკ. მეცნ. დოქტორი, პროფესორი; **დომიტილი სოხოკინი** – რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი; **იოსებია მ. კინგი** – ოსტფოლდის უნივერსიტეტის კოლეჯის ეკონომიკისა და სოციალური მეცნიერებების გამოყენებითი ეკონომიკის კვლევითი ჯგუფის ხელმძღვანელი (ნორვეგია); **ამეზიან ფეხვინი** – გრენობლის ალპების უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტის პროფესორი (საფრანგეთი); **ედიზაბეთ ჩაკო** – ჯორჯ ვაშინგტონის უნივერსიტეტის გეოგრაფიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების პროფესორი (აშშ); **ცომას ჰაღდმა** – ტარტუს უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ადმინისტრირების ფაკულტეტის დეკანი, პროფესორი (ესტონეთი).

EDITORIAL BOARD

Doctors of Economic Sciences, Professors: **Ramaz Abesadze, Iuri Ananiashvili, Teimuraz Beridze, George Ghaghanidze, Simon Gelashvili, Revaz Gvelesiani, Revaz Gogokhia** (Deputy Redactor), **Eter Kharashvili, Ioseb Khelashvili, Irakli Kovzanadze, Irakli Managadze, Murtaz Maghradze, Elguja Mekvabishvili** (Redactor), **Davit Narmania, Nugzar Paichadze, Vladimir Papava** (Academician of Georgia National Academy of Sciences), **Levan Sabauri, Avtandil Silagadze** (Academician of Georgia National Academy of Sciences), **Temur Shengelia, Demur Sichinava, Nugzar Todua, Mirian Tukhashvili, Tamaz Zubiashvili** (Executive Secretary).

FOREIGN MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

Elizabeth Chako – Professor of Geography and International Affairs, George Washington University (USA); **Ameziane Ferguène** – Professor of Economics, Grenoble Alps University (France); **Toomas Haldma** – Tartu University, Dean of the Faculty of Economics and Business Administration, Professor; **Roswitha M. King** – Leader of Research Group ‘Applied Economics,’ Faculty of Economics and Social Sciences, Ostfold University College (Norway); **Dmytro Lukianenko** – Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Rector, Professor; **Jan Mikhalek** – University of Warsaw, Dean of the Faculty of Economic Sciences, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Dmitry Sorokin** – Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Wolfgang Weng** – Berlin University, Professor.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II -
საშობაო ეპისტოლე - 2020.....11

ეკონომიკური თეორია ო ეკონომიკური პოლიტიკა

პაატა კოლუაშვილი, იოსებ არჩვაძე - საარსებო მინიმუმი საქართველოში და მისი ოპტიმალური დონის განსაზღვრის აუცილებლობა 13

გოგიტა თოდრაძე - ეროვნულ ანგარიშთა სისტემის ახალი მეთოდოლოგია და დანერგვის თავისებურებანი 30

ნატალია კუბინი, ვიქტორია მაჩიციჩი, თამიდა კოსოვიცა - სტრატეგიული რეგიონალური განვითარების პოტენციალის თანამედროვე შინაარსი 41

სოციალური პოლიტიკა ო დემოგრაფია

ელისაბედ ჩაკო - დახმარება და ქველმოქმედება: კავშირი დოაბას რეგიონის პენჯაბელ ემიგრანტებსა და მათ მშობლიურ ქალაქებს შორის 52

სიმონ გელაშვილი, მერაბ ხმალაძე, ზამირა შონია - საქართველოს სტუდენტი-ახალგაზრდობის რეპროდუქციული განწყობა 69

მიკროეკონომიკა ო მაკროეკონომიკა ო ეკონომეტრიკა

თენგიზ ვერულავა, რევაზ ჯორბენაძე - პირველადი ჯანდაცვის მეკარიბჭეობა და მიმართვიანობა: პაციენტების თვალსაზრისი ოჯახის ექიმის როლზე 80

გვანცა სისოშვილი - რისკის იდენტიფიკაციის თავისებურებები სამშენებლო სამუშაოების სახელმწიფო შესყიდვის პროცესში 93

ფინანსები და საბანკო საქმე ო აღრიცხვა, ანალიზი, აუდიტი

ლევან საბაური, ნადეჟდა კვატაშიძე - სესხის და კაპიტალის ფინანსური ინსტრუმენტების ზოგიერთი ასპექტი 108

მაია გოგობია - კომერციული ბანკების მართვის ზოგიერთი თანამედროვე ტენდენცია 118

ღაშა დაბაძე, იახოსდავა ბაბიჩი, იჩაკვი გაბხიაძე - კაპიტალის მარაგის და კაპიტალის უკუგების შეფასება საქართველოსთვის 125

ბიზნესი ო მენეჯმენტი ო მარკეტინგი ო ტურიზმი

მანანა ხარხელი, გიორგი მორჩილაძე - ემოციური ინტელექტის მნიშვნელობა ეფექტიანი ლიდერობისთვის 144

ჩარიტა ვაში - სოციალური მედიის ახალი მარკეტინგული კონტექსტი (კონცეპტუალური მიმოხილვა)	152
ნანა კაციტაძე, ინეზა ვანაძე - რაჭის სოფლის ტურიზმის პრიორიტეტული მიმართულებების ფორმირებისა და განვითარების მეთოდოლოგიური რეკომენდაციები	165

ინფორმაცია

ჟურნალ „ეკონომიკა და ბიზნესის“ 2019 წლის # 1-4 შინაარსი (ტ.12).....	184
---	-----

CONTENTS

Catolicos-Patriarch of Georgia Ilia II - Christmas Epistle - 2020.....	11
--	----

ECONOMIC THEORY ◊ ECONOMIC POLICY

Paata Koguashvili, Joseph Archvadze - The Subsistence Minimum in Georgia and the Necessity for Determining Its Optimal Level	13
Gogita Todradze - New Methodology of National Accounts System and Peculiarities of its Implementation	30
Natalia Kubini, Viktoria Marhiticy, Tamila Kosovilka - Modern Contents of Strategic Regional Development Potential	41

SOCIAL POLICY ◊ DEMOGRAPHY

Elizabeth Chacko - Conspicuous Consumption and Philanthropy: Connections between Punjabi Immigrants from the Doaba Region and Their Hometowns.....	52
Simon Gelashvili, Merab Khmaladze, Zamira Shonia - Reproductive Disposition of Georgian Students and Youth	69

MICROECONOMICS ◊ MACROECONOMICS ◊ ECONOMETRICS

Tengiz Verulava, Revaz Jorbenadze - Primary Care Gatekeeping and Referrals: Patient's View on the Family Physician Role	80
Gvanca Sisoshvili - Risk Identification Peculiarities in Public Procurement of Construction Works	93

FINANCE, BANKING ◊ ACCOUNTING, AUDITING

Levan Sabauri, Nadezhda Kvatashidze - Some Aspects of Loan and Capital Financial Instruments	108
Maia Gogokhia - Some Modern Trends in the Management of Commercial Banks.....	118
Lasha Labadze, Yaroslava Babych, Irakli Gabriadze - Estimating Capital Stock and Return on Capital for Georgia	125

BUSINESS ◊ MANAGEMENT ◊ MARKETING ◊ TOURISM

Manana Kharkheli, Giorgi Morchiladze - The Importance of Emotional Intelligence for Effective Leadership	144
Charita Jashi - The New Context of Marketing in Social Media	

(Conceptual review) 152
Nana Katsitadze, Ineza Vatsadze - Methodological Recommendations
for Forming and Developing Priority Directions of Racha Rural Tourism 165

INFORMATIONON

The Content of the Journal “Economics and Business” in 2019 (V.XII, 1-4.)..... 184

**სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის,
მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსის და ბიჭვინთისა და
ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტ ილია II-ის საშობაო ეპისტოლე**

ყოვლადსამღვდელონო მღვდელ-მთავარნო, ღირსნო მოძღვარნო, დიაკონნო, ბერ-მონაზონნო, ხელისუფალნო, საქართველოს წმინდა მართლმადიდებელი ეკლესიის წევრნო, მკვიდრნო ივერიისა და ჩვენი ქვეყნის საზღვრებს გარეთ მცხოვრებნო თანამემამულენო, მოგმართავთ, ქართველნო, აფხაზნო, ოსნო, ბერძენნო, უკრაინელნო, რუსნო, სომეხნო, ებრაელნო, აზერბაიჯანელნო, უდინნო, იეზიდნო, ქურთნო, ინგუშნო, ჩერქეზნო, ჩეჩენნო, ლეკნო და ყოველნო ერნო!

აჰა, დადგა ჟამი ღვთის განკაცების უდიდესი საიდუმლოსი. დღეს იშვა დამბადებელი, „რომლის მიერაც შეიქმნა ყოველი: მიწიერიც და ზეციერიც; ხილული თუ უხილავი, საყდარნი თუ უფლებანი, მთავრობანი, თუ ხელმწიფებანი“, დღეს იშვა ის, „ვის მიმართ და ვის მიერაც ყოველივე დაიბადა“ (კოლას.1,16).

ამიტომაც ახლა მორწმუნენი გონებით მივისწრაფვით ბეთლემისაკენ, რათა განვიცადოთ 2000 წელზე მეტი ხნის წინ დამდგარი უდიდებულესი ჟამი, როდესაც ამსოფლიური პატივისაგან მოკლებულ, აღთქმული მიწის ერთ ცივ და ბნელ გამოქვაბულში აღესრულა სასწაული, რომლის სადარი სამყაროში არაფერი მომხდარა და არც არასოდეს მოხდება.

მიუწვდომელი, გარეშემოუწერელი, მიუახლებელი ღმერთი განკაცდა, რათა კაცი განღმრთობილიყო; ქუმარიტი უფლის მადიდებელი ერის წიაღში, წმინდა დავით მეფის მოდგმაში, იშვა ძე ღვთისა და თვალშეუდგამმა ნათელმა ჩვენთან მარადიულად ყოფნა ინება; უკვდავმა მოკვდაობა, უხრწნელმა ხრწნადობა მიიღო, რათა ჩვენ მოკვდავნი და ხრწნადნი სიკვდილის საკვრელთაგან დავეხსენით.

დღეს ყოველნი მართლმორწმუნენი ქრისტეშობის მახარებელნი ვართ, რადგან ჩვეთან არს ღმერთი! დღეიდან მისი მომძიებელნი ვეზიარებით და უხვად მივიღებთ აქამდე მიუწვდომელ მადლთა სისავსეს – კეთილმსახურებათა ნიჭსა და უნარს და ხილულ და უხილავ სამყაროს შევ-

ღალადებთ: იხარებდით და აკურთხებდით შემოქმედს ცანი და ქვეყანა, რამეთუ ჩვენთან არს ღმერთი!

იხარებდით და აკურთხებდით უფალსა უფლებათასა ანგელოზნი და ყოველი სულდგმულნი, რამეთუ ჩვენთან არს ღმერთი!

იხარებდით და აკურთხებდით ახალ ადამს მეფენი და მამათმთავარნი, ერნი და ტომნი; აკურთხებდით უფლის ყოველ საქმეს, უგალობდით და განადიდებდით მას უკუნისამდე, რამეთუ ჩვენთან არს ღმერთი!

რომ არა შენი საკვირველი შობა, კაცობრიობას არ ეყოლებოდა მაგალითი უაღმატებულესი სიყვარულისა და მშვიდობისმოყველისა, ჭეშმარიტი მეფისა, მოძღვრისა და მასწავლებლისა, სახე უზენაესი სიმდაბლისა და თავდადებისა, ერთგულებისა და მეგობრობისა; ხატი ზეციური მამა-ძეობისა.

ჩვენ, ამპარტავნებითა და განდიდების სურვილით შეპყრობილნი, საკუთარ თავს ვერასოდეს ვიპოვიდით, ეგოისტური „მეს“ მბრძანებლობას ვერ გავქეცოდით და არც დავთმობდით. შენ გვასწავლე, იესო, რომ სიყვარულშია ხსნა, რომ სიმდაბლესია – სიმაღლე, სიმარტივესა და უბრალოებაში – სიდიადე; მოყვასის მსახურებაში – სიხარული; გაცემაში – შეძენა და დათმენაში – გამარჯვება; რომ მტრის სიყვარულშია სიყვარულის სისრულე და სხვისთვის თავგანწირვაშია საკუთარი სულის პოვნად

შენი განხორციელებისათვის, მხსნელო, დედამინაც განემზადა და გიძღვნა ქალწულთა მშვენება, დედათა სიქადული – ნმინდა მარიამი. გიხაროდენ, ურჩეულესო ჭურჭელო, ყოველთა ნათესავთა შორის სანატრელო (ლუკ. 1.48);

გიხაროდენ, დედაო ღვთისა, ევას ცრემლთა აღმხოცო; ცხოვრების ხეო, სიცოცხლის ნაყოფის მომცემო;

გიხაროდენ, ცოცხალო ტაძარო ღვთისაო, ჩვენს ლოცვათა უფლისადმი აღმწვენელო.

უფლის განგებამ ინება, რომ შენი მზრუნველობით ჩვენც ღვთის ერი გავმხდარიყავით.

საუკუნეთა განმავლობაში მრავალფერ განსაცდელთაგან ვნებულმა მცირე სამწყსომ შენი მფარველობით გაუძლო ათას ქართველს და დარჩა ქრისტეს ერთგული. დღესაც შენ გასასოებს ჩვენი დამაშვრალი ერი, მრავალთაგან მრავალჯერ ნალალატები და ჯვარცმული, მაგრამ მაინც გაუტეხელი და ღვთის მოიმედე.

ჩვენც, მონანი და მხევალნი შენნი, მოგმართავთ ცისა და ქვეყნის დედოფალს: კვლავაც შეენიე უძღურებათა ჩვენთა, შეგვავედრე ძესა შენსა და ღმერთსა ჩვენსა, რათა ყოველნი მკვიდრნი იბერიისანი, შეცდომილნი ძენი და ასულნი ჩვენნი, გზასა ჭეშმარიტებისასა შეუდგენ; ბოროტმზრახველთა, მოშურნეთა და მაჭირვებელთა გულნი ღმობიერ-ჰყავ

და დაამშვიდე; დამნაშავეთ სინანული მიეც, საპყრობილეთა შინა მყოფთ – თავისუფლების სიხარული, უსამართლოთ – სამართალი, მშვიერთ – პური, შიშველთ – სამოსელი, უპოვართ – სარჩო-საბადებელი, კეთილად მუშაკთ – ღირსი სასყიდელიდ ურვათა მრავალთა დამტევნელო, ყოვლადუბინოო ღვთისმშობელო, ნუგეში-ეც მტირალთ, ყოველივე სასიკეთოდ წარუმართე მადლიერებით ჭირთა დამთმენილთ, ჭაბუკთა და ყრმათა სიმხნე მიჰმადლე და სულიერად განსწავლე, სნეულნი განკურნე, მცოვანნი შთამომავალთა კეთილდღეობით გაახარე, უცხოეთში მყოფნი თანამემამულენი სამშობლოში მშვიდობით დააბრუნე, იქ დარჩენილნი კი უფლის სადიდებლად და სამშობლოს საკეთილდღეოდ აღვანე.

განგვიმტკიცე სიყვარული, სასოება და შიში უფლისა, ერთგული მსახურება ეკლესიისა, მამულისა და მოყვასისა. მოგვმადლე გული წმინდა და სული წრფელი, გონება ნათელი და შემეცნების სიღრმე, სხეული ჯანსაღი და უვნებელი. გვაშორე მუცლადღებულ ყრმათა კვლა და თვითმკვლელობები.

აღადგინე, დალოცე და განამტკიცე საზღვარნი საქართველოისანი, და მას შინა მკვიდრნი დაიცევ „შიმშილისაგან, სრვისა, ძრვისა, ცეცხლისა, მახვილისა, ზედა მოსვლისაგან მტერთასა“, სტიქიონთავნებისაგან და ყოველი ბოროტი ძალის მანქანებისაგან; დალოცე და განამტკიცე ოჯახები ჩვენი და აკურთხე იგინი შვილთა სიმრავლითა და ნაყოფთა სიუხვითა.

გევედრებით, მეოხ-ეყავ მართლმადიდებლობით აღსრულებულთა ჩვენთა წინაპართა – მეფე-დედოფალთა, კათოლიკოს-პატრიარქთა, სამშობლოს ერთგულთა და თავდადებულთა მონათა და მხევალთა შენთა, მომხსენიებელთა გარეშე დარჩენილთა ყოველთა; გევედრები შორებელთა და მახლობელთათვის, რომელნი შეწევნასა ჩვენსა შემოვედრებულ არიან, რათა ყოველნი შემოქმედმან სავანესა მართალთათვის გამზადებულსა დაანესოს.

არ განგვეშორო, დედაო, არცა ჟამსა მას მეორედ მოსვლისა ძისა შენისასა და ჩვენ მსასოებელთა შენთა, მეოხ გვეყავ წინაშე მისა, რათა მართალთა თანა ვიხარებდეთ და ვადიდებდეთ დამბადებელსა ჩვენსა, ყოველთა შემწყნარებელსა და სიყვარულსა დაუსრულებელსა, მამასა და ძესა და წმინდასა სულსა ან და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე, ამინ.

ბეთლემს შობილო ქრისტე ღმერთო, ამ დიდებულ ღამეს, სულითა და გონებით შენსკენ მოლტოლვილნი, კანდლად გინთებთ ჩვენს ლოცვა-ვედრებასა და ქება-დიდებას; ოქროს, გუნდრუკისა და მურის ნაცვლად ძღვნად მოგართმევთ ჩვენს გულებს, სიყვარულსა და ერთგულებას, კრძალვითა მოგეგებებით და ვხმობთ:

დიდება შენს მობრძანებას, ყრმაო, მშვიდობის მთავარო! (ეს.9,5)

დიდება შენს გარდამოსვლას, უფალო საბაოთ! (ეს. 37,16)

დიდება შენს მოვლინებას, ადონაი უფალო! (ეზ. 37.3)

გაკურთხებთ და აღგამაღლებთ შენ საუკუნითგან უკუნისამდე და ვაკურთხებთ მშობელსა შენსა, დედათა შორის კურთხეულს (ლუკა 1.42).

და კიდევ ერთხელ შეგთხოვთ, მოჰფინე შენი მშვიდობა, შენი წყალობა, ურნმუნობით დამძიმებულ მშფოთვარე მსოფლიოს; ავის და კარგის გარჩევის უნარი და სიბრძნე მოგვეც და შენი სასუფეველის მკვიდრნი გაგვხადე.

„ქრისტე იშვების, – ადიდებდეთ! ქრისტე ზეცით, – მიეგებვოდეთ! ქრისტე ქვეყანასა ზედა, – ამაღლდით! კვალად ბნელი დაიხსნების, კვალად ნათელი მოიქცევის! ძველნი წარხდეს, აჰა, იქმნა ყოველივე ახალ“ (გრ. ღვთისმეტყველი),

გიხაროდეთ, რამეთუ ჩვენთან არს ღმერთი!

სიყვარულით თქვენთვის მლოცველი

იღია II

სხუდიაჲ საქაიხვედოს კათოღიკოს-პაჭიიაჲი

ეკონომიკური თეორია და ეკონომიკური პოლიტიკა
ECONOMIC THEORY AND ECONOMIC POLICY

საარსებო მინიმუმი საქართველოში და მისი ოპტიმალური
დონის განსაზღვრის აუცილებლობა აუცილებლობა

პაატა კოღუაშვილი

პროფესორი

საქართველოს გეგნიკური

უნივერსიტეტი

paata_koguashvili@hotmail.com

იოსებ არჩვაძე

პროფესორი

ქუთაისის უნივერსიტეტი

josepharchvadze@yahoo.com

საახსებო მინიმუმი წახმოადგენს სოციალურ ორიენტაციას, ცხოვრების დონის სოციალურ სტანდარტს. საქართველოს მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი წლების განმავლობაში ახასხუდფასოვნად იკვებება. აღნიშნულის გათვალისწინებით, საქართველოში უახლოეს მომავალში გადასაჭრედი პრობლემებიდან უპირველესს სწოხედ მოსახლეობის კვების ხაციონის გაუმჯობესება და მისი განმსაზღვრედი პირობის - სუხსათით უზრუნველყოფა წახმოადგენს. მოცემულ სტატიაში სწოხედ ამ თვადსაზრისით განიხილება საახსებო დონის მინიმუმის საკითხი და შემოთავაზებულია მისი ცვლილების აუცილებლობა.

საკვანძო სიტყვები: საახსებო მინიმუმი, ცხოვრების დონე, სასუხსათო უშიშოება, სუხსათით უზრუნველყოფა, სასუხსათო კადათა.

შესავალი

საარსებო მინიმუმი, მისი კომპონენტების რაოდენობრივი პარამეტრები და ფაქტობრივი დაკმაყოფილების დონე ახასიათებს ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების ფაქტობრივ მდგომარეობას და განეკუთვნება ფუნდამენტურ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ და ეკოლოგიურ პრობლემათა კატეგორიას.

აღნიშნული ინდიკატორი წარმოადგენს სოციალურ ორიენტაციას, ცხოვრების დონის სოციალურ სტანდარტს, რომელიც გამოიყენება გასაცემი ხელფასების, პენსიების, სტიპენდიების, შემწეობებისა და სხვა სოცი-

ალური დახმარების ოდენობის განსაზღვრისათვის. საარსებო მინიმუმის სრული ღირებულება შედგება შრომისუნარიანი ადამიანის ნორმალური ჯანმრთელობისა და სიცოცხლისთვის აუცილებელი სასურსათო პროდუქტებისა (ე.წ. სასურსათო კალათა) და ასევე, პირველადი მოხმარების არასასურსათო ნაწარმისა და მომსახურების მინიმალური რაოდენობის ხარჯებისგან (საბაზრო ფასებით).

ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენიდან (1991 წ.) დღემდე ჩატარებულმა კვლევებმა ცხადჰყო, რომ საქართველოს მოსახლეობა წლების განმავლობაში არასრულფასოვნად იკვებება, რაც დაბალი სოციალურ-ეკონომიკური პირობებითაა გამოწვეული, ვერ ახერხებს რეალური ფიზიოლოგიური ნორმების შესაბამისად შედარებით ძვირადღირებული პროდუქციის: ხორცის, რძისა და რძის პროდუქტების, თევზის, ხილის, ბოსტნეულის შესყიდვა-მოხმარებას და ძირითადად იაფფასიანი პროდუქტით – პურით იკმაყოფილებს მოთხოვნილებას საკვებზე, რაც რაციონის თითქმის ნახევარს შეადგენს მაშინ, როცა განვითარებულ ქვეყნებში პურის წილი რაციონში მხოლოდ 12-15%-ია. ყოველივე ამის გამო, მოსახლეობა წლების განმავლობაში განიცდის ცილოვან დეფიციტს, ვიტამინებისა და მიკრო ელემენტების ნაკლებობას, რაც მთელ რიგ პათოლოგიურ დაავადებას იწვევს და რაზეც ბოლო წლების სტატისტიკაც მეტყველებს. საყურადღებოა ისიც, რომ მეცნიერების დასკვნებით, დაავადებათა 55% გამოწვეულია არასრულფასოვანი კვებით. ამასთან, ობიექტურობისთვის უნდა აღინიშნოს, რომ წინა ხელისუფლების დროს მდგომარეობა გაცილებით უარესი იყო: მსოფლიო ბანკის კვლევის მიხედვით, 45% იყო ღარიბი და 35% - ლატაკი, ანუ - 1,3 მლნ ადამიანი. 2016 წლისთვის 13%-მა ანუ 500 ათასმა ადამიანმა დაძლია სიღატაკე, 22%, ანუ 800 ათასი ადამიანი იმავე დონეზე დარჩა; იმავდროულად, ღარიბებიდან 9% გადავიდა საშუალო ფენაში, რამაც საბოლოოდ 18% შეადგინა, თუმცა, ეს უკანასკნელი ჯერ მაინც ძალიან მცირეა, რადგან განვითარებულ ქვეყნებში ის 60-65%-ს შეადგენს (საქსტატი, 2018). საქართველო ისევ რჩება ღარიბი ქვეყნების რიგებში.

საქართველოში არსებული საარსებო მინიმუმის განსაზღვრის არსებითი ხარვეზები

საქართველოში, უახლოეს მომავალში გადასაჭრელი პრობლემებიდან, უპირველესს სწორედ მოსახლეობის კვების რაციონის გაუმჯობესება და მისი განმსაზღვრელი პირობის - სურსათით უზრუნველყოფა წარმოადგენს. მისი გადანყვეტა უმნიშვნელოვანესი სოციალურ-ეკონომიკური ამოცანაა. მასში მოიაზრება ქვეყნის უნარი (შესაძლებლობა) უზრუნველყოს საკუთარი მოსახლეობა ძირითადი საკვები პროდუქტებით, ადგილობრივი რესურსების წარმოების ხარჯზე. ამის გარეშე კითხვის ნიშნის ქვეშ

დადგება არათუ საარსებო მინიმუმის დონეზე მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის შესაძლებლობა, არამედ გაიზრდება ხელისუფლების მოტივაცია და „ცდუნება“ გადასინჯოს ეს ნორმები შემცირების მიმართულებით დე-ფაქტო მდგომარეობის უკეთ წარმოჩენის მიზნით, როგორც ეს ერთხელ უკვე განხორციელდა 2003 წელს.

2003 წლის თებერვალში, საქართველოს მოსახლეობის დიდი უმრავლესობის არასრულფასოვანი კვება NATO-ს სოფლის მეურნეობისა და სურსათის კომიტეტმა საგანგაშოდ მიიჩნია და მიიღო ქმედითი ზომები, თავისი მოვალეობისა და შესაძლებლობის ფარგლებში, მისი გამოსწორებისთვის. სხვადასხვა დონორი ქვეყნის მხარდაჭერით, საქართველოს მოეწოდა ჰუმანიტარული სურსათი, გადმოირიცხა თანხები სოციალური პროგრამების განსახორციელებლად, ხოლო ქვეყნის ხელისუფლებას მითითა ღონისძიებების გატარების ფორმატისა და წესის შესახებ.

სამწუხაროდ, მაშინდელმა ხელისუფლებამ, იმავე წლის მაისში, ყოველგვარი საბიუჯეტო ხარჯების გაღებისა და სოციალური დახმარების ღონისძიებების გატარების გარეშე, „იპოვა გამოსავალი“ და რეალური სურათის დაფარვის მიზნით „კორექტივები“ შეიტანა საერთაშორისო ნორმებთან ჰარმონიზებულ საქართველოს მოსახლეობისათვის დადგენილ ფიზიოლოგიურ ნორმებში. შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს 2003 წლის 8 მაისის ბრძანებით, სურსათის კალორიულობა - 2300 კკალ დამტკიცდა „ნორმად“. ამ ბრძანების თანახმად, ხორცის მოხმარების მაჩვენებელი 80 გრ/დღ 2,5-ჯერ ჩამორჩება საერთაშორისოდ აღიარებულ ნორმას (200 გრ/დღ), რძისა და რძის პროდუქტების ნორმა შემცირდა 4,5-ჯერ (!) - 960 გრამიდან 215 გრამამდე, ბოსტნეულის განახევრდა - 370 გრამიდან 182 გრამამდე, შაქარი შემცირდა 100 გრამიდან 55 გრამამდე, ხოლო იაფფასიანი პროდუქტის - პურის მოხმარების ნორმა 350 გრამიდან, რომელიც ისედაც მნიშვნელოვნად აღემატებოდა საერთაშორისო სტანდარტს (200 გრ/დღ) და მისი მაღალი ყუათიანობის გამო (100 გრ პური იძლევა 220 კკალ, ხორცი კი ორჯერ ნაკლებს, თანაც პური დიდად იაფია ხორცზე) გაზარდა 400 გრამამდე დღეში (!).

ამგვარი მეთოდოლოგიური მანიპულაციის შედეგად, ფიზიოლოგიურ ნორმად ჩაითვალა მინიმალური საკვების ის რაოდენობა, რის მიღებასაც მოსახლეობა ახერხებდა და მოხმარების მაჩვენებელიც ახალ „ნორმებს“ დაუახლოვდა, ზოგიერთი პროდუქტისთვის გადააჭარბა კიდევ (რძე და რძის ნაწარმი). ასე მარტივად „მოგვარდა“ სასურსათო უსაფრთხოების დარღვევის საგანგაშო მდგომარეობა, ბიუჯეტიდან ხარჯების განწვევის და სათანადო ღონისძიებების გატარების გარეშე. შედეგად - ამ ე.წ. „ნორმების“ მიხედვით, ვიზუალურად ჩვენი მოსახლეობის მიერ სურსათის მოხმარების მდგომარეობა „არც თუ ისე სავალალოდ“ გამოჩნდა (!) (კოლუაშვილი, 2014).

უნდა აღინიშნოს, რომ უსახსრობის გამო, პურის დღიური მოხმარება 650-700 გრ-მდეც (საკვები რაციონის 60-65%-მდე) კი ადის, რაც განვითარებული ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებელს 4-5-ჯერ და მეტად აღემატება. მეორე მხრივ, ხორცის მოხმარება (საშუალოდ) მოსახლეობის კვების რაციონში, გამოხატული კალორიებში, 3-5%-ს არ აღემატება, სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ მყოფი მოსახლეობისათვის კი - 1%-ს. აღნიშნული მანიპულაციის ჩატარების შედეგად, საკვებ რაციონში ადამიანის ორგანიზმის ნორმალური ცხოველმოქმედებისათვის აუცილებელი ინგრედიენტების: ცილების, ცხიმებისა და ნახშირწყლების შემცველობაც მნიშვნელოვნად შეკვეცილია, უაღრესად დაბალია სასიცოცხლოდ აუცილებელი ცილოვანი საკვების მოხმარება. ცილოვანთა დეფიციტი კი საშიშია ადამიანის ჯანმრთელობისთვის, განსაკუთრებით - ბავშვების, მოზარდებისა და ხანდაზმულებისთვის. კერძოდ, ცილა უნდა იყოს 100-120 გრ/დღეში, ფაქტობრივად კი, ნორმით დადგენილია 72 გრ/დღ, ცხიმი, შესაბამისად - 90-100 გრ/დღ და 72.2 გრ/დღ, ნახშირწყლები - 400-450 გრ/დღ და 334.3 გრ/დღ. თანაც, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს ზემოხსენებული ბრძანებით, „რეკომენდებული“ ენერგეტიკული ღირებულება შეადგენს 2300 კკალ/დღ, რაც სრულიად შეუსაბამოა FAO-ს მიერ დადგენილ ნორმებთან, რომლის თანახმად 2500 კკალ-ზე დაბალი მაჩვენებელი არასრულფასოვან კვებად ითვლება და იგი დასაშვებია მხოლოდ ქვეყნის საგანგებო მდგომარეობის დროს, თანაც ხანმოკლე პერიოდით.

ასეთი დისბალანსი საკვებ რაციონში, ბუნებრივია, იწვევს პათოლოგიურ ცვლილებებს, ჯანმრთელობის გაუარესებას და ნეგატიურად აისახება მოსახლეობის სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობაზე. განსაკუთრებით თვალშისაცემია ბავშვთა სიკვდილიანობა, რითაც საქართველოს „მონინავე“ ადგილი უჭირავს ევროპაში.

სურსათი სრულფასოვანია, თუ ის საკმარისი რაოდენობით შეიცავს ადამიანის ჯანმრთელობისათვის აუცილებელ ინგრედიენტებს: ცილებს, ცხიმებს, ნახშირწყლებს, ვიტამინებს, მიკროელემენტებს. ამიტომ, ხელისუფლება ვალდებულია მოსახლეობას შეუქმნას ისეთი სოციალური პირობები, რომ მან შეძლოს ჯანმრთელობისთვის აუცილებელი რაოდენობის დაბალანსებული საკვების შეძენა-მოხმარება (კოლუაშვილი, 2014).

აღნიშნული ბრძანებით დამტკიცებულ საარსებო მინიმუმის განგარიშების წესში იყო კიდევ ერთი საყურადღებო გარემოება: შემცირებული საარსებო მინიმუმის მეტი დამატებლობისათვის, შემოტანილ იქნა ე.წ „შევაჭრების კოეფიციენტი“, რომლის მიხედვითაც შევაჭრების შედეგად გამყიდველი მყიდველს თავდაპირველად დასახელებულ ფასთან შედარებით 13.5%-ით იაფად უთმობდა (?!). რეალურად, არავითარი შევაჭრება სასურსათო პროდუქციაზე (განსაკუთრებით ქალაქის მოსახლეობისათვის) არ არსებობს და არ უნდა ჩაითვალოს მართებულად მისი გათვალის-

წინება. ე.წ. „შევაჭრების კოეფიციენტზე“ მეტად გასათვალისწინებელია ის, რომ სასურსათო პროდუქციის დიდ უმრავლესობას გააჩნია დანაკარგები საკვებად გამოყენებამდე მექანიკური თუ თერმული დამუშავების პროცესში, ამიტომ უპრიანი და მართებულიც იქნება ამ დანაკარგების გათვალისწინება, რაც ზემოხსენებული შემცირების ნაცვლად, პირიქით, გაზრდის სასურსათო კალათის ღირებულებას.

მთლიანობაში, აღნიშნული ფარსი განხორციელებული იქნა სასურსათო კალათის ღირებულების შესამცირებლად, რათა რაც შეიძლება მეტად შემცირებულიყო ის უზარმაზარი განსხვავება, რაც რეალურ კალათასა და პენსიებს, შემწეობებსა და არსებობისათვის საჭირო სხვა თანხებს შორის არსებობდა (რაც სამწუხაროდ, დღესაც არსებობს). ამ ღონისძიებით ხელისუფლება შეეცადა დაეფარა სურსათის მოთხოვნა-მოხმარებას შორის არსებული მნიშვნელოვანი შეუსაბამობა და შეექმნა ნორმალურ მდგომარეობასთან მიახლოებული ვიზუალური სურათი.

თუ რამდენად ამახინჯებს დღეს მოქმედი მეთოდოლოგია რეალობას, ამის დემონსტრირებას შევეცდებით 2019 წლის სექტემბრის თვის მიხედვით სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ განხორციელებული შრომისუნარიანი მამაკაცის საარსებო მინიმუმის მაგალითზე. შრომისუნარიანი მამაკაცის საარსებო მინიმუმი 2019 წლის სექტემბერში, ოფიციალური სტატისტიკით, 189.9 ლარია (არჩვადე, 2019).

მოქმედი მეთოდოლოგიით, ამ თანხის 70% მოდის სურსათზე, ანუ საარსებო მინიმუმის სასურსათო კომპონენტი შეადგენს 132.93 ლარს ($=189.9 \cdot 0.7$). მაგრამ 132.93 ლარი გაანგარიშებულია ე.წ. „შევაჭრების კოეფიციენტის“ გათვალისწინებით, რომლის მიხედვითაც გამყიდველის მიერ თავდაპირველად დასახელებულ ფასთან შედარებით რეალიზაციის ფასი 13,5%-ით დაბალია (თოდრადე, 2019).

აღნიშნული პროპორცია მეტ-ნაკლებად მისაღები იყო 15-20 წლის წინ. მას შემდეგ გაიზარდა სპეციალიზებული სავაჭრო ქსელების და ობიექტების რაოდენობა, სადაც საქონელი იყიდება ფიქსირებული ფასებით (იქ შევაჭრება - გამორიცხულია). თვით აგრარულ ბაზრობებზეც კი იშვიათად წააწყდებით ფასების ამ მასშტაბით დაკლების შემთხვევას. შესაბამისად, მკვეთრად შემცირდა საქონელბრუნვაში იმ საქონლისა და მომსახურების წილი (შესაბამის სახეობათა ჩამონათვალი), სადაც ჯერ კიდევ ადგილი აქვს შევაჭრების საფუძველზე ფასდაკლების პრაქტიკას. ამიტომ, 13,5%-ანი ფასდაკლება - ეს სრული ანაქრონიზმია და ყველაზე ოპტიმისტური გათვლებით, ხსენებული „შევაჭრების კოეფიციენტი“ 5%-ზე მეტი არ უნდა იყოს (რეალურად კი, 2-3%-მდეა).

ამ გარემოების გათვალისწინებით, შევაჭრების კოეფიციენტის 5%-მდე შემცირების შემთხვევაში, საარსებო მინიმუმის სასურსათო კომპო-

ნენტი უნდა გაიზარდოს 11%-ით ($=0,95: 0,865$). შესაბამისად, სასურსათო კომპონენტის ღირებულება იქნება არა 132,3 ლარი, არამედ - $132,93 * 1,11 = 145,99$ ლარი.

თუ დაცული იქნება დიეტოლოგების მიერ შემოთავაზებული პროპორცია კალორიების მცენარეული და ცხოველური წარმომავლობის მიხედვით (40/60-ზე, ნაცვლად ამჟამინდელი 60/40-ისა), ეს მნიშვნელოვნად გაზრდის ყოველი 1000 კკალ-ის ღირებულებას: ცხოველური წარმომავლობის კალორიები მცენარეული წარმომავლობის კალორიებზე 5-6-ჯერ უფრო ძვირი ჯდება (მაგალითად, პურისა და საქონლის ხორცის მიხედვით ეს სხვაობა საქონლის ხორცის „სასარგებლოდ“, ბოლო მონაცემებით, უკვე 13-ჯერადაა) და ეს სხვაობა წლიდან წლამდე სულ უფრო იზრდება. პროპორციების ცხოველური წარმომავლობის კალორიების სასარგებლოდ შეცვლით საარსებო მინიმუმის სასურსათო კომპონენტი კიდევ უფრო გაიზრდება - არანაკლებ 30,8%-ით. შესაბამისად, საარსებო მინიმუმის სასურსათო კომპონენტი იქნება 190,86 ლარი ($= 145,99 * 1,308$).

საარსებო მინიმუმში სასურსათო კომპონენტის წილი უნდა შემცირდეს 70%-დან 50%-მდე. ამჟამად, ყველაზე დაბალშემოსავლიან, პირველ დეცილურ ჯგუფშიც კი, სურსათზე ხარჯების წილი ასეთი შინამეურნეობების მთლიან ხარჯებში უკვე ჩამოსცდა 50%-იან ზღვარს, მაღალშემოსავლიანებში კი იგი გაცილებით დაბალია. შესაბამისად, აღნიშნული გარემოების გათვალისწინებით, საარსებო მინიმუმი შრომისუნარიან მამაკაცზე გაანგარიშებით შეადგენს 381,92 ლარს - ამჟამინდელთან შედარებით 2-ჯერ (101,1%-ით) მეტს.

სამწუხაროდ, დღემდე სასურსათო კალათას და მისგან გამომდინარე საარსებო მინიმუმს 2003 წელს მიღებული ფორმით - მცდარი და შინააარსობრივად დანაშაულებრივი მეთოდიკით ანგარიშობენ. უნდა აღინიშნოს, რომ ახალმა ხელისუფლებამ თავიდანვე აღიარა, რომ განსაზღვრული საარსებო მინიმუმი არარეალურია და შეცვლას ექვემდებარება, თუმცა, ჯერჯერობით ის ფორმალურად ისევ შენარჩუნებულია (საქ.კანონი, 1997). ამის შედეგად იქმნება მცდარი სურათი მოსახლეობის მიერ მოხმარებული სურსათის საკმარისობის შესახებ, რაც მოსახლეობაში ქმნის ილუზიას, რომ მისი საკვები რაციონი (რომელიც სრულიად აცდენილია რეალურ ფიზიოლოგიურ ნორმებს) ნორმალურია და ფაქტობრივად ისინი სხვადასხვა მძიმე დაავადებების მსხვერპლნი ხდებიან.

ასევე არარეალური, დაბალი მაჩვენებლები დგინდება ქვეყანაში საჭირო სასურსათო პროდუქციის რაოდენობის შესახებ, რაც ხელშემშლელ გარემოებას ქმნის აგრარული სფეროს სხვადასხვა სექტორში. დღეისთვის აღნიშნული პრობლემისადმი ქვეყანაში დამკვიდრებული დამოკიდებულება და მისი რაოდენობრივ-ხარისხობრივი მახასიათებლების

არსებული პარამეტრები, არამარტო საფრთხეს უქმნის ფიზიოლოგიური ნორმების შესაბამისად საქართველოს მოსახლეობის გამოკვებას, არამედ პრაქტიკულად გამორიცხავს ქვეყნის შემდგომ ინტეგრირებას მსოფლიო ეკონომიკაში და მთლიანობაში საფრთხის ქვეშ აყენებს ქართული სახელმწიფოებრიობის განვითარების პერსპექტივას.

საქართველოსთვის ამ პრობლემის აქტუალურობას აძლიერებს საერთაშორისო სასურსათო ბაზარზე ჩამოყალიბებული ტენდენციები, სურსათზე ფასების ზრდის დინამიკა, ეროვნული სასურსათო ბაზრის დღევანდელი მდგომარეობა და ექსპორტ-იმპორტის ბალანსის მნიშვნელოვანი დეფიციტი, რომელიც არსებითად დიდი ოდენობის სურსათის იმპორტითაა განპირობებული (მარტო 2018 წელს საქართველოში იმპორტირებულ იქნა 1358,8 მლნ აშშ დოლარის სასურსათო პროდუქცია, ხოლო ექსპორტმა 959,3 მლნ დოლარი შეადგინა. მთლიანად, 2010 წლის შემდეგ პერიოდში საქართველოში იმპორტირებული აგროსასურსათო პროდუქციის ღირებულებამ შესაბამისი პერიოდისა და პროფილის ექსპორტს 4.5 მლრდ დოლარით გადააჭარბა).

მართალია, ეროვნული სასურსათო უშიშროება დაფუძნებულია საკუთარი წარმოების ძირითადი პროდუქტებით მოსახლეობის დაკმაყოფილებაზე, მაგრამ ეს არ ნიშნავს სურსათის იმპორტზე საერთოდ უარის თქმას, რომლის გადიდება, როგორც წესი, იწვევს ადგილობრივი წარმოების გაჩანაგებას და სურსათით თვითუზრუნველყოფის დონის შემცირებას. ამიტომაც, რომ თანამედროვე მსოფლიოში ქვეყნები ხელმძღვანელობენ რა კონკურენტული უპირატესობის კანონის მოთხოვნებით, დასაშვებად მიიჩნევენ სამამულო ბაზარზე სურსათის იმპორტს 15-20%-ის ფარგლებში. ამ პირობებში არც ეკონომიკური სარგებლის მიღების შანსი იკარგება და არც კონკურენცია სუსტდება სამამულო საქონელმწარმოებელთა შორის. ამასთან, საფრთხე არ ემუქრება არც ეკონომიკურ და არც სასურსათო დამოუკიდებლობას.

ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების ძირითადი კომპონენტები და რეალური საარსებო მინიმუმის დანესების აუცილებლობა

ქვეყნის სასურსათო უშიშროების (უსაფრთხოების) დაცვა გულისხმობს სახელმწიფოს მიერ მოსახლეობის სტაბილურ უზრუნველყოფას საკმარისი რაოდენობის, სრულფასოვანი, უვნებელი და ხელმისაწვდომი სურსათით, ვინაიდან სურსათი მიეკუთვნება ადამიანის პირველ სასიცოცხლო საჭიროებას, სასურსათო უსაფრთხოება პრაქტიკულად უტოლდება ფიზიკურ უსაფრთხოებას. სახელმწიფო რეგულირების ფორმისა და მეთოდის განსაზღვრისას, უპირატესობა უნდა მიეცეს იმ კონკრეტულ

ეკონომიკურ თუ ორგანიზაციულ ღონისძიებებს, რაც მაქსიმალურად უზრუნველყოფს წარმოების ეფექტიანობისა და კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას, საბოლოო ანგარიშით, კი, ქვეყნის სურსათით თვითუზრუნველყოფას. ამ ფონზე, საარსებო მინიმუმის სასურსათო კომპონენტების საორიენტაციო (ზღვრული) მაჩვენებლების შემცირება ეკონომიკისთვის (პირველ რიგში, აგროსასურსათო სექტორისთვის), აგრეთვე ხელისუფლებისთვის აგრარული, სასურსათო უსაფრთხოებისა და ზოგადად, სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებისა და გატარებისათვის არასწორი, მცდარი იმპულსების მიცემის საფუძველი გახდა.

ზოგადად, სასურსათო უსაფრთხოების ქვეშ 4 ძირითადი კომპონენტი უნდა მოვიაზროთ:

1. მოსახლეობის უზრუნველყოფა საჭირო რაოდენობის სურსათით. ეს მიიღწევა როგორც ადგილობრივი სასურსათო პროდუქციის წარმოებით (თვითუზრუნველყოფა), ასევე არასაკმარისი პროდუქციის იმპორტით;

2. მოსახლეობის უზრუნველყოფა სრულფასოვანი და დაბალანსებული სურსათით. მოსახლეობისათვის შეთავაზებული სურსათი უნდა იყოს მრავალფეროვანი და ხარისხოვანი, რაც უზრუნველყოფს მომხმარებლის მიერ სასურსათო პროდუქტის მიღებას ფიზიოლოგიური ნორმების შესაბამისად. ეს ნიშნავს სხვადასხვა სურსათის იმ რაოდენობით მოხმარებას, რაც უზრუნველყოფს ორგანიზმის დაბალანსებულ მომარაგებას საჭირო ცილებით, ცხიმებით, ნახშირწყლებით, ვიტამინებითა და ორგანიზმისთვის საჭირო მიკროელემენტებით.

3. მოსახლეობის უზრუნველყოფა უვნებელი სურსათით. შესაძლოა სურსათი რაოდენობრივად იყოს საკმარისი და დაცული იყოს მისი მოხმარების ბალანსი, მაგრამ შეიცავდეს ჯანმრთელობისათვის საშიშ ქიმიურ ნივთიერებებს და მიკრობიოლოგიურ დამბინძურებლებს (რადიონუკლიდები, მძიმე ლითონები, პესტიციდების, ნიტრატების ნარჩენები, სხვადასხვა ნეგატიური მოქმედების მიკრობები, ბაქტერიები და სხვ.).

4. მოსახლეობის უზრუნველყოფა ხელმისაწვდომი სურსათით. სურსათზე უნდა არსებობდეს როგორც ფიზიკური, ასევე მატერიალური ხელმისაწვდომობა. პირველში იგულისხმება ის, რომ საჭირო სურსათი ქვეყნის ნებისმიერი ადამიანისთვის უნდა იყოს ხელმისაწვდომი (კოლუაშვილი, 2016).

ფიზიკური ხელმისაწვდომობის არსებობისას, უკვე წინა პლანზე გამოდის სურსათზე ფინანსური ხელმისაწვდომობა, ანუ მომხმარებელს არამართო სურვილი, არამედ მისი შეძენის საშუალებაც უნდა გააჩნდეს. დღეისთვის ფაქტია, რომ საქართველოს მოსახლეობის 72% არასრულყოფილად იკვებება. ეს პრობლემა ყველაზე აქტუალურია სასურსათო უსაფრთხოების დაცვის საქმეში. დღეისთვის, სიღარიბის პროფილს ქვეყანაში სწორედ სურსათისა და დაბალანსებული კვებისადმი მოსახლეობის მნიშ-

ვნელოვანი ნაწილის ფინანსური ხელმისაწვდომობის დაბალი დონე განსაზღვრავს.

რა მდგომარეობაშია სასურსათო პროდუქციის წარმოება საქართველოში და რამდენად ხორციელდება მოსახლეობის თვითუზრუნველყოფა სურსათით?

ჩატარებული კვლევები გვიჩვენებს, რომ სურსათის წარმოება 1990 წლიდან დღემდე ქვეყანაში 2-ჯერ და მეტადაა შემცირებული, ხოლო ეროვნული მეურნეობის ყველა დარგს შორის სოფლის მეურნეობას ზრდის ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი აქვს. – მისი საშუალოწლიური მატება 2011-2018 წლებში მხოლოდ 1,9% იყო, მაშინ როდესაც იმავე პერიოდში ეროვნული ეკონომიკა (ქვეყნის მსპ (სილაგაძე, პაპავა, 2019)). ყოველწლიურად საშუალოდ 4,6%-ით იზრდებოდა.

ქვემოთ მყვანილი ცხრილი კარგად წარმოაჩენს საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების დინამიკას ბოლო სამი ათწლეულის მანძილზე, რაც პირდაპირ აისახება მოსახლეობის სასურსათო უზრუნველყოფისა და კვების ხარისხის დონეზე.

სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოება 1988-2018 წლებში (ათასი ტონა)

ცხრილი 1

პროდუქციის სახე	1988	2018	%-ით 1988 წ-თან შედარებით
მარცვლეული	714.0	363.7	50,9
კარტოფილი	326.0	237.5	72,9
ბოსტნეულ-ბალჩიეული	641.0	212.4	33,1
ხილი	658.0	188.2	28,6
ყურძენი	620.0	259.9	41,9
ციტრუსები	437.0	66.3	15,2
ჩაი	459.7	1.7	0,4
ხორცი	172.0	72.6	42,2
რძე	730.5	555.3	76,0
კვერცხი (მლნ ცალი)	890.0	634.8	71,3
მატყლი	6.8	1.9	27,9
მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი (ათასი სული)	1548.0	878.9	56,8
ღორი (ათასი სული)	1099.2	163.2	14,8
ცხვარი (ათასი სული)	1894.0	869.4	45,9

წყარო: სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

განვლილ წლებში ფაქტობრივად შეწყდა ისეთი სტრატეგიული ნედლეულის წარმოება, როგორიცაა ჩაი და თამბაქო (ეს უკანასკნელი სურსათს არ მიეკუთვნება, მაგრამ მემცენარეობის ეს დარგი უმნიშვნელო-

ვანესი იყო როგორც ადგილობრივი საწარმოებისთვის, ასევე თამბაქოს ნედლეული წარმატებით გამოიყენებოდა ექსპორტისათვის).

ადგილობრივი წარმოების შემცირების პარალელურად, ქვეყანაში შემოდის ისეთი სასურსათო პროდუქციაც რომლის ძირითადი მწარმოებელი თვით საქართველო უნდა იყოს (კარტოფილი, პომიდორი, კიტრი, სტაფილო და სხვა ბოსტნეული, ხილი). მაგ., 2018 წელს კარტოფილის იმპორტი, 2010 წელთან შედარებით, 4.1-ჯერ გაიზარდა (2.9 მლნ აშშ დოლარს გადააჭარბა). მთლიანად, მხოლოდ 2011-2019 წლებში საქართველოში იმპორტირებულია 11.0 მლრდ აშშ დოლარზე მეტი ღირებულების აგროსასურსათო პროდუქცია, რაც ქვეყნის 2019 წლის მსპ-ის 92.5%-ია.

აღსანიშნავია, რომ უახლოეს მომავალში გარდაუვალი სასურსათო კრიზისის თავიდან აცილების ან შედარებით იოლად დაძლევის მიზნით, დღეს პრაქტიკულად ყველა ქვეყანა ცდილობს მნიშვნელოვნად გაზარდოს სასურსათო პროდუქციის ადგილობრივი წარმოება და შეძლებისდაგვარად, მოახერხოს სურსათით თვითუზრუნველყოფა.

ამ მხრივ საყურადღებოა საქართველოს სასურსათო უსაფრთხოების სტრატეგიის ოფიციალური პარამეტრების გაცნობა (იხ. ცხრილი 2).

აგრარული პროდუქციის ქვეყნისათვის ოპტიმალური, კრიტიკული და რეალური პარამეტრები (2018 წლის მდგომარეობით)

ცხრილი 2

პროდუქციის სახე	ათასი ტონა		
	ოპტიმალური	დღეს არსებული	კრიტიკული
მარცვლეული	1300	220,7	750-800
კარტოფილი	450	228,8	250
ბოსტნეული	600	175,7	200-252
ხილი და კენკრა	580	180	300-330
მცენარეული ცხიმები	35	8,0	15-20
შაქარი	170	50	100-110
ხორცი (ცოცხალი წონით, 2018 წლის მონაცემებით)	150	72,6	85-90
ძროხის რძე (2018 წლის მონაცემებით)	990	555	550-570
კვერცხი, მლნ ცალი (2018 წლის მონაცემებით)	610	635	330-350

წყარო: სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

საქართველოში დღეისათვის არსებული სურსათის რესურსების მოცულობა (კვერცხის გამოკლებით) არა მარტო ოპტიმალურს, არამედ კრიტიკულსაც კი მნიშვნელოვნად ჩამორჩება.

უნდა აღინიშნოს, რომ ცხრილში მოყვანილი „ოპტიმალურიო პარამეტრები შეესაბამება ახალ „რეკომენდებულ“ ნორმებს, რომელიც სპეციალურად მნიშვნელოვნადაა შემცირებული საარსებო მინიმუმის გათვალისწინებით. ამის გამო ეს ნორმები, როგორც უკვე აღინიშნა, საგრძნობლად ჩამორჩება საერთაშორისო სტანდარტებით აღიარებულ რეკომენდებულ ნორმებს. მაგალითად, „ახალი ფიზიოლოგიური ნორმების“ აშშ-ს მოქალაქეებისათვის დადგენილ ნორმებთან შედარებით აღმოჩნდა, რომ საქართველოს საშუალო ასაკის შრომისუნარიანი მამაკაცისთვის (31-50 წ.) განსაზღვრული ნორმები ბევრად ჩამორჩება არამართო იგივე კატეგორიის აშშ-ს მოქალაქისთვის რეკომენდებულ ნორმებს (კერძოდ, ხორცზე - 3,2-ჯერ, რძის პროდუქტებზე - 3-ჯერ, ხილზე - 2,3-ჯერ, ბოსტნეულზე - 2-ჯერ), არამედ მნიშვნელოვნად ნაკლებია 4 წლის ბავშვის ნორმებზედაც კი, რასაც აბსურდამდე მივყავართ. მაგალითად, საერთაშორისო სტანდარტების დაცვის შემთხვევაში საქართველოს უნდა გაგვეზარდა ხორცის წლიური მოხმარება თითქმის 80 თასი ტონით, ხოლო რძისა და რძის პროდუქტებისა (რძეზე გადაანგარიშებით) - 440 ათასი ტონით.

ნუთუ უხერხულობას არ უქმნის სტატისტიკის სამსახურს ის ფაქტი, რომ „ახალ ფიზიოლოგიურ ნორმებზე“ დაყრდნობით მათ მიერ ყოველწლიურად გამოქვეყნებულ სასურსათო ბალანსებში იმის გამო, რომ არარეალური „ახალი ნორმების“ საფუძველზე უნევთ სურსათის თითოეული სახეობისთვის ქვეყნის თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებლის მინიშნება, არასწორ, ცრუ ინფორმაციას აქვეყნებენ? ამის საფუძველზე იქმნება შთაბეჭდილება, რომ თითქოს, ქვეყნისთვის ბევრად ნაკლებია საჭირო სურსათის ესა თუ ის სახეობა, ვიდრე რეალურად გვჭირდება. მაგალითად, 2018 წლის სასურსათო ბალანსებში ხორცი თვითუზრუნველყოფა მითითებულია 67% და თითქოს ქვეყნის მოსახლეობისთვის საჭიროა 108 ათასი ტ/წ, მაშინ როცა რეალური თვითუზრუნველყოფა 27%-ია და საჭიროა 270 ათასი ტ/წ, რძე და რძის პროდუქტები თითქოს საჭიროა 290 ათასი ტ/წ და რეალურად კი - 1,3 მილიონი ტ/წ და ა.შ.

საჭიროა აღინიშნოს, რომ 2009 წლის შემდეგ, ჩვენ არ გვაქვს მწიერი ინფორმაცია კი მოსახლეობის მიერ სურსათის მოხმარებისა და მისი უსაფრთხოების მდგომარეობის შესახებ, რადგან 2010 წლიდან სტატისტიკის ეროვნულ სამსახურში გაუქმებულ იქნა მასთან არსებული „სასურსათო უსაფრთხოების ობსერვატორია“ და ფაქტობრივად აღარ მიმდინარეობს არანაირი კვლევა და სტატისტიკურ მონაცემთა დამუშავება სასურსათო უსაფრთხოების თემატიკაზე.

საზოგადოების სასურსათო პრობლემა ზოგადად ორასპექტოვანია - ფიზიოლოგიური და სოციალურ-ეკონომიკური. ფიზიოლოგიურში იგულისხმება სასურსათო დეფიციტი და მისი უვარგისობა. ამ შემთხვევაში ადამი-

ანის მიერ მოხმარებული სურსათი ვერ, ან მხოლოდ ნაწილობრივ აღადგენს მის მიერ ცხოველმყოფელობის პროცესში დახარჯულ ენერჯიას, რაც გამოხატულებას პოულობს შიმშილში და იწვევს ადამიანის ორგანიზმის გამოფიტვას. რაც შეეხება სასურსათო უზრუნველყოფის დარღვევის სოციალურ-ეკონომიკურ ასპექტს (მხედველობაში გვაქვს მოსახლეობის ის ნაწილი, რომელმაც სამუდამოდ ან დროებით დაკარგა სამუშაო და ნაკლებ მყიდველ-უნარიანი გახდა, რომ უზრუნველყოს საკუთარი მოთხოვნილება საკვებზე), მას გლობალური უარყოფითი შედეგების გამომწვევა შეუძლია. როდესაც ანალოგიური შემთხვევა მასობრივ ხასიათს იღებს, საქმე გვაქვს სახელმწიფოს მძიმე ზოგადეკონომიკურ მდგომარეობასთან, რომელიც შესაძლოა სოციალურ აფეთქებაშიც გადაიზარდოს.

სასურსათო „თვითუზრუნველყოფა“ გულისხმობს კვების ძირითადი პროდუქტებით ქვეყნის მოსახლეობის მოთხოვნილების მაქსიმალურ დაკმაყოფილებას ადგილობრივი წარმოების ხარჯზე. ამ შემთხვევაში ზუსტად არ არის განსაზღვრული სამამულო წარმოების ის მინიმუმი, რომელიც საკმარისია სასურსათო უშიშროების შესანარჩუნებლად. სხვადასხვა მოსაზრებით, ეს მონაცემი 80-85 %-ის ფარგლებში მერყეობს (ქვედა ზღვარია 60%), აღნიშნული მაჩვენებელი არის პირობითი ორიენტირი, თორემ თანამედროვე რეალობიდან გამომდინარე, მდგომარეობას ყველაზე უკეთ ასახავს დევიზი - „დამოუკიდებელმა სახელმწიფომ უნდა აწარმოოს იმდენი სურსათი, რამდენის საშუალებასაც მისი ბიოგეოპოტენციალი იძლევა“.

ყოველივე აღნიშნულის საფუძველზე ვასკვნით:

1. ამჟამად საქართველოში მოქმედი საარსებო მინიმუმი არარეალურია - იგი ქმნის მცდარ სურათს მოსახლეობის მიერ მოხმარებული სურსათის საკმარისობაზე, ილუზიას, რომ მისი საკვები რაციონი, რომელიც სრულიად აცდენილია რეალურ ფიზიოლოგიურ ნორმებს, ნორმალურია. შედეგად, მათზე ორიენტირება მოსახლეობის სხვადასხვა მძიმე დაავადების მსხვერპლად გახდომის რისკს ზრდის.

2. საარსებო მინიმუმში სასურსათო კალათას უნდა დაეთმოს არა 70% (რაც ყოველად მიუღებელია), არამედ 50% და სასურსათო მინიმუმში საკვები პროდუქტებისა და სხვა ხარჯების თანაფარდობა უნდა იყოს არა 70/30-ზე, არამედ - 50/50-ზე, რაც საბოლოოდ მოგვცემს დაახლოებით 520 ლარის ღირებულების საარსებო მინიმუმს.

3. ბევრი განვითარებული ქვეყნის მსგავსად, უმჯობესი იქნებოდა სასურსათო და არასასურსათო ხარჯების შეფარდება 30/70-ზე ყოფილიყო, მაგრამ ეს მოგვცემდა საარსებო მინიმუმის ისეთ ღირებულებას, რომელიც ჯერჯერობით ჩვენი ქვეყნისთვის მიუწვდომელია.

4. მიგვაჩნია, რომ რეალური საარსებო მინიმუმის დადგენისათვის საჭიროა: ა) აღვადგინოთ და დავყვრდნოთ საერთაშორისო სტანდარტებთან ჰარმონიზებულ, საქართველოს მოსახლეობისთვის დადგენილ რეალურ ფიზიოლოგიურ ნორმებს; ბ) ამ ნორმების საფუძველზე სასურსათო

კალათის შედგენისას გამოვიყენოთ დღევანდელი ფასების გათვალისწინებით სურსათზე გასაწევი რეალური ხარჯების მაჩვენებელი.

5. რეალობის ადეკვატური ღირებულების საარსებო მინიმუმის ცხოვრებაში გასათარებლად საჭიროა სოციალური პროგრამების აქტიური განხორციელება სახელმწიფოებრივ დონეზე, ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა, ხელფასების, პენსიების, შემწეობების მომატება, გადასახადებზე შეღავათების დაწესება და სხვა. ეს გაზრდის მოსახლეობის შემოსავლებს, გააუმჯობესებს მათ მყიდველობით უნარს, ხელმისაწვდომობას სურსათზე, პირველადი მოხმარების საგნებზე, მომსახურების სხვადასხვა სფეროზე.

6. გადაუდებელი და ამასთან უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა საქართველოს გარდაქმნა მაღალგანვითარებულ ინდუსტრიულ ქვეყნად, ადეკვატური აგრარული სექტორით. შემდეგ ეტაპზე - კი პოსტინდუსტრიულ ქვეყნად, რომელიც თვითონ დაიკმაყოფილებს თავის სასურსათო და სხვა საარსებო მოთხოვნილებებს, ექნება დადებითი სალდო პარტნიორ ქვეყნებთან ვაჭრობაში და ექსპორტის საგნად - მეცნიერებატევადი სამრეწველო და მაღალი ხარისხის ბიოაგროპროდუქცია, რომელსაც შეუძლია უზრუნველყოს საქართველოს სასურსათო და ზოგადად, ეკონომიკური უშიშროებაც, რის საფუძველზე დადგინდება რეალური საარსებო მინიმუმი და განხორციელდება მოსახლეობის ცალკეული ასაკობრივი თუ სოციალური ჯგუფების მონიტორინგი.

7. საჭიროდ მიგვაჩნია აღდგეს „სასურსათო უსაფრთხოების ობსერვატორია“ ან მსგავსი სტრუქტურა, რომელიც განახორციელებს ადეკვატურ კვლევას და სტატისტიკურ მონაცემთა დამუშავებას სასურსათო უსაფრთხოების თემატიკაზე.

ლიტერატურა:

- არჩვაძე ი. (2019). ხელისუფლება „ხელს იბანს“ იმ უმნიშვნელოვანესი ინდიკატორის გაანგარიშებაზე, რომელზეც ორიენტირებული უნდა იყოს სახელმწიფო.
- თოდრაძე გ. (2019). „საქსტატიო საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების მეთოდოლოგიის გადახედვას არ გამოირიცხავს.
- კოლუაშვილი პ. (2016). საქართველომ კვების ეროვნული პოლიტიკა უნდა შეიმუშაოს. ჟურნ. ბიზნეს-ინჟინერინგი, N3-4, გვ.14.
- კოლუაშვილი პ. (2014). საარსებო მინიმუმის კვცა მოსახლეობის მკვლელობაა. ჟურნ. „ახალი ეკონომისტი“, N2, გვ. 26.
- კოლუაშვილი პ. (2014). ქართველთა კვების სისტემა და ხასიათი. ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, V საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის „ტურიზმი: ეკონომიკა და ბიზნესი“ შრომების კრებული. ბათუმი, გვ. 275.
- როგორ ითვლიან საარსებო მინიმუმს? - 3.07.2019
- საქართველოს კანონი „საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების წესის შესახებ“. 1997.

- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <http://geostat.ge>
- <https://commerciant.ge/ge/post/xelisufleba-xels-ibans-im-umnishvnelovanesi-indikatoris-gaangarishebaze-romelzec-orientirebuli-unda-iyos-saxelmwifo>
- <https://commerciant.ge/ge/post/saqstati-saarsebo-minimumis-gaangarishebis-metodologiis-gadaxedvas-ar-gamoricxavs>
- <http://loi.ge/media/pdf/eko-2014-2.pdf>
- <https://drive.google.com/file/d/0B3PZSQNPT43STVJMbm5lRWphclE/view>
- <https://imedinews.ge/ge/theme/416/rogor-itvlian-saarsebo-minimums>
- <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/29824?publication=7>
- <http://geostat.ge>

References:

- Archvadze J. (2019). Khelisupleba „khels ibans“ im umnishvnelovanesi indikatoris gaangarishebaze, romelzets orientirebuli unda iqos sakhelmtsipo. [The Government Ignores the Calculation of the Indicator on which the State Should be Oriented]. (in Georgian).
- Todradze G. (2019). „Sakstati“ saarsebo minimumis gaangarishebis metodologiis gadakhedvas ar gamoritskhavs. [Geostat Does not Rule out Revision of Living Wage Methodology] (in Georgian.) Koguashvili P. Sakartvelom kvebis erovnuli politika unda sheimushaos.[Georgia Must Develop the National Politic of Nourishment. “Business Engineering”. N3-4, 2016. p.14.] (in Georgian.)
- Koguashvili P. (2014). Saarsebo minimumis kvetsa mosakhleobis mkvlelobaa.. [Reducing the Minimum Wage is Killing of Population. “The New Economist”. N2, pp. 26]. (in Georgian.)
- Koguashvili P. (2014). Qartvelta kvebis sistema da khasiati. batumis Shota Rustavelis sakhelmtsipo universiteti, V saertashoriso sametsniero-praktikulo konperentsiis „turizmi: ekonomika da biznesi“ shromebis krebuli. [The Nature and Nutrition System of Georgians. Batumi Shota Rustaveli State University. V Proceedings of the international conference “Tourism, Economics and Business”, Batumi, p. 275.] (in Georgian.)
- Rogor itvlian saarsebo minimums? [How to Calculate the Cost of Living? - 3.07.2019.] (in Georgian).
- Sakartvelos kanoni „saarsebo minimumis gaangarishebis tsesis shesakheb“. [Law of Georgia on Calculating the Cost of Living. 1997].
- Sakartvelos Statistiki Erovnuli Samsakhuri. [National Statistics Office of Georgia] .
- <https://commerciant.ge/ge/post/xelisufleba-xels-ibans-im-umnishvnelovanesi-indikatoris-gaangarishebaze-romelzec-orientirebuli-unda-iyos-saxelmwifo>
- <https://commerciant.ge/ge/post/saqstati-saarsebo-minimumis-gaangarishebis-metodologiis-gadaxedvas-ar-gamoricxavs>
- <http://loi.ge/media/pdf/eko-2014-2.pdf>
- <https://drive.google.com/file/d/0B3PZSQNPT43STVJMbm5lRWphclE/view>
- <https://imedinews.ge/ge/theme/416/rogor-itvlian-saarsebo-minimums>
- <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/29824?publication=7>
- <http://geostat.ge>

The Subsistence Minimum in Georgia and the Necessity for Determining Its Optimal Level

Paata Koguashvili

Professor

Georgian Technical University

paatakoguashvili@hotmail.com

Joseph Archvadze

Professor

Kutaisi University

josepharchvadze@yahoo.com

Subsistence minimum is a kind of social reference, social standard of living used for fixing the amount of the wages, pensions, stipends, allowances and other social benefits. The full value of subsistence minimum consists of the cost of food products (the so-called “food basket”) required for a healthy and productive life of an able-bodied person as well as the minimum costs of non-food consumer products and services (at market prices).

The population of Georgia has been malnourished for years, unable to purchase and consume relatively expensive products (meat, milk and dairy products, fish, fruits, vegetables) in accordance with the real physiological standards, and satisfied food demands mostly by cheaper products, such as bread, which represents almost half the ration of food, while in the developed countries, the share of bread in the ration is only 12-15%. Because of all this, for years, the population has been suffering from protein deficiency, as well as lack of vitamins and microelements.

With this in mind, one of the pressing problems that lie ahead in Georgia to address in the near future is to improve the food ration of the population and to ensure its pacing factor - food security. Its solution is a major socio-economic challenge. It implies the country’s ability to provide the basic foodstuffs to its population through indigenous resource production. Without this, not only the possibility of providing food to the population at the subsistence level will be called into question, but this also will increase the government’s motivation and “temptation” to revise these norms downwards in order to show the de-facto situation better than it is, as it once did in 2003. In particular, the Order No. 111 of the Minister of Labor, Health and Social Protection from May 8, 2003, approved norms that lagged significantly behind both internationally recognized and pre-existing standards: for example, the meat consumption rate of 80g/day is 2.5 times lower than internationally recognized norm (200 g/day), the rate of milk and dairy products consumption decreased by 4.5 times (!) - from 960 grams to

215 grams, the vegetable consumption rate was halved - from 370 grams to 182 grams, sugar consumption rate decreased from 100 grams to 55 grams, while the rate of consumption of cheaper products, such as bread, which already exceeded significantly the international standard (200 g/day), increased from 350 grams to 400 grams per day (!).

As a result of this methodological manipulation, the minimum amount of food that the population consumed was considered to be a physiological norm. The alarming situation of food security violations has been “resolved” in such a simple way, without utilizing budgetary resources and taking appropriate measures. As a result, in accordance with the so-called “norms”, the food consumption situation of our population looked “not so bad” visually (!). However, these standards lag significantly behind both internationally recognized and pre-existing standards fall far short of those recognized by international standards, including those recommended in the US: 3.2 times lower for meat, 3 times lower for dairy products, 2.3 times lower for fruits, and 2 times lower for vegetables.

Because of this, the contents of essential nutrients of proteins, fats and carbohydrates in the human diet also decreased significantly in Georgia.

In general, this farce was done to reduce the cost of the food basket, in order to minimize as much as possible this huge difference between the actual basket and pensions, benefits and other allowances (and unfortunately, it still exists). Through this measure, the government attempted to close the gap between supply and consumption of food and create a visual image that is close to normal.

Despite this decline, the amount of food resources currently existing in Georgia (except for eggs) is significantly lower not only in comparison with optimal, but also as compared to critical. The fact that agro-food products imported to Georgia in 2011-2019 worth more than US\$ 11.0 billion (92.5% of the country's GDP in 2019) indicates serious decline in the agrarian sector and insufficient level of the country's food security (consisting of four key components, such as - Providing the population with: 1. Adequate quantities of food stocks; 2. Nutritious and balanced food; 3. Safe food; 4. Affordable food).

The current subsistence minimum is unrealistic - it creates a false picture of the adequacy of the amount of food consumed by the population, as well as it gives off the illusion that its food ration (which is completely out of real physiological norms) is normal. As a result, focusing on them increases the risk for people to become a victim of various severe diseases.

With this in mind, the existing methodology for calculating living wage calculation the subsistence minimum requires urgent modification, and in order to determine a real subsistence minimum, it is necessary:

1. To restore and adhere to the actual physiological norms established for the population of Georgia, harmonized with international standards;

2. To use the actual cost of food to be taken into account in current prices, when defining the food basket based on these norms. The most optimistic calculations resulted in 13.5% discount rate for bargain with, but in practice, it should not actually exceed 2-3%.

3. In the subsistence minimum, the share of food basket should not be 70% (which is completely unacceptable), but only 50%, and the ratio of food and other costs in the subsistence minimum should be not 70/30, but 50/50. If the proportion of calories recommended by nutritionists is observed in terms of vegetable and animal origins (40/60, instead of the current 60/40), this will increase considerably the cost of per 1,000 kcal: calories of animal origin cost 5-6 times as much, than calories of vegetable origin (for example, the latest data on this difference for bread and beef have been confirmed by 13-fold increase in favor of beef), and this difference is even greater from to year. By changing the proportions in favor of animal origin calories, the food component of the subsistence minimum will increase further, which will eventually give us the subsistence minimum worth almost GEL 520 (I believe that this proposal should be acceptable and accessible to the authorities for the first step).

In order to translate the subsistence minimum into reality, it will be necessary to implement actively the social programs at the State level, generate new jobs, increase salaries, pensions, tax benefits and so on, which will boost people's income generation, raise their purchasing power and access to food, basic necessities and various services.

Keywords: Cost of living, standard of living, food Security, grocery cart.

JEL Codes: H55, Q18, Q19

ეროვნულ ანგარიშთა სისტემის ახალი მეთოდოლოგია და დანერგვის თავისებურებანი

გოგიტა თოდრაძე

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის
(საქსტატი) აღმასხუდებელი დირექტორი
gtodradze@gmail.com

ეროვნულ ანგარიშთა სისტემა (ეას) და მასში გაეხითიანებული მაჩვენებლები ეკონომიკური ანალიზის, მოდელირებისა და პროგნოზირების ფართო შესაძლებლობას იძლევა. მისი მეთოდოლოგიური საფუძველია საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ შექმნილი სახელმძღვანელო, რომლის უახლესი ვერსია (SNA 2008) 2008 წელს იქნა შემუშავებული და დღეისათვის 80-მდე ქვეყანაშია დანერგული.

საქართველოში, ისევე როგორც სხვა ქვეყნებში, ეას-ის ახალი მეთოდოლოგიის დანერგვამ ეროვნულ ანგარიშებში მნიშვნელოვანი ცვლილებები განაპირობა, რაც დაკავშირებულია ახალი სტანდარტის შესაბამისად სხვადასხვა მაკროეკონომიკური მაჩვენებლის გაანგარიშებასა და მონაცემთა წყაროს ახლებით გაუმჯობესებასთან.

ახალი მეთოდოლოგიის დანერგვამ დღის წესრიგში დააყენა ასევე წინა ისტორიული მწკვირვების გადაანგარიშების საკითხი, რათა უზრუნველყოფილიყო ახად და წინა პერიოდის მონაცემთა შორის სხული შესაბამისობა.

ახად სტანდარტზე გადასვლის შედეგად, საქართველოში 2018 წლის მშპ-ს ღირებულება, წინა მეთოდოლოგიით გაანგარიშებულ მონაცემთან შედარებით, 8.6%-ით გაიზარდა. ასევე, 376 ღირებულება გაიზარდა მშპ-ს მოცულობა მოსახლეობის ერთ სულზე და 4722 ღირებულება შეადგინა. უმნიშვნელო ცვლილება განიცადა მშპ-ს ჰეაღური ზღვის მაჩვენებლებმა, თუმცა ახალი სტანდარტის დანერგვამ ახლებითი გავლენა მოახდინა მშპ-ს დახვობივ სტრუქტურაზე.

საკვანძო სიტყვები: ეროვნული ანგარიშები, ეროვნულ ანგარიშთა სისტემა, მთლიანი შიდა პროდუქტი, დაუკვირვებადი ეკონომიკა.

შესავალი

ეროვნულ ანგარიშთა სისტემა (ეას) წარმოადგენს ინტეგრირებული მაკროეკონომიკური ანგარიშებისა და ბალანსების ერთობლიობას, რომელიც ეფუძნება საერთაშორისო დონეზე შეთანხმებულ ცნებებს, კლასიფიკაციებს და აღრიცხვის ზოგად წესებს. ეას-ში გაერთიანებული ანგარიშები რამდენიმე კატეგორიად არის კლასიფიცირებული, რომლის თითოეული ჯგუფი შედგება მაჩვენებელთა განსაზღვრული წრისგან და იძლევა ეკონომიკაში მიმდინარე მოვლენებისა და პროცესების ეკონომიკური ანალიზის, მოდელირებისა და პროგნოზირების უნიკალურ შესაძლებლობას.

ეას-ში ხდება ერთიანი მეთოდოლოგიური პრინციპების საფუძველზე მიღებული აღრიცხვის მონაცემების შეჯამება მთელი ეკონომიკის მასშტაბით, რაც უნიფიცირებულია საგადასახდელო ბალანსისა და დარგთაშორისი ბალანსის მაჩვენებლებთან.

ეროვნულ ანგარიშთან საფუძვლად უდევს ეროვნული შემოსავლის წარმოების, განაწილებისა და მოხმარების პროცესი ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირების განსაზღვრული კანონზომიერებისა და სტრუქტურის ფარგლებში (მინდორაშვილი მ. 2018).

ეას-ის მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის (გაერო), ევროსტატის, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის (სსფ), მსოფლიო ბანკის და ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) მიერ შემუშავებული საერთაშორისო სახელმძღვანელო (System of National Accounts (SNA), 2008), რომლის პრაქტიკაში დანერგვა სხვადასხვა ქვეყნის სტატისტიკის სამსახურებისთვის უმნიშვნელოვანესი პრიორიტეტია, მოითხოვს ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მომზადებას და, ამასთან, გარკვეულ სირთულეებთან არის დაკავშირებული.

ეას-ის პირველი საერთაშორისო სტანდარტი შემუშავდა 1953 წელს, ის გადაისინჯა 1968, 1993 და 2008 წლებში. ამასთან, 2008 წელს შემუშავებული მოდელი დღეის მდგომარეობით უახლეს ვერსიას წარმოადგენს.

ეას-ის ახალი მეთოდოლოგია და მისი დანერგვა სხვადასხვა ქვეყანაში

ეას-ის ახალ მეთოდოლოგიაზე გადასვლა ევროკავშირის ქვეყნებმა 2014 წლიდან დაიწყეს. მათ რიგებს, 2015 წლიდან, ასევე შეუერთდა ევროკავშირის არანევრი ქვეყნები - სომხეთი, თურქეთი, უკრაინა და ბელარუსი.

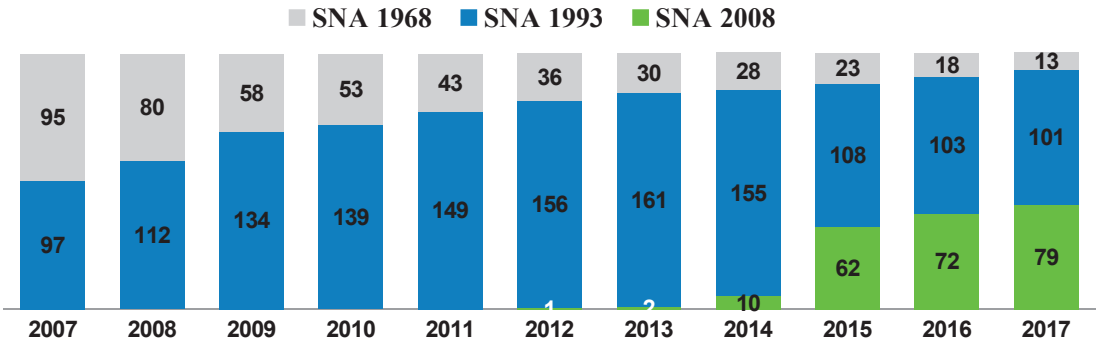
2019 წლის მიწურულს აღნიშნული სისტემა უკვე მსოფლიოს 80-მდე ქვეყანაში იყო დანერგილი, ხოლო ქვეყნების გარკვეული ნაწილი, ისევე როგორც საქართველო, კვლავ ეროვნულ ანგარიშთა სისტემის წინა ვერსიით (SNA 1993) ხელმძღვანელობდა.

ქვემოთ (შემდეგ გვერდზე) გრაფიკზე (1) ნაჩვენებია ეას-ის ახალი სტანდარტის (SNA 2008) დანერგვის ქრონოლოგიური განვითარება ქვეყნების მიხედვით:

მრავალწლიანი მოსამზადებელი სამუშაოების შედეგად, საქსტატმა 2019 წელს ეას-ის ახალი სტანდარტი (SNA 2008) დანერგა და შესაბამისად, საქართველო ზემოთ აღნიშნული ქვეყნების რიგებს 2019 წლის ნოემბერში შეუერთდა, რაც გულისხმობდა მთლიანი შიდა პროდუქტისა (მშპ) და მთელი რიგი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლის გაანგარიშებას ახალი მეთოდოლოგიის შესაბამისად.

SNA 2008-ის დანერგვის საერთაშორისო პრაქტიკა (ქვეყნების რაოდენობა)

გრაფიკი 1

ეას-ის ახალი მეთოდოლოგიის დანერგვასთან დაკავშირებული სამუშაოები საქსტატში, საერთაშორისო ექსპერტების აქტიური ჩართულობით, 2017 წლიდან დაიწყო. ამასთან, 2019 წელს აღნიშნულ სტანდარტებზე გადასვლა გათვალისწინებული იყო ევროკავშირთან ასოცირების შესახებ შეთანხმების სამოქმედო გეგმით.

როგორც საერთაშორისო პრაქტიკა აჩვენებს, ეას-ის ახალ სტანდარტებზე გადასვლა ეროვნულ ანგარიშებში რიგ ცვლილებას განაპირობებს, რაც, ერთი მხრივ, უკავშირდება ახალი სტანდარტის შესაბამისად სხვადასხვა მაკროეკონომიკური მაჩვენებლის გაანგარიშებას, ხოლო მეორე მხრივ, მონაცემთა წყაროს არსებით გაუმჯობესებას, დაუკვირვებადი ეკონომიკის მასშტაბების შეფასებისა და ადმინისტრაციულ მონაცემთა დამუშავების თვალსაზრისით.

ყოველივე ზემოთქმული განაპირობებს მშპ-ს დონის ზრდას, რამაც ზოგიერთ ქვეყანაში საყურადღებო ნიშნულს მიაღწია და აქედან გამომდინარე, ძირეული ცვლილებები განაპირობა ქვეყნის ეროვნულ ანგარიშებში.

ახალი სტანდარტის დანერგვით გამოწვეული ცვლილებები შეიძლება განვიხილოთ ორი მიმართულებით: 1. ცვლილებები, რომელიც უკავშირდება მეთოდოლოგიის დანერგვას და 2. ცვლილებები, რომელიც ინფორმაციის წყაროს გაუმჯობესებას განაპირობებს.

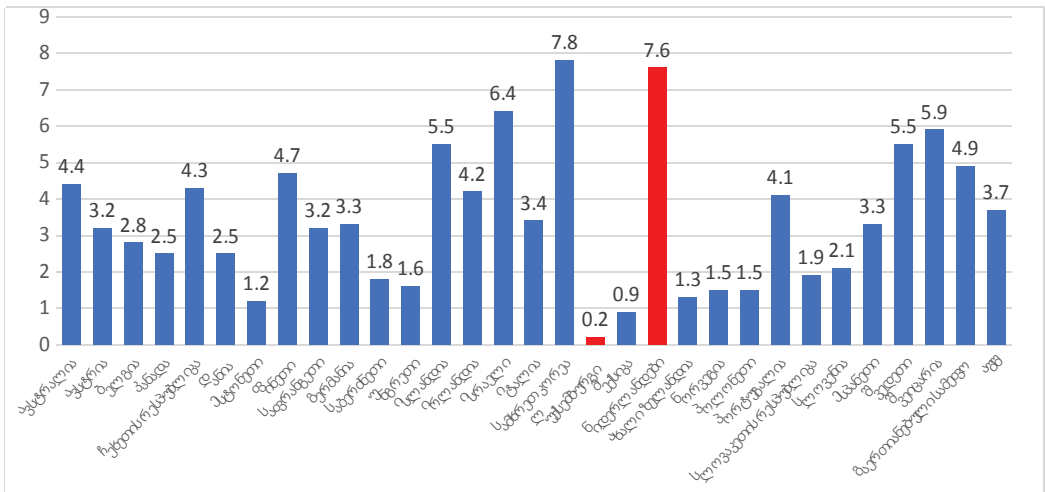
ახალი სტანდარტის დანერგვის შედეგად, ევროკავშირის ქვეყნებში მშპ-ს დონე საშუალოდ 3,7%-ით გაიზარდა. აქედან მეთოდოლოგიური ხასიათის ცვლილებებზე მოდიოდა 2,3%, ხოლო წყაროს არსებით გაუმჯობესებაზე - 1,4%.

გრაფიკზე (2) წარმოდგენილია მშპ-ს დონის ცვლილების პროცენტული მაჩვენებელი ქვეყნების მიხედვით.

SNA 2008-ზე გადასვლის გავლენა მშპ-ის დონეზე (მშპ-ის ცვლილება, %)

გრაფიკი 2

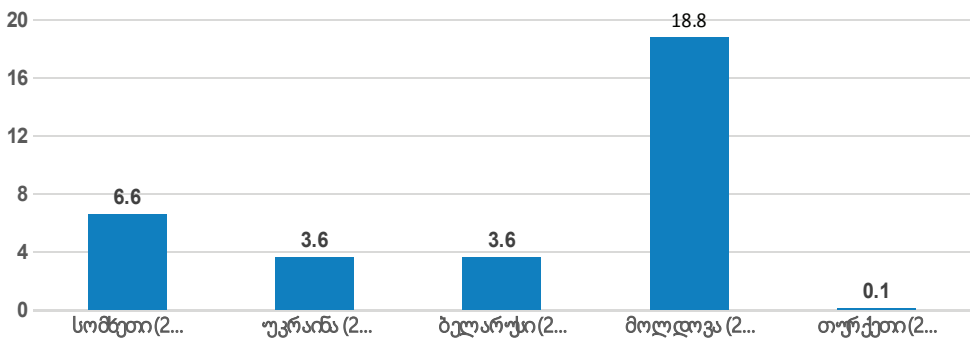

როგორც გრაფიკიდან ჩანს, ახალი სტანდარტის დანერგვამ 7,6%-ით გაზარდა მშპ-ის დონე ნიდერლანდებში, ძველი სტანდარტით (SNA 1993) გაანგარიშებულ მშპ-სთან შედარებით. მნიშვნელოვნად გაიზარდა მშპ-ის დონე სამხრეთ კორეაში (7,8%), ისრაელში (6,4%), შვეიცარიაში (5,9%), შვედეთში (5,5%), შედარებით უმნიშვნელოდ - ლუქსემბურგში (0,2%), მექსიკაში (0,9%) და ესტონეთში (1,2%).

ახალი სტანდარტის დანერგვის შედეგად სომხეთში მშპ-ის დონე 6,6%-ით გაიზარდა, 3,6%-ით - უკრაინასა და ბელარუსში. განხორციელებული ცვლილებების შედეგად მნიშვნელოვნად გაიზარდა ეკონომიკის მოცულობა მოლდოვაში (მატება 18,8%-ით), ხოლო თურქეთში პრაქტიკულად არ შეცვლილა (იხ. გრაფიკი 3).

SNA 2008-ზე გადასვლის გავლენა მშპ-ს დონეზე (მშპ-ის ცვლილება, %)

გრაფიკი 3

საქართველოში ეას-ის ახალი სისტემის დანერგვის შედეგები

საქართველოში, ისევე როგორც სხვა ქვეყნებში, ეროვნულ ანგარიშთა სისტემის ძველსა და ახალ მეთოდოლოგიას შორის არსებული განსხვავებები ძირითადად დაკავშირებული იყო ფინანსური შუამავლობის მომსახურების არაპირდაპირი შეფასების (FISIM) ცვლილებასთან, კვლევებსა და დამუშავებასთან დაკავშირებული ხარჯების კაპიტალიზაციასთან და საკუთარი საცხოვრისის პირობითი რენტის გაანგარიშების გაუმჯობესებასთან. ამასთან ერთად, მონაცემთა წყაროს გაუმჯობესების სამუშაოები მოიცავდა სხვადასხვა სექტორში დაუკვირებადი ეკონომიკის მასშტაბების შეფასებას და მაჩვენებელთა ხარისხის გაუმჯობესებას. მონაცემთა ხარისხის შეფასების კრიტერიუმად მიიჩნევა მონაცემთა წყაროებისა და გაანგარიშების მეთოდების, ასევე მაჩვენებლების შემადგენელი კომპონენტებისა და მათი პირველად მონაცემებთან შესაბამისობის შესახებ დეტალური დოკუმენტაციის გამოქვეყნება. (ასლამაზიშვილი ნ., გელაშვილი ს. 2009, 193).

საქართველოში ახალი სტანდარტის დანერგვასთან ერთად, ასევე აღსანიშნავია სხვა მეთოდოლოგიური ხასიათის ცვლილებები, როგორცაა ახალი საერთაშორისო კლასიფიკატორების დანერგვა (NACE Rev. 2 და CPA 2008), მშპის გაანგარიშების დაფუძნება რესურსებისა და გამოყენების ცხრილებზე, არასაბაზრო პროდუქციის 'გამოშვების გაანგარიშების გაუმჯობესება და დაზღვევის გამოშვების გაანგარიშების ცვლილება. ასევე აღსანიშნავია ფასების ინდექსების წრის გაფართოება, რამაც მნიშვნელოვნად გააუმჯობესა დეფლირების პროცესები.

გარკვეული სამუშაოები განხორციელდა მარაგების ცვლილების შეფასების პროცესების სრულყოფის თვალსაზრისით. კერძოდ, SNA 2008-ის მიხედვით, მარაგების ცვლილების შეფასებისას გამოირიცხება ჰოლდინგური მოგება; შემუშავდა ფასების ინდექსებით კორექტირების სპეციალური ფორმატი, რომლის საშუალებითაც ხორციელდება მარაგების ცვლილებიდან ჰოლდინგური მოგების გამორიცხვა.

ზემოთ აღნიშნულ ცვლილებებთან ერთად განხორციელდა საბაზისო პერიოდის ცვლილება (2010 წლის ნაცვლად - 2015) და გადასახადების აღრიცხვისას უკვე გამოიყენება დარიცხვის მეთოდი.

საქართველოში მონაცემთა წყაროს გაუმჯობესების თვალსაზრისით ჩატარდა დაუკვირებადი ეკონომიკის სპეციალური კვლევები სხვადასხვა სექტორში (სოფლის მეურნეობა, მშენებლობა, სასტუმროები და რეს-

---

1 არასაბაზრო პროდუქციად ითვლება ის საქონელი და მომსახურება, რომელსაც საბაზრო ღირებულება არ გააჩნია. მაგ: საჯარო სკოლების, სახელმწიფო მართვის ორგანოების, თავდაცვისა და პოლიციის მომსახურება. არასაბაზრო პროდუქციის გამოშვება გაიანგარიშება ხარჯების მეთოდით, შემდეგნაირად: საქონლისა და მომსახურების შესყიდვებს ემატება შრომის ანაზღაურება და კაპიტალის მოხმარება.

ტორნები). ამასთან ერთად, სსფ-სა და დანიის სტატისტიკის სამსახურის ექსპერტების დახმარებით, მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა დაუკვირვებადი ეკონომიკის შეფასების მეთოდები სხვადასხვა სექტორში.

გარდა ამისა, შუალედური მოხმარების სტრუქტურა განახლდა სპეციალური გამოკვლევის საფუძველზე, რომელმაც მოიცვა ეკონომიკის ყველა ინსტიტუციური სექტორი, ხოლო ვაჭრობის დარგში დაუკვირვებადი ეკონომიკის მასშტაბების შესაფასებლად, სხვა წყაროებთან ერთად, გამოყენებულ იქნა ბაზრებსა და ბაზრობებზე მოვაჭრე ეკონომიკური სუბიექტების გამოკვლევის შედეგები (საქსტატი).

ახალი სტანდარტის დანერგვით მოთხოვნილი იყო ასევე არალეგალური საქმიანობების (პროსტიტუცია, ნარკომანია) გამოშვების გათვალისწინება მშპ-ში, რომელიც შეფასდა სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ შემოთავაზებული რეკომენდაციების შესაბამისად.

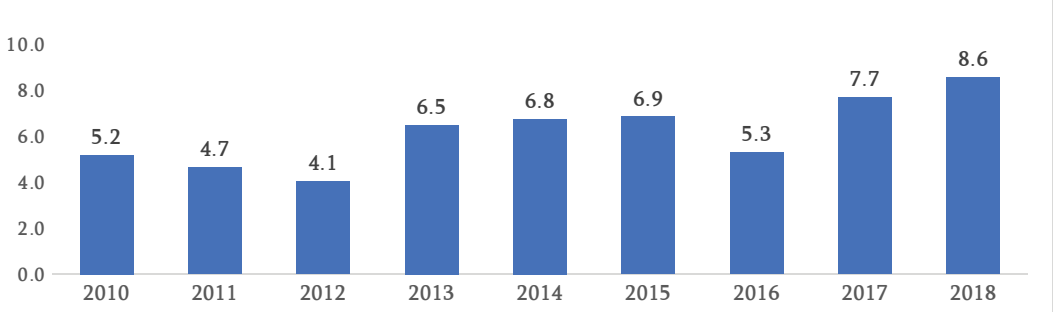
ეას-ის ახალი მეთოდოლოგიის დანერგვასთან დაკავშირებული სამუშაოები საქსტატში თითქმის 2 წლის განმავლობაში მიმდინარეობდა, რომელშიც აქტიურად მონაწილეობდნენ სსფ-ს ექსპერტები, ასევე, დანიისა და ჩეხეთის სტატისტიკის სამსახურების წარმომადგენლები ევროკავშირის პროგრამა Twinning-ის ფარგლებში. საერთაშორისო პრაქტიკის გათვალისწინება აუცილებელია, რადგან არაერთგვაროვანია სხვადასხვა ქვეყნის ოფიციალური და საუწყებო სტატისტიკის ორგანიზაცია, სტატისტიკური კვლევების ჩატარების პრაქტიკა, სტატისტიკური ცოდნის გავრცელების დონე და მასშტაბი, სტატისტიკური ინფორმაციის ხარისხი და საჯაროობა (გელაშვილი ს. 2015, 23).

ახალი მეთოდოლოგიის დანერგვამ მნიშვნელოვნად განაპირობა მშპ-ს და ეროვნული ანგარიშების სხვა აგრეგატების საერთო დონის ცვლილებები, უმეტესად -ზრდის მიმართულებით.

ახალი მეთოდოლოგიით წარმოებული მშპ-ს და ეროვნული ანგარიშების სხვა აგრეგატების გაანგარიშებასთან ერთად, დღის წესრიგში დადგა წინა წლების მონაცემებთან შესადარისობის საკითხი, რაც გულისხმობდა ისტორიული მწკრივის გადაანგარიშებას, რათა უზრუნველყოფილიყო 2018 წლის ახალი მეთოდით გაანგარიშებული მონაცემების სრული შესადარისობა წინა პერიოდის მონაცემებთან. შესაბამისად, საქსტატმა განაახლა და გადაიანგარიშა მონაცემები 2010 წლიდან (საქსტატი). გადაანგარიშება გამოწვეული იყო ეროვნულ ანგარიშთა სისტემის განახლებული მეთოდოლოგიის (SNA 2008) დანერგვით, ეროვნულ ანგარიშებში ეკონომიკური საქმიანობის სახეების კლასიფიკატორის - NACE 2-ის დამკვიდრებით და სხვა საერთაშორისოდ რეკომენდებული მეთოდოლოგიური ხასიათის ცვლილებებით. გრაფიკი 3 ასახავს მშპ-ს განახლებული დონის პროცენტულ ცვლილებას მანამდე არსებულ მონაცემებთან შედარებით, 2010-2018 წლებში

განახლებული მშპ-ს დონის ცვლილება, %

გრაფიკი 4

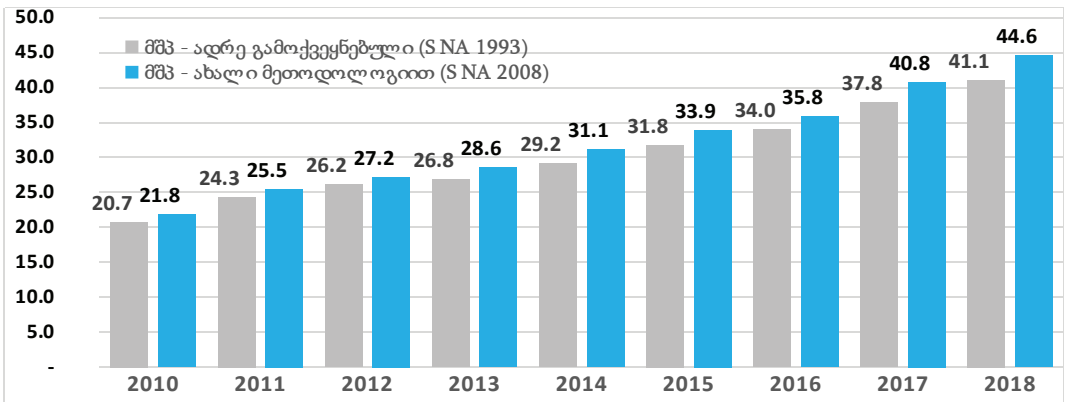

როგორც გრაფიკიდან ჩანს, ახალ სტანდარტზე გადასვლის შედეგად, 2018 წელს, მშპ-ს დონე, წინა მეთოდოლოგიით გაანგარიშებულ მონაცემთან შედარებით, 8.6%-ით გაიზარდა. აღნიშნულ ზრდაში მეთოდოლოგიური ხასიათის ცვლილების გავლენა შეფასდა 3.0%-ით, ხოლო სტატისტიკური წყაროს გაუმჯობესების შედეგად მშპ-ს დონე 5.6%-ით გაიზარდა.

მეტი თვალსაჩინოებისთვის, გრაფიკზე 5 წარმოდგენილია მშპ-ს დონე, გაანგარიშებული ახალი და ძველი მეთოდოლოგიების მიხედვით(საქსტატი):

ნომინალური მშპ-ს მოცულობა, მლრდ ლარი

გრაფიკი 5

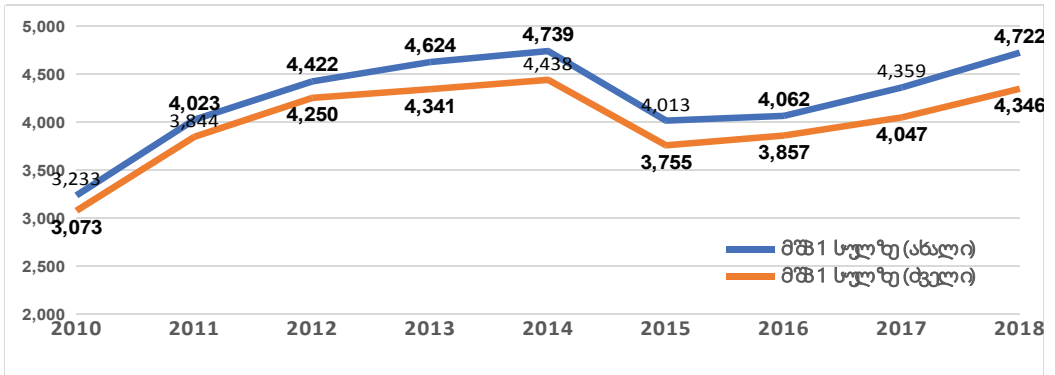

მშპ-ს დროითი მწკრივის განახლების შედეგად, ასევე შეიცვალა მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებული მშპ. აღნიშნული ცვლილებების შედეგად დაახლოებით 376 დოლარით გაიზარდა მშპ-ს მოცულობა ერთ სულზე და 4722 დოლარი შეადგინა.

განახლებულ და განახლებამდე არსებულ მონაცემებს შორის შედარება წარმოდგენილია გრაფიკზე 6:

მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე 2010-2018 წლებში

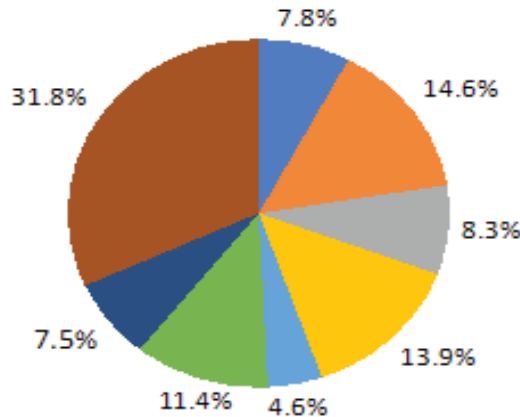
გრაფიკი 6

მეთოდოლოგიური ხასიათის ცვლილებების შედეგად უმნიშვნელოდ შეიცვალა მშპ-ს რეალური ზრდის მაჩვენებლები (საშუალოდ 0.1-0.2 პროცენტული პუნქტით), თუმცა ახალი სტანდარტის დანერგვამ არსებითი გავლენა იქონია მშპ-ს დარგობრივ სტრუქტურაზეც: 17%-დან 13.9%-მდე შემცირდა ეკონომიკაში ვაჭრობის სექტორის წილი, შემცირებულია ასევე მრეწველობისა (17%-დან 14.6%-მდე) და მშენებლობის სექტორების (9.3%-დან 8.3%-მდე) წილი. ადრე გამოქვეყნებულ მონაცემებთან შედარებით, გაიზარდა სასტუმროებისა და რესტორნების (3.2%-დან 4.6%-მდე), ასევე უძრავი ქონებით ოპერაციების სექტორის (7.4%-დან 11.4%-მდე) წილი. მშპ-ს დარგობრივი სტრუქტურა, ახალი მეთოდოლოგიის მიხედვით წარმოდგენილია გრაფიკზე 7:

მშპ-ს დარგობრივი სტრუქტურა -2018 წელი

გრაფიკი 7

ახალი მეთოდოლოგიით გაანგარიშებული მშპ და ეროვნული ანგარიშების სხვა აგრეგატები საქსტატის მიერ 2019 წლის 15 ნოემბერს გამოქვეყნდა.

დასკვნა

ქვეყანაში ეროვნულ ანგარიშთა სისტემის (ეას) ახალი მეთოდოლოგიის დანერგვა მნიშვნელოვანი წინგადადგმული ნაბიჯია არამხოლოდ საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობისა და ევროკავშირთან ასოცირების შესახებ შეთანხმების სამოქმედო გეგმით გათვალისწინებული ვალდებულებების შესრულების თვალსაზრისით, არამედ - ინფორმაციის მომხმარებლებისა და გადაწყვეტილების მიმღები პირებისთვის სრულყოფილი ეკონომიკური ანალიზის, მოდელირებისა და პროგნოზირების შესაძლებლობების გაუმჯობესებისთვის.

ეას-ის ახალი მეთოდოლოგიის დანერგვასთან დაკავშირებული სამუშაოები საქსტატის მიერ, საერთაშორისო ექსპერტების ჩართულობით, ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში მიმდინარეობდა, რომელზეც ქვეყანა 2019 წლის მიწურულს გადავიდა. ახალი სტანდარტის დანერგვამ ეროვნულ ანგარიშებში მნიშვნელოვანი ცვლილებები განაპირობება, რაც დაკავშირებული იყო სხვადასხვა მაკროეკონომიკური მაჩვენებლის გაანგარიშების მეთოდოლოგიურ თავისებურებებსა და მონაცემთა წყაროს არსებით გაუმჯობესებასთან.

ახალი მეთოდოლოგიის დანერგვის შედეგად, დღის წესრიგში დადგა წინა წლების მონაცემებთან შესადარისობის საკითხი, რაც გულისხმობდა ისტორიული მწკრივების გადაანგარიშებას, რათა უზრუნველყოფილიყო ახალი მეთოდით გაანგარიშებულ 2018 წლის მონაცემებთან წინა პერიოდის მონაცემების სრული ჰარმონიზება. შესაბამისად, განხორციელდა მონაცემთა გადაანგარიშება 2010 წლიდან.

ზემოთ აღნიშნულის შედეგად, საქართველოში მშპ-ს დონე, წინა მეთოდოლოგიით გაანგარიშებულ მონაცემთან შედარებით, 8.6%-ით გაიზარდა, საიდანაც მეთოდოლოგიური ხასიათის ცვლილების გავლენა შეფასდა 3.0%-ით, ხოლო სტატისტიკური წყაროს გაუმჯობესებამ მშპ-ს დონე 5.6%-ით გაზარდა.

ახალი მეთოდოლოგიის დანერგვასთან ერთად აღსანიშნავია მონაცემთა წყაროს არსებით გაუმჯობესებასთან დაკავშირებული მრავალეტაპიანი სამუშაოები, რომელიც ასევე აერთიანებდა სპეციალურ კვლევებს, სხვადასხვა სექტორში დაუკვირებადი ეკონომიკის მასშტაბების შეფასებისა და ეროვნული ანგარიშების ხარისხის გაუმჯობესების მიმართულებით.

ლიტერატურა:

- ასლამაზიშვილი ნ. (2009). საერთაშორისო სტატისტიკა: თეორიისა და პრაქტიკის საკითხები. გამომც. „მერიდიანი“, თბილისი.
- ასლამაზიშვილი ნ., გელაშვილი ს. (2009). საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების სტატისტიკა. თბილისი.
- გელაშვილი ს. (2015). საზღვარგარეთის ქვეყნების სტატისტიკა. გამომც. „მერიდიანი“, თბილისი, გვ. 23.
- საქართველოს ეროვნული კლასიფიკატორი ეკონომიკური საქმიანობების შესახებ. მეორე რედაქცია, თბილისი 2016
- ლოკიე ფ., ბლეისი დ. (2015). ეროვნულ ანგარიშთა სისტემა (როგორ ვისწავლოთ და გავიგოთ). მეორე განახლებული გამოცემა (თარგმანი ინგლისურიდან). www.eb.tsu.ge
- მინდორაშვილი მ. (2018). ეროვნულ ანგარიშთა სისტემა. www.eb.tsu.ge
- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემთა ბაზები.
- Peter Van der Ven (2015). New Standards for Compiling National Accounts: What's the Impact on GDP and Other Macroeconomic Indicators? OECD Statistics Brief, February, #20.
- System of National Accounts 2008, IMF, OECD, United Nations, Eurostat, World Bank, 2008.
- System of National Accounts 1993, IMF, OECD, United Nations, Eurostat, World Bank, 1993.
- www.geostat.ge

References:

- Aslamazishvili, N. (2009) saertashoriso statistika: teoriisa da praktikis sakitkhebi. [International Statistics: Issues in Theory and Practice. “Meridiani,” Tbilisi.] (in Georgian).
- Aslamazishvili, N., Gelashvili S. (2009.) Saertashoriso ekonomikuri urtiertobebis statistika. [Statistics of International Economic Relations. Tbilisi.] (in Georgian.)
- Gelashvili S. (2015.) Sazghvargaretis kveqnebis statistika. [Statistics of foreign Countries. “Meridiani,” Tbilisi.] (in Georgian).
- Sakartvelos erovnuli klasifikatori ekonomikuri sakmianobebis shesakheb. [National Classifier of Georgia on Economic Activities. II Edition, Tbilisi 2016.] (in Georgian).
- Lokie P., Bleidsi D. (2015). erovnul angarishta sistema (rogor vistsavlot da gavigot). [Lockheed F., Blades D. (2015). National Accounts System (How to Learn and Understand). Second updated edition (translation from English). (in Georgian).
- Mindorashvili M. (2018). erovnul angarishta sistema [National Accounts System] (in Georgian).
- Sakartvelos statistikis erovnuli samsakhuris monatsemta bazebi. [Databases of the National Statistics Office of Georgia.] (in Georgian).
- Peter Van der Ven (2015). New Standards for Compiling National Accounts: What's the Impact on GDP and Other Macroeconomic Indicators? OECD Statistics Brief, February #20.
- System of National Accounts 2008, IMF, OECD, United Nations, Eurostat, World Bank, 2008.
- System of National Accounts 1993, IMF, OECD, United Nations, Eurostat, World Bank, 1993.
- www.geostat.ge

New Methodology of National Accounts System and Peculiarities of Its Implementation

Gogita Todradze

*Executive Director, National Statistics
Office of Georgia (Geostat)
gtodradze@gmail.com*

SNA is a combination of integrated macroeconomic accounts and balances based on internationally agreed concepts, classifications, and general accounting rules. Its methodological basis is the international manual SNA 2008, developed by the United Nations (UN), Eurostat, the International Monetary Fund, the World Bank and the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD).

EU countries have begun switching to the new SNA methodology in 2014. Armenia, Turkey, Ukraine and Belarus have also joined their ranks during 2014-2015.

Nowadays, the SNA 2008 has been introduced in about 80 countries around the world, including Georgia, however, some countries, still follow the previous version of the National Accounts System (SNA 1993).

Implementation of the new SNA 2008 methodology, with the active involvement of international experts, has been running in GEOSTAT since 2017.

The transition to the SNA 2008 has led to a number of changes in national accounts, on the one hand, it is related to the calculation of different macroeconomic indicators in accordance with the new standard, and, on the other hand, the substantial improvement of the data source, in terms of assessing the scope of the non-observed economy and the processing of administrative data.

Differences between the old and new methodologies are mainly related to the change in the FISIM, capitalizing on research and development, processing costs, and improving the calculation of imputed rents on owner occupied dwellings.

Improvements to the data source include assessing the scope of the non-observed economy in various sectors and improving the quality of indicators.

As international practice shows, all the above-mentioned changes leads to an overall increase in GDP and other aggregates of national accounts. However, in order to harmonize with the figures for the previous period, the historical series were revised and recalculated, from 2010.

Keywords: National accounts, system of national accounts, Gross Domestic Products (GDP), Non-observed economy.

JEL Codes: H83, M40, M48

MODERN Content of Strategic Regional Development Potential

Natalya Kubiniy

Professor
Uzhgorod
National University
natalya.kubiniy@uzhnu.edu.ua

Viktoria Marhitich

PhD student
Uzhhorod
National University
viktoria.marhitich@uzhnu.edu.ua

Tamila Kosovilka

PhD student
Uzhhorod
National University
tamilakosovilka@gmail.com

There are two spheres of modern potential of regional strategic development: a) structure and organization of the regional economy and management, b) productive recourses. Kinds of strategic regional potential are following: management potential, potential of trust, educational, productive, nature, innovative, human potential, potential of form and process. Principles of effective function of potential include conceptuality, empathy, utility and variety.

Keywords: regional development, strategy, strategic regional management, strategic potential, components of strategic potential, principles of strategic potential.

JEL Codes: R10, R11, P25, P48,

Introduction

The problem of choosing the path of regional development in modern conditions is directly related to the potential of strategic transformations of the regional economy. Explicit and latent components of the development potential give rise to strategic transformations, determine possible development vectors. Lack of development potential may serve as the hidden basis for future strategic failures, loss of time, resources and prospects. In this regard, it is relevant to study the essence of the potential for strategic development of the regional economy through its component structure and the relationship between species in the process of their use. The economic potential of regional economy as a dynamic

system in modern conditions requires constant updating of the terminological interpretation and systematization of its components, which determines the relevance of this study.

Review of Publications

A number of modern researchers devoted their work to the study of the essence and role of the potential for the development of economic systems. So, in the paper by Moshak S. (Мoшak C.) and his colleagues, potential is considered as a source of competitiveness of the regional economy, while it is emphasized that “the potential for competitiveness is a set of abilities of an economic entity that are the result of the experience of previous functioning, as well as opportunities that will ensure the uniqueness of certain positions of an economic entity in the future.”[9]

The strategic potential of collaboration between regions and countries is described by Paresashvili N., Abashishvili A., which declare that “the Neighbourhood Policy aims to support the process to close political, economic and cultural interrelationships between the EU and neighbour states, and through these means the EU promotes the spread of democracy, stability and welfare around its borders.”[4].

Abesadze N., Parasashvili N. investigate the influence of human resources on the potential of development in Georgia and suppose that “nowadays inefficient employment of Georgian population is a main obstacle for socio-economic development, regulation of trade agreement and formation civilized labour market of the country.”[1].

There is the opinion, which is offered in our previous papers, that the Triumvirate of culture, economy and tourism ‘constitute the organizational, spiritual and material foundation for the development of the regional economy and especially its human component.’[2]

Slovak researchers Krošláková M., Kubičková V and others consider that the main factor of strategic development is innovative high growth business, gazelles, “as an important subgroup of HGE, make up only approximately 0.5%-1% of all newly established companies with 10 or more employees and with a growth higher than 20%.”[3]

At the same time the system content of potential of strategic development is not researched in sufficient measure.

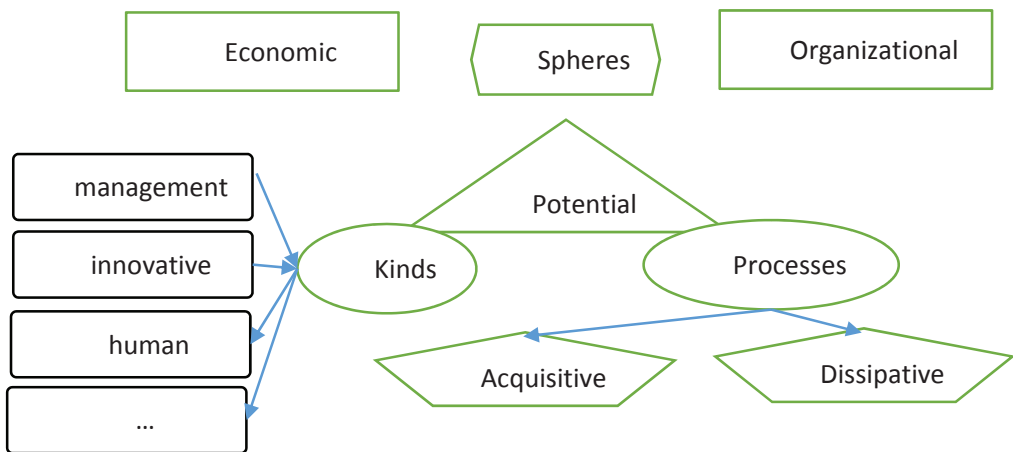
Results. Potential is the basis for the implementation of the strategy; and, depending on the combination of potential opportunities and the adopted strategy, regional development options are possible. They take place in many spheres, and in this paper the economic and organizational are suggested to investigate.

Organizational and economic potential interacts with the regional development strategy, allows to highlight the following combinations: active strategy and active development potential of the forward region; active strategy and passive potential - development is ambitious, but organizational and economic are not justified; passive strategy and active potential - irrational development when the existing potential is not used properly (regional management does not match the capabilities and capabilities of the regional economy); passive strategy, passive potential if development happens, the region takes advantage of existing advantages, does not create new opportunities and prospects.

So, according to the sphere of foundation and function, potential of strategic development consists on: a) regional productive forces, b) structure of the regional economy, which is based on organization platform of region (fig. 1).

Modern Content of Strategic Development Potential in Region (created by authors)

Fig.1

The component-subject structure of organizational and economic potential is the set of elements that are necessary for the formation of competitive advantages in modern business condition. These components are: management potential, potential of trust, educational potential, productive and nature potentials, innovative potential, human potential, potential of form and process.

The management potential contains the possibility of applying modern methods of regional management, as well as forms of organization and management of business in the region.

The potential of trust makes it possible to increase the effectiveness of strategic development by reducing transaction costs.

The educational potential allows the formation of a specific set of competencies necessary for work in turbulence and strategic development. The potential

of education offers a collection of ideas that have the prospect of turning into innovations. The production potential provides the volumes of products necessary to meet the needs of the region. The natural potential creates the conditions for efficient production, and requires the consideration of environmental factors in the strategic development of the regional economy.

Innovation and investment potential ensures the transformation of innovations into innovations and the possibilities of their production and provides “systematic competitive advantage, arising from the realization of the innovative potential of the region”.[8] Human potential plays a decisive function in regional strategic development, ensures the quality functioning of all components of the organizational and economic potential. The potential of the configuration and the organizational process is a combination of forces that coordinate interactions and relationships, the mutual influence of the elements of the economic potential on the strategic development of the region.

There are principles of strategic potential acting:

1. Conceptuality – the development is based on a clearly formed vision of the prospects for the functioning of the region.

2. Empathy as a principle is the ability of regional management to feel, predict the future state of the economic system and its organizational and economic potential, obtained as a result of managerial decisions. Empathy is presented in this study as the ability to “Display” the state of a managed system by the system that governs.

3. Utility as a practical orientation. The development should not be aimed only at building certain ideal models, but should have a concrete practical result.

4. Variety. The mechanisms involved in the development process should cover various areas and management methods.

These principles are implemented due to the following conditions:

- Providing economic preferences to enterprises belonging to the circle of strategic regional actors, ensure regional competitiveness and human development. In this case, they act as locomotives for strengthening the socio-economic potential and its labor elements.

- Information support, creation of a monitoring consulting center, which will provide information to existing and potential investors, etc.

- Implementation of strategic management, which primarily involves the definition of a vision, a concept for the development of a region, development of a strategy and justification of its implementation.

To implement the principles of the effective operation of mechanisms for the development of the organizational and economic potential of the region, we can name the following areas:

- Transformation of regional higher education institutions into competitive educational institutions that provide a system of continuing education and accumulate world experience in the development of the human potential of the region.

- The development and implementation of a motivation system for creative-innovative activity as such a type of activity forms the creative class as the personnel base of a competitive regional society.

- Promotion of the institution of trust on the basis of educational, cultural, educational or other regional events, which will significantly reduce transaction costs in the region and ensure the creation of economic competitive advantages.

The processes taking place within the framework of the organizational and economic potential of regional development in this study are considered from two perspectives.

Firstly, these are the processes of transforming of resources coming from the external environment and depending on the action, called “acquisitive” and “dissipative”. An acquisitive process involves the accumulation and consumption of wealth in the region and in the elements of its organizational and economic potential. This term is also used “to refer to a group of processes that convert the energy of resources entering the processor from an external environment, relative to the process, into results that contribute to the development of a regional system. Dissipative processes are the processes of dissipating the energy of resources coming from the external environment and, thus, inhibiting the development of the regional system, since energy dissipation leads to attenuation of the movement, loss of resources, the formation of dissipative structures that limit the flow and even the complete cessation of “acquisitive” processes. “[7]

It should be noted that dissipative processes under their control can play a positive role in the development of organizational and economic potential. It seems, “that the barriers to regional development, as well as stagnation caused by dissipative processes, contribute to increasing the resistance of the regional system due to the” mutations „of acquisitive processes.

Mutations of acquisitive processes in a regional system occur on the basis of a structural change in its resource potential, resource processing operations, and increased process efficiency. Thus, dissipative processes lead to a qualitative improvement in acquisitive processes, which, in turn, contributes to the development of the regional system. „[7]

The acquisitive processes taken into account in the process of modeling the development of organizational and economic potential cover:

1. Foreign investments with which innovative management and innovative culture come to the region.

2. The processes of labor migration, contributing to the mastery of new technologies and improving the quality of human potential in the region. As Paresash-

vilia N. confirms “the priority of the state must be realized by means of such active actions, as professional training, employment and rehabilitation program for the unemployed and economically passive citizens depending on social aid. Therefore, it is necessary to break down the cycle of the dependence of the citizens on the incomes gained through the state support and thoroughly engage the citizens in fruitful labor. The primary target group will be those with a long record of unemployment consequently losing the potential of being employed. Underdeveloped united structure or information system of the labor market and underemployment of a great part of the economically active population was also identified.”. [5]

3. Scientific exchanges that form new knowledge and contribute to the creation and practical implementation of innovations.

Examples of dissipative processes, the course of which is possible within the framework of organizational and economic potential and which increase the resistance of the regional economy to crisis phenomena, include the following. Firstly, the active influence of foreign universities on the student community of Transcarpathia with the aim of organizing their outflow from Ukraine and student migration to European countries. These processes weaken the human potential of Transcarpathia, but at the same time intensify the work of internal regional institutions for the formation of the labor potential of the region (higher school, family, state support for youth, etc.).

At the same time, with the right regional policy, the majority of students who have studied abroad will return to their region, which ultimately will improve the quality of the region’s human potential. In addition, it is impossible not to attribute a predatory attitude to the forests of Transcarpathia to the dissipative process, which represent the wealth of not only the region, but the whole country.

In the theory of process management, the basics of which should be taken into account when forming a model of the organizational and economic potential of the strategic development of the regional economy, there are three types of business processes that, in our opinion, are more correctly called organizational and economic processes: managing, operational and supporting.

The current realities of economic development necessitate increased attention to the management processes of the innovative component of strategic potential, especially the intellectual property of economic entities. This is emphasized in the works of Sobolieva T. and others who consider that “despite the fact that the study of organizational determinants in the open innovation collaborative projects is an area of increased interest for both academics and practitioners of innovation management a modern understanding of these aspects at the enterprise level remains incomplete and needs further research. The IP (intellectual property – author)) management involves the implementation of the key manage-

rial functions, such as developing a strategy and planning measures for the protection and commercialization of intellectual property, organizing activities to create conditions for their implementation, creating a supportive innovation culture and encouraging innovative climate, audit and monitoring the implementation of the IP management strategy.”[6]

Operational processes are aimed on production of goods and services in the region. The formation of competitive advantages of the regional economy necessitates the intensification of operational processes in the field of information and innovation economies. It is innovations that have turned into innovations that provide not only new goods and services, but also fill supporting regional processes with new content.

The supporting process proposed in this study is considered one that ensures the production of goods and services and creates an internal regional product. In the process of modeling the organizational and economic potential of the strategic development of the regional economy under the conditions of applying the cluster form of business organization where operational business processes together constitute the regional operational process, it is rather difficult to clearly define it.

Moreover, the content of the process is determined to a considerable extent by the type of model of innovative activity that can be adopted in the region and at its enterprises: open or closed. With an open model, the regional economy and its innovative players actively attract intellectual ideas and resources from the external environment. With a closed model, a “broth” is created in the region that forms sprouts and creates the conditions for the generation of ideas within the region.

The strategic potential of the region’s economic development, aimed at creating competitive advantages, in modern conditions cannot be considered without regard to the natural, environmental content. As noted above, the nature of the compound fills the strategic potential. At the same time, on the other hand, the strategic potential aimed at the future should provide appropriate living conditions for future generations, the conditions of blooming nature and its harmony with society. « At present, eonology is developing more and more actively - a direction based on an ecological and economic approach to regional development, which begins in Eastern Europe. Moreover, increasingly based directions are not only taking into account the “environmental” component, but also considering it as an organic part of the whole in the context of the co-evolution of society and nature.»[10] All this allows us to assert that the natural-climatic component in the context of the strategic development of the regional economy serves not only as one of the types of potential, but also as a development goal that determines economic, social, cultural, ethical and other development parameters. At the same

time, when economic goals conflict with environmental requirements, strategic management uses additional mechanism, for example, cultural and ethical tools should be put in place, the action of which is aimed at harmonizing interests and overcoming conflicts.

Conclusion

At the end it is emphasized the following. The combined efforts of the various regional development actors and their potential, whose strategic goals are coordinated and which consider co-operation effective, provide significant benefits for the whole region in competitiveness with other territorial economic systems.

The strategic development of the regional economy is determined by its organizational and economic potential. The organizational and economic potential of strategic development is a systemic unity and interaction of regional productive forces, configurational, structural and process-organizational elements that ensure the sustainable development of the region, the formation of its key competitive advantages and the implementation of the regional development strategy.

The imperatives of the purposeful and effective functioning of the organizational and economic potential of the development of the regional economy are as follows: 1. Conceptuality – the development is based on a clearly formed vision of the prospects for the functioning of the region; 2. Empathy as a principle is the ability of regional management to feel, predict the future state of the economic system and its organizational and economic potential, obtained as a result of managerial decisions; 3. Utility as a practical orientation. 4. Variety of various areas and management methods.

Regional processes play the mostly important role in strategic regional potential. They can be acquisitive or dissipative in different situations, depends on: regional strategy, globalization, culture of efficiency in region.

ლიტერატურა:

References:

- Abesadze N., Paresashvili N. (2018.) Gender Aspects of Youth Employment in Georgia – ECOFORUM, Volume 7, Issue 1(14).
- Kubiniy N., Zavadyak R., Belen M. (2019.) Culture, Tourism and Economy as a Triumvirate of Regional Strategic Development. – Вісник Херсонського університету.– Вип.34. – с.105-108.
- Krošlákova M. (Slovakia), Kubičková V. (Slovakia), Jurkovičová L. (Slovakia), Kubiniy N. (2015.) (Ukraine) Dynamics of High Growth Enterprises – „gazelles”– in Czech Republic – Problems and Perspectives in Management, Volume 13, Issue 2, p. 27-35.
- Paresashvili N., Abashishvili A. (2013.) Policy Implementation of the Eastern Partnership in

- Georgia. - VIEŠOJI POLITIKA IR ADMINISTRAVIMAS PUBLIC POLICY AND ADMINISTRATION, T. 12, # 4 / 2013, Vol. 12, No 4, p. 633–643.
- Paresashvili N. (2015) Major Mechanisms to Develop the Strategies of the Labor Market in Georgia/ 20th International Scientific Conference Economics and Management - 2015 (ICEM-2015) - Procedia - Social and Behavioral Sciences 213, 574 – 579.
  - Sobolieva T., Lazarenko Y. (2019.) Intellectual Property Management in the Shift Towards Open Innovation, Referential and Reviewed International Scientific - “Economics and Business”, N 2.
  - Макаренко Т.Д., Ковальчук Л.Б. (2016.) Региональные социально-экономические процессы: особенности взаимодействия с внешней средой. – Фундаментальные исследования [Makarenko T.D., Kovalchuk L.B. regionalnie socialno-ekonomicheskie process: osobennosti vzaimodeistvia s vneshnei sredoi. – fundamentalnie issledovania (Regional Socio-Economic Processes: Features of Interaction with the External Environment. - Basic research)]. №2-2.–С.392-396; <http://www.fundamentalresearch.ru/ru/article/view?id=39943> (дата обращения: 20.08.2018).
  - Мікловда В. П. (2015.) Можливості та обструкції розвитку інноваційного потенціалу Закарпаття як фактора регіональної конкурентоспроможності [mojlivosti ta obstrukcii rozvitku inovacionnogo potencialu Zakarpatia iak faktora regionalnoi konkurentospromojnosti (Miklovda V.P. Possibilities and Obstruction of the Innovative Potential of Transcarpathia as a Factor of Regional Competitiveness)] / В. П. Мікловда, Н. Ю. Кубіній, С. І. Мошак //Економіка промисловості. № 1. - С. 31-39. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2015_1_4. (in Ukrainian).
  - Мошак С.М., Мікловда В.П., Шандор Ф.Ф., Кубіній Н.Ю., Кубіній В.В. (2017.) Стратегічне управління конкурентоспроможністю: Системний метод та екзистенціальна експозиція, монографія – Мукачево: Карпатська вежа. – 240с. [strategichne upravlenia konkurentnospromojnistiu: sistemnii metod ta ekzistencialna ekspozicia (Strategic Management of Competitiveness: Systematic Method and Substantive Exposition, monography)]. (in Ukrainian)
  - Полякова А.Г. (2009.) Концептуальные основы модернизации экономики регионов [Poliakova A.G. konceptualnie osnovi modernizacii ekonomiki regionov (Polyakova A.G. Conceptual framework for the Modernization of Regional Economies)]. - Вестн. Том. гос. ун-та. №323. (in Russian).

სტრატეგიული რეგიონული განვითარების პოტენციალის თანამედროვე შინაარსი

ნატალია კუბინი

პროფესორი
უპროფესორის ეროვნული უნივერსიტეტი
natalya.kubiniy@uzhnu.edu.ua

ვიქტორია მარიტიჩი

დოქტორი
უპროფესორის ეროვნული უნივერსიტეტი
viktoria.marhicity@uzhnu.edu.ua

თამილა კოსოვილკა

დოქტორი
უპროფესორის ეროვნული უნივერსიტეტი
tamilakosovilka@gmail.com

ხეგონადუხი სტრატეგიული განვითარების თანამედროვე პოტენციალის რიხი სფერო ახსებობს: ა) ხეგონული ეკონომიკისა და მენეჯმენტის სტრუქტურა და რიგანიზაცია, ბ) პროდუქტული ხესუხები. სტრატეგიული ხეგონული პოტენციალის სახეობებია: მახთვის პოტენციალი, ნდობის პოტენციალი, განათდება, პროდუქტიულობა, ინოვაციური პოტენციალი, ადამიანური პოტენციალი, ფოხმისა და პროცესის პოტენციალი.

თანამედროვე პირობებში ხეგონული განვითარების გზის აჩრვის პრობლემა პიხდაპიხ კავშიშია ხეგონული ეკონომიკის სტრატეგიული გახდაქმნების პოტენციალთან. განვითარების პოტენციალის აშკაა და დატენტი კომპონენტები ზიხის სტრატეგიულ გახდაქმნებს, განსაზღვრავს განვითარების შესადლო ვექტორებს. განვითარების პოტენციალის ნაკლებობა შეიხდება ემსახუხებოდეს ფახურ საფუძველს მომავალი სტრატეგიული რავაჩენების, დროის დაკავგვის, ხესუხების და პეხსპექტივებისთვის. ამ თვადსაზიხისით, მიზანშეწონილია შესწავლიდ იქნეს ხეგონული ეკონომიკის სტრატეგიული განვითარების პოტენციალის ახიი მისი კომპონენტის სტრუქტურისა და სახეობათა შოხის უხთიეხობების მეშვეობით. ხეგონული ეკონომიკა, ხოგოხც თანამედროვე პირობებში დინამიკური სისტემის ეკონომიკური პოტენციალი, მოითხოვს ტეხნილოგიური ინტეგრაციის და მისი კომპონენტების სისტემატიზაციის მუდმივ განახლებას, ხაც განსაზღვრავს ამ კვლევის შესაბამისობას.

მხავადმა თანამედროვე მკვლევაქმა თავისი შოომები მიუძღვნა ეკონომიკური სისტემების განვითარების პოტენციალის ახისა და ხოდის შესწავლას. მოშაკისა და მისი კოდებების ნაშოომში პოტენციალი განიხილება, ხოგოხც ხეგონული ეკონომიკის კონკუხენტუნაჩიანობის წყახო, ამასთანავე ხაზგასმულია, ხომ „კონკუხენტუნაჩიანობის პოტენციალი ახის ეკონომიკური სუბიექტის შესადლებლობების მთელი კომპლექსი, ხაც წინა ფუნქციონიხების გამოცდილების შედეგია, ისევე ხოგოხც შესადლებლობები, ხაც უზუნვედყოფს სამომავლოდ ეკონომიკური სუბიექტის გახკვეული პრობციების უნიკადუხობას.

სტრატეგიული რეგიონული განვითარების პოტენციალის თანამედროვე შინაარსი

რეგიონებსა და ქვეყნებს შორის თანამშრომლობის სტრატეგიული პოტენციალი აღწეულია ნ. ფაქუსაშვილისა და ა. აბაშიშვილის მიერ, რომლებიც აღნიშნავენ, რომ ევროკავშირი ხელს უწყობს დემოკრატიის, სტაბილურობისა და კეთილდღეობის გავრცელებას მისი საზღვრების გაღმებში.“

ნ. აბუსაძე და ნ. ფაქუსაშვილი იკვლევენ საქართველოში ადამიანური რესურსების გავრცელებას განვითარების პოტენციალზე და ვაჩუქობენ, რომ „დღესდღეობით საქართველოს მოსახლეობის ახაფექტიანი დასაქმება ახის მთავარი დაბრუნება სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების, სავაჭრო ხელშეწყობის რეგულირებისა და ცივილიზებული შრომის ბაზრის ფორმირებისთვის ქვეყანაში.

ახსებობს მოსაზრება, რომ კულტურის, ეკონომიკისა და ტურიზმის გლობალიზაცია წარმოადგენს ორგანიზაციულ, სუბიექტურ და მაკროეკონომიკურ საფუძველს რეგიონული ეკონომიკისა და განსაკუთრებით მისი ადამიანური კომპონენტის განვითარებისათვის, თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სტრატეგიული განვითარების პოტენციალის სისტემის შინაარსი, აკუთვნებით, საკმაოდ ახ ახის შესწავლილი.

საკვანძო სიტყვები: რეგიონული განვითარება, სტრატეგია, სტრატეგიული რეგიონული მენეჯმენტი, სტრატეგიული პოტენციალი, სტრატეგიული პოტენციალის კომპონენტები.

სოციალური პოლიტიკა ◊ დემოგრაფია
SOCIAL POLICY ◊ DEMOGRAPHY

Conspicuous Consumption and Philanthropy: Connections between Punjabi Immigrants from the Doaba Region and Their Hometowns

Elizabeth Chacko

Professor

Elliott School of International Affairs

The George Washington University

e.chacko@gwu.edu

Introduction

This paper seeks to analyze the processes and practices of connections of first-generation diasporas from the state of Punjab, India to their hometowns in the Doaba region and consider the likely involvement of 2nd and 3rd generation immigrants in their ancestors' birthplace. Indian Punjab has been one of the leading areas of emigration from India (along with the states of Kerala and Gujarat) in the 20th century. Estimates of the Punjabi population scattered across the globe varies from 1 million (Tatla, 2004) to 10 million (Ahmed, 2008).

The region known as Punjab (Land of the Five Rivers) in the Indian subcontinent is composed of the terrain covered by the River Indus and its tributaries (Jhelum, Chenab, Ravi, Sutlej and Beas). The central area of Punjab is divided into three regions: Majha (land between the Ravi and Beas rivers), Doaba (between the Beas and Sutlej rivers) and Malwa (the area to the south and east of the river Sutlej). The Doaba region is particularly known for high rates of outmigration to the United Kingdom, Canada, the United States and countries of south-east Asia and Africa and is also known as Punjab's "NRI¹ Belt". Doaba has hundreds of villages as well as large towns and cities such as Hoshiarpur, Jalandhar, Kapurthala, Nawanshahr, Dasua, Phagwara, Banga and Nakodar, all of which are areas from which Punjabis have emigrated to various parts of the world.

A diaspora's continued interest in the well being of their community of origin and its future trajectories is often expressed through philanthropic giving and long-term connections. In Punjab, the monetary, material, and social

---

1 Non-resident Indian, or someone who was born in India, but now lives abroad.

impacts of emigrants from these rural and urban sending areas are clearly seen in their built, cultural, economic and social landscapes that are continually being transformed due to financial and social remittances, philanthropic enterprises and more recently, collaborations between the emigrants and local and state institutions.

Punjabi Emigration - Push and Pull Factors

In general, migration to locations abroad and often from one international location to another from Punjab has occurred mainly as a result of a combination of factors, among them rural indebtedness, population pressure, political unrest, shortage of land and opportunities for upward socio-economic advancement. However, the push factors during different periods of time and for different groups varied. Jat Sikhs have historically been the main emigrant community from Punjab. Among the Jats, a predominantly land-owning agricultural caste group, outmigration especially of younger sons was a strategy for rural families who did not wish for landholdings to be further fragmented and also wished to improve their economic fortunes (McLeod, 1989; Barrier, 1989).

In the earlier decades of outmigration (1880s – 1940s) these economic migrants were mostly young men who journeyed together with relatives or fellow-villagers and were unaccompanied by womenfolk. The migrants may have financed their journey by mortgaging land or obtaining a loan from a money lender. Given that loans needed to be repaid and land repossessed, the plan was to work hard, make and save money (the bulk of which would be remitted to the home village) and eventually to return home as a successful migrant (Tatla, 2004).

Traditionally, the money remitted besides being used for daily necessities and improve the economic lot of the immigrants' family, was also used to display status, given to religious institutions or as charitable donations. The purchase of additional agricultural land and the digging of Persian wells (often funded by migrant remittances) for irrigation improved agricultural productivity in Doaba during the early 20th century. Migrants also aspired to build a brick house and have lavish weddings with large dowries for daughters and sisters, both emblems of having attained a higher socio-economic status (Tatla, 2004).

Changes in immigration and naturalization policies in major immigrant receiving countries such as the United States, Canada, Britain and Australia, had an enormous impact on the nature and composition of migrant flows from the 1960s onwards. Punjabi immigrants to the United Kingdom in the 1950s and early 1960s were largely working class and helped fill Britain's need for labor in its

industries. As U.K immigration laws tightened in the 1960s, those of the United States and Canada were relaxed, allowing in greater numbers of immigrants (both unskilled and skilled) from developing regions of the world. While traditional receiving areas in Canada such as Vancouver and surrounding areas in British Columbia, and the north-western areas of the United States continued to receive unskilled immigrants through processes of sponsorship and family reunification, Punjabi immigrants also included rising numbers of professionals and high-skill persons (Barrier and Dusenberry, 1989; Dusenberry, 2008).

Diasporas and Hometown/Community Development

First generation migrants and diasporas can contribute to the development of their home villages and towns by sending remittances to close and extended family members (Orozco, 2005a; Ratha, 2005), by investing in businesses (Gillespie and Andriasova, 2008), and setting up new businesses such as manufacturing units and services such as health care centers, schools and training facilities and sports stadia. Portes (2006) notes that if a diaspora is to be involved in sustained development, migrations should be cyclical/circular whereby low-skill migrants return to their countries of origin with money saved for investment, and migrant professionals engage in transnational activities that contribute to the home country's development. Since today many low-skill first generation immigrants from Punjab have gained citizenship in countries such as the United Kingdom, United States and Canada, where they have settled permanently, they are unlikely to engage in cyclical migration. However, many visit the homeland when possible and maintain contact with their relatives and kin (*biradari*) and remain attached to the home villages and towns.

Impacts of Immigrants on Landscapes of Punjab

While the "myth of return" was the lot of early Punjabi immigrants who traveled to distant places such as the Pacific Northwest, only to settle there, never to return for good to the home village, recent immigrants are more transnational in nature and most often maintain connections to both home and host countries. While those who planned to return often bought land and built a brick house in the hometown (standard symbols of achievement) with ornamentation typical of NRIs, these were rarely used by their owners except on brief return visits.

Nevertheless, these emigrants continued to have strong linkages with their ancestral villages and towns. Emotional geographies among those who left Punjab are seen at various spatial scales, not merely at the expected ones of the individual and family. The home, the community, the village, town or city, state and country all carry significant emotional significance (Davidson and Milligan, 54

2004; Bondi, Davidson and Smith, 2007). The emotional and affective engagement of first generation Punjabi immigrants with their home towns and villages is underlain by linkages of kinship, heritage and religion. The idea of Punjab as home and the place to which they trace their roots is embodied in the minds and hearts of her people even after they leave.

Village Gates and Mansions: A 'decoding' or a deconstruction of the iconographic images and symbols of attachment within a larger complex of cultural, social and political values provide insights into the aspects of the home state and communities that resonate with the diaspora. There are several visible markers of diaspora emotional and material involvement in Punjab's cultural, social and economic landscapes. Iconography that conveys the ideals and values of the Punjabi Sikh and Hindu communities and the hopes and dreams of the native and diasporic communities is often seen on structures and edifices in the region. The highways that cut through rural Doaba are dotted with ornamental gateways and arches that mark the entrance to villages. These gateways have largely been financed by members of the diaspora for whom they serve as visible markers and reminders of heritage and belonging.

Through color, inscriptions, ornamentation, and symbols, village gates can evoke a plethora of attachments and affiliations. *Khanda*, the Sikh emblem, which consists of an encircled double-edged sword flanked by two daggers is often seen on Sikh temples (*gurdwaras*), buildings and gates of villages and homes. Some village gates are surmounted by lions, symbols of valor that are reflected in the name (Singh) that all Sikh males carry. Other gates may carry images or statues of tigers, also symbols of courage.

On the outskirts of many Doaba cities like Jalandhar are recently constructed NRI houses, which can be identified by the statues they sport on their rooftops. These larger-than-life figures include yoked bullocks, alluding to the Punjab's rich agricultural lands; animals and birds such as the horse and the peacock (the national bird of India and sometimes considered the guardian of royalty) or Grecian urns. These statues are for show, signaling to the community that the home belongs to an NRP. Occasionally, one of these structures may do double-duty as an overhead water tank.

Many of the plaques on impressive village gates (see Image 2), on closer examination, indicate that the donors and sponsors who funded their erection were diasporan Punjabis. These expatriate donors sometimes chose to commemorate and immortalize family members (particularly their parents) and ancestors through inscriptions on the gates. It may be understood that these immigrants are re-inscribing their identities onto the landscape through the use of family names, images and other items that affirm their origins and

attachments. Others may prefer to depict the Sikh gurus, Hindu gods or more secular images.

Religious Organizations and Charities: Remittances and donations from émigrés have also been used to construct Sikh gurudwaras and Hindu temples or refurbish old ones. Gurudwaras and temples also use donations for charitable enterprises including orphanages, free meals (*langar*), religious instruction, and lodging and other facilities for pilgrims at important religious sites.

Inflows of foreign funds from foreign associations and individuals who live abroad and are naturalized citizens or persons of Indian origin to NGOs have to be maintained by the Indian Home Ministry through the country's Foreign Contribution Regulation Act (FRCA). In spite of the large size of the Punjabi diaspora, the number of FRCA organizations in the state was only 114 in 2009-2010, while top ranking Tamil Nadu state had over 3218 organizations and brought in about USD 333 million. Punjab does not even figure among the top 15 states in terms of either number of Sikh and Hindu FRCA organizations (7) or funds received (Ministry of Home Affairs, India, 2010).

Indians have a long history of faith-based philanthropic giving. However, due to concerns about diasporic funding of extremist and sectarian groups (such as Sikh terrorists in the 1980s and early 1990s), contributions to Sikh charities and trusts in Punjab have possibly been under scrutiny, which might explain the lower number of Sikh and Hindu religious charities registered under FRCA. Verne Dusenberry (2008) argues since the Punjabi diaspora is composed largely of Sikhs, the foundation for diasporic philanthropy is laid by the Sikh scriptures, which emphasizes the giving of alms/charity and performing selfless service as two important tenets of followers of Sikhism. The low number of FRCA organizations in Punjab does not therefore necessarily indicate low levels of philanthropic giving.

In 2017, the Indian diaspora remitted \$69 billion to the country but only 1.7 percent of these remittances went to Punjab (Reserve Bank of India, 2018).

It is known that large amounts of money are transferred to India by the diaspora through the informal value transfer system know as hawala or hundi. A remittance system that runs parallel to the formal banking and financial channels, hawala depends on social networks and a network of brokers, whose commission rates are typically lower than those charged by banks and other financial institutions. Therefore, it is possible that Punjabi philanthropists may channel money to the home state through informal channels and that the official remittance numbers do not accurately reflect financial transfers to Punjab.

Infrastructural and Social Projects: In recent years, non-resident Indians hailing from Punjab, known by the acronym NRP (non resident Punjabis), have actively sought to develop their home towns and villages as individuals,

and through hometown associations, family foundations and private trusts. Hometown associations are organizations that are formed by immigrants sharing a common heritage and nationality. Through hometown associations, immigrants not only maintain relationships with their communities of origin but also as a diasporic community in the place of settlement in the receiving country. Orozco and Garcia-Zanello (2009) in a study determined that 13 percent of Asian Indians living in the United States belonged to a hometown association. All of these diaspora organizations facilitate the transfer of money and resources to the home communities, towns and villages. The diaspora has financed infrastructural, educational and health-related projects that provide tangible benefits to all village or hometown residents and aim to improve the quality of life in these settlements.

Education: A primary area of philanthropic giving by NRPs has been in educational development. Schools were established by Punjabi immigrants in their home towns as early as the first decades of the 20th century. After the 1980s, the diaspora also began to build colleges, vocational training centres and libraries in their ancestral villages and towns. A well-known success story is that of Village Palahi in Kapurthala district, which now has a polytechnic, library, three schools, solar lighting for streets, a community hall, a community park and a community biogas plant, all funded in part by the village's diaspora, which was actively involved in educational development activities here as early as 1922. Today, much of the funds to the village are channelled through the village NGO, the National Rural Development Society Palahi (NRDSP), established in 1983, which also oversees development activities (Walton-Roberts, 2004; Migration for Development, 2012).

As India's and Punjab's youth population increases, there is more demand for educational opportunities at primary, secondary and tertiary levels.

The government has not been able to match this demand and is looking to the private sector to fill the gap. NRPs have contributed greatly to establishment of schools and colleges in the home state and towns. In a survey conducted by the NRI Sabha of Punjab, (an organization established in 1996 by the Government of Punjab in cooperation with NRPs to facilitate the latter's involvement with the home state), more than half of the social development projects involved educational institutions (Walton-Roberts, 2005). Alumni from currently cash-strapped government medical colleges in the cities of Amritsar, Ludhiana and Patiala have also stepped in with donations of equipment and cash (Interview with former alumni of Christian Medical College, Ludhiana).

Medical Care and Medical Education: Often the greatest impact that philanthropists can have is in rural areas of Punjab which are lacking in services.

One of the largest pistachio growers in the world, a Punjabi in California, left his business to his sons and returned to his home village in Hoshiarpur to build a 200-bed hospital and an institute of information technology. Another Sikh entrepreneur, who left for Canada in 1960 returned to Punjab in 1984 to open a small 15-bed out-patient medical facility on a small parcel of land donated by the twin villages of Dhahan and Kaleran on the Chandigarh-Jalandhar highway.

Building on the success of this modest effort, the entrepreneur (Budh Singh) established the Guru Nanak Mission Medical and Education Trust that culminated over the years in the establishment of the biggest NRI funded charitable hospital in Punjab, the Guru Nanak Mission Hospital (Vinayak, 2008). The founder mobilized about USD 10 million from over 15,000 NRI families to build not just the multi-specialty hospital, but also a nursing college, a 15-bed de-addiction center, free ambulance services and a school in his village of Dhahan near Nawanshahr. His aim is to provide high quality but subsidized medical care to villagers. He also plans to build a medical college, a trauma center and cardiac care center. Given the chronic shortage of medical personnel in rural areas, Budh Singh has collaborated with the North American Medical and Dental Association, which regularly supplies 15 experts to the hospital on a rotation.

Similarly, NRPs living in Canada established the Village Life Improvement Board (VLIP) in Village Kharaudi, Hoshiarpur district, transforming the settlement into one with paved roads, a modern functioning sewerage system and a sewage treatment plant. Through their efforts, they were also able to get CIDA (Canadian International Development Agency) to become involved in the development of rural areas in Punjab through matching grants. Individual philanthropists and groups of émigrés have contributed by donating money, initiating educational, medical and social development ventures and continuing to play active and advisory roles in their villages' development.

Punjabi Diaspora in Partnership with State and National Governments

Philanthropic investments in Punjab have been approximately Rs. 100 crore (USD 20 million) during the last decade. Recent Punjabi diaspora engagement with hometown development has been assisted by Indian and Punjab government policies that encourage and facilitate the involvement of emigrants in their sending regions. Additionally, the Punjab government in the mid-2000s allocated Rs. 5 crore (USD 1 million) for collaborations with NRIs for rural infrastructure. The Government of Punjab has made concerted efforts to engage the diaspora, creating entities such as the Department of NRI Affairs to liaise with the group. In 1996, the NRI Sabha was founded as a joint Punjab government-civil society venture to steward the interests and welfare of the Non-Resident Punjabis and

strengthen their emotional and ethnic bonds with Punjab. It has also formed a Punjab NRI Committee for Development (PUNRICD) for the purpose of providing matching (1:1) grants to NRI-sponsored projects (Department of NRI Affairs, Government of Punjab, 2012).

In 2002, the NRI Sabha Punjab conducted a survey in nine development blocks in Doaba, and found that NRIs from the area had remitted some 2 billion Indian rupees (almost 40 million USD) to 477 villages in this region. It was found that the money, besides being used to build or upgrade religious centers, was used for a wide range of infrastructural projects that included the building of schools, colleges, clinics, health centers, hospitals, sports facilities and community centers as well as infrastructure (Dusenberry 2008).

Noting the important role played by the diaspora in development, the Government of India and the Government of Punjab have sought to further facilitate the transfer of remittances from abroad and to channel and utilize them as capital for infrastructure improvements and social services. The Government of Punjab established the “Mera Pind Initiative” (meaning, My Village Initiative) that partners with NRIs through matching grants (1:1) for infrastructural, social and economic development in the state for up to Rs. 50 crores (USD 10 million) per project. The suggested Integrated Village Development Projects have been broadly classified as those that pertain to water management services, village infrastructure, renewable energy, education and health care, establishment of citizen services centers with broadband connectivity and job training centres.

In addition, the Mera Pind Initiative also looks to fund special programs such as schools and training for the handicapped, alcohol and drug treatment centers, vocational training for women, the construction of old age homes and programs to combat female feticide and to balance the sex ratio in the state of Punjab. As of 2019, several infrastructure projects costing USD 240,000 have been funded through Mera Pind. About 30 villages that were lacking a proper sewage system now have one thanks to NRI funding through the initiative. Other projects that were funded include the paving of village streets, installation of solar powered street lights and the building of schools, an orphanage, a hospital, a medical center, a gymnasium and even a stadium (Government of Punjab, 2019b).

Programs to Address Emerging Social Issues

India's sex ratios, which had become increasingly masculinized rose slightly from 927 to 933 making a major change towards near-equal representation between 1991 and 2001. However, in Punjab, it fell even more from 882 in 1991 to 874 in 2001. Moreover, seven of the ten districts noted for the lowest sex ratios in the 0-6 age groups were in Punjab in 2001 (Kapur, 2006). The practice of sex-

selective abortion, which though illegal, is still believed to be widely practiced in Punjab, and possibly among Punjabi immigrants living abroad. The Punjabi-Canadian author Ajmer Rode in his play *Nirlajj* (Shameless) assails the feudal mentality of the Punjabi community and its blatant preference for boy children over girls. Sex-based selective abortions are the probable cause of falling sex ratios in Punjab and therefore efforts have been made to combat this through initiatives at the level of the state and district.

The Punjab government has offered a reward of 250,000 rupees (~US\$5,550) to communities that achieve a target sex ratio among recorded births. Some districts in Doaba, such as Nawashahr have made controlling female feticide and equalizing the sex ratio a component of government policy and the Integrated Village Development Projects that are financed through the Mera Pind initiative. Noticeable improvements have been made in Punjab, with the state's overall sex ratio improving by 18 points to 893 females per 1000 males between the 2001 and 2011 censuses. Hoshiarpur (962) and Jalandhar (913) were among the three districts that reached sex ratios over 900 in 2011. Nawanshahr recorded 949 female births for every 1000 male births in 2011, almost reaching the naturally occurring ratio of 952:1000. On a smaller scale, Jalahmazra village in Nawashahr received the Punjab government's reward for reaching the specified sex ratio in 2006 (Kannampilly, 2012; Rau, 2006).

The exodus of the young people from villages and towns has sometimes resulted in a disproportionately large number of the elderly behind. Traditionally, in India, the family takes care of the elders, who live with younger generations in a joint family system. However, this culture has changed due to the rising number of nuclear families and the permanent departure of younger family members due to emigration. Hence, the Mera Pind Initiative also emphasizes the building of old age homes for elderly who do not have family to care for them.

Drugs are recognized as a modern-day scourge of Punjab, where the use of opium, heroin and synthetic drugs is common. Roughly 60 percent of all illicit drugs confiscated in India were seized in Punjab (Yardley, 2012). A study indicated that almost a third of adolescents and young adults in the state between the ages of 15 and 35 are addicted to drugs including heroin and intravenous drugs (Sharma et al., 2017). Alcohol abuse is also prevalent. Treatment centers for drug and alcohol addiction and efforts to control AIDS are other initiatives that are funded through collaborations between the government and diaspora as part of the integrated village development program. Schools for educating and training the mentally and physically handicapped are also on the program.

While there are efforts towards greater collaboration between NRPs and the government at different levels (union, state, district), there is still mistrust

between the two groups. The Government of India proposed to levy a 12 percent service tax on remittances from abroad starting July 1, 2012, a move that was strongly opposed by officials at the state level and the diaspora. Punjabis in the diaspora are concerned that any government involvement will result in leakages as bureaucracies are financed to run the joint enterprises. They are also worried about money being siphoned off due to corruption and their financial contributions not having the desired impact on hometowns and villages. Punjabi philanthropists from Canada who transformed their native village into a model settlement noted that government officials and contractors often quoted double the amount of money that was necessary to build facilities, as they were used to getting a cut from money that was allocated by the government for its various projects.

The Involvement of 2nd and 3rd Generation Immigrants in Home State Development

The desire of 2nd and 3rd generation immigrants to maintain their cultural identity even as they become integrated into the receiving society and identify with it has been highlighted by scholarly research (Maira, 2002; Purkayastha, 2005; Shankar, 2008). For succeeding immigrant generations, often the desire to solidify an identity that stretches back to the sending country finds expression in music, dance, language and various art forms that get transformed from the original due to local, diasporic and transnational influences. While this kind of diasporic attachment fills a need to define their cultural identity among the 2nd and later immigrant generations, detailed knowledge and experience of the country or province of their ancestors is often lacking, as exposure to native cultures and ways of life may be limited, confined as they are to short visits for family celebrations or tourism purposes.

Geithner et al. (2004) mention that 2nd and 3rd generation immigrants tend to be less parochial in their giving, as they often identify with the country of their forebears rather than with a province or village. A way forward that maintains connections at the scale of the village or town across generations could be for diasporan philanthropists to establish foundations, trusts and societies for the continuation of their work. These organizations can sustain development in the long run and to use the strength of the larger, globally dispersed diaspora to assure the longevity of projects. For example, the Sikh philanthropist who initially set up a 15-bed medical facility in his native village went on to establish the Guru Nanak Mission International Charitable Trust, which operates dispensaries, hospitals and colleges in Punjab. Although the octogenarian still takes an active role in running the mission's various projects, the partnerships he has established

with local government, local and foreign universities and the diaspora are not likely to disintegrate when he is no longer at the helm. Budh Singh is also one of the founders of the Canada-India Education Society whose mission is to provide education to the poor and particularly to girls in rural Punjab. Second and third generation immigrants could participate in these and other organizations through internships and work, which are more likely to cement their connection to the hometown than a fleeting visit.

At the national level, the Ministry of Overseas Indian Affairs established a “Know India Programme”, a 25 day orientation that seeks to promote awareness of India among diaspora youth aged 18-30 years of age. The program includes interactions with faculty and students at a designated university, site visits to industries, villages, sites of historical importance, and meetings with persons holding high ranking political positions. The youth are also exposed to India’s cultural heritage, political processes and media (The Ministry of Overseas Indian Affairs, 2019).

The NRI commission in Punjab too is seeking to encourage visits by second and third generation Punjabi immigrants, some of whom have never been to the home state of their ancestors. They hope that these visits will connect the young diasporic Punjabis to their roots and culture in a more tangible manner, encourage them to forge and maintain bonds and also invest in the home state and contribute towards its development. Following the successful lead of the state of Gujarat, which also has a large diaspora, the NRI commission in Punjab plans to offer NRPs an incentive package and a special card that provides discounts and concessions at malls, stores, hotels and other places where the young people are likely to spend time and money.

Young diasporic Punjabis have also initiated intra-diaspora exchanges by establishing organizations, launching websites and starting blogs on the Punjabi homeland and culture. They make effective use of electronic transnational space to build community and connections across continents. Some such as Save Panjab (www.SavePanjab.org) try to increase awareness of the problems in Punjab through reports, articles and data, while also attempting to mitigate or reverse some of these problems. In describing themselves, they state, “We want Panjabis worldwide to reclaim our *Des Panjab* (Punjab Homeland) one step at a time, from water to culture”. Others such as Sikhchic (www.sikhchic.com) have the avowed intent of focusing on the art and culture of Sikhs and the Sikh diaspora, reaching out to its constituents through a weekly online magazine, discussion boards and daily quotes from the Sikh scriptures. Judging from responses and comments, those who read the sikhchic magazine hail from across the globe with concentrations in North America, Europe, Australia, Southeast Asia and

India. The use of English rather than Punjabi by these organizations and sites clearly targets second and third generation immigrants who, though possibly conversant in spoken Punjabi often cannot read or write in the gurmukhi script.

However, for continued involvement of later generations in philanthropy and development of the towns, villages and provinces from which their parents or ancestors hailed stronger and more lasting connections than those forged through blogs and the internet need to be established. Orozco (2005b) stated that ownership, correspondence, sustainability and replicability were factors that were essential if a hometown association was to be involved in development. These criteria are also necessary for successful long-term alliances between immigrants and hometown development. The ownership of diaspora-initiated projects by both the local and expatriate community, the correspondence of these initiatives with local and regional development priorities, the ability to work with other existing institutions or agencies (including those of the state) and the assurance of long-term sustainability with no added burdens to local communities are all key to a accomplishing a viable partnership between the diaspora and their hometowns.

Conclusions

The Punjabi home village or town is often a place that is still “home” to first generation immigrants. The name and memory of the homeland place evokes feelings of attachment, love, familiarity and even sadness. For first generation immigrants, relationships with the homeland, although attenuated over time do not vanish. The strong ties to the land often draw these immigrants back on a temporary or permanent basis. Members are motivated to contribute by genuine altruism towards their kinsfolk, self-interest in creating a more comfortable environment for visits home or retirement, and by social or religious obligations. While the Punjabi diaspora is increasingly conducting its philanthropy through organizations such as NGOs, charitable trusts, foundations and associations, all of which are better suited to continuing the work for hometown development than individuals, this channel for development has not grown significantly.

Immigrants from Punjab have transformed the infrastructure, medical facilities and educational institutions of their home state, particularly in rural areas which have lagged behind in development. While the efforts of the state government of Punjab in organizing the synergistic use of private and public funds is laudable and can have long lasting impacts particularly in poorly developed rural areas, there are concerns that that funds from overseas for local development eases pressure on the government to provide institutions and means for social and economic development. Moreover, individual diasporans

and even associations and foundations may not always know the needs of the community and hence may impose projects that are likely to bring visibility to the donor (particularly if the project is egocentric), but may be inappropriate, unrealistic or difficult to sustain. Attracting 2nd and 3rd generation immigrants to work for the development of their parents' and grandparents' hometowns is also a challenge, but possibly one that can be overcome by encouraging them to return not just for tourism and cultural events, but to be actively involved in development projects by working in them.

Keywords: Punjab, emigration, immigration, diaspora, remittances.

JEL Codes: F20, F22, F24

ლიტერატურა:

References:

- Ahmed I. (2008). Academy of the Punjab in North America. *Punjabis without Punjabi*. <http://apnaorg.com/articles/ishtiaq8/> (Accessed on December 10, 2019).
- Barrier N. Gerald. (1989). Sikh emigrants and their homeland: The transmission of information, resources and values in the early twentieth century. In *The Sikh Diaspora: Migration and the Experience Beyond Punjab*. N. Gerald Barrier and Verne A. Dusenberry, editors. New Delhi, India: Chanakya Publications. Pp.49-89.
- Bondi L., Davidson J., Smith M. (2007). Introduction: Geography's 'emotional turn', in Davidson J., Bondi L. Smith, M. (eds) *Emotional Geographies*. Aldershot: Ashgate, pp. 1–16.
- Davidson, Joyce, Christine Milligan. (2004). Embodying Emotion Sensing Space: Introducing emotional geographies. *Social & Cultural Geography* 5(4): 523-532.
- Government of Punjab. a Department of NRI Affairs, 2019. <http://nripunjab.gov.in/nrps.htm>
- Government of Punjab b. Department of NRI Affairs, 2019.
- <http://nripunjab.gov.in/contribution-made-by-nri.htm>
- Dusenberry, Verne A. (2008). *Sikhs at large: Religion, culture and politics in global perspective*. Oxford University Press, New Delhi.
- Dusenberry, Verne A. and Darshan S. Tatla (Editors). (2009). *Sikh Diaspora Philanthropy in Punjab: Global Giving for Local Good*. Oxford University Press, New Delhi.
- Geithner Peter F., Paula D., Johnson and Lincoln C. Chen (Editors). (2004). *Diaspora Philanthropy and Equitable Development in China and India*. Global Equity Initiative, Asia Center and Harvard University: Cambridge Massachusetts and London England.
- Gillespie K., Andriasova A. (2008). Diaspora support for SMEs in Armenia: Examining paradigms of social entrepreneurship. In J. Brinkerhoff (ed.) *Diasporas and International Development: Exploring the Potential*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, Inc.
- Government of India. 2019. Ministry of External Affairs. Overseas Indian Affairs: Know India Programme. <https://www.mea.gov.in/know-india-programme.htm> (Accessed on

December 13, 2019).

- Kannampilly Ammu. It's a girl, as India battles boy bias. *The Advertiser*. July 28, 2012.
- Kapur D. (2006). Leveraging the Diaspora. *Re-Imagining Punjab: A Symposium on the Changing Contours of a Region in the Age of Globalisation*. <http://www.india-seminar.com/2006/567.htm>. (Last accessed on December 18, 2019)
- Maira Sunaina M. (2002). *Desis in the House: Indian American Youth Culture in NYC*, Philadelphia: Temple University Press.
- McLeod W.H. (1989). The first forty years of Sikh migration: Problems and some possible solutions. In *The Sikh Diaspora: Migration and the Experience Beyond Punjab*. N. Gerald Barrier and Verne A. Dusenberry editors. New Delhi, India: Chanakya Publications. Pp. 29-48.
- Migration for Development, Community of Practice. Palahi Village diaspora-led development. <http://www.migration4development.org/content/diaspora-led-rural-development-and-education-palahi-village-phagwara-punjab>
- (Accessed on November 30, 2019).
- Orozco M. (2005a). *International Financial Flows and Worker Remittances: Issues and Lessons*. Washington, D.C.: Inter-American Dialogue.
- Orozco M. (2005b) "Hometown Associations and Development: Ownership, Correspondence, Sustainability and Replicability" in ed. Barbara J. Mertz, *New Patterns for Mexico: Observations on Remittances, Philanthropic Giving, and Equitable Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Orozco M., Garcia-Zanello E. (2009). Hometown Associations: Transnationalism, Philanthropy and Development. *The Brown Journal of World Affairs* 15(2): 57-73.
- Portes A. (2006). *Migration and development: a conceptual review of the evidence*. CMD Working Paper #06-07.
- Purkayastha B. (2005) *Negotiating Ethnicity: Second-Generation South Asian Americans Traverse a Transnational World*, New Brunswick: Rutgers UP.
- Ratha D. (2005). Workers' remittances: An important and stable source of external development finance. In S.M. Maimbo and D.Ratha (eds.), *Remittances: Development Impact and Future Prospects*. Washington, D.C.: World Bank, pp. 19-51.
- Rau, Usha. Recovering the Girl Child—Nawashahr Tackles Female Foeticide. *The Tribune* (New Delhi), May 29, 2006.
- Reserve Bank of India, 2018. India's Inward Remittances Survey 2016-17.
- https://www.rbi.org.in/SCRIPTS/BS_PressReleaseDisplay.aspx?prid=44722 (Accessed on December 8, 2019)
- Schein R. (1997). 'The place of landscape: a conceptual framework for interpreting an American scene', *Annals of the Association of American Geographers* 87, p. 660.
- Shankar Sh. (2008) *Desi Land: Teen Culture, Class, and Success in Silicon Valley*, Durham: Duke UP.
- Sharma B., Anjali A., Kanwaljit S., Harinder S., Prabhjot K. (2017). Drug abuse: Uncovering the burden in rural Punjab. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 6(3): 558-562.
- Tatla Darshan S. (2004). Rural roots of the Sikh diaspora', in Ian Talbot and Shinder

- Thandi (eds), *People on The Move, Punjabi Colonial, and Post-Colonial Migration*, pp. 45-59.
- Thandi Sh. (2004). 'Some Reflections on the Potential of Diaspora Finance in the Socio-Economic Development of Indian Punjab', in Ian Talbot and Shinder Thandi (eds), *People on The Move, Punjabi Colonial, and Post-Colonial Migration*.
  - Thandi Sh. (2016). Punjabi diasporas: Conceptualizing and evaluating impacts of diaspora-homeland linkages. In *Migration, Mobility and Multiple Affiliations: Punjabis in a Transnational World*. S. Irudaya Rajan, V. J. Varghese, and Aswini Kumar Nanda (Eds). New Delhi: Cambridge University Press. Pp 234-259.
  - Yardley, Jim. April 18, 2012. Indian State Finds Itself in Tight Grip of Addiction. New York Times.
  - Vinayak, Ramesh. April 25, 2008. Gift of good health. *India Today*
  - Walton-Roberts M. (2004). 'Returning, Remitting, Reshaping: Non Resident Indians and the Transformation of Society and Space in Punjab, India', in P. Crang, C. Dwyer, P. Jackson (eds), *Transnational Spaces*. Routledge, London, pp. 78-103.
  - Walton-Roberts M. (2005). 'Transnational educational fund raising in Punjab: Old practices, new readings'. *International Journal of Punjab Studies*, 12(1): 129-152.

დახმარება და ქველმოქმედება: კავშირი დოაბას რეგიონის პენჯაბელ ემიგრანტებსა და მათ მშობლიურ ქალაქებს შორის

ელიზაბეთ ჩაკო

პროფესორი

კოჩკ ვაშინგტონის უნივერსიტეტი

echacko@gwu.edu

ნაშრომში განხილულია ინდოეთის პენჯაბის შტატიდან ემიგრაციული პროცესები და პირველი თაობის დიასპორათა კავშირები მათ მშობლიურ ქალაქებთან დოაბას რეგიონში, ასევე, იმიგრანტთა მე-2 და მე-3 თაობის სავარაუდო მონაწილეობა ამ პროცესებში. ინდოეთის პენჯაბის შტატი (კერალასა და გუჯარათის შტატთან ერთად) ერთ-ერთი წამყვანი რეგიონია ინდოეთიდან მოსახლეობის ემიგრაციის თვალსაზრისით XX საუკუნეში. შეფასებების მიხედვით, მსოფლიოში გაფანტულია 10 მლნ-მდე პენჯაბელი მოსახლეობა (Ahmed, 2008).

ინდოეთის ქვეკონტინენტზე პენჯაბის რეგიონებს შორის დოაბას რეგიონი განსაკუთრებით ცნობილია ემიგრაციის მაღალი მაჩვენებლებით. ემიგრაციული ნაკადები ამ რეგიონიდან უმთავრესად მიმართულია გაერთიანებული სამეფოში, კანადაში, აშშ-ში, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიისა და აფრიკის ქვეყნებში. დოაბას რეგიონში მდებარეობს ასობით სოფელი

და დიდი ქალაქები: ჰობიკარპური, ჟალანდჰარი, კაპურტალა, ნავანშაჰრი, დასუა, ფჰაგვარა, ბანგა და ნაკოდარი. ეს ის ქალაქებია, საიდანაც პენჯაბელები ემიგრაციაში წავიდნენ მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში.

დიასპორის მუდმივი ინტერესი მათი წარმოშობის თემის კეთილდღეობის მიმართ, ხშირად გამოიხატება ქვეღმრთელებისა და გრძელვადიანი კავშირებით. პენჯაბში აშკარად ჩანს ემიგრანტების ფულადი, მატერიალური და სოციალური გავლენა იმ სასოფლო და საქალაქო დასახლებებზე, საიდანაც ისინი ემიგრაციაში წავიდნენ. თვალში საცემია ის მშენებლობები, კულტურული, ეკონომიკური და სოციალური ლანდშაფტები, რომელიც მუდმივად გარდაიქმნება ფინანსური და სოციალური გზავნილების მეშვეობით, საქვეღმრთედო საწარმოებით და ემიგრანტებსა და ადგილობრივ, თუ სახელმწიფო ინსტიტუტებს შორის თანამშრომლობით.

მთლიანობაში, მიგრაცია პენჯაბის შტატიდან სხვა ქვეყნებში უმთავრესად ხდებოდა სხვადასხვა ფაქტორის ერთობლიობის შედეგად, თუმცა, მიგრაციის მასტიმულირებელი ფაქტორები დროის სხვადასხვა პერიოდში განსხვავებული იყო სხვადასხვა ჯგუფის ადამიანებისათვის. ისტორიულად, ჯატ-სიკხები წარმოადგენდნენ ემიგრანტთა მთავარ თემს პენჯაბის შტატიდან. ჯატებს შორის, განსაკუთრებით ის ჯგუფები, ვინც სასოფლო-სამეურნეო მიწებს ფლობდნენ, ემიგრაცია წარმოადგენდა მათი სასოფლო ოჯახების სტრატეგიას, განსაკუთრებით ოჯახის ახალგაზრდა წევრებისათვის, რომელთაც არ სურდათ სასოფლო-სამეურნეო მიწების შემდგომი დანაწილება და აგრეთვე სურდათ საკუთარი ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება. ემიგრანტთა გეგმა იყო ბეჯითი შრომა, ფულის გამომუშავება და ფულის დაზოგვა (რომლის უმეტესი ნაწილი გადაირიცხებოდა მშობლიურ სოფელში) და საბოლოოდ, სამშობლოში დაბრუნება როგორც წარმატებული მიგრანტი.

ტრადიციულად, გადარიცხული ფულადი სახსრები, გარდა იმისა, რომ ყოველდღიური საჭიროებისთვის და ემიგრანტთა ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად გამოიყენებოდა, ასევე წარიმართებოდა სტატუსის გამოსახატად რელიგიურ ინსტიტუტებში ან საქვეღმრთედო შემონირობების სახით.

იმიგრაციისა და ნატურალიზაციის პოლიტიკის ცვლილებამ ემიგრანტთა მიმღებ მთავარ ქვეყნებში - აშშ, კანადა, ბრიტანეთი და ავსტრალია, უზარმაზარი გავლენა მოახდინა მიგრანტთა ნაკადების ხასიათსა და შემადგენლობაზე 1960-იანი წლებიდან და შემდგომ პერიოდში. პენჯაბელი იმიგრანტები გაერთიანებულ სამეფოში 1950-იან და 1960-იანი წლების დასაწყისში, ძირითადად, მუშათა კლასის წარმომადგენლები იყვნენ და აკმაყოფილებდნენ დიდი ბრიტანეთის მოთხოვნას სამუშაო ძალაზე მის სამეურნეო დარგებში. როდესაც გაერთიანებულმა სამეფომ გაამკაცრა სა-

იმიგრაციო კანონები 1960-იან წლებში, ხოლო აშშ-მა და კანადამ შეარბილეს ეს კანონები, ამან მნიშვნელოვნად გაზარდა იმიგრანტთა (როგორც კვალიფიციური, ასევე არაკვალიფიციური) რაოდენობა მსოფლიოს განვითარებადი რეგიონებიდან. იმ პერიოდში იმიგრანტთა ძირითადი მიმღები რაიონები იყო კანადაში ვანკუვერი და ბრიტანეთის კოლუმბია და აშშ-ის ჩრდილო-დასავლეთი რაიონები, რომლებიც კვლავ განაგრძობდნენ არაკვალიფიციური იმიგრანტების მიღებას სპონსორობისა და ოჯახის გაერთიანების პროცესების გზით; პენჯაბელი იმიგრანტების მზარდ რაოდენობას შეადგენდნენ პროფესიონალები და მაღალკვალიფიციური სპეციალიტები.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ პირველი თაობის მიგრანტებსა და დიასპორებს შეუძლიათ თავიანთი წვლილი შეიტანონ თავიანთი სოფლებისა და ქალაქების განვითარებაში, ოჯახის უახლოეს წევრებსა და ნათესავებზე ფულადი გზავნილების სახით, ბიზნესის ინვესტიციებით და ახალი საწარმოების შექმნით, როგორცაა: საწარმოო განყოფილებები და მომსახურება, ჯანდაცვის ცენტრები, სკოლები და სხვა სასწავლო ობიექტები, სპორტული მოედნები. პორტუგალი (2006) აღნიშნავს, რომ თუკი დიასპორა უნდა იყოს ჩართული მდგრად განვითარებაში, მიგრაცია უნდა იყოს ციკლური / ცირკულარული, რომლის დროსაც დაბალკვალიფიციური მიგრანტები ბრუნდებიან თავიანთი წარმოშობის ქვეყნებში დაზოგილი ფულით ინვესტიციებისთვის, ხოლო მაღალკვალიფიციური პროფესიონალი მიგრანტები მონაწილეობენ ტრანსნაციონალური საქმიანობაში და ხელს უწყობენ თავიანთი წარმოშობის ქვეყნის განვითარებას. ვინაიდან პირველი თაობის ბევრმა დაბალკვალიფიციურმა იმიგრანტმა პენჯაბის შტატიდან მიიღო მოქალაქეობა გაერთიანებული სამეფოში, აშშ-სა და კანადაში, სადაც ისინი მუდმივად დასახლდნენ, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ ისინი ციკლურ მიგრაციაში ჩაერთვებიან. თუმცა, ბევრი სტუმრობს სამშობლოს, როდესაც ეს შესაძლებელია და ინარჩუნებს კონტაქტს ნათესავებსა და ახლობლებთან და ამგვარად - კავშირებს თავიანთ მშობლიურ სოფლებსა და ქალაქებთან.

საკვანძო სიგეები: პენჯაბის შტატი, ემიგრაცია, იმიგრაცია, დიასპორა, ფულადი გზავნილები.

საქართველოს სტუდენტი ახალგაზრდობის რეპროდუქციული განწყობა¹

მერაბ ხმალაძე

ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოციირებული პროფესორი
merab.khmaladze@tsu.ge

სიმონ გელაშვილი

ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი
simon.gelashvili@tsu.ge

ზამირა შონია

ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
zamira.shonia@tsu.ge

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ საქართველოში, ისევე როგორც სხვა ყოფილ საბჭოთა იუსპუბლიკებში, შეიქმნა საყოველთაო კრიზისი, რომელმაც მოიცვა ცხოვრების ყველა მხარე და, მათ შორის, დემოგრაფიული უსითიეთობები. უკიდურესად შემცირდა შობადობის დონე, რომელიც აკმაყოფილებდა მოსახლეობის მხოლოდ შეკვეციდი აღწახმოების მოთხოვნებს. 2018 წელს, 1990 წელთან შედარებით, დაახლოებით 2-ჯერ ნაკლები ბავშვი დაიბადა. მოსახლეობის აღწახმოების ასეთი იუჟიმის პირობებში მშობლების თაობა შვილების უფრო ნაკლები იიცხოვრობით იცვლებოდა. იყო წლები, როდესაც საქართველოს მოსახლეობის ბუნებრივი მატება ნულის გორი იყო. დღეისათვის დემოგრაფიული სიტუაცია ოდნავ გამოსწორდა, თუმცა, სასუხვედი მდგომარეობის მიღწევას მიაღწიდა წელი ესაჭიროება. მშობელთა თაობას თანაბარი იიცხოვრობით ცვლის შვილების თაობა, მაგამ მოსახლეობის აღწახმოების ასეთი იუჟიმი მიუღებელია საქართველოსთვის, რომლის მოსახლეობის იიცხოვრობაც პოსტსაბჭოთა პერიოდში, ანუ 1992-2018 წლებში კატასტროფულად შემცირდა (5,5 მდნ-დან 3,7 მდნ-მდე, ანუ 32.7 %-ით). ეს საგანგაშო მდგომარეობა და მოსახლეობის იიცხოვრობის ასეთი შემცირება აჩვეთ პოსტსაბჭოთა ქვეყანაში ახ მომხდახა.

1 სტატია მომზადდა თსუ ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის 2019 წლის საგრანტო კვლევითი პროექტ „საქართველოს სტუდენტი ახალგაზრდობის დემოგრაფიული განწყობის“ ფარგლებში.

საქართველოს მასშტაბით, სტუდენტთა დემოგრაფიული განწყობის კვლევა პიხვედად ჩატახდა თსუ-ს ეკონომიკური და სოციალური სტატისტიკის კათედრაზე 2019 წელს, ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის მიზნობრივი სამეცნიერო-კვლევითი პროექტის ფაჩვებში - „საქართველოს სტუდენტი ახადგაზხდობის დემოგრაფიული განწყობა“. მიღებული მონაცემების დამუშავება და სათანადო მაჩვენებლების გაანგაჩიშება განხორციელდა კომპიუტერიული პროგრამა SPSS-ის გამოყენებით.

სტუდენტი ახადგაზხდობის ჰეპროექტიული განწყობა, ანუ დამოკიდებულება შვიდიანობის მიმაჩთ და მისი შესწავლა, მნიშვნელოვანი პირობაა საქართველოს დემოგრაფიული მომავლის პროგნოზირებისთვის. ჩვენ მიეჩ ჩატახებუდმა კვლევამ დამაიმედებელი შედეგები მოგვცა, კეჩოდ: სტუდენტებმა ოჯახში ბავშვთა სასუხვედ ჩიცხვედ დაასახელა 3 ბავშვი, ხოდო მოსალოდნედად - 2,8. ოჩივე ჩაოდენობა სხუდად უზხუნვედყოფს მოსახლეობის გაფაჩთობული აღწაჩმოების ჰეჟიმს, ჩა თქმა უნდა, მომავადში მისი ჰეაღიზების შემთხვევაში.

საკვანძო სიგყვები: დემოგრაფიული განწყობა, ჰეპროექტიული განწყობა, შობადობა, შობადობის მასტიმულირებელი ფაქტორები, შობადობის შემაფეჩხებელი ფაქტორები.

კვლევის ისტორია

ადამიანების ნებისმიერი განწყობა ყალიბდება გარემო სოციუმის გავლენით. განწყობა, გარკვეული გარემო სიტუაციების ზეგავლენით, რეალიზდება ადამიანის თუ ადამიანების ქცევაში.

დემოგრაფიული განწყობის და დემოგრაფიული ქცევის თეორია დიმიტრი უზნაძის განწყობის და ქცევის ზოგადფსიქოლოგიურ თეორიას ეყრდნობა, რომელიც პირველად გამოქვეყნდა 1940 წელს სახელმძღვანელოში - „ზოგადი ფსიქოლოგია“, აღნიშნული სახელმძღვანელო კიდევ გამოიცა 2006 წელს (უზნაძე დ., 2006).

გამომდინარე დ. უზნაძის ფსიქოლოგიის თეორიიდან, ნებისმიერი დემოგრაფიული შემთხვევის, ფაქტის განხორციელება ადამიანის მიერ განპირობებულია გარკვეული გარემოებებით და რეალიზდება გააზრებულად, შეგნებულად. დ. უზნაძემდე, კავშირს გარემოებებსა და ცოცხალ ორგანიზმებს შორის, ხსნიდნენ მარტივად, ორი წევრით: გარემო - ქცევა. დ. უზნაძის თეორიით, გარემოს და ქცევას შორის არსებობს განწყობა, რასაც აყალიბებს გარემო, ხოლო განწყობა ზემოქმედებს ქცევაზე.

ყოველივე ცოცხალი, აღნიშნავდა დ. უზნაძე, ჩართულია მიზეზ-შედეგთა უწყვეტ ჯაჭვში და იმისათვის, რომ მასში რაიმე მოვლენის გაიგო, უთუოდ მისი მიზეზი უნდა გამოჩახო. ერთი სიტყვით, ყველაფერი მიზეზით არის განსაზღვრული. ყოველი ცოცხალი არსებისათვის, მეტად თუნაკლებად რთული ორგანიზმისათვის, ძირითადში მიზანშეწონილი ქცევაა დამახასიათებელი. ჩვენი პრობლემა, შესაბამისად, არის გავარკვიოთ

როგორაა შესაძლებელი, რომ ორგანიზმის, როგორც მატერიის ერთ-ერთი ფორმის ქცევა, უდავოდ მიზნობრივად იყოს განსაზღვრული, მაგრამ იმავე დროს მიზანშეწონილობითაც ხასიათდებოდეს. უდავოა, ქცევის ეს ნიშანი, მიზანშეწონილი ხასიათი, ცოცხალი ორგანიზმის რომელიღაც განსაკუთრებით სპეციფიკური თავისებურებიდან უნდა გამომდინარეობდეს.

ცოცხალ ორგანიზმს, აღნიშნავს დ. უზნაძე, ის გარემოება ახასიათებს, რომ იგი ყოველთვის რაიმე მოთხოვნილების მატარებელია. ყოველ ცოცხალ ორგანიზმს ორი თავისებურება აქვს: მიზანშეწონილი ქცევა და მოთხოვნილება. ცოცხალი ორგანიზმი იკმაყოფილებს მოთხოვნილებას.

ქცევას წინ უსწრებს სუბიექტის სპეციფიკური მდგომარეობა - განწყობა. რეპროდუქციული განწყობა არის ადამიანის მზადყოფნა ფსიქოფიზიკური აქტივობისათვის, მიმართული „ბავშვების ყოლის მოთხოვნილების“ დაკმაყოფილებისაკენ. რეპროდუქციული განწყობა წინ უსწრებს რეპროდუქციულ ქცევას, წარმოადგენს გარკვეული სახის მზადყოფნას და განსაზღვრავს რეპროდუქციული ქცევის მიმდინარეობას [ნულაძე, 2005, გვ. 233-234]. სანამ ცოცხალი არსება ზოგადად რაიმე მნიშვნელოვან საქციელს ჩაიდინდეს, იგი უკვე მანამდეა მოტივირებული, რომ მან სწორედ ეს ქცევა უნდა ჩაიდინოს. სხვანაირად: სანამ ცოცხალი არსება რაიმე ქცევას მიმართავდეს, მას უკვე მანამდე აქვს ეს ქცევა განწყობის სახით მოცემული. ამის შემდეგ დ. უზნაძე განმარტავს, რომ განწყობა არის სპეციფიკური მდგომარეობა, რომელიც ჩნდება სუბიექტში მოთხოვნილების დაკმაყოფილების ობიექტური სიტუაციის ზეგავლენის შედეგად. განწყობის როლი ადამიანის ქცევის პროცესში ძალიან დიდია. მაგრამ ის უდიდესი მიღწევები, რომელიც ადამიანს აქვს მოპოვებული, განწყობის უშუალო გავლენით მაინც არ აიხსნება. ადამიანის სპეციფიკური თავისებურება და იმავე დროს მისი უდიდესი მონაპოვარი სწორედ ისაა, რომ მას ძალა შესწევს, თავის ქცევა განწყობის უშუალო ბატონობას ხელიდან გამოგლიჯოს, რათა იგი ცნობიერების აქტივობით გაშუალებულ განწყობას დაუმორჩილოს: ცნობიერება ადამიანის ქცევის უსპეციფიკურესი ფაქტორია.

დემოგრაფიული ქცევა დაკავშირებულია ნებელობასთან. ნებელობა, აღნიშნავს დ. უზნაძე, არის ადამიანის ქცევა, რომელიც დამოკიდებულია მის ნებაზე. ნებელობა მხოლოდ იმას ეხება, რის შესრულებაც ჩვენ ნებაზეა დამოკიდებული, ხოლო, რაც ჩვენთვის ხელმიუწვდომელია, ის ნებელობის საგანს არასდროს არ შეადგენს. ნამდვილს, ნებისმიერ ქცევას, დასძენს დ. უზნაძე, ყოველთვის თან ახლავს ერთგვარი განცდა, რომ ამის გაკეთება შეგვიძლია, რომ ამის შესრულება ჩვენ ხელთაა. ეს განცდა დამახასიათებელია ნებელობის პროცესისათვის.

დემოგრაფიული განწყობა არის ადამიანების შეხედულებების, დამოკიდებულებების კომპლექსი დემოგრაფიული პროცესების მიმართ,

რომელიც დეტალურად განხილულია მ. ხმალადის სახელმძღვანელოში (ხმალადე, 2009, გვ. 283-301). დემოგრაფიული განწყობა იყოფა რამდენიმე მიმართულებით: რეპროდუქციული განწყობა - დამოკიდებულება ოჯახში შვილიანობის მიმართ, თვითშენახვითი ქცევა - თვითშენახვითი განწყობა - დამოკიდებულება საკუთარი ჯანმრთელობის მიმართ, მიგრაციული განწყობა და ქორწინებითი განწყობა.

შვილიანობა ახალგაზრდობის პრეროგატივაა, ხოლო ახალგაზრდობის მნიშვნელოვანი და გავლენიანი ნაწილია სტუდენტობა. საქსტატის ოფიციალური მონაცემებით, 2018-2019 სასწავლო წელს სტუდენტთა რიცხოვნობამ საქართველოს უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში შეადგინა 151,2 ათასი, მათ შორის 3,5 ათასი (2,3%) - დოქტორანტია. ამავე წლებში საქართველოში ფუნქციონირებდა 19 სახელმწიფო და 55 ავტორიზებული კერძო უმაღლესი სასწავლებელი (www.geostat.ge).

2018-2019 სასწავლო წელს დაირღვა სტუდენტთა გენდერული ბალანსი. თუ 2000-2001 სასწავლო წელს კაცები შეადგენდნენ 53,0%-ს, 2018-2019 წელს ის 48,7%-მდე შემცირდა. თუ განვიხილავთ სტუდენტთა ასაკობრივ შემადგენლობას, აღმოჩნდება, რომ მათგან ყოველი მესამე, ანუ 31,4% არის 20 წლამდე ასაკის, 58,6% - 20-24 წლის, 7,9% - 25-29 წლის, 2,1% - 30 წლის და მეტი.

საქართველოს მოსახლეობის დემოგრაფიული და, მათ შორის, რეპროდუქციული განწყობის შესწავლას არაერთი გამოკვლევა მიეძღვნა. მათ შორის უნდა აღვნიშნოთ პ. გუგუშვილის, ლ. ჩიქავას, მ. ტუხაშვილის, ა. თოთაძის, ვ. ლორთქიფანიძის, გ. წულაძის, თ. ზუბიაშვილის, ე. მენაბდიშვილის, გ. მელაძის, ზ. გოქაძის, რ. გაჩეჩილაძის, მ. შელიას, შ. წიკლაურის, თ. ღამბაშიძის, მ. ბეჟაიას, ზ. ცხოვრებაძის, ლ. ჭყონიას, მ. ჭიპაშვილის დამსახურება. მაგრამ, მათგან მხოლოდ ზ. გოქაძის საკანდიდატო დისერტაცია ეძღვნება კონკრეტულად ახალგაზრდობის პრობლემებს (გოქაძე, 1993). აღნიშნული საკითხის შესწავლის მიზნით, მან გამოკითხა ქალაქ თბილისის ქართული და რუსული სკოლების სხვადასხვა ეროვნების ორივე სქესის 6-17 წლის ასაკის მოსწავლეები.

უშუალოდ სტუდენტი ახალგაზრდობის რეპროდუქციული განწყობა შეისწავლეს პ. გუგუშვილმა, ნ. მენაბდიშვილმა და დემოგრაფიის და სოციოლოგიური კვლევის ინსტიტუტის თანამშრომლებმა 2004-2005 წლებში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გრანტით შესრულებული პროექტით - „სტუდენტის ახალგაზრდობის დემოგრაფიული ქცევა“, რომლის სამეცნიერო ხელმძღვანელიც იყო მ. ხმალადე. მაგრამ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ სამივე ნაშრომი შესრულდა თბილისის მაგალითზე. მომდევნო წლებში ახალგაზრდობის დემოგრაფიული განწყობის შესახებ რამდენიმე სამეცნიერო პუბლიკაცია გამოჩნდა (მაგალითად, მ. შელიას, შ. წიკლაურის და სხვათა ავტორობით).

პირველი, ვინც შეასრულა სტუდენტი - ახალგაზრდობის რეპროდუქციული განწყობის და ქცევის დემოსოციოლოგიური კვლევა, იყო აკადემიკოსი პ. გუგუშვილი. მან ნახევარი საუკუნის წინათ, ანუ 1970-იანი წლების დასაწყისში, შეისწავლა სტუდენტთა შეხედულებები ოჯახში ბავშვთა საშუალო რიცხვის შესახებ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და საქართველოს პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში. კვლევის შედეგები გამოქვეყნდა პ. გუგუშვილის მონოგრაფიაში - „საქართველოს სსრ მოსახლეობის აღწარმოების საკითხები“. აღნიშნული კვლევის შედეგად აღმოჩნდა, რომ ოჯახში ბავშვთა იდეალურ რიცხვად მიიჩნია: ორი ბავშვი - სტუდენტთა 7,1%-მა, 3 ბავშვი - 34,2%-მა, 4 ბავშვი - 49,4%-მა, 5 და მეტი ბავშვი - 9,3%-მა [გუგუშვილი, 1973, გვ. 116].

კვლევის შედეგები

საქართველოს მასშტაბით, სტუდენტთა დემოგრაფიული განწყობის კვლევა პირველად ჩატარდა 2019 წელს თსუ-ს ეკონომიკური და სოციალური სტატისტიკის კათედრაზე, ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის მიზნობრივი სამეცნიერო-კვლევითი პროექტის ფარგლებში - „საქართველოს სტუდენტი ახალგაზრდობის დემოგრაფიული განწყობა“. შესაბამისი კითხვარები დაიგზავნა და შევსებული ანკეტები მიღებული იქნა ელექტრონულად. ასევე, მიღებული მონაცემების დამუშავება და სათანადო მაჩვენებლების გაანგარიშება მოხდა პროგრამა SPSS-ის გამოყენებით.

აღნიშნული გამოკვლევის ფარგლებში, საქართველოს სხვადასხვა უმაღლესი სასწავლებლიდან მიღებულ იქნა 2307 შევსებული კითხვარი, რომელთაგან 1572, ანუ 68.1% იყო ქალი, ხოლო 735 (31.9%) - კაცი. აღნიშნული რიცხოვნობა სრულად პასუხობს შერჩევითი სტატისტიკური დაკვირვების წინაშე წაყენებულ მეთოდოლოგიურ მოთხოვნებს, მათ შორის რეპრეზენტატივობას, რომლის უზრუნველსაყოფად

აუცილებელი იყო 2552 შევსებული ანკეტა.

მიღებული სტატისტიკური მონაცემები დამუშავდა სტუდენტთა რეპროდუქციულ განწყობაზე მოქმედი სხვადასხვა ფაქტორის მიხედვით. შობადობის მოსალოდნელი დონის პროგნოზირებისათვის გამოკვლევის ანკეტა მოიცავდა კითხვას ოჯახში ბავშვთა სასურველი და დაგეგმილი (მოსალოდნელი) რიცხვის შესახებ. მიღებული პასუხების კრებისით მონაცემები წარმოდგენილია ცხრილში 1.

საქართველოს მოსახლეობის და, საერთოდ, აღწარმოებისთვის ორშვილიანი ოჯახი უზრუნველყოფს მოსახლეობის მარტივ აღწარმოებას, ხოლო ორზე მეტი - გაფართოებულს. კვლევის შედეგების მიხედვით, საქართველოს დემოგრაფიული მომავალი უიმედოდ არ გამოიყურება. ორი

და სამი შვილი სასურველად დაასახელა გამოკითხულმა 69,8%-მა, ხოლო მოსალოდნელად - 72,6%-მა. ჩვენი გამოთვლებით, ბავშვთა საშუალო სასურველი რიცხვი სამის, ხოლო მოსალოდნელი - 2,8-ის ტოლია. სხვადასხვა მეცნიერის მიერ ჩატარებული კვლევა განსხვავებულ შედეგებს იძლევა. მაგალითად, ა. თოთაძის გამოკვლევით, ახალგაზრდა კაცების 86,7%-ს და ქალების 94,7%-ს სურს სამი შვილის ყოლა [თოთაძე, 2014, გვ. 214]. ნ. მენაბდიშვილის გამოკვლევით კი, ოჯახში ბავშვთა სასურველი რიცხვი სტუდენტი ქალებისათვის არის 2,5, სტუდენტი კაცებისათვის კი - 2,7 (მენაბდიშვილი, 2004, 10).

სტუდენტთა შეხედულებები ბავშვთა სასურველი და მოსალოდნელი რიცხვის შესახებ

ცხრილი 1

	ბავშვების რიცხვი		პროცენტულად	
	სასურველი	მოსალოდნელი	სასურველი	მოსალოდნელი
ერთი	105	125	4,3	5,2
ორი	625	618	25,7	25,5
სამი	1027	1140	42,3	47,1
ოთხი	440	360	18,2	14,9
ხუთი და მეტი	160	115	6,6	4,6
არცერთი	65	64	2,9	2,7
სულ	2422	2422	100,0	100,0

საერთოდ, ოჯახში მეტი შვილი უნდათ კაცებს, ვიდრე ქალებს. საქართველოს მეცნიერებთა აკადემიის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური კვლევის ინსტიტუტის მიერ 2004-2005 წლებში ჩატარებული გამოკვლევით, კაცებისათვის ოჯახში ბავშვების საშუალო სასურველი რიცხვი შეადგენდა 2,6-ს, ხოლო მოსალოდნელი - 2,44-ს. ქალებისათვის აღნიშნული მაჩვენებლები, შესაბამისად შეადგენდა, 2,6 და 2,4 (სტუდენტი ახალგაზრდობის დემოგრაფიული ქცევა, 2005, 65).

გამოკვლევით დადგინდა რეპროდუქციულ განწყობასა და შობადობის დონეზე მოქმედი როგორც შემაფერხებელი, ასევე მასტიმულირებელი ფაქტორების გავლენა.

თითოეულ ფაქტორს, მნიშვნელობის მიხედვით, მიენიჭა 1-დან 5-მდე ქულა.

ბავშვის ყოლის ხელშემშლელი ფაქტორები გამოკითხულთა უდიდესი უმრავლესობის მიერ 4 და 5 ქულით შეფასდა. ყველაზე უფრო ხელშემშლელ ფაქტორებად დასახელდა შემოსავალი, ჯანმრთელობა და ბინა.

საინტერესო სურათი მივიღეთ იმის მიხედვით, თუ როგორი ვარაიაციაა ქულებს შორის თითოეული ხელშემშლელი ფაქტორის მიხედვით, რომელიც შევაფასეთ ვარაიაციის ნრფივი კოეფიციენტით. შეხედულებათა გან-

სხვაებებში ყველაზე მაღალი ვარიაციით ხასიათდება ჯანმრთელობა - 88,4%, შემდეგ მოდის შემოსავალი - 80,4%, ბინა - 70%, გადატვირთული სამუშაო გრაფიკი - 41,2%, სწავლა - 32,2%, კარიერა - 29,0%. ყველაზე ნაკლები განსხვავებები დაფიქსირდა სკოლამდელი დაწესებულებების უკმარისობაზე შეხედულებებში - 17,8%. როგორც აღმოჩნდა, სტრუქტურული შეხედულებები შობადობის შემზღუდველ ფაქტორებზე რადიკალურად განსხვავებულია. ამიტომ, საჭიროა მათი გათვალისწინება შესაბამისი დემოგრაფიული პოლიტიკის შემუშავებისას. ამასთანავე, გამოკითხულთა მხოლოდ 61,0%-მა აღნიშნა, რომ ნარკოტიკების მოხმარება უარყოფითად იმოქმედებს შობადობაზე. შესაბამისად, სტრუქტურული მნიშვნელოვანი ნაწილი (39,0%) თვლის, რომ ნარკოტიკების მოხმარება უარყოფითად არ იმოქმედებს შობადობაზე, რაც უაღრესად შემაშფოთებელი ფაქტია. აღნიშნული მდგომარეობა საჭიროებს მთლიანად საზოგადოების სერიოზულ დაფიქრებას.

ბავშვთა ყოლის ხელშემშლელი ფაქტორები

ცხრილი 2

ფაქტორები	ქულები პროცენტებით					სულ
	1	2	3	4	5	
სწავლა	10,5	13,6	20,7	19,8	35,4	100
შემოსავალი	6,4	6,4	7,6	18,9	60,7	100
ჯანმრთელობა	6,1	6,1	5,7	17,9	64,2	100
ბინა	5,6	7,0	12,4	25,0	50,0	100
სკოლამდელი დაწესებულებების უკმარისობა	16,6	19,0	28,9	16,5	19,0	100
კარიერა	10,2	15,3	24,8	25,9	23,8	100
გადატვირთული სამუშაო გრაფიკი	7,9	12,4	19,1	25,6	35,0	100
პესიმისტური განწყობა მომავლისადმი	11,4	13,2	16,7	22,1	36,6	100

რაც შეეხება შობადობის მასტიმულირებელ ფაქტორებს, შეფასებები შემდეგნაირად განაწილდა (იხ. ცხრილი 3).

მასტიმულირებელი ფაქტორებიდან, როგორი უცნაურიც არ უნდა იყოს, ყველაზე დაბალი შეფასება მიეცა მშობლების დახმარებას და სკოლამდელი დაწესებულებების ხელმისაწვდომობას. დანარჩენ ფაქტორებს, განსაკუთრებით, ჯანმრთელობის მდგომარეობას, დასაქმებას და შემოსავლებს, მიეცა ყველაზე მაღალი (5 ქულა) შეფასება. შეხედულებათა

ვარიაცია, რანჟირებული კლებადობის მიხედვით, შემდეგნაირია: დასაქმება - 92,8%, შემოსავალი - 89,8%, საბინაო პირობები - 81,2%, სწავლის დასრულება - 71,6%, კარიერა - 43,2%, მშობლების დახმარება - 25,2%, სკოლამდელი დაწესებულებების ხელმისაწვდომობა - 5%.

ბავშვების ყოლის მასტიმულირებელი ფაქტორები

ცხრილი 3

ფაქტორები	ქულები პროცენტებში					სულ
	1	2	3	4	5	
სწავლის დასრულება	9,3	7,3	12,8	14,8	55,8	100
დასაქმება	5,4	6,7	7,1	14,4	66,4	100
მშობლების დახმარება	10,9	16,5	24,7	23,4	24,5	100
შემოსავალი	5,6	4,9	6,0	18,6	64,9	100
ჯანმრთელობის მდგომარეობა	6,9	4,3	2,8	12,9	73,1	100
საბინაო პირობები	6,7	5,1	7,6	21,3	59,3	100
სკოლამდელი დაწესებულების ხელმისაწვდომობა	12,5	15,2	20,6	22,9	28,8	100
კარიერა	8,6	10,5	19,3	24,1	37,5	100

საქართველოს სტუდენტობას ორიენტაცია აღებული აქვს სამშვილიან ოჯახზე და მათი დაახლოებით 70% შობადობის ყველა დადებით ფაქტორს განიხილავს სამ შვილთან მიმართებით. მეორე ადგილზეა ორშვილიანი ოჯახი. ამასთანავე, არ შეიძლება შეშფოთება არ გამოიწვიოს იმ ფაქტმა, რომ სტუდენტების 2,7% არცერთი შვილის გაჩენას არ გეგმავს. ჩვენმა გამოკვლევამ გაითვალისწინა იმ გარემოცვის შესწავლაც, რაც ზემოქმედებს რეპროდუქციული განწყობის ფორმირებაზე. აღსანიშნავია, რომ შვილის ყოლაზე ოჯახის

წევრის გავლენა დააფიქსირა გამოკითხულთა 95,0%-მა, შემდეგ მოდის მოძღვარი - 68,6%, დემოგრაფიული პოლიტიკა - 68,6%, მეგობრის აზრი - 68,8% და მედიის გავლენა - 69,1%.

როგორც ჩვენმა კვლევამ აჩვენა, შვილიანობა მცირდება თაობიდან თაობაში. ოფიციალური მონაცემების მიხედვით, ბოლო პერიოდში მნიშვნელოვნად შემცირდა შობადობის როგორც აბსოლუტური, ასევე შეფარდებითი მაჩვენებლებიც. საქართველოში 2018 წელს, 1990 წელთან შედარებით, დაახლოებით 2-ჯერ ნაკლები ბავშვი დაიბადა (თოთაძე, 2018, 5).

აღნიშნული გამოკვლევით, სტუდენტების პაპა-ბებიების ერთ ოჯახს ჰყავდა 3,8 შვილი, ხოლო მშობლების ერთ ოჯახს - 3,3. დაახლოებით ანალოგიური შედეგები მიიღო ვ. ლორთქიფანიძემ. მისი გამოკვლევით, გამოკითხულ დაუქორწინებულთა საშუალო სასურველი შვილების რიცხვმა

შეადგინა 3,2, ხოლო შვილების საშუალო ფაქტობრივი რაოდენობა, რომლებიც ჰყავდათ გამოკითხულთა მშობლებს, შეადგენდა 4,8 (ლორთქიფანიძე, 1998. 178).

დასკვნა

დემოგრაფიული პროცესების სტატისტიკური შესწავლა და სათანადო მაჩვენებლების გაანგარიშება პასუხს გვაძლევს კითხვაზე - რამდენი?, მაგრამ ზუსტად ვერ პასუხობს კითხვაზე, თუ როგორ მოქმედებს სოციალურ-ეკონომიკური და სხვა ფაქტორები ადამიანების რეპროდუქციულ განწყობაზე. აღნიშნული საკითხი შეისწავლება შერჩევითი დემო-სოციოლოგიურ-სტატისტიკური კვლევებით. სტუდენტების მიერ დასახელებული ბავშვების როგორც სასურველი (3), ასევე მოსალოდნელი რიცხვი (2,8) სრულიად საკმარისია მოსახლეობის გაფართოებული აღწარმოებისათვის. მისი რეალიზება საშუალოდ 2,15-ის ფარგლებშიც კი აკმაყოფილებს მოსახლეობის გაფართოებული აღწარმოების რეჟიმს, თუმცა, ბოლო 25 წლის განმავლობაში საქართველოში ეს არ მომხდარა.

დღეისათვის საქართველოს მოსახლეობა ხასიათდება მარტივი აღწარმოების რეჟიმით. როგორც ჩვენმა კვლევამ აჩვენა, შვილიანობა მცირდება თაობიდან თაობაში. ასევე დადგინდა რეპროდუქციულ განწყობასა და შობადობის დონეზე მოქმედი როგორც შემაფერხებელი, ასევე მასტიმულირებელი ფაქტორები. გამოკითხულმა სტუდენტებმა

შვილიანობის ყველაზე უფრო ხელშემშლელ ფაქტორებად დაასახელეს: შემოსავალი, ჯანმრთელობა და ბინა. იმავდროულად, სამი შვილის მასტიმულირებელი ფაქტორებიდან

აღნიშნეს: კარიერა, შემოსავალი, მშობლების დახმარება, ბინა და ჯანმრთელობა.

ლიტერატურა:

- გოქაძე ზ. (1993). რეპროდუქციული ორიენტაციების ფორმირების თავისებურებანი (თბილისის მაგალითზე). საკანდიდატო დისერტაცია.
- გუგუშვილი პ. (1973). საქართველოს სსრ მოსახლეობის აღწარმოების საკითხები. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.
- თოთაძე ა. (2018). საქართველოს დემოგრაფიული განვითარების პროგრამა. გამომცემლობა „პრინტავენიუ“, თბილისი.
- თოთაძე ა. (2014). რას ფიქრობენ ახალგაზრდები. გამომცემლობა „პრინტავენიუ“.
- ლორთქიფანიძე ვ. (1998). ისტორიული მესხეთი. დემოგრაფიული განვითარების პრობლემები. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.
- მენაბდიშვილი ნ. (2004). სტუდენტი ახალგაზრდობის დემოგრაფიული ორიენტაციები (თბილისის მაგალითზე). საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი.
- სტუდენტი ახალგაზრდობის დემოგრაფიული ქცევა. (2005). კვლევის დანართი 2, 3. ხელნაწერის უფლებით.

- უზნაძე დ. (2006). ზოგადი ფსიქოლოგია. გამომცემლობა თსუ, თბილისი.
- შელია მ. (2015). სტუდენტთა დამოკიდებულება კონფლიქტზე ოჯახში. დემოგრაფიის და სოციოლოგიის პრობლემები, შრომების კრებული.
- წიკლაური შ. (2015). განათლების მიღწეული დონის გავლენა ქორწინებით ქცევაზე. დემოგრაფიის და სოციოლოგიის პრობლემები, შრომების კრებული.
- წულაძე გ. (2005). დემოგრაფიის მოკლე ენციკლოპედიური ლექსიკონი. მე-2 გამოცემა. გამომცემლობა „პოლიგრაფი“.
- ხმადაძე მ. (2009). დემოგრაფია. გამომცემლობა „მერიდიანი“.
- www.geostat.ge

References:

- Gokadze Z. (1993). reproduksiuli orientatsiebis pormirebis taviseburebani (tbilisi magalitze). [Peculiarities of Formation of Reproductive Orientations (The case of Tbilisi).] Candidate Dissertation. (in Georgian)
- Gugushvili P. (1973). sakartvelos ssr mosakhleobis aghsarmoebis sakitkhebi. [Population Reproduction Issues of Georgian SSR.] Tbilisi, Publishing House “Mecniereba”. (in Georgian)
- Totadze A. (2018). sakartvelos demograpiuli ganvitarebis programa. [Georgia’s Demographic Development Program.] Tbilisi, Publishing House “Printaveniu”. (in Georgian)
- Totadze A. (2014). ras pikroben akhalgazrdebi. [What Do Young People Think?] Tbilisi, Publishing House “Printaveniu”. (in Georgian)
- Lortkipanidze V. (1998). istoriuli meskheti. demograpiuli ganvitarebis problemebi. [Historical Meskheti. Problems of Demographic Development.] Tbilisi, Publishing House “Mecniereba”. (in Georgian)
- Menabdishvili N. (2004). studenti akhalgazrdobis demograpiuli orientatsiebi (tbilisi magalitze). [Demographic Orientations of Students and Youth (The case of Tbilisi).] Synopsis of the thesis. Candidate Dissertation. Candidate’s dissertation Autoreferencing. (in Georgian)
- Studenti akhalgazrdobis demograpiuli ktseva. (2005). [Demographic Behavior of Students and Youth. (2005).] Annex 2, 3. With the right of the manuscript. (in Georgian)
- Uznadze D. (2006). zogadi psikologia. [General Psychology.] Iv.javakhishvili Tbilisi State University Publishing House. (in Georgian)
- Shelia M. (2015). studentta damokidebuleba konfliktze ojaxshi. [Students Attitudes toward Conflict in the Family.] Problems of Demography and Sociology, Proceedings. (in Georgian).
- Tsiklauri Sh. (2015). ganatlebis mightseuli donis gavlena kortsinebit ktsevaze. [Influence of Educational Attainment on Marital Behavior.] Problems of Demography and Sociology, Proceedings. (in Georgian)
- Tsuladze C. (2005). demograpiis mokle entsiklopediuri leksikoni. [Short Encyclopedia Dictionary of Demography.] 2nd edition. Publishing house “Polygraph.” (in Georgian)
- Khmaladze M. (2009). Demografia. [Demography.] Publishing House “Meridiani” (in Georgian)
- www.geostat.ge

Reproductive Disposition of Georgian Students and Youth

Merab Khmaladze

Associate Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

merab.khmaladze@tsu.ge

Simon Gelashvili

Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

simon.gelashvili@tsu.ge

Zamira Shonia

Assistant Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

zamira.shonia@tsu.ge

After the collapse of the Soviet Union, in Georgia, as in the other former Soviet republics, a general crisis erupted that covered all aspects of life, including demographic relations. The birth rate has fallen sharply, meeting only the needs of short-lived reproduction. In 2018, about two times fewer babies were born than in 1990. Under such a regime of population reproduction, the generation of parents would have been replaced by a smaller number of children. There were years when the natural growth of the Georgian population was zero. Today, the demographic situation is slightly improved, but it takes many years to achieve the desired situation. The generation of parents is replaced by the generation of children in equal numbers. But such a regime of population reproduction is unacceptable for Georgia, whose population declined sharply in the post-Soviet period, from 1992 to 2018 (from 5.5 million to 3.7 million, or 32.7%). This is an alarming situation and such a decline in population has not occurred in any post-Soviet country.

Throughout Georgia, student demographic sentiment surveys were first conducted at the Tbilisi State University, Department of Economic and Social Statistics in 2019, within the framework of the targeted research project of the Faculty of Economics and Business - "Student Demographic Mood of Georgia". The obtained data were processed and the corresponding indices were calculated using SPSS software.

The reproductive mood of students and youth, that is, the attitude towards childbearing and its study, is an important condition for predicting Georgia's demographic future. Our study gave some encouraging results, namely: students named 3 children as the desired number of children in the family and 2.8 expected. Both of these points fully support the expanded reproduction mode of the population, of course, if realized in the future.

Keywords: Demographic disposition; Reproductive disposition; Birth rate; Birth stimulating factors; Birth preventing factors.

JEL Codes: J10, J11, J12, J13

მიკროეკონომიკა ◊ მაკროეკონომიკა ◊ ეკონომეტრიკა
MICROECONOMICS ◊ MACROECONOMICS ◊ ECONOMETRICS

**პირველადი ჯანდაცვის მეკარიბჭეობა და მიმართვიანობა:
პაციენტების თვალსაზრისი ოჯახის ექიმის როლზე**

თენგიზ ვერულავა

ასოციირებული პროფესორი

ივ. ჯავახიშვილის სახ.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

tengiz.verulava@iliauni.edu.ge

რევაზ ჯორბენაძე

მედიცინის დოქტორი

გ. ჩაფიძის გადაუღებელი

კახიორაძის ცენტრი

revaz.jorbenadze@ecc.ge

ნაშრომში განხილულია ოჯახის ექიმის, როგორც ჯანდაცვის სისტემის მეკარიბჭის როლთან მიმართებით პაციენტების მახასიათებლები, პედაგოგიკური და ქცევა. ჯვარედინ-სექციური ხარისხობითი კვლევის ფაზებში ჩატარდა ინტერვიუების გამოკითხვა, ხოლო აჩვენა, რომ მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფებს განსხვავებული დამოკიდებულება აქვთ ექიმ-სპეციალისტთან მიმართების გზების შესახებ. პაციენტთა გაჩვენებულ ნაწილს უჩვენებია მიმართოს ოჯახის ექიმს, რომელიც კოორდინაციას გაუწევს მისთვის საჭირო ყველა სამედიცინო მომსახურებას და იქნება მისი ინტეგრაციის დამცველი ერთდროულად ავტორი. აღნიშნული უფრო მეტად აქვთ პირობა, რომლებიც ახიან კვირ სამედიცინო დაზღვევის ბენეფიციარები. კვირ სამედიცინო დაზღვევით კომპანიები უფრო მეტად ახიან დაინტეგრირებული ხარჯების შეკავების მექანიზმების დანერგვით, ვიდრე საყოველთაო ჯანდაცვითი დაზღვევის სახელმწიფო პროგრამის ბენეფიციარები. ოჯახის ექიმის ინსტიტუტის გასაუმჯობესებლად და ნდობის ასამაღლებლად, მიზანშეწონილია ოჯახის ექიმების კვალიფიკაციის ამაღლება, უწყვეტი სამედიცინო განათლების განვითარება, ხადგან მალაქვალიფიციური ექიმებს უფრო მეტი სანდოება ექნებათ, ხაც გაზრდის მათთან მიმართვიანობას. მიზანშეწონილია მეკარიბჭეობის მოქნილი, ნებაყოფლობითი მოდელის განვითარება, ხადგან იგი უკეთ შეესაბამება პაციენტების და ექიმების საჭიროებებს.

საკვანძო სიტყვები: პირველადი ჯანდაცვა, ოჯახის ექიმი.

შესავალი

ჯანდაცვის სისტემის ორგანიზაციულ მოწყობაში პირველად ჯანდაცვის განსაკუთრებული როლი ეკისრება. პირველადი ჯანდაცვის გამართულ სისტემაზე მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული მოსახლეობის ჯანმრთელობის ხარისხი, სერვისებისადმი ხელმისაწვდომობა, ჯანდაცვაზე გამოყოფილი მწირი სახსრების ეფექტური ხარჯვა. ოჯახის ექიმი, რომელიც ჯანდაცვის სისტემის „მეკარიბჭეა“, ახდენს დაავადების პირველად შეფასებას, მართვას, პაციენტის კოორდინაციას და საჭიროების შემთხვევაში, მის მიმართვას ექიმ-სპეციალისტებთან (Aoun et al. 2018). ერთის მხრივ, ოჯახის ექიმი არის პაციენტის „მრჩეველი“, მეორე მხრივ - მას შეუძლია საჭირო და შესაფერისი სამედიცინო მომსახურების შესახებ გონივრული გადაწყვეტილებების მიღება, რაც ხელს უწყობს ჯანდაცვის სერვისების ხარისხის გაუმჯობესებას (Gerada. 2011).

ჯანდაცვის სისტემაში, სადაც ოჯახის ექიმი კოორდინაციას უწევს სამედიცინო მომსახურებას და აკონტროლებს საჭიროების შემთხვევაში პაციენტის მიმართვას ექიმ-სპეციალისტთან, მცირდება ჯანდაცვის ხარჯები (Marcinowicz, Górski 2016). კვლევები ადასტურებს, რომ ოჯახის ექიმთან უწყვეტი სამედიცინო მეთვალყურეობა ამცირებს ძვირადღირებული სერვისების მოხმარებას, კერძოდ, 35%-ით მცირდება ჰოსპიტალური მკურნალობის და 50%-ით - გადაუდებელი დახმარების საჭიროება (Gross, 2000), შედეგად, მცირდება ჯანდაცვაზე ხარჯები.

ჯანდაცვის ხარჯების შემცირება გავლენას არ ახდენს ჯანმრთელობის შედეგებზე. პირველადი ჯანდაცვის ეფექტური სისტემა ასოცირდება სამედიცინო მომსახურების უკეთეს ხარისხთან, მოსახლეობის უკეთეს ჯანმრთელობის მაჩვენებლებთან (Starfield, 1994). პირველად ჯანდაცვაზე ხელმისაწვდომობის გაზრდით მცირდება ნეონატალური და პოსტნეონატალური სიკვდილიანობა, ავადობა, მცირე წონით დაბადებული ბავშვების რაოდენობა (Eisenberg. 1985).

საქართველოში 2000 წლიდან მიმდინარეობს პირველადი ჯანდაცვის სისტემის რეფორმირება (Chikovani, Sulaberidze. 2017; Verulava, Dangadze. 2018). დონორი ორგანიზაციების დახმარებით სოფლებში დაიწყო ახალი ამბულატორიების მშენებლობა/რეაბილიტაციის პროცესი, პარალელურად მიმდინარეობდა ოჯახის ექიმებისა და ექთნების გადამზადება (Gamkrelidze, 2002). შედეგად გაუმჯობესდა პირველადი ჯანდაცვის მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზა (Chanturidze, 2009). რეაბილიტირებულ და აღჭურვილ იქნა პირველადი ჯანდაცვის ორგანიზაციები. სოფლის ამბულატორიები ჩამოყალიბდა მენარმე-ფიზიკურ პირებად, ხოლო ექიმებს და ექთნებს გაუფორმდათ ხელშეკრულებები ჯანმრთელობის სახელმწიფო პროგრამების განსახორციელებლად (Richardson, Berdzuli 2017).

რაიონული ცენტრებისა და დიდი ქალაქების (თბილისი, რუსთავი, ფოთი) პირველადი ჯანდაცვის სისტემის ორგანიზაციების მიმართ შემუშავდა განსხვავებული გეგმა. რაიონების დონეზე მიმდინარეობდა პირველადი ჯანდაცვის, ამბულატორიული და სასწრაფო სამედიცინო დახმარების სერვისების და ინფასტრუქტურის ინტეგრაცია ახლადშექმნილ სამედიცინო ცენტრებში. დიდ ქალაქებში კი დაიწყო პოლიკლინიკური სამედიცინო დაწესებულებების პრივატიზაციის პროცესი. ამგვარად, საქართველოს ქალაქებსა და რაიონებში პირველადი ჯანდაცვის სისტემა საოჯახო მედიცინის ცენტრების მეშვეობით ფუნქციონირებს, ხოლო სოფლად პირველადი ჯანდაცვის ფუნქციას სოფლის ექიმის ინსტიტუტი ახორციელებს. სამიზნე მოსახლეობასთან პირველადი ჯანდაცვის მომსახურების მიმწოდებლის თანაფარდობის გათვალისწინებით (1 ექიმი 2000 მოსახლეზე-სულზე), დადგინდა, რომ საქართველოში საჭიროა 2000-2200 ოჯახის ექიმი და 2300-2500 ექთანნი.

საქართველოში პირველადი ჯანდაცვის სისტემაში განხორციელებულ რეფორმას არ გააჩნდა მნიშვნელოვანი ეფექტი ამბულატორიული მომსახურებაზე. პირველადი ჯანდაცვის სისტემის განვითარების დაბალ დონეზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ 2011 წლის მონაცემებით, ამბულატორიულ სამედიცინო დაწესებულებებში მიმართვათა რაოდენობა მოსახლეობის ერთ სულზე წლის განმავლობაში 2.3-ს შეადგენს, მაშინ როცა ევროპის ქვეყნებისათვის ის 7.5-მდე აღწევს (MLHSA, 2013). საქართველო ამ მაჩვენებლით ბოლოდან მეორე ადგილზე იმყოფება ჯანმოს (ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაცია) ევროპის რეგიონის ქვეყნებთან შედარებით. იმ პირთა შორის, რომლებმაც ჯანმრთელობის პრობლემების გამო 2010 წელს მიმართა სამედიცინო დაწესებულებას, ჯანდაცვის სისტემასთან პირველი კონტაქტის ადგილი სახით მხოლოდ 50.9 %-მა აირჩია პირველადი ჯანდაცვის დაწესებულებები.

2013 წლიდან საქართველოში ამოქმედდა საყოველთაო ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამა, რომლის მთავარი მიზანია მოსახლეობისთვის ჯანმრთელობის დაცვაზე ფინანსური და გეოგრაფიული ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა. პროგრამის ამოქმედების შედეგად 2014 წლისათვის ამბულატორიებში პაციენტთა მიმართვიანობის საერთო მაჩვენებელი 25%-ით გაიზარდა, რაც მეტყველებს ჯანდაცვის სერვისებზე ფინანსური ხელმისაწვდომობის ამაღლებაზე (Verulava, 2017). თუმცა, პროგრამის ბენეფიციართა მხოლოდ 22%-მა მიმართა ამბულატორიას გეგმიური სამედიცინო დახმარების მისაღებად.

საქართველოში ჩატარებული კვლევების მიხედვით, რესპონდენტთა 40.1% გამოხატავს ნაწილობრივ (38.6.8%), ან სრულ (1.5%) უკმაყოფილებას ოჯახის ექიმის მიმართ (Pollack, 2015). რესპონდენტთა ნახევარზე დიდი

ნაწილი (75%) აღნიშნავს, რომ ექიმი არ იბარებს პერიოდულ სამედიცინო გასინჯვებზე, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ პრევენციული მედიცინის კომპონენტი ძალიან სუსტია პირველადი ჯანდაცვის სერვისებში, რაც დაავადებათა გვიანი გამოვლენის უშუალო მიზეზით, მნიშვნელოვნად ზრდის სამედიცინო მომსახურების ხარჯებს (Verulava, 2018).

საქართველოში ოჯახის ექიმის, როგორც, „მეკარიბჭის“ იმპლემენტაციას, უფრო მეტად კერძო სამედიცინო სადაზღვევო კომპანიები ცდილობენ, რადგან მათ ინტერესებშია დაავადებათა ეფექტური მართვა და შედეგად ხარჯების შემცირება. კვლევები ადასტურებს, რომ პაციენტები უპირატესობას ანიჭებენ ექიმ-სპეციალისტებთან პირდაპირ, ოჯახის ექიმის გვერდის ავლით მიმართვას ან უარეს შემთხვევაში, ექიმის დანიშნულების გარეშე ყიდულობენ მედიკამენტებს და ეწევიან თვითმკურნალობას (Verulava, 2017a; Verulava, Maglakelidze 2017; Verulava, 2017b). შესაბამისად, პაციენტებს ნაკლები მოტივაცია აქვთ პრევენციისათვის მიმართონ ოჯახის ექიმს. ამის მიზეზია ოჯახის ექიმისადმი დაბალი ნდობა და ქვეყანაში პირველადი ჯანდაცვის კულტურის არარსებობა, რაც უარყოფითად აისახება ქვეყნის მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობასა და ჯანდაცვის სისტემის დანახარჯებზე.

კვლევები ადასტურებს, რომ მაღალია ჯანდაცვის მთლიან დანახარჯებში მედიკამენტების ხარჯების წილი და ის დაახლოებით 40%-ს აღწევს, მაშინ როდესაც ევროპის ქვეყნებში - 10-15%-ია. აღნიშნული გამოწვეულია ოჯახის ექიმისადმი პაციენტის დაბალი ნდობით. პირველადი ჯანდაცვის სისტემა ვერ ასრულებს ე.წ. სისტემის „მეკარიბჭის“ როლს. შესაბამისად, კვლევის მიზანია ოჯახის ექიმის როგორც მეკარიბჭის როლთან მიმართებით პაციენტების მახასიათებლების, პრეფერენციების და ქცევის შესწავლა. პაციენტების პრეფერენციების ცოდნა ხელს შეუწყობს ჯანდაცვის ორგანიზაციებს განავითარონ მეკარიბჭის ისეთი მოდელი, რომელშიც გათვალისწინებული იქნება პაციენტების მოთხოვნები. მოსახლეობის იმ ჯგუფების გამოვლენით, რომლებიც ამ მოდელს ეწინააღმდეგებიან, შესაძლებელი იქნება მათთან თანამშრომლობის გასაღრმავებლად საგანმანათლებლო პროგრამების შემუშავება.

კვლევის მეთოდოლოგია

ჩატარდა ანალიტიკური ჯვარედინ-სექციური რაოდენობრივი კვლევა. კვლევაში მონაწილეობა მიიღო საქართველოს სხვადასხვა ქალაქსა და რაიონში (ბორჯომი, ქარელი, ხაშური, კასპი, გორი, თბილისი) მცხოვრებმა 18 წელზე უფროსი ასაკის 500 რესპონდენტმა, რომლებიც გამოკითხვის დღეს იმყოფებოდნენ პირველადი ჯანდაცვის ორგანიზაციაში. კვლევაში ჩართვის კრიტერიუმს წარმოადგენდა რესპონდენტთა კვლევაში ნე-

ბაკოფლობით მონაწილეობის სურვილი. 500 რესპონდენტიდან კითხვარი შეავსო 456-მა (91.2%), ხოლო 44-მა (8.8%) უარი განაცხადა. რესპოდენტთა სოციალურ-დემოგრაფიული მახასიათებლები მოცემულია ცხრილში.

კვლევის ინსტრუმენტს წარმოადგენდა ნახევრადსტრუქტურირებული კითხვარი, რომელიც მოდიფიცირებულ იქნა შესაბამისი კვლევებიდან. მოდიფიცირებული კითხვარის ვალიდურობა შეფასებულ იქნა 5 რესპონდენტის გამოკითხვის მეშვეობით. კვლევა ჩატარდა 2018 წლის თებერვალ-ივნისში. ბენეფიციართა ინტერვიუს ხანგრძლივობა იყო დაახლოებით 30-45 წთ. გამოკითხვის შედეგების გადმოსაცემად გამოყენებულ იქნა აღწერითი (დესკრიფციული) სტატისტიკის მეთოდი.

კვლევის მთავარ შეზღუდვას წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ დროის სიმცირის გამო, კვლევა განხორციელდა ქვეყნის მხოლოდ რამდენიმე ქალაქში/რაიონში.

კვლევის ძირითადი შედეგები

გამოკითხული 456 რესპონდენტიდან 240 (52,6%) ქალი იყო და 216 (47,4%) მამაკაცი. რესპონდენტთა 59.8% (n=273) იყო თბილისელი, ხოლო დანარჩენი - რეგიონებში მცხოვრებნი (40.18%, n=183). გამოკითხულთა ასაკი მერყეობდა 18 წლიდან 71 წლამდე, რომელთა საშუალო ასაკი შეადგენდა 56 წელს (SD=5.1). რესპონდენტთა უმეტესობა 55-დან 65 წლის ასაკისაა (36,6%, n=167). რესპონდენტთა უმრავლესობას აქვს უმაღლესი განათლება (50.4%, n=230), რესპონდენტთა თვიური შემოსავალი საშუალოდ შეადგენს 600 ლარზე ნაკლებს (SD=100), უმეტესობის საშუალოთვიური შემოსავალი მერყეობს 500-იდან 1000 ლარამდე (30%, n=137), რესპონდენტთა უმეტესი ნაწილი უმუშევარია ბოლო 6 თვის მანძილზე (59%, n=269) (ცხრილი 1).

საყოველთაო ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამის ბენეფიციარია რესპონდენტთა 69.1% (n=315), კერძო სამედიცინო დაზღვევის ბენეფიციარია - 30.9% (n=141). რესპოდენტთა 37.3%-ს (n=170) აქვს ჯანმრთელობის მნიშვნელოვანი პრობლემები, 53.7%-ს (n=245) ჰყავს მუდმივი ოჯახის ექიმი, 56.6% (n=258) არ არის კმაყოფილი ოჯახის ექიმის პროფესიონალიზმით, 55.5% (n=253) არ არის კმაყოფილი ოჯახის ექიმის დამოკიდებულებით (ცხრილი 1).

პაციენტის დამოკიდებულება ოჯახის ექიმის, როგორც მეკარიბჭის როლის მიმართ

ცხრილი 1.

	სულ n (%)	პაციენტი უპირატესობას ანიჭებს თვით-მიმართვას n (%)	ექიმ-სპეციალისტს მიმართავს ოჯახის ექიმის რჩევით n (%)	იყენებს ორივეს: ოჯახის ექიმსაც და თვით-მიმართვას n (%)	უჭირს პასუხის გაცემა n (%)
სულ	456 (100)	253 (55)	89 (19.5)	103 (23)	11 (2.5)
საცხოვრებელი ადგილი:					
თბილისი	124 (27.2)	58 (22.9)	28 (31.5)	34 (33)	4 (36.4)
ქარელი	65 (14.3)	39 (15.4)	11 (12.4)	13 (12.6)	2 (18.2)
ბორჯომი	61 (13.4)	37 (14.6)	12 (13.5)	10 (9.7)	2 (18.2)
ხაშური	69 (15.1)	41 (16.2)	13 (14.6)	14 (13.6)	1 (9.1)
გორი	66 (14.5)	41 (16.2)	12 (13.5)	12 (11.7)	1 (9.1)
კასპი	71 (15.6)	40 (15.8)	13 (14.6)	17 (16.5)	1 (9.1)
სქესი					
ქალი	240 (52.6)	138 (57.5)	40 (16.7)	54 (22.5)	8 (3.3)
მამაკაცი	216 (47.4)	115 (53.2)	49 (22.7)	49 (22.7)	3 (1.4)
ასაკი					
18-34	42 (9.2)	26 (61.9)	4 (9.5)	12 (28.6)	0 (0)
35-54	156 (34.2)	67 (42.9)	44 (28.2)	41 (26.3)	4 (2.6)
55-65	167 (36.6)	86 (51.5)	39 (23.4)	39 (23.4)	3 (1.8)
65+	91 (20)	74 (81.3)	2 (2.2)	11 (12.1)	4 (4.4)
განათლება					
საშუალო	226 (49.6)	152 (67.3)	22 (9.7)	53 (23.5)	5 (2.2)
უმაღლესი	230 (50.4)	101 (43.9)	67 (29.1)	50 (21.7)	6 (2.6)
თვიური შემოსავალი					
„ 500 ლარზე	134 (29.4)	91 (67.9)	13 (9.7)	25 (18.7)	5 (3.7)
500-999	137 (30)	73 (53.3)	27 (19.7)	33 (24.1)	4 (2.9)
1000-1499	102 (22.4)	53 (52)	24 (23.5)	23 (22.5)	2 (2.0)
1500-1999	52 (11.4)	30 (57.7)	6 (11.5)	16 (30.8)	0
„2000 ლარზე	31 (6.8)	6 (19.4)	19 (61.3)	6 (19.4)	0
დასაქმებულია ბოლო 6 თვის მანძილზე					
დიახ	187 (41)	65 (34.8)	84 (45)	38 (20.3)	0 (0)
არა	269 (59)	188 (69.9)	5 (1.9)	65 (24)	11 (4.1)
საყოველთაო ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამის ბენეფიციარი; კერძო დაზღვევის ბენეფიციარი					
	315 (69.1)	217 (68.9)	15 (4.8)	72 (22.9)	11 (3.5)
	141 (30.9)	36 (25.3)	74 (52.5)	31 (22)	0 (0)
აქვს ჯანმრთელობის მნიშვნელოვანი პრობლემები:					
დიახ	170 (37.3)	91 (53.5)	52 (30.6)	26 (15.3)	1 (0.6)
არა	286 (62.7)	162 (56.6)	37 (12.9)	77 (26.9)	10 (3.5)
ჰყავს მუდმივი ოჯახის ექიმი					
დიახ	245 (53.7)	70 (28.6)	88 (35.9)	78 (31.8)	8 (3.2)
არა	211 (46.3)	183 (86.7)	1 (0.5)	25 (11.8)	3 (1.4)
კმაყოფილია ოჯახის ექიმის პროფესიონალიზმით					
დიახ	198 (43.4)	25 (12.6)	74 (37.4)	97 (49)	2 (1)
არა	258 (56.6)	228 (88.4)	15 (5.8)	6 (2.3)	9 (3.5)
კმაყოფილია ოჯახის ექიმის დამოკიდებულებით					
დიახ	203 (44.5)	22 (10.8)	78 (38.4)	98 (48.3)	3 (1.5)
არა	253 (55.5)	231 (91.3)	11 (4.3)	5 (2)	8 (3.2)

იმის გასარკვევად, თუ რას ფიქრობენ პაციენტები ოჯახის ექიმის, როგორც მეკარიბჭის როლზე, მათ დავუსვით შემდეგი კითხვები: “გსურთ, რომ თქვენი ოჯახის ექიმი გახდეს თქვენი პირადი ექიმი, კოორდინაცია გაუწიოს ყველა თქვენს მომსახურებას და მხოლოდ იგი იყოს პასუხისმგებელი ექიმ-სპეციალისტთან მიმართვის?” შემდეგ, რესპონდენტებს ვთხოვეთ არჩევანის გაკეთება ერთ-ერთი შესაძლო პასუხიდან: (1) “უპირატესობას ვანიჭებს ექიმ-სპეციალისტთან თვითმიმართვას”; (2) “ოჯახის ექიმი კოორდინაციას უწევს ყველა ჩემს მომსახურებას, ექიმ-სპეციალისტს მივმართავ მხოლოდ ოჯახის ექიმის რჩევით”; (3) “ვიყენებ ორივეს: ოჯახის ექიმს, რომელიც კოორდინაციას უწევს ჩემს მომსახურებას, ასევე თვითმიმართვას ექიმ-სპეციალისტთან”. ცხრილი აჩვენებს პასუხების განაწილებას სხვადასხვა ცვლადის მიხედვით.

ცხრილი გვიჩვენებს, რომ რესპონდენტთა უმეტესი ნაწილი (55%, n=253) უპირატესობას ანიჭებს ექიმ-სპეციალისტთან თვითმიმართვას. რესპონდენტთა მხოლოდ 19.5% (n=89) მიმართავს ექიმ-სპეციალისტს ოჯახის ექიმის რჩევით, რომელიც კოორდინაციას გაუწევს ყველა მის მომსახურებას, ხოლო 23% (n=103) იყენებს ორივეს: ოჯახის ექიმსაც და თვითმიმართვას.

თბილისში მცხოვრები რესპონდენტები ექიმ-სპეციალისტთან მიმართვისას უმეტესად იყენებენ როგორც ოჯახის ექიმს, ასევე თვითმიმართვას (33%, n=34), ხოლო რაიონებსა და სოფლებში მცხოვრები რესპონდენტები ექიმ-სპეციალისტთან მიმართვისას უპირატესობას ანიჭებენ თვითმიმართვას.

სქესთან მიმართებით, როგორც ქალები (57.5%, n=138), ასევე მამაკაცები (53.2%, n=115) უპირატესობას ანიჭებენ ექიმ-სპეციალისტთან თვითმიმართვას. ასაკთან მიმართებით, თვითმიმართვას უპირატესობას ანიჭებენ 65 წელზე მეტი ასაკის პაციენტები (81.3%, n=74), ოჯახის ექიმის რჩევით ექიმ-სპეციალისტს უმეტესად მიმართავენ 35-54 წლის ასაკის რესპონდენტები (28.2%, n=44). განათლების დონის მიხედვით, საშუალო განათლების პაციენტები უპირატესობას ანიჭებენ თვითმიმართვას (67.3%, n=152). მაღალშემოსავლიანი რესპონდენტები ექიმ-სპეციალისტთან მიმართვისას უპირატესობას ანიჭებენ ოჯახის ექიმის რჩევას (61.3%, n=19), დაბალშემოსავლიანი რესპონდენტები - თვითმიმართვას (67.9%, n=91). უმუშევრები უფრო მეტ უპირატესობას ანიჭებენ თვითმიმართვას (69.9%, n=188), დასაქმებულები - ოჯახის ექიმს (45%, n=84). საყოველთაო ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამის ბენეფიციარები უპირატესობას ანიჭებენ თვითმიმართვას (68.9%, n=217), ხოლო კერძო სამედიცინო დაზღვევის ბენეფიციარები - ოჯახის ექიმის რჩევით ექიმ-სპეციალისტთან მიმართვას. თვითმიმართვას უპირატესობას ანიჭებენ რესპონდენტები, რომელთაც არ

აქვთ ჯანმრთელობის მნიშვნელოვანი პრობლემები (56.6%, n=162); ოჯახის ექიმის რჩევით ექიმ-სპეციალისტს უფრო მეტად მიმართავენ ჯანმრთელობის პრობლემების მქონე პაციენტები (30.6%, n=52). თვითმიმართვას უპირატესობას ანიჭებენ რესპოდენტები, რომელთაც არ ჰყავთ მუდმივი ოჯახის ექიმი (86.7%, n=183), რესპოდენტებს, რომელთაც ჰყავთ მუდმივი ოჯახის ექიმი, ექიმ-სპეციალისტთან უმთავრესად მიმართავენ ოჯახის ექიმის მეშვეობით (35.9%, n=88). თვითმიმართვას უპირატესობას ანიჭებენ რესპოდენტები, რომლებიც არ არიან კმაყოფილი ოჯახის ექიმის პროფესიონალიზმით (88.4%, n=228), რესპოდენტები, რომელნიც კმაყოფილი არიან ოჯახის ექიმის პროფესიონალიზმით ექიმ-სპეციალისტთან მიმართვისას უმეტესად იყენებენ როგორც ოჯახის ექიმს, ასევე თვითმიმართვას (49%, n=97). თვითმიმართვას უპირატესობას ანიჭებენ რესპოდენტები, რომელნიც არ არიან კმაყოფილი ოჯახის ექიმის დამოკიდებულებით (91.3%, n=231), რესპოდენტები, რომელნიც კმაყოფილი არიან ოჯახის ექიმის პროფესიონალიზმით, ექიმ-სპეციალისტთან მიმართვისას უმეტესად იყენებენ როგორც ოჯახის ექიმს, ასევე თვითმიმართვას (48.3%, n=98).

ზოგიერთი მოსაზრება კვლევის შედეგებზე

კვლევის შედეგები მიუთითებს, რომ მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფს განსხვავებული დამოკიდებულება აქვს ექიმ-სპეციალისტთან მიმართვის გზების შესახებ. პაციენტთა გარკვეულ ნაწილს ურჩევნია მიმართოს ოჯახის ექიმს, რომელიც კოორდინაციას გაუწევს მისთვის საჭირო ყველა სამედიცინო მომსახურებას და იქნება მისი ინტერესების დამცველი ერთადერთი აგენტი. ამ ჯგუფის მახასიათებლებია: მაღალი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, მაღალი შემოსავლები, საშუალო ასაკის და ახალგაზრდა პირები, დედაქალაქში მცხოვრებნი, დასაქმებულები, მამაკაცები, ჯანმრთელობის მხრივ მნიშვნელოვანი პრობლემების არმქონე პირები. აღნიშნული მახასიათებლები უფრო მეტად აქვს პირებს, რომლებიც არიან კერძო სამედიცინო დაზღვევის ბენეფიციარები, რადგან კერძო სამედიცინო დაზღვევის მოსარგებლები უმთავრესად არიან დასაქმებული, საშუალო ასაკის და ახალგაზრდა პირები, რომელთაც აქვთ მაღალი შემოსავლები. კერძო სამედიცინო დაზღვევის ბენეფიციარები უპირატესობას ანიჭებენ ექიმ-სპეციალისტთან მიმართვას ოჯახის ექიმის მეშვეობით. იგი განპირობებულია იმ გარემოებით, რომ კერძო სამედიცინო სადაზღვევო კომპანიები უფრო მეტად არიან დაინტერესებულნი ხარჯების შეკავების მექანიზმების დანერგვით, ვიდრე საყოველთაო ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამის ბენეფიციარები. ასეთ მექანიზმს კი წარმოადგენს ოჯახის ექიმის, როგორც ჯანდაცვის სისტემის „მეკარიბჭის“ როლის გაზრდა.

მეკარიბჭის მოდელს უფრო მეტად აქვს პაციენტის საჭიროებებზე რეაგირების, სამედიცინო მომსახურების კოორდინაციის გაუმჯობესების და ხარჯების შეკავების უპირატესობა (Verulava , 2018). ეს მიდგომა უფრო შეესაბამება პირველადი ჯანდაცვის ძირითად ღირებულებებს, ხაზს უსვამს ოჯახის ექიმის უმთავრეს როლს მკურნალობის პროცესში, ექიმსა და პაციენტს შორის ურთიერთობებში ნდობის და ინდივიდუალური პაციენტის საჭიროებებზე რეაგირების მნიშვნელობას (McWhinney, 1998).

მიზანშეწონილია მეკარიბჭის მოდელის განვითარება, კერძო სამედიცინო დაზღვევის გამოცდილების გაზიარება და მისი გამოყენება საყოველთაო ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამის ფარგლებშიც. პირველადი ჯანდაცვის ორგანიზაციებმა აქტიური ახსნა-განმარტებითი ღონისძიებები უნდა ჩაატარონ მეკარიბჭის მოდელის სარგებლების თაობაზე. ამავე დროს, საჭიროა ისეთი მექანიზმების დანერგვა, რაც ბენეფიციარებს სტიმულს მისცემს მიმართონ სპეციალისტებს მათი ოჯახის ექიმის მეშვეობით. ასეთ სტიმულად შეიძლება განვიხილოთ პრიორიტეტის მინიჭება ექიმ-სპეციალისტთან მიმართვაზე ოჯახის ექიმის მეშვეობით. იმ შემთხვევაში, როდესაც პაციენტი ექიმ-სპეციალისტს მიმართავს ოჯახის ექიმის გარეშე, დამატებით გადახდის დაწესება.

კვლევამ აჩვენა, რომ კერძო სამედიცინო დაზღვევის ბენეფიციარები უპირატესობას ანიჭებენ ექიმ-სპეციალისტთან მიმართვას ოჯახის ექიმის მეშვეობით. ისინი კმაყოფილნი არიან მათი ოჯახის ექიმის პროფესიონალიზმით და პაციენტთან დამოკიდებულებით. საყოველთაო ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამის ფარგლებში მეკარიბჭეობის მოდელის ფართოდ დანერგვისათვის თითოეულ ბენეფიციარს უნდა ჰყავდეს მუდმივი ოჯახის ექიმი, რომელიც მათ უზრუნველყოფს უწყვეტი და ყოვლისმომცველი სამედიცინო მომსახურებით. ამისათვის აუცილებელია ოჯახის ექიმების განათლების დონის ამაღლება. ასევე მნიშვნელოვანია ოჯახის ექიმების პაციენტებთან ურთიერთობის უნარების გაუმჯობესება, რაც გავლენას ახდენს პაციენტების პრეფერენციებზე. შესწავლილ უნდა იქნეს ოჯახის ექიმების როგორც მეკარიბჭეების, მოტივაციის გაზრდის მეთოდები.

სასურველია მეკარიბჭეობის მოდელის ნებაყოფლობითი სახით შემოღება, მისაღებია როგორც ექიმების, ასევე პაციენტებისათვის, რადგან ის ნეგატიურად არ ზემოქმედებს ექიმსა და პაციენტს შორის ურთიერთობებზე (Taylor, 1989). გარდა ამისა, ნებაყოფლობითი არჩევანი კიდევ უფრო ზრდის ოჯახის ექიმის პასუხისმგებლობას, რადგან ის უზრუნველყოფს ყოვლისმომცველ სამედიცინო მომსახურებას (Herzberg, 1976).

დასკვნა

კვლევის შედეგები მნიშვნელოვანია პირველადი ჯანდაცვის იმ პროვაიდერებისათვის, რომლებიც განიხილავენ მეკარიბჭის მოდელის დანერგვას. დასკვნები მიუთითებს, რომ პოლიტიკის ფორმულირების დროს მნიშვნელოვანია პაციენტის დამოკიდებულებისა და შეხედულებების გათვალისწინება. კვლევით დადგინდა იმ ადამიანთა მახასიათებლები, რომლებსაც ურჩევნიათ სამედიცინო მომსახურების კოორდინაციის უზრუნველყოფა ოჯახის ექიმის მიერ, ან უპირატესობას ანიჭებენ თვით-მიმართვას. ოჯახის ექიმის ინსტიტუტის გასაუმჯობესებლად და ნდობის ასამაღლებლად, მიზანშეწონილია ოჯახის ექიმების კვალიფიკაციის ამაღლება, უწყვეტი სამედიცინო განათლების განვითარება, რადგან მაღალკვალიფიციურ ექიმებს უფრო მეტი სანდოობა ექნებათ, რაც გაზრდის მათთან მიმართვიანობას. მიზანშეწონილია მეკარიბჭეობის მოქნილი, ნებაყოფლობითი მოდელის განვითარება, რადგან იგი უკეთ შეესაბამება პაციენტების და ექიმების საჭიროებებს.

ლიტერატურა:

References:

- Aoun A, Al Hayek S, El Jabbour F. (2018). The Need for a New Model of the Physician-Patient Relationship: A Challenge for Modern Medical Practice. *Fam Med Prim Care Rev*;20(4):379-384.
- Chanturidze T, Ugulava T, Durán A, Ensor T and Richardson E. (2009). Georgia: Health System Review. *Health Systems in Transition*, 11(8):1-116.
- Chikovani I, Sulaberidze L. (2017). Primary Health Care Systems, Case Study from Georgia. Geneva: World Health Organization;
- Eisenberg JM. (1985). The Internist as Gatekeeper: Preparing the General Internist for a New Role. *Ann Intern Med*; 102, 537-543.
- Gamkrelidze A, Atun R, Gotsadze G, MacLehose L. (2002). Georgia: Health System Review. *Health Systems in Transition*, 4(2):1-67.
- Gerada C. (2011). From Patient Advocate to Gatekeeper: Understanding the Effects of the NHS Reforms. *Br J Gen Pract* 61(592): 655-656.
- Gross R, Tabenkin H, Brammli-Greenberg S. (2000). Who Needs a Gatekeeper? Patients' Views of the Role of the Primary Care Physician. *Fam Pract* 17: 222-229.
- Herzberg F. (1976). *The Managerial Choice*. Homewood IL: Dow Jones Irwin,
- Marcinowicz L, Górski S. (2016). Medical Consultation and Communication with a Family Doctor from the Patients' Perspective – A Review of the Literature. *Fam Med Prim Care Rev* 18(3), 387-390.
- McWhinney IR. (1998). Core Values in a Changing World. *Br Med J* 346: 1807-1809.
- Ministry of Labor, Health and Social Affairs of Georgia. Health System Performance Assessment Report, Tbilisi, 2013

- Pollack CE, Rastegar A, Keating NL. (2015). Is Self-Referral Associated with Higher Quality Care? *Health Serv Res.* 50: 1472–90. [Article PubMed PMC](#)
- Richardson E, Berdzuli N. (2017). Georgia: Health System Review. *Health Systems in Transition*, 2017; 19(4):1–90.
- Starfield B, Powe NR, Weiner JR. (1994). Costs vs Quality in Different Types of Primary Care Settings. *J Am Med Assoc* 272: 1903–1908.
- Taylor T. (1989). Pity the Poor Gatekeeper: a Transatlantic Perspective on Cost Containment in clinical Practice. *Br Med J* 299:1323–1325.
- Verulava T, Dangadze B. (2018). Health Capital and Economic Growth: Evidence from Georgia. *Open Public Health J.* 11:401-406
- Verulava T, Jorbenadze R, Barkalaia T. (2017). Introduction of Universal Health Program in Georgia: Problems and Perspectives. *Georgian Med News* 262(1): 116-120. [Article PubMed](#)
- Verulava T, Jorbenadze R., Dagadze B., Eliava E. (2018). Access to Ambulatory Medicines for the Elderly in Georgia. *Home Health Care Manag Pract* 30(4): 218-226
- Verulava T., Maglakelidze T., Jorbenadze R. (2017). Hospitalization Timeliness of Patients with Myocardial Infarction. *East J Med* 22 (3): 103-109.
- Verulava T., Maglakelidze T. (2017). Health Financing Policy in the South Caucasus: Georgia, Armenia, Azerbaijan. *Bull Georg Natl Acad Sci* 11 (2): 143-150.
- Verulava T., Jincharadze N., Jorbenadze R. (2017). Role of Primary Health Care in Re-hospitalization of Patients with Heart Failure. *Georgian Med News* 2017; 264 (3): 135-139.
- Verulava T., Beruashvili D., Jorbenadze R, Eliava E. (2018). Evaluation of the Patient's Referral to Family Physician in Georgia. *Fam Med Prim Care Rev.* 20(4): 18-25.

Primary Care Gatekeeping and Referrals: Patient's View on the Family Physician Role

Tengiz Verulava

Associate Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

tengiz.verulava@iliauni.edu.ge

Revaz Jorbenadze

G. Chapidze Emergency

Cardiology Center

revaz.jorbenadze@ecc.ge

An adequate primary healthcare system substantially determines quality of population health and effective spending of healthcare resources. The family physician serving as a 'gatekeeper' can make judicious decisions about the appropriate use of medical services. The goal of this study was to find out patients' characteristics, preferences and behavior in regards to the role of the family phy-

sician as the gatekeeper in The Republic of Georgia. As part of a cross-sectional quantitative study, respondents were interviewed using a structured questionnaire. Majority of the respondents (53.7%, n=245) had a permanent family physician, but were not satisfied with a level of family physician's professionalism (56.6%, n=258) and preferred self-referral to specialists (55%, n=253). Only 19.5% (n=89) referred to specialists upon family physician's advice who would coordinate all services and 23% (n=103) have used both family physicians and self-referral. Private health insurance companies were more interested in implementing cost reducing mechanisms rather than the Social Service Agency (which is responsible for Universal Health Care Program).

Study results demonstrated that attitudes of different demographic groups of population towards the ways of referral to specialists differ from each other. A certain part of patients preferred referring to family physicians who would coordinate all required medical services and be a sole agent protecting their interests. The study demonstrated that beneficiaries of the private health insurance prefer referring to specialists through their family physicians. It is due to the fact that private health insurance companies were more concerned with establishing cost reduction mechanisms rather than the beneficiaries of UHCP. Such a mechanism implies increasing a role of family physicians, i.e. the gatekeepers of the health-care system. The model of gatekeeper has more benefits in regards to response to the patient's needs, improvement of the medical service coordination and cost reduction. Such approach fits the key primary health values more, it accentuates the key role of family physicians in the process of treatment and the importance of confidence in the patient- physician relationship as well as responsiveness to the individual patient needs

In order to widely implement the gatekeeper model within the UHCP, each beneficiary should have a permanent family physician who would ensure continuous and comprehensive medical service provision. It is advisable to raise the level of skills of family physicians, to develop a continuous medical education, as the highly skilled physicians will enjoy more confidence among patients that in turn will increase the rate of referral to them.

According to our study some beneficiaries preferred their family physician to co-ordinate their care and referral to specialists when needed, while others preferred self-referral. Therefore, implementing a flexible voluntary model of gatekeepers may be a recommended policy. The flexible voluntary model of gatekeepers means that the UHCP should explicitly offer all options and encourage their members to choose the option which fits their preferences: self-referral, gatekeeping or coordinated care with self-referral.

A voluntary choice of the gatekeeper model is acceptable both for physi-

cians and for patients since it has no negative effect on the relations between physicians and patients, plus it is responsive to patients' needs. It can be assumed that implementing gatekeeping voluntarily will be acceptable to physicians, because a possible detrimental effect on patient relations, will not exist in a voluntary model. Furthermore, a voluntary choice increases even more a responsibility of the family physician as he/she ensures provision of comprehensive medical services, including having control over the course of treatment.

Keywords: Primary health care, family physician, referral to family physician.

JEL Codes: I10, I11, I18

რისკის იდენტიფიკაციის თავისებურებები სამშენებლო სამუშაოების სახელმწიფო შესყიდვის პროცესში

გვანცა სისოშვილი

დოქტორი

ივ. ჯავახიშვილის სახ.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

g.sisoshvili@gmail.com

სტატიაში ასახულია სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებული ინფრასტრუქტურული პროექტების შესყიდვის პროცესის თანმდევი რისკი და გამოვლენილია ის ძირითადი თავისებურებები, ხაც ხელს უშლის ამ სფეროს მარეგულირებელი კანონმდებლობით გათვალისწინებული მიზნების შესრულებას, მათ შორის, ჯანსაღი კონკრეტის ხელშეწყობას, შესყიდვების მონაწილეთა მიმართ პროპორციული, ახდისკიმიწინააღმდეგობისა და თანასწორობის მოპოვების უზრუნველყოფას. გაანალიზებულია სამშენებლო სამუშაოების მსხვილიუჯრეტო ტენდერებში გამოვლენილი კონკრეტის დონის მარეგულირებელი (გადიეხებული კონკრეტის რისკი) და განხილულია ხელშეკრულების პირობების (ვადებულებების შესრულებების რისკი) შესრულებების ძირითადი მიზეზები - ფასის მაღალი კლება (დემინგუი ფასი), შესაბამისი გამოცდილების აქონა, აკეთილსინდისიეი ქმედებები. სტატიაში აღწეილია სახელმწიფოსა და კეიდი რეგულირებებს შორის ასებული უთიეითობის მნიშვნელოვანი ხეებები (კრეფის ან უთიეითდაკავშირებული მხეების რისკი) და წეიმდგენილია ძირითადი რისკის ის მარეგულირებები, ხაც განსაკუთრებით დამახასიათებელია სამშენებლო სამუშაოების სახელმწიფო შესყიდვის პროცესისთვის.

საკვანძო სიყვები: ტენდერი, CPV კატეგორია, სამშენებლო სამუშაოები, რისკის მარეგულირებები.

სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა

ინფრასტრუქტურის განვითარება ზოგადად ქვეყნისთვის სტრატეგიულ მიმართულებას წარმოადგენს. სახელმწიფოები განსაკუთრებით დიდი მოცულობით თანხებს სამშენებლო სამუშაოების შესყიდვაში ხარჯავენ, შესაბამისად, ამგვარი პროექტების განხორციელების შედეგები და მისი თანმდევი რისკის ანალიზი როგორც პოლიტიკური, ისე ეკონომიკური და სამეცნიერო თვალსაზრისით იქვევს ყურადღებას. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფო შესყიდვებში რისკის გამოვლენის საკითხებზე მრავალი სამთავრობო დოკუმენტი შექმნილი, ამასთან, საერთაშორისო ორგანიზაციები (მაგალითად, მსოფლიო ბანკი, ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი (EBRD), აზიის განვითარების ბანკი და სხვ.) მუდმივად

ანვდიან რეკომენდაციებს და სამოქმედო გეგმებს პარტნიორ ქვეყნებს, აღნიშნული თემა სამეცნიერო დონეზე ნაკლებადაა დამუშავებული. არც ისე დიდი ხანია, რაც სახელმწიფო შესყიდვების სფერო მეცნიერების შესწავლის საგანი გახდა. მაგალითად, უნივერსიტეტებსა და აკადემიურ წრეებში სულ უფრო განხილვადი ხდება სახელმწიფო შესყიდვების ეფექტიანობის საკითხები. აღსანიშნავია ჩალმერსის ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის მაგისტრების, ჯ.ნ. აგერბერგისა და ჯ. აგრენის კვლევითი ნაშრომი თემაზე „რისკ-მენეჯმენტი სახელმწიფო შესყიდვების პროცესში“ (Agerberg J.N., Agren J. 2012), რომელშიც ასახულია სამშენებლო და ინფრასტრუქტურულ პროექტებთან დაკავშირებული რისკები და შემოთავაზებულია რისკის მართვის თანამედროვე მოდელები, ასევე, კემბრიჯის უნივერსიტეტის მიერ გამოცემული „სახელმწიფო შესყიდვების სახელმძღვანელო“ (Dimitri N., Piga G. Spagnolo G. 2006.), სადაც წარმოდგენილია სახელმწიფო შესყიდვების სტრატეგიები და ძირითადი პრინციპები, ასევე - ინოვაციების დაწერვისა და კორუფციის პრევენციის გზები. ნორვეგიის მცენიერებისა და ტექნოლოგიების უნივერსიტეტის პროფესორებისა და მკვლევრების მიერ (Laedre O., Austeng K., Haugen T.I., Klakegg O.J. 2006) გამოქვეყნებულია ნაშრომი თემაზე: „სახელმწიფო სამშენებლო და სარეკონსტრუქციო პროექტების შესყიდვის მიმართულებები“, რომელშიც აღწერილია სამშენებლო სამუშაოების სახელმწიფო შესყიდვის ნორვეგიული მოდელი და გაანალიზებულია შესყიდვის სხვადასხვა საშუალებები, ასევე - პროცესში გამოვლენილი რისკ-ფაქტორები.

რაც შეეხება ქართველ მეცნიერებს, აღსანიშნავია თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორის თ. მეძმარიაშვილის სადისერტაციო ნაშრომი თემაზე „ბიზნესის ჩართულობა საქართველოს ინფრასტრუქტურული პროექტების სახელმწიფო შესყიდვებში“ (მეძმარიაშვილი თ. 2018), რომელშიც დახასიათებულია საქართველოს სახელმწიფო შესყიდვების სისტემა და გამოვლენილია ინფრასტრუქტურული პროექტების შესყიდვისას წარმოქმნილი რიგი პრობლემები. მსგავს თემაზე აქვს შესრულებული სადისერტაციო ნაშრომი ამავე უნივერსიტეტის ეკონომიკის დოქტორს გ. გაფრინდაშვილს, რომლის კვლევაშიც განხილულია სახელმწიფო შესყიდვების პოლიტიკის გავლენა მენარმეობის განვითარებაზე, ხოლო სახელმწიფო შესყიდვების პროცესი მოკვლეულია თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მაგალითზე (გაფრინდაშვილი გ. 2015). აღსანიშნავია საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორის მ. მელიქიძის სადისერტაციო ნაშრომი თემაზე „ელექტრონული ტენდერების სისტემის მოდიფიცირება მცირე და საშუალო ბიზნესის ხელშეწყობისათვის“, რომელშიც აღწერილია სახელმწიფო შესყიდვების ელექტრონული სისტემა და მისი როლი მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებაში (მელიქიძე მ. 2019).

შესავალი

საქართველოში ინფრასტრუქტურის განვითარება ეკონომიკური ზრდის აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს. ის აფართოებს ბიზნესის შესაძლებლობებს, ქმნის სამუშაო ადგილებს, ერთმანეთთან აკავშირებს ქალაქებსა და რაიონულ ცენტრებს, აუმჯობესებს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობას. (სამთავრობო პროგრამა 2016-2020). ჯერ კიდევ 2016 წელს მთავრობის მიერ შემუშავებული „ოთხპუნქტიანი გეგმის“ შესრულება, რომელიც ითვალისწინებს განათლების, ეკონომიკის, მმართველობისა და სივრცითი მოწყობის რეფორმებს, დამოკიდებულია ისეთი პროექტების განხორციელებაზე, როგორცაა სასკოლო, სამეცნიერო, ინოვაციური, კულტურული და სპორტული ინფრასტრუქტურის შექმნა, სახელმწიფო სერვისების ხელმისაწვდომობის ზრდა რეგიონში, საგზაო, რეგიონული და მუნიციპალური ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება და სხვ. (საქართველოს მთავრობა, 2018-2021). რეფორმების პროცესში მნიშვნელოვანი როლი აკისრია როგორც სახელმწიფო სტრუქტურებს, ასევე, კერძო ბიზნესის ჩართულობას. მათი ორმხრივი პარტნიორული ურთიერთობები განსაზღვრავს არსებული სამოქმედო გეგმის სწორად და ეფექტიანად რეალიზებას.

კონკურენციის რისკის მაჩვენებელი და მისი გამოვლენის გზები სამშენებლო სამუშაოების ტენდერებში

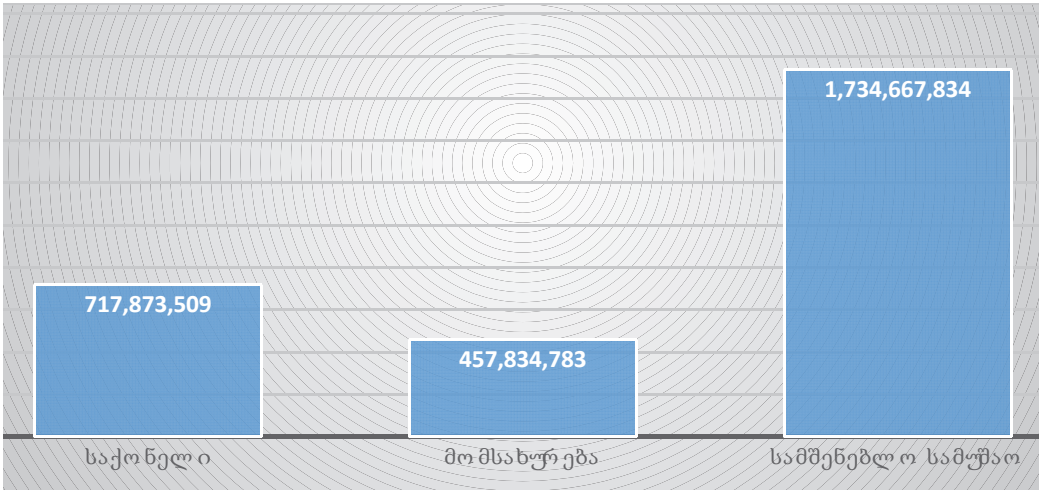
სახელმწიფო ბიუჯეტით დაფინანსებული სამშენებლო პროექტები წარმართება სახელმწიფო შესყიდვების საშუალებით, რომელშიც შემსყიდველ ორგანიზაციებად გვევლინება სახელმწიფო სტრუქტურები, ხოლო მიმწოდებლად – კომერციული ორგანიზაციები. ამ სფეროში ყველაზე მსხვილი შემსყიდველია საქართველოს რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტრო, კერძოდ კი, საქართველოს საავტომობილო გზების დეპარტამენტი. მაშინ, როცა ქვეყანა აქცენტს აკეთებს მდგრად ტურიზმსა და მეზობელ ქვეყნებთან სავაჭრო ურთიერთობების გაღრმავებაზე, ამასთან, გააჩნია ევროპისა და აზიის დამაკავშირებელ სატრანსპორტო და ლოგისტიკურ ჰაბად ჩამოყალიბების ამბიცია, გასაკვირი არ არის, რომ ფინანსური რესურსების დიდ ნაწილს საგზაო ინფრასტრუქტურის მოწყობისკენ მიმართავს.

სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს 2018 წლის ანგარიშის მიხედვით, საქართველოს საავტომობილო გზების დეპარტამენტი პირველ ადგილზეა გამოცხადებული ტენდერების ჯამური სავარაუდო ღირებულების მიხედვით (633,259,661.00 ლარი), ხოლო მეორე ადგილს იკავებს ქალაქ თბილისის მერია (214,262,908.00 ლარი), რომელიც ფუნქციურად დედაქალაქის ინფრასტრუქტურის განვითარებაზეა ორიენტირებული. 2018 წელს

ჩატარებული ტენდერების რაოდენობრივ განაწილებაში სამშენებლო სამუშაოების წილი მხოლოდ 23%-ია და ნაკლებია საქონლისა (49%) და მომსახურების (28%) შესყიდვის მიზნით გამოცხადებულ ტენდერების რაოდენობასთან მიმართებით, ჯამური სახელშეკრულებო ღირებულების გადანაწილება კი შემდეგ სურათს იძლევა (დიაგრამა 1).

ჯამური სახელშეკრულებო ღირებულების მაჩვენებელი (ლარში) შესყიდვის ობიექტის მიხედვით 2018 წელს

დიაგრამა 1

მსხვილი მასშტაბის სამშენებლო სამუშაოების შესყიდვისას, მაღალია რისკ-ფაქტორების არსებობის ალბათობა, ვინაიდან გაზრდილია კონკურენცია და დაინტერესებულ მხარეთა რიცხვი, მაღალია შესასყიდი ობიექტის სავარაუდო ღირებულება და სატენდერო პირობებით გათვალისწინებული მოთხოვნები, რაც უნდა დააკმაყოფილოს ტენდერში გამარჯვების მსურველმა პოტენციურმა მიმწოდებელმა. აღნიშნული კომპანიები ყველაზე ხშირად მომატებული კონკურენციის რისკის წინაშე დგებიან, ვინაიდან ისეთ პირობებში უწევთ ოპერირება, სადაც მაღალია როგორც ქვეყნის შიდა ბაზარზე მოქმედი კომპანიების, ასევე არარეზიდენტების აქტივობა. სახელმწიფო შესყიდვებში კონკურენციის დონის ერთ-ერთი მანიშნებელია საშუალო მონაწილეობის მაჩვენებელი ტენდერებში. 2018 წელს საშუალო მონაწილეობის მაჩვენებელი საქონლის შემთხვევაში 1.94-ია, მომსახურების - 1.76, ხოლო სამშენებლო სამუშაოების - 2.93, რაც ნიშნავს, რომ ეს სფერო ყველაზე მაღალი კონკურენციით ხასიათდება. რაც შეეხება შესყიდვის კატეგორიას, ცხრილი 1-ში მოცემულია ის

CPV კოდები (შესყიდვის ობიექტების კლასიფიკაციის სისტემა - Common Procurement Vocabulary), რაც მონაწილეების ყველაზე მაღალი საშუალო მაჩვენებლით ხასიათდება:

**შესყიდვის კატეგორია მონაწილეების ყველაზე მაღალი საშუალო მაჩვენებლით
2018 წელს**

ცხრილი 1

შესყიდვის კატეგორია (CPV კოდი)	საშუალო მონაწილეობა
45400000 - შენობის დასრულების სამუშაოები	3.48
45300000 - სამშენებლო-სამონტაჟო სამუშაოები	3.06
79800000 - ბეჭდვა და მასთან დაკავშირებული მომსახურება	2.77
45200000 - მთლიანი ან ნაწილობრივი სამშენებლო სამუშაოები და სამოქალაქო მშენებლობის სამუშაოები	2.76

ამათგან, მონაწილეთა ჯამური რაოდენობა ყველაზე მეტია მთლიანი ან ნაწილობრივი სამშენებლო სამუშაოებისა და სამოქალაქო მშენებლობის სამუშაოების შემთხვევაში (CPV-45200000) და შეადგენს 9102 მონაწილეს, მეორე ადგილზეა შენობის დასრულების სამუშაოები CPV - 45400000) 3459 მონაწილით. CPV-45200000 კატეგორია ლიდერობს არარეზიდენტების მიერ მოგებული ტენდერების ტოპ 5-ეულშიც ჯამური თანხის მიხედვით, რაც შეადგენს 50,160,363 ლარს. საგულისხმოა, რომ 2018 წლის 1 იანვრიდან 31 დეკემბრის ჩათვლით, 5 მლნ-ზე მეტი სავარაუდო ღირებულების ტენდერი (აუქციონის გარეშე NAT) გამოცხადდა და ხელშეკრულება დაიდო 52 კომპანიასთან, მათ შორის, 27 კომპანიის შემთხვევაში, შემსყიდველ ორგანიზაციას წარმოადგენდა საქართველოს საავტომობილო გზების დეპარტამენტი, რომელიც ყიდულობს საერთაშორისო და შიდასახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის გზებზე საგზაო ინფრასტრუქტურის განვითარების ძირითად პროექტებსა და მოვლა-შენახვის მომსახურებებს.

ჩვენ მიერ სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს ერთიანი ელექტრონული სისტემის საშუალებით ჩატარებული კვლევის შედეგად აღმოჩინდა, რომ საქართველოს საავტომობილო გზების დეპარტამენტის მიერ იგივე პერიოდში (01.01.2018-31.12.2018) აუქციონის გარეშე გამოცხადებული ტენდერების შედეგად, CPV-45200000 კატეგორიაზე, ხელშეკრულება გაფორმებულია 108 ორგანიზაციასთან, ხოლო ამ ტენდერებზე მონაწილეთა საშუალო მაჩვენებელი შეადგენს 3.4-ს. ამათგან ყველაზე მაღალი რაოდენობა ფიქსირდება შემდეგ ტენდერებზე (იხ. ცხრილი 2).

**მონაწილეთა რაოდენობა CPV-45200000 კატეგორიის მიხედვით საქართველოს
საავტომობილო გზების დეპარტამენტის ტენდერებში 2018 წელს**

ცხრილი 2

მონაწილეთა რაოდენობა	CPV კატეგორია	ტენდერის სავარაუდო ღირებულება (ლარი)	სახელშეკრულებო ღირებულება (ლარი)	ეკონომია (%)
16	4524620 - მდინარის ნაპირის დამცავი სამუშაოების წარმოება	773 456	531 999.84	31,21
11	45246200 - მდინარის ნაპირის დამცავი სამუშაოების წარმოება	174 473	119 413.72	31,56
10	45233142 - გზის შეკეთების სამუშაოები	2 414 290	1 802 589	25,34
9	45246000 - მდინარის დინების მარეგულირებელი და წყალდიდობისგან დამცავი სამუშაოები	767 133	573 945.58	25,18
8	45246200 - მდინარის ნაპირის დამცავი სამუშაოების წარმოება	914 989	835 500	8,68
8	45246200 - მდინარის ნაპირის დამცავი სამუშაოების წარმოება	373 466	276 299.75	26.02
8	45233142 - გზის შეკეთების სამუშაოები	1 223 202	978 561.95	20
8	45233142 - გზის შეკეთების სამუშაოები	1 404 369	1 123 636	19.99

კვლევის შედეგად ასევე დადგინდა, რომ დეპარტამენტის მიერ ამავე პერიოდში გამოცხადებულ 5 მლნ-ზე მაღალი ღირებულების ტენდერებზე (სულ 27 ტენდერი) საშუალო მონაწილეთა მაჩვენებელი 2.4-ია. აქედან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ კონკურენციის განსაკუთრებით მაღალი დონე გამოხატულია არა ტენდერის მაღალ ღირებულებაში, არამედ შესყიდვის შემდეგ კატეგორიაში - 45246200 - მდინარის ნაპირის დამცავი სამუშაოების წარმოება. აღსანიშნავია ისიც, რომ 2018 წელს ეს ორგანიზაცია პირველ ადგილზეა ჯამურად 51,567,793 ლარის ეკონომიით, რაც სატენდერო წინადადების ფასზე ვაჭრობისას გაძლიერებული კონკურენციით აიხსნება.

ინფრასტრუქტურის სფეროში მოქმედი კომპანიები, კონკურენციის რისკის შესამცირებლად, ხშირად მიმართავენ კონკურენტ კომპანიებთან გარიგების გზას, რაც წარმოქმნის ურთიერთდაკავშირებული მხარეების რისკს. მაგალითად, კომპანია, რომლის ტექნიკური დოკუმენტაციაც ვერ აკმაყოფილებს სატენდერო პირობების მოთხოვნებს, ხშირად, წინასწარი შეთანხმებით, ხდება იმ კომპანიის ქვეკონტრაქტორი, რომელთანაც შემსყიდველი ორგანიზაცია დებს ხელშეკრულებას. აუქციონით ჩატარებულ ტენდერებში (SPA) ხშირია შემთხვევა, როდესაც ტენდერში მონაწილე რამდენიმე კომპანიის უკან ერთი და იგივე პირი დგას და თავის დაზღვევის მიზნით, აფიქსირებს ყველაზე დაბალ და ყველაზე მაღალ ფასებს. თუ აღმოჩნდება, რომ ამ ორ ფასს შორის ტენდერში არ დაფიქსირებულა სხვა კომპანია, მაშინ სატენდერო პროცედურებს განაგრძობს მაღალი ფასის მქონე წინადადებით, ხოლო დაბალფასიან შეთავაზებაზე ირიბად, ტექნიკური დოკუმენტაციის დაუზუსტებლობის გზით, იტყვის უარს. მეორე მხრივ, დაბალ ფასს გამოიყენებს ფიქტობრივი ვაჭრობის მიზნით, რათა კონკურენტს მაქსიმალურად დაანევინოს შეთავაზების ფასი. ამგვარი ქმედება პირდაპირ მიუთითებს კანონდარღვევაზე და ითვალისწინებს სამართლებრივ პასუხისმგებლობას, თუმცა, მსგავსი რისკი მაინც დგება დღის წესრიგში.

რისკის გამოვლენის გზები სამშენებლო სამუშაოების სახელმწიფო შესყიდვებში

სახელმწიფო შესყიდვებში მნიშვნელოვანი პრობლემაა - მორგებული სატენდერო დოკუმენტაციით ტენდერის გამოცხადება, ასევე გამარტივებული შესყიდვის საშუალებით გაფორმებული მრავალმილიონიანი ხეკლშეკრულებები, რაც კორუფციული რისკის შემცველია. ამ რისკის მანიშნებელია ტენდერში გამარჯვებულ კომპანიასთან გაფორმებულ ხელშეკრულებაში შემდგომი ცვლილებების შეტანა, მათ შორის, ღირებულების ან/და მიწოდების ვადის გაზრდა, რაც არათანაბარ პირობებში აყენებს იმ კომპანიებს, რომლებმაც ფასისა და მიწოდების პერიოდის სიმცირის გამო ვერ მიიღეს მონაწილეობა ტენდერში. მსგავსი რისკის გამოვლენით ძირითადად დაკავებულია სახელმწიფო აუდიტის სამსახური, ასევე, არასამთავრობო ორგანიზაცია - „საერთაშორისო გამჭვირვალობა – საქართველო“, რომელიც ყოველწლიურად აწარმოებს სტატისტიკას სახელმწიფო შესყიდვებში და ათავსებს მის მიერ შექმნილი საიტზე <https://tendermonitor.ge/>. აღნიშნულ საიტზე წარმოდგენილია მონაცემები, როგორც ელექტრონული ტენდერების, ასევე, გამარტივებული შესყიდვების შესახებ. გარდა ამისა, საიტზე შესაძლებელია სავარაუდო რისკის შემცველი შესყიდვების იდენტიფიცირება და ჩამოთვლილია მათ გამოსავლე-

ნად შემუშავებული მაჩვენებლები. თუ მოვახდენთ აღნიშნული მაჩვენებლების ინტერპრეტირებას სამშენებლო სამუშაოებზე, მივიღებთ ამ დარგისთვის დამახასიათებელ შესაძლო რისკ-ფაქტორებს (საერთაშორისო გამჭვირვალობა - საქართველო, 2019):

1. მალალი ფასდაკლება - დემპინგური ფასის საფრთხე ან არაადეკვატური ფასდადება, რომელიც შემდგომში ვერ უზრუნველყოფს კონტრაქტით გათვალისწინებული ვალდებულებების შესრულებას. მაგალითად, 01.01.2018-31.12.2018 პერიოდში შენობის დასრულების სამუშაოების (CPV45400000) შესყიდვის მიზნით გამოცხადებული ტენდერების შედეგად გაფორმებული ხელშეკრულებებიდან, 27 ხელშეკრულება შეწყვეტილია და მინიჭებული აქვს სტატუსი - „შესრულებელი ხელშეკრულება“. ამათგან, 18 ხელშეკრულების ღირებულება 20%-ით და მეტი დაბალია ტენდერის სავარაუდო ღირებულებაზე (საშუალო კლება შეადგენს 26.28%-ს). აღსანიშნავია ისიც, რომ ფასწარმოქმნის ადეკვატურობის დამადასტურებელი დოკუმენტები ყველა მათგანზე იყო წარდგენილი, რაც ეჭვქვეშ აყენებს აღნიშნული დასკვნების გამცემი ორგანოების კომპეტენტურობას.

2. ახლადდაფუძნებული კომპანია, რომელსაც არ გააჩნია სახელმწიფო ტენდერებში მონაწილეობისა და მსხვილი ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელების გამოცდილება. ამ რისკის თავიდან ასაცილებლად შემსყიდველი ორგანიზაციები სატენდერო პირობებში ითვალისწინებენ გამოცდილების მოთხოვნას, რაც, ერთი მხრივ, ზღუდავს კონკურენციას, მეორე მხრივ, იცავს შემსყიდველს მიმწოდებლის მიერ შეუსრულებელი ვალდებულებისგან. თუმცა, ასეთი კომპანიები ხშირად გვევლინებიან მიმწოდებლად გამარტივებულ შესყიდვებში, რომელიც სატენდერო პროცედურების გვერდის ავლით იდება და მიმწოდებლის შერჩევა უმეტესად მხოლოდ შეთავაზებულ დაბალ ფასს ეფუძნება. ახლადდაფუძნებული კომპანიები ხელშეკრულების დადების უფლების მოსაპოვებლად და გამოცდილების დასაგროვებლად იმაზე დაბალ ფასს სთავაზობენ შემსყიდველს, ვიდრე ამ სფეროში დასპეციალიზებული მიმწოდებლები.

3. ახალი რეგისტრირებული მიმწოდებელი, რომლის მიმართაც არსებობს გონივრული ეჭვი, რომ დარეგისტრირების მიზანს ერთ კონკრეტულ ტენდერში მონაწილეობა წარმოადგენს გამარჯვების მალალი ალბათობით, რაც ისევ მორგებულ სატენდერო დოკუმენტაციაზე მიუთითებს.

4. დაბალი კონკურენცია ან მიმწოდებელი კონკურენციის გარეშე - ასეთ ტენდერებში ერთი ან უკეთეს შემთხვევაში, ორი მონაწილე კომპანიაა. ფირმები, რომლებიც ტენდერების უმრავლესობაში უკონკურენტობი არიან, მონოპოლიურ მდგომარეობაში იმყოფებიან და ქმნიან კონკურენციის შეზღუდვის რისკს.

5. ოფშორული ზონაში რეგისტრირებული კომპანია - მიმწოდებელი კომპანიის მენილე ან დირექტორი დაკავშირებულია (არის ასეთი ქვეყნის

მოქალაქე ან ამ ქვეყანაში რეგისტრირებული იურიდიული პირი) ოფშორული ზონის ტერიტორიებთან: პანამა, ბრიტანეთის ვირჯინიის კუნძულები, მალტა, კვიპროსი, გიბრალტარი, ლიხტენშტეინი, აშშ-ს დელავერის შტატი, ლუქსემბურგი, ბელიზი, მარშალის კუნძულები, ანდორა, შვეიცარია, სეიშელის კუნძულები, კაიმანის კუნძულები.

6. პოლიტიკური პარტიის შემომწირველი კომპანია - ტენდერში გამარჯვებული კომპანია, მისი დირექტორი ან მენილე არის პოლიტიკური პარტიის შემომწირველი და სხვ.

არის შემთხვევები, როდესაც ტენდერში მონაწილე ფირმები ხელშეკრულების გაფორმებაზე უფლების მოპოვების მიზნით მიმართავენ არაკეთილსინდისიერ ქმედებებს, რაც გამოიხატება აფიდავიტის (წერილობითი დოკუმენტი, რომლის ხელმომწერი ადასტურებს დოკუმენტში მითითებული ინფორმაციისა და გარემოებების უტყუარობას) დარღვევასა და გაყალბებული დოკუმენტაციის ან/და არასანდო ინფორმაციის წარდგენაში შემსყიდველი ორგანიზაციისთვის. აღნიშნული ქმედების დამტკიცების შემთხვევაში, სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს მიერ კომპანია რეგისტრირდება არაკეთილსინდისიერ მიმწოდებელთა რეესტრში - ე.წ. შავი სიაში. ასეთ სიაში რეგისტრაციის საფუძველია ასევე მიმწოდებლების მხრიდან ხელშეკრულებით აღებული ვალდებულებების შეუსრულებლობა. აღნიშნული რისკის წინაშე შემსყიდველები განსაკუთრებით მაშინ დგებიან, როდესაც მიმწოდებელს აღარ აქვს საკმარისი ფინანსური რესურსი, ხელშეკრულებით დადგენილ ვადებში შეასრულოს ნაკისრი ვალდებულებები. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფო შესყიდვის შესახებ ხელშეკრულებები ითვალისწინებს დარღვევების ან/და ვადაგადაცილების შესაბამისი პირგასამტეხლოს გარკვეულ ოდენობას, მიმწოდებლის მიერ გადახდილი ჯარიმები ყოველთვის ვერ ანაზღაურებს სახელმწიფოსთვის მიყენებულ ზიანს. როდესაც ეს ეხება ინფრასტრუქტურულ პროექტებს, სამშენებლო თუ მასთან დაკავშირებული სამუშაოების შეჩერების შედეგად მიღებული ზარალი გაცილებით მაღალია. შესაბამისად, ამ სფეროში განსაკუთრებით მაღალია სატენდერო პირობებით დაწესებული მოთხოვნები, კერძოდ:

1. საგარანტიო ვადასთან დაკავშირებული მოთხოვნები;
2. მოთხოვნა პრეტენდენტის გამოცდილების შესახებ;
3. მოთხოვნა პრეტენდენტის პერსონალის გამოცდილების შესახებ;
4. მოთხოვნა პრეტენდენტის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შესახებ;
5. მოთხოვნა პრეტენდენტის ფინანსური შესაძლებლობების შესახებ;
6. საკვალიფიკაციო მოთხოვნები;

7. საკვალიფიკაციო მოთხოვნები: პრეტენდენტის სარეგისტრაციო/უფლებრივი მონაცემების ამსახველი დოკუმენტ(ებ)ი;

8. ხელშეკრულების შესრულების უზრუნველყოფის გარანტიის მოთხოვნა.

მაგალითად, მოთხოვნები ფინანსურ მაჩვენებლების შესახებ შემსყიდველს წარმოადგენას უქმნის კომპანიის ვალდებულებებისა და წლიური ბრუნვის შესახებ. იმ შემთხვევაში, თუ საშუალოწლიური ბრუნვა ნაკლებია მიმდინარე ვალდებულებებზე, მათი შეუსრულებლობის რისკი ძალიან მაღალია. შესაბამისად, აღნიშნული მოთხოვნა ზღუდავს პრეტენდენტებს, იმაზე მეტი ვალდებულება აიღონ სახელმწიფო ტენდერებში, ვიდრე შესრულება შეუძლიათ.

აღსანიშნავია, რომ შავი სიაში რეგისტრირებული ორგანიზაციებს, რეგისტრაციის თარიღიდან ერთი წლის განმავლობაში, ეზღუდებათ სახელმწიფო შესყიდვებში მონაწილეობის მიღება. ამ რისკის თავიდან ასაცილებლად, კომპანიები პარალელურად აფუძნებენ მეორე „ალტერნატიულ“ ფირმას, რომელთანაც ასრულებენ გარკვეული სახის ტრანზაქციებს, იყვანენ ქვეკონტრაქტორად და „უგროვებენ“ გამოცდილებას. შავ სიაში რეგისტრაციის შემთხვევაში კი ამ უკანასკნელით აგრძელებენ მონაწილეობას სახელმწიფო ტენდერებში.

დასკვნა

დასასრულ, უნდა აღინიშნოს, რომ სამშენებლო სამუშაოების ტენდერი, როგორც ადგილობრივი, ასევე უცხოური კომპანიებისთვის ყველაზე მიმზიდველია, რასაც მათი მსხვილბიუჯეტიანობა განაპირობებს. 2018 წლის განმავლობაში, 5 მლნ ლარზე მეტი სავარაუდო ღირებულების 81 ტენდერი (აუქციონით ან აუქციონის გარეშე) გამოცხადდა, რომელთაგან 50 ტენდერის შესყიდვის ობიექტს მთლიანი ან ნაწილობრივი სამშენებლო სამუშაოები და სამოქალაქო მშენებლობის სამუშაოები წარმოადგენდა. შესაბამისად, ამ სფეროსთვის დამახასიათებელი რისკის აღმოფხვრას საკმაოდ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს სახელმწიფო შესყიდვების სისტემა ყოველწლიურად იხვეწება, ხოლო თავად შესყიდვების პროცესში მუდმივად იზრდება კომპანიების დაინტერესება, რასაც რეგისტრირებულ მომწოდებელთა ყოველწლიური ზრდაც მოწმობს, სისტემაში არსებული რისკების შესამცირებელი ღონისძიებები ჯერ კიდევ გასატარებელია.

ზემოაღნიშნული რისკის აღმოფხვრის რამდენიმე მექანიზმი შეიძლება თავად კანონმდებლობაში ვეძებოთ. მაგალითად, საჯარო სექტორში დასაქმებული თანამშრომლების, მათ შორის, მაღალჩინოსნების გადასვლა მსხვილბიუჯეტიან კონტრაქტორ კომპანიებში, კორუფციის ეჭვს

აჩენს. მართალია, „საჯარო დაწესებულებაში ინტერესთა შეუთავსებლობისა და კორუფციის შესახებ საქართველოს კანონის“ მე-13 მუხლის მე-10 პუნქტის მიხედვით „განთავისუფლებულ საჯარო მოსამსახურეს უფლება არა აქვს, განთავისუფლების დღიდან 1 წლის განმავლობაში მუშაობა დაიწყოს იმ საჯარო დაწესებულებაში ან საქმიანობას ახორციელებდეს იმ საწარმოში, რომელსაც იგი ბოლო 3 წლის განმავლობაში სისტემატურად ზედამხედველობდა სამსახურებრივად“, მაგრამ აღნიშნული მუხლით მხოლოდ ზედამხედველობის საქმიანობაა შეზღუდული. რაც შეეხება გამარტივებულ ხელშეკრულებებს (გარდა ნორმატიული ზღვრების დაცვით გაფორმებული ხელშეკრულებებისა), უნდა გაიზარდოს კონტროლის მექანიზმი, ნორმატიული აქტის დონეზე შემუშავდეს მიმწოდებლის შერჩევის მკაცრი და კონკრეტული ჩარჩოპირობები, რათა გამოირიცხოს ფავორიტიზმი და მიკერძოებულობა. როდესაც საქმე ეხება მრავალმილიონიან შესყიდვებს, ტენდერის დაგეგმვა, ბაზრის კვლევა, სატენდერო პროცედურების გატარება და გაფორმებული ხელშეკრულების მონიტორინგი უნდა განხორციელდეს სახელმწიფო შესყიდვების მარეგულირებელი კანონის ძირითადი პრინციპების დაცვითა და სათანადო რისკის გათვალისწინებით. მათ შორის, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს სატენდერო პირობების შემუშავებას, ვინაიდან ის წარმოადგენს სატენდერო პროცედურების თანმდევი რისკის თავიდან აცილების მთავარ შესაძლებლობას: სატენდერო მოთხოვნები, ერთი მხრივ, არ უნდა ზღუდავდეს კონკურენციის დონეს, მეორე მხრივ კი, მაქსიმალურად ორიენტირებული უნდა იყოს შედეგების ეფექტიანობაზე.

ლიტერატურა:

- Agerberg J.N., Agren J. (2012.) Risk Management in the Tendering Process, Goteborg, Sweden.
- Dimitri N., Piga G., Spagnolo G. (2006.) Handbook of Procurement, Cambridge University Press, UK.
- Laedre O., Austeng K., Haugen T.I., Klakegg, O.J. (2006.) Procurement Routes in Public Building and Construction Projects, Article in Journal of Construction Engineering and Management, Researchgate.
- გაფრინდაშვილი გ. (2015). სადისერტაციო ნაშრომი „შესყიდვების სახელმწიფო პოლიტიკა და მისი გავლენა მენარმეობის განვითარებაზე“.
- მელიქიძე მ. (2019). სადისერტაციო ნაშრომი „ელექტრონული ტენდერების სისტემის მოდიფიცირება მცირე და საშუალო ბიზნესის ხელშეწყობისათვის“,
- მეძმარიაშვილი თ. (2018.) სადისერტაციო ნაშრომი „ბიზნესის ჩართულობა საქართველოს ინფრასტრუქტურული პროექტების სახელმწიფო შესყიდვებში“.
- სამთავრობო პროგრამა 2016-2020 წ., ნოემბერი, 2016. ბოლო ნახვა: 05.11.2019
- საქართველოს მთავრობა, ქვეყნის ძირითადი მონაცემები და მიმართულებე-

ბი 2018-2021 წლებისათვის (პირველადი ვარიანტი), თბილისი, 2017. ბოლო ნახვა: 05.11.2019

- საქართველოს პარლამენტი, საქართველოს კანონი „საჯარო დაწესებულებაში ინტერესთა შეუთავსებლობისა და კორუფციის შესახებ“, მიღების თარიღი -17.10.1997, ბოლო განახლება - 28.06.2019.
- სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს 2018 წლის საქმიანობის ანგარიში, თბილისი, 2019. ბოლო ნახვა: 05.11.2019
- სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს თავმჯდომარის №19 ბრძანება „შავი სიის წარმოების წესისა და პირობების დამტკიცების შესახებ“, თბილისი, 29.10.2015. ბოლო ნახვა: 05.11.2019
- სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს ერთიანი ელექტრონული სისტემა. ტენდერების მონიტორინგი, საერთაშორისო გამჭვირვალობა - საქართველო, ბოლო განახლება: 11.10.2019.
- http://www.parliament.ge/ge/ajax/downloadFile/51008/mtavrobis_programa_2016-2020_rev_22.11_.16_
- <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/33550?publication=72>
- http://www.procurement.gov.ge/getattachment/ELibrary/AnalyticalStudiesReports/Angarishi_2018_GEO.pdf.aspx
- http://www.procurement.gov.ge/getattachment/ELibrary/LegalActs/Savi_siis_warmoebis_wesi.pdf.aspx
- <https://tenders.procurement.gov.ge/>
- <https://tendermonitor.ge/ge/flags>
- https://mof.ge/images/File/BDD/2018-2021/pirveladi_BDD_2018-2021_05.07.2017.pdf

References:

- Agerberg J.N., Agren J. (2012.) Risk management in the tendering process, Goteborg, Sweden.
- Dimitri N., Piga G., Spagnolo G. (2006.) Handbook of Procurement, Cambridge University Press, UK.
- Laedre O., Austeng K., Haugen, T.I., Klakegg, O.J. (2006.) Procurement Routes in Public Building and Construction Projects, Article in Journal of Construction Engineering and Management, Researchgate.
- Gafrindashvili G. (2015.) sadisertacio nashromi „shesyidvebis saxelmwifo politika da misi gavlena mewarmeobis ganvitarebaze“, Tbilisi, [State Procurement Policy and its Impact on Entrepreneurship Development]. (in Georgian).
- Medzmariashvili T. (2018.) sadisertacio nashromi „biznesis chartuloba saqartvelos infrastruqturuli proeqtebis saxelmwifo shesyidvebshi“. [Business Involvement in State Procurement of Georgian Infrastructure Projects]. (in Georgian).
- Meliqidze M. (2019) sadisertacio nashromi „eleqtronuli tenderebis sistemis modifitsireba mcire da sashualo biznesis xelshewyobisatvis“, Tbilisi [Modification of Electronic Tender System for SMEs Promotion]. (in Georgian).
- Samtavrobo programa 2016-2020 (November, 2016). [Government Program 2016-2020]

(in Georgian).

- Saqartvelos parlamenti, saqartvelos kanoni “sajaro datselebashi interesa sheutavseblobisa da koruftsii shesaxeb”, 17.10.1997 [Parliament of Georgia, Law of Georgia on Conflict of Interest and Corruption in Public Institutions]. (in Georgian).
- Sakhelmtsifo sheskidvebis saagentos 2018 tslis saqmianobis angarishi. [Annual report of state procurement agency, 2018]. (in Georgian).
- Sakhelmtsifo sheskidvebis saagentos tavnjdomaris №19 brdzaneba “Shavi siis tsarmoebis tsesisa da pirobebis damtkicebis shesaxeb”, Tbilisi, 29.10.2015 [Approval of Terms and Conditions of Black Listing, Chairman of the State Procurement Agency, Order # 19]. (in Georgian).
- Sakhelmtsifo sheskidvebis saagentos ertiani eleqtronuli sistema. [Unified electronic system of the State Procurement Agency]. (in Georgian).
- Tenderebis monitoringi, saertashoriso gamchvirvaloba – Saqartvelo, [Tender Monitoring, Transparency International Georgia]. (in Georgian).
- Qveynis dziritadi monatsemebi da mimartulebebi 2018-2021 tslebisatvis (pirveladi varianti), Saqartvelos mtavroba, Tbilisi, 2017. [Country Data and Directions for 2018-2021 (primary option), Government of Georgia, Tbilisi, 2017]. (in Georgian).
- http://www.parliament.ge/ge/ajax/downloadFile/51008/mtavrobis_programa_2016-2020_rev_22.11_16_
- <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/33550?publication=72>
- http://www.procurement.gov.ge/getattachment/ELibrary/AnalyticalStudiesReports/Angarishi_2018_GEO.pdf.aspx
- http://www.procurement.gov.ge/getattachment/ELibrary/LegalActs/Savi_siis_warmoebis_wesi.pdf.aspx
- <https://tenders.procurement.gov.ge/>
- <https://tendermonitor.ge/ge/flags>
- https://mof.ge/images/File/BDD/2018-2021/pirveladi_BDD_2018-2021_05.07.2017.pdf

Risk Identification Peculiarities in Public Procurement of Construction Works

Gvantsa Sisoshvili

Doctorate Student

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

g.sisoshvili@gmail.com

State-funded construction projects are implemented through public procurement in Georgia, in which the contracting authorities are governmental organizations and the suppliers are commercial organizations. According to the State Procurement Agency’s annual report 2018, contractual value of tenders of

construction works was GEL 1,734,667,834 in this year, which significantly exceeds the same figures for goods (GEL 717,837,509) and services (GEL 457,834,783). Due to the large scale of construction work, the risk factors are high, also, there is a high level of competition, the number of stakeholders, the estimated value and the bidding requirements. The most common risks in the procurement of construction works are the risks of competition because they are involved in the process both residents and non-residents. One of the indicators of the level of competition in public procurement is the average number of bidders participating in tenders. In 2018, the average participation index for goods was 1.94, for services - 1.76 and for construction works - 2.93, which means that competition level in this sector is the highest. Companies that operate in the field of infrastructure often make a business deal in order to reduce competition. Sometimes this is directly linked to the related party risk.

Another problem is the corruption risk when the procuring entity adjusts bidding documentation to one particular supplier or in other case, contracting authority selects a supplier subjectively and purchase a high value construction work under a simplified procurement.

According to the nongovernmental organization - Transparency International Georgia, typical risk factors for the procurement of construction Works are: high price dynamic - the difference between the expected procurement value and the final (contract) value exceeds 20 percent, newly established company, low competition or no competition supplier, offshore zone, political party donor.

Sometimes the bidding companies fail to fulfill its contractual obligations or commit dishonest acts to gain the right to sign a contract. In this case, they will be registered in the registry of dishonest suppliers - called Black list. According law of Georgia on public procurement, "the Black List shall include the data on mala fide persons, bidders and suppliers participating in public procurement, who may not participate in public procurement and be awarded a public procurement contract within one year after they are entered into the Black List". Such kind of companies cannot fulfill their contractual obligations because they no longer have sufficient financial resources. Although state procurement contracts provide for appropriate sanctions, the fines paid by the supplier may not always compensate the damages for state. Especially, When its about infrastructure projects, the damage caused by the suspension of construction works is much higher. Therefore, the requirements for bidding are particularly high in this area.

Finally, tenders for construction works are the most attractive to both local and foreign companies due to their high cost. In 2018, there were announced 81 of tenders (with auction SPA or without auction NAT) worth more than GEL 5

million and 50 of these were tendered about whole or in part for construction and civil works (CPV - 45200000). So eliminating the risks inherent in this field is great importance. Although Georgian public procurement system is improving every year and number of the companies interested in the procurement process are increased, risk mitigation measures are still necessary.

Keywords: Tender, CPV Category, construction works, Risk indicators.

JEL Codes: G32, G30, G38

ფინანსები და საბანკო საქმე ◊ აღრიცხვა, ანგარიში, აუდიტი
FINANCE, BANKING ◊ ACCAUNTING, AUDITING

Some Aspects of Loan and Capital Financial Instruments

Levan Sabauri

Professor

*Iv. Javakhishvili Tbilisi State University
levan.sabauri@tsu.ge*

Nadezhda Kvatashidze

Associate Professor

*Iv. Javakhishvili Tbilisi State University
nadejda.kvatashidze@tsu.ge*

Financial Instruments are any contract that generates both the financial assets of one enterprise as well as the financial liability of the second enterprise or the equity instrument. In many cases, the contract does not clearly indicate what the enterprise has to do with financial liabilities or equity instruments. Emission and equity instruments are implemented in different conditions, which determine the actual economic content of the instrument. Their recognition, measurement and accounting procedures differ significantly, while their correct classification affects the financial indexes and the financial conclusions and decisions made by an user of the financial information. Thus, it is important to properly identify, measure and reflect in the financial statements all financial instruments.

Keywords: *Financial instruments; Loan instruments, Equity instruments; Difficult financial instruments, Option.*

JEL Codes: *G10, G18, G21*

Introduction

When preparing the financial statements, it is important to distinguish between loan and equity financial instruments. Their classification affects the company's financial indicators, namely, its agreements (covenants). The difficulty lies in the fact that many instruments can have characteristics of financial liabilities and equity instruments simultaneously (L.Sabauri, 2018). When it is difficult to find out what we are dealing with - equity or loan instrument, the principle of superiority of the economic content on a legal form, shall apply.

IAS 32 Financial instruments: Presentation - The main objective is to determine the principles of liabilities or equity of financial instruments as well

as the principles of financial assets and financial liabilities. Understanding the rules of classification of financial instruments and the effective use of these rules are important for a company leadership for the following reasons, at least (IASB, 2016):

- Classification of financial instruments as a capital or classification has a significant impact on the organization's indicators, namely on the covenants;
- Shareholders may accept negatively a classification of the financial instrument in a form of the equity instrument, if they consider that such instrument causes uncertainty of shares in the equity capital of the organization;
- Shareholders might not like to classify financial instruments as liabilities, since liabilities have normally the accrued interest that reduce profit, while decrease of the profit affects the company's ability to pay dividends on shares;
- The difference between loan and equity instruments is important when the organization makes financial instruments at the time of business / enterprise merger.

Prior to the classification of the financial instruments, it is necessary to find out what is meant under the financial obligation (debt instrument) and the capital instrument (equity instrument) in the standards (Stephen G. Ryan, 2012).

How to distinguish between loan and equity instruments

According to IAS 32 [1, p.11], a financial liability is any liability that is:

(a) a contractual obligation:

(i) to deliver cash or another financial asset to another entity; or

(ii) to exchange financial assets or financial liabilities with another entity under conditions that are potentially unfavourable to the entity; or

(b) a contract that will or may be settled in the entity's own equity instruments and is:

(i) a non-derivative for which the entity is or may be obliged to deliver a variable number of the entity's own equity instruments; or

(ii) a derivative that will or may be settled other than by the exchange of a fixed amount of cash or another financial asset for a fixed number of the entity's own equity instruments.

In connection to the last paragraph, an explanation is needed that the enterprise's own equity instruments for a fixed amount of any currency unit in the fixed amount of purchase rights, options and warrants – are the equity instruments, if the enterprise presents its own class of non-derivative equity instruments to all its holders, on a proportional basis (Mary E. Barth, Katherine Schipper, 2008).

At the same time, the items listed below does not belong to the entity's own equity instruments, for this purpose:

- Returnable financial instruments (with the right to redemption) [1, pp. 16a; 16 b]. Returns is a financial instrument that allows the owner to return the refund through the money transfer or other financial assets or automatically returns the issuer in the event of an uncertain event in the future or when the instrument holder dies or pension [1, p.11].

- Instruments that the enterprise undertakes to transfer to the other party the proportionate share of the net assets of the enterprise in case of liquidation and are classified as equity instruments [1, pp. 16, d];

- Acceptance or delivery agreements of the future enterprise of the enterprise;

- Exception: An instrument that meets a financial liability is classified as an equity instrument if it has all the features and meets all relevant conditions required by IAS 32.

The main feature of the loan instrument is to pay the issuer (the issuer) the money or the financial instrument to the holder of the instrument. Contract obligation may arise with the request of payment of principal, interest or dividends of the debt. Such a contract may be directly or indirectly based on the terms of the agreement. For example, the bond under which the issuer must pay interest and repurchase or repay it, classified as a liability (Sabauri L.2015).

In contrary to the obligations, the equity instrument is any agreement confirming ownership of shares remaining after the deduction of all its liabilities in enterprise assets [1, p. 11]. For example, classification of ordinary shares with which the payments are made only by the wishes of the issuer, the issuer is an equity instrument. An equity instrument may also be considered a financial instrument that can be covered or may be covered by equity instruments issued by the issuer. Thus, the privileged shares, which are subject to conversion, are fixed as fixed fixed quantity of ordinary shares or on the event of occurrence that will occur and also be classified as an equity instrument.

At the same time, the contract is not always recognized as an equity instrument in the registry of the issuer only because it is assumed to be accepted or transmitted by the issuer's equity instruments. In such a case, the classification of the contracts depends on whether the amounts of equity instruments, receivables or financial assets to be transferred are considered to be:

- a. If the contract provides for the transfer or transfer of the distinctly fixed (fixed) quantity issued by the enterprise in exchange for a clearly defined (fixed) amount or other financial assets, such a contract shall be considered an equity instrument;

- b. If there is any change in the transfer or acceptable amount or equity instruments, such a contract shall be deemed to be a financial asset or liability.

For example, if the enterprise shall transfer the equity instruments of its own emissions, the value of which is equivalent to the sum, the other side of the contract will be the only one who will receive the money or equity instruments whose value is equal to that amount. Therefore, such a contract is considered as a loan instrument (Kvatashidze Nadezhda, 2012).

In order to be considered as a loan instrument, the following should be established:

- Whether the issuer is obliged to buy their own instruments by force or contract;
- Redeeming instruments by the decision of the other party of the Treaty;
- The term of the instrument circulation is limited;
- Whether the instrumental redemption is due to the future unforeseen occurrence or in the absence of which the Contracting Parties can not influence;
- Does the issuer pay any kind of dividends if he / she can refuse to pay if such a decision is made by its shareholders?

Classification of a financial instrument as the liability or equity instrument should be based on the legal basis of the principle of economic substance. Some tools are structured to achieve certain goals related to taxation, financial accounting or regulatory requirements. In such a time it is difficult to reveal the economic content of the instrument. For example, privileged shares whose owner may require their redemption from the issuer, are treated as debt instruments, even if legally recognized as equity instruments.

The classification of the privileged shares shall be taken into consideration as to the specific funding of the instrument's funding and the contract relating to the income received from it. For instance, privileged shares in some states differ from the usual just by assuming that the precedent of dividends is precedent. In this case, privileged action can be considered as an equity instrument (Sabauri L. 2017). Legislation or release conditions in different countries oblige the issuer to redeem privileged shares - in this case they are classified as financial liabilities.

The enterprise must decide how to classify the instrument at initial recognition. The IAS 32 does not directly reflect the further change of such classification.

Exceptions are refundable instruments and instruments that oblige the enterprise to transfer the proportionate share of its net assets to the other party only during liquidation, cases related to reclassification [1, 16e, 16f].

The distinctive feature of the loan and equity instrument is that when the issuer does not have the unconditional right to prevent payment of money and other financial assets for the purpose of payment of liabilities. Such an obligation can be established directly or indirectly, but its basis shall be the terms of the financial instrument itself.

Economic necessity should not have a decisive impact on the classification of a financial instrument. For example, restrictions on the ability of the enterprise to perform such an obligation when it does not have a sufficient amount of distribution winnings, does not violate its contractual obligations.

When it is Difficult to Classify the Instrument

Sometimes dividing equity and loan instruments is not easy. For example, when shares or options are a way of settlement, and allows a variable number of shares, or when a financial instrument allows to the owner to request a redemption. For example, the enterprise undertakes to repay a credit debt of 10 MIO CU through issuing after a year its own shares in a value of 12 MIO CU. In this case, the enterprise undertakes to transfer to the creditor not a fixed amount of shares but the number of shares valued as 12 MIO CU. Since the market value of the shares is changeable, a different amount of shares may be issued on the day of repayment of the credit debt, and not the amount fixed as at the date of the contract. Such a contract is not an equity instrument, since the enterprise uses a variable equity instrument to cover the contractual obligation. Consequently, this Agreement does not guarantee ownership of the shares remaining after the deduction of all its liabilities in the enterprise assets and is classified as the financial liability [1, p. 21].

The contract, which is compensated by the company for a fixed quantity of its equity instruments (receiving or transferring), is a equity instrument in exchange for a fixed amount of cash or other financial asset.

The second situation - the stock option. The company has released its own stock options. The number of shares that the owner of the option can receive in exchange of payment of 1,0 MIO CU, depends on the volume of sales of the enterprise in the previous reporting period. On the one hand, the option for the stock issuer enterprise means the emission of its equity instruments in exchange for the money to be received. However, on the other hand, the issuer enterprise is obliged to transfer not the fixed number of shares but the variable amount which depends upon the volume of the sales. Accordingly, the enterprise should not classify the option as an equity instrument (Lopes P.T., Rodrigues L.L. 2006).

According to the financial instrument with the right to redemption, the issuer is obliged to redeem or cover the instrument for money or other financial assets at the time of sale of such right.

Classification of shares of the open-type equity funds is associated with certain difficulties. The open-type equity fund (OEF) is an investment fund the shares of which can be sold to the Fund managing company at any day, on the basis of of daily calculation of the net assets of this fund. Correspondingly,

the OEFs are the instruments with the redemption right. In general, the similar instruments are classified as the loan instruments because they include the redemption right, but, they cannot be classified as the equity instrument unless they hold all the features defined by Points 16a and 16b of IAS 32:

It entitles the holder to a pro rata share of the entity's net assets in the event of the entity's liquidation.

The instrument is in the class of instruments that is subordinate to all other classes of instruments. To be in such a class the instrument has no priority over other claims to the assets of the entity on liquidation, and does not need to be converted into another instrument before it is in the class of instruments that is subordinate to all other classes of instruments

All financial instruments in the class of instruments that is subordinate to all other classes of instruments have identical features

Apart from the contractual obligation for the issuer to repurchase or redeem the instrument for cash or another financial asset, the instrument does not include any contractual obligation to deliver cash or another financial asset to another entity, or to exchange financial assets or financial liabilities with another entity under conditions that are potentially unfavorable to the entity, and it is not a contract that will or may be settled in the entity's own equity instruments as set out in subparagraph (b) of the definition of a financial liability.

The total expected cash flows attributable to the instrument over the life of the instrument are based substantially on the profit or loss, the change in the recognized net assets or the change in the fair value of the recognized and unrecognized net assets of the entity over the life of the instrument (excluding any effects of the instrument)

In addition to the above listed, to classify the instrument as the equity one, it is necessary that an issuer must not have any other financial instrument or contract that satisfies the two criteria simultaneously:

- Total cash flows based substantially on the profit or loss, the change in the recognized net assets or the change in the fair value of the recognized and unrecognized net assets of the entity (excluding any effects of such instrument or contract) and
- The effect of substantially restricting or fixing the residual return to the puttable instrument holders.

For the purposes of applying this condition, the entity shall not consider non-financial contracts with a holder of an instrument described in Paragraph 16a that have contractual terms and conditions that are similar to the contractual terms and conditions of an equivalent contract that might occur between a non-instrument holder and the issuing entity. If the entity cannot determine that

this condition is met, it shall not classify the puttable instrument as an equity instrument

Although such shares are classified according to IAS 32 as the equity instruments, they are not considered so for the purpose of use of IFRS 9 [2, p.5.7.5], since they do not meet the interpretation of equity from the very beginning (IASB, 2014).

Difficult Financial Instruments - Instruments with Capital and Liability Elements

Some financial instruments include both liability and equity elements. For example, bonds convertible to a strictly defined number of shares are: a financial obligation element is a part of the contract on cash transfer, and the equity instrument element is the holder's right to perform its conversion into a fixed quantity of ordinary shares of the enterprise. In this case the liability element is reflected separately from the capital element.

The real value of the paid or compensated amount shall be distributed between the part of the financial obligation and the component of the equity in time of the initial recognition of such instrument. The fair value of a financial liability is measured by the fair value of a similar liability which is not related to the right of conversion in the shares (option). While the fair value of the equity of the capital is determined as the difference between the actual value of the financial instrument and the real value of its composition as a financial liability (Steve Collings, 2012).

Conclusion:

- The classification of the right to acquire additional shares by the existing shareholders may be made as equity instruments, if the price is expressed in currency, which differs from the functional currency of the enterprise. The value of the right may be expressed in the currency, which differs from the functional currency of the enterprise if the enterprise securities are quoted in more than one jurisdiction or is required by the legislation. If a fixed price is expressed not in a functional currency, the condition is usually not fulfilled by a certain amount of shares on a certain amount of money. Nevertheless, according to IAS 32, such right to purchase additional shares is classified into the issuer's account as a equity tool for the following reasons:

- Besides, for this purpose, rights, options or warrants to acquire a fixed number of the entity's own equity instruments for a fixed amount of any currency are equity instruments if the entity offers the rights, options or warrants pro rata

to all of its existing owners of the same class of its own non-derivative equity instruments [1,IAS 32, p.11];

- The right to buy fixed quantity of ordinary shares with fixed amount expressed in any currencies (including currencies other than functional) are recognized as equity instruments if these rights are allotted to each owner of their own non-derivative equity instruments on a proportionate basis (IAS 32, p.16);

- Classification of the financial instruments as the loan and equity instruments, should be based on the definitions provided by IAS 32;

- When classifying the financial instruments as the loan and equity instruments, the principle of superiority of the economic content on a legal form, shall apply;

- Difficult financial instruments are classified as the liability and capital elements.

ლიტერატურა:

- IASB. (2014, August 22). <https://www.ifrs.org/supporting-implementation/supporting-materials-by-ifrs-standard/ifrs-9/>. Retrieved from ifrs.org.
- IASB. (2016, November). <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-32-financial-instruments-presentation/>. Retrieved from ifrs.org.
- კვატაშიძე ნ. (2012). ფინანსური ინსტრუმენტების შეფასება. პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტისა და თსუ-ის საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის „ეროვნული ეკონომიკა და გლობალიზაციის“ მასალები. ტ.2. გვ. 21-24. 2012. თბილისი.
- Sabauri L. (2015). INFLUENCE OF ACCOUNTING BALANCE INDICATORS ON INVESTMENT EVALUTION. *Applied Finance and Accounting* , 57-68.
- საბაური ლ. (2017). სატარიფო რეგულირების პირობებში აღრიცხვის ზოგიერთი საკითხების შესახებ. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“. 2017. გვ.176-184. თბილისი.
- Sabauri L. (2018). Approval and Introduction of the International Financial Reporting Standards (IFRS) in Georgia: Challenges and Perspectives. *Journal of Accounting & Marketing* , 2-4.
- Mary E. Barth, Schipper K. (2008). Financial Reporting Transparency. *Financial Reporting Transparency*, 173-190.
- Lopes P. T., Rodrigues L.L. (2006). Accounting for Financial Instruments: An Analysis of the Determinants of Disclosure in the Portuguese Stock Exchange. *The International Journal of Accounting*, 25-56.
- Stephen G. Ryan (2012). “Financial Reporting for Financial Instruments”. *Foundations and Trends® in Accounting*, 187-354.
- Collings St. (2012). Steve’s Guide to Complex Financial Instruments. In S. Collings, *Steve’s Guide to Complex Financial Instruments*.

References:

- IASB. (2014, August 22). <https://www.ifrs.org/supporting-implementation/supporting-materials-by-ifrs-standard/ifrs-9/>. Retrieved from ifrs.org.
- IASB. (2016, November). <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-32-financial-instruments-presentation/>. Retrieved from ifrs.org.
- Kvatashidze N. (2012). Pinansuri instrumentebis shepaseba. [Valuation of Financial Instruments. *Materials of Reports made at the International Scientific-Practical Conference Held at P.Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University*, pp. 21-24. Tbilisi]. (in Georgian).
- Sabauri L. (2015). Influence of Accounting Balance Indicators on Investment Evaluation. *Applied Finance and Accounting* , 57-68.
- Sabauri L. (2017). Sataripo regulirebis pirobebshi aghritskhvis zogierti sakitkhebis shesakheb. [Some Issues of Accounting in Tariff Regulation Conditions. *Economics and Business*, 176-184.] (in Georgian.)
- Sabauri L. (2018). A Approval and Introduction of the International Financial Reporting Standards (IFRS) in Georgia: Challenges and Perspectives. *Journal of Accounting & Marketing* , 2-4.
- Mary E. Barth, Schipper K. (2008). Financial Reporting Transparency. *Financial Reporting Transparency*, 173-190.
- Lopes P. T., Rodrigues L.L. (2006). Accounting for Financial Instruments: An Analysis of the Determinants of Disclosure in the Portuguese Stock Exchange. *The International Journal of Accounting*, 25-56.
- Stephen G. Ryan. (2012). "Financial Reporting for Financial Instruments". *Foundations and Trends® in Accounting*, 187-354.
- Collings, St. (2012). Steve's Guide to Complex Financial Instruments. In S. Collings, *Steve's Guide to Complex Financial Instruments*.

სესხის და კაპიტალის ფინანსური ინსტრუმენტების ზოგიერთი ასპექტი

ლევან საბაური

ივ.ჭავჭავაძის სახ. საბ. უნივერსიტეტის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პროფესორი
levan.sabauri@tsu.ge

ნადეჟდა კვატაშიძე

ივ.ჭავჭავაძის სახ. საბ. უნივერსიტეტის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოციირებული პროფესორი
nadejda.kvatashidze@tsu.ge

ფინანსური ინსტრუმენტები ახის ნებისმიერი ხელშეკრულება, რომელიც წარმოშობს როგორც ერთი საწარმოს ფინანსური აქტივს, ასევე მეორე საწარმოს ფინანსური ვალდებულებას ან წილობრივ ინსტრუმენტს. ხშირ შემთხვევაში ხელშეკრულებაში ნათლად ახ ჩანს სასთან აქვს საწარმოს საქმე - ფინანსური ვალდებულებასთან, თუ წილობრივ ინსტრუმენტთან. სასესხო და წილობრივი ინსტრუმენტების ემისია ხდება სხვადასხვა პირობებით, ხაც განსაზღვრავს ინსტრუმენტის გადასახადებს, მათი აღიარების, შეფასების და აღიარების წესი მნიშვნელოვნად განსხვავდება, ხოლო მათი სწორი კლასიფიკაცია გავლენას ახდენს ფინანსური კოეფიციენტებზე და ფინანსური ინფორმაციის მომხმარებლების მიერ გაკეთებულ დასკვნებზე და მიღებულ გადაწყვეტილებებზე. ამდენად, მნიშვნელოვანია ყველა ფინანსური ინსტრუმენტების სწორად იდენტიფიცირება, შეფასება და ასახვა ფინანსური ანგარიშგებაში.

საკვანძო სიტყვები: ფინანსური ინსტრუმენტები, სასესხო ინსტრუმენტები, წილობრივი ინსტრუმენტები, ხოლო ფინანსური ინსტრუმენტები, ოფციონი.

კომერციული ბანკების მართვის ზოგიერთი თანამედროვე ტენდენცია

მაია გოგოხია

ასოციირებული პროფესორი

ივ. ჯავახიშვილის სახ.

თბილისის სახელმწიფო

უნივერსიტეტი

maya.gogokhia@gmail.com

ბანკების საქმიანობაში თანამედროვე ეკაპისათვის ნიშანდობრივი ტენდენციები განპირობებულია მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე ისეთი პროცესებით, როგორცაა გლობალიზაცია, ასევე ბოლო პერიოდში განვითარებული მსოფლიო ფინანსური კრიზისი. ამასთან დაკავშირებით, სტატისტიკაში განხილულია საბანკო კაპიტალის კონსოლიდაციის ფაქტორები, ბაზელი IV – 2008-2009 წწ. კრიზისის საპასუხოდ, რისკმენეჯმენტი, რომლის ხოლი სუდ უფრო და უფრო იზრდება, აგრეთვე, ყუხადლება გამახვილებულია დეპოზიტების დაზღვევის სისტემის მნიშვნელობაზე.

საკვანძო სიტყვები: საბანკო კონსოლიდაცია, რისკმენეჯმენტი, ბაზელი IV, დეპოზიტების დაზღვევა.

საბანკო კაპიტალის კონსოლიდაცია და ბაზელი IV

XX საუკუნის ბოლოს მსოფლიოს გადაუარა უმსხვილესი ბანკების შერწყმა-გაერთიანებისა და სხვა ფინანსურ ინსტიტუტებთან კოოპერაციის უპრეცედენტო ტალღამ (კოვზანაძე, კონტრიძე, 2014, 79). დღეისათვის საერთაშორისო ფინანსური ბაზრის აქტიური მონაწილეები სწორედ მსხვილი ბანკებია. შერწყმისა და შთანთქმის გარიგებები - M&A (ინგლ. Mergers and Acquisitions) მსხვილი ბანკების ბიზნესის გაფართოების ერთ-ერთი პოპულარული სტრატეგიაა. შთანთქმა შეიძლება ინტერპრეტირებული იყოს როგორც საფონდო ბაზრის მიერ განხორციელებული გადარჩევის პროცესის ცენტრალური ელემენტი, ამასთან, განსხვავებული (ყველაზე მდგრადი და ეფექტიანი) კრიტერიუმის სახით შთანთქმულ და შთანთქმად კომპანიებს შორის, ყველაზე ცხადად წარმოჩინდება ფირმის სიდიდე და არა იმდენად - მომგებიანობის ნორმა ან საბაზრო შეფასება. არ შეიძლება არსებობდეს რაიმე ექვი კორპორატიული კონტროლის ბაზრის ეფექტიან ფუნქციონირებაში (Hughes, Singh, 2008, 409).

ბოლო ორი ათწლეულის მანძილზე ბანკების შერწყმა (კონსოლიდაცია) საყოველთაო მოვლენა გახდა. კონსოლიდაციის ფაქტორი ყველაზე

მნიშვნელოვანია, რადგან მსხვილ ბანკებს აქვთ გაცილებით მეტი შესაძლებლობები გრძელვადიანი ფინანსური რესურსების მოსაზიდად, მათ შორის - კაპიტალის მსოფლიო ბაზრებიდან.

საბანკო სექტორში გაერთიანების მთავარი მოტივია შესაძლო სინერგიული ეფექტი, რაც იმით გამოიხატება, რომ შერწყმის (ან შთანთქმის) შედეგად შექმნილი ბანკის რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მაჩვენებლები შეიძლება მნიშვნელოვად უკეთესი იყოს.

ცალკე მომენტია მსხვილი ბანკების ინტეგრაციის ეფექტიანობა, რამეთუ შერწყმის პროცესი არსებით ფინანსურ დანახარჯებს მოითხოვს, ხოლო პოზიტიური ცვლილებები შეიძლება მაშინვე არ გამოვლინდეს. ეს განპირობებულია გაერთიანების პროცედურის უზარმაზარი ერთჯერადი დანახარჯებით, რაც კიდევ უფრო იზრდება სწრაფად მზარდი სტრუქტურების შემთხვევაში. როგორც ექსპერტები აღნიშნავენ, მსხვილი საბანკო შერწყმისა და შთანთქმის დაახლოებით 70%, თავდაპირველად, კაპიტალის უკუგების შემცირებას იწვევს.

2008-2009 წწ. მსოფლიო ფინანსურმა კრიზისმა განაპირობა საფინანსო სექტორში რეგულირებისა და ზედამხედველობის საერთაშორისო სტანდარტების სრულყოფის აუცილებლობა. ფინანსური კრიზისის ან მის წინმსწრებ პერიოდში ეკონომიკაში გაურკვევლობის ხარისხი იზრდება, ამიტომ უარი უნდა ითქვას საბანკო კაპიტალის ან ფინანსური რეზერვების შექმნაზე ლიკვიდობის შესანარჩუნებლად და ბანკების მდგრადობისათვის. საქმე ისაა, რომ აღნიშნული პროცესები ვერ დაიცავს მათ დეფოლტისა და გაკოტრებისაგან. კრიზისის დროს პროდენციული ზედამხედველობა შესაძლებელია არაეფექტიანი აღმოჩნდეს, რადგან სავალდებულო ნორმატივების შეუსრულებლობა ხშირად არ არის დაკავშირებული არადაამკმაყოფილებელ მენეჯმენტსა და ბანკის ადმინისტრატორთა კანონსაწინააღმდეგო ქცევასთან.

საგარეო ფაქტორები აგრესიულია, რაც ვლინდება რისკების ზრდით. აქედან გამომდინარე, აუცილებელია მათი გამოვლენა, პროგნოზირება, რეგულირება (მარეგულირებლის უნარი სწორად შეაფასოს და არეგულიროს „რისკისადმი აპეტიტის“ დონე). ზემოაღნიშნული შეიძლება ჩამოყალიბდეს სამი გზავნილის სახით: რისკი, რისკის მართვა, რისკზე ორიენტირებული ზედამხედველობა. 2014 წელს გამოქვეყნდა „ბაზელ IV“-ის გადასინჯული სტანდარტიზებული მიდგომა საბაზრო რისკისადმი, სადაც პირველადაა აქცენტი ფოკუსირებული აღნიშნულ გზავნილზე (Basel IV, 2014, 48).

მგრძნობელობაზე დაფუძნებული მეთოდის შესაბამისად, საკრედიტო, საოპერაციო, საპროცენტო და სხვა რისკებისათვის ჩამოყალიბდა საბანკო საქმიანობის ეფექტიანი მართვის ახალი კონცეფცია, რაც ახალ მოთხოვნებში აისახა (BIS. 2016, 92; BIS 2017, 162).

რისკმენეჯმენტი

რისკმენეჯმენტში მთავარ როლს ფაქტორული მხარის მართვის მეთოდები ასრულებს. სპეკულაციური რისკი, ანუ რისკშანსები დიდი ხანია გახდა მეცნიერთა და რისკმენეჯმენტის სპეციალისტების ყურადღების ობიექტი, განსაკუთრებით ვინც ინვესტიციების, საფონდო ბაზრის, საბანკო საქმის სფეროში მუშაობს. მათი პოზიციები ეფუძნება შეხედულებას, რომ სპეკულაციური რისკის ფორმირების საფუძველია გეპ-ები, ანუ სტრუქტურული დაბალანსება.

საბანკო რისკმენეჯმენტის სფეროში დღეისათვის ჩართულია შემდეგი სპეკულაციური რისკები: 1. საპროცენტო რისკი, დაკავშირებული საპროცენტო მარჟის მერყეობასთან; 2. სავალუტო რისკი, გამოწვეული იმ ვალუტათა კურსების მერყეობით, რომლითაც ბანკმა მოიზიდა და განათავსა რესურსები; 3. საფონდო რისკი, განპირობებული იმ ფასიანი ქაღალდების შემოსავლიანობის მერყეობით, რომლითაც ფორმირებულია აქტივ/პასივები, აგრეთვე ამ ფასიანი ქაღალდების კოტირებების მერყეობასთან.

აღნიშნულთან ერთად, მიზანშეწონილია ყურადღება გამახვილდეს საბანკო რისკების საგარეო ფაქტორებზე, როგორცაა: საერთაშორისო ფინანსური რისკების თვითრეგულირების ფასისმიერი მექანიზმის ეფექტიანობის შემცირება; სისტემური რისკების გაზრდილი დონე, რაც განპირობებულია კაპიტალის თავისუფალი მიგრაციით, ზემოგების მიღებისაკენ სწრაფვა და საერთო ეკონომიკური არასტაბილურობა; სავალო ვალდებულებათა და ფიქტიური კაპიტალის მკვეთრი ზრდა. ამასთან, საერთაშორისო თანამეგობრობა მიისწრაფვის ფინანსური ბაზრების რეგულირების მექანიზმის შექმნისაკენ, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს ეროვნული და საერთაშორისო მეთოდების ერთობლიობა - ფულადი კაპიტალის მოძრაობისა და საბანკო რეგულირების შეხამებით.

საბანკო რისკის რეალიზებამ შესაძლოა ფინანსური დანაკარგები და ბიზნესის ნეგატიური ცვლილებები გამოიწვიოს. ბანკებისათვის რეკომენდებულია იმ სტრესული სიტუაციების ნაკრების განსაზღვრაზე მიმართული რევერსული სტრესიტესტრების ჩატარება, რაც ბანკის მდგომარეობის სერიოზულ გაუარესებას გამოიწვევს (გოგობია, 2019).

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის დებულებების თანახმად, სტრესტესტირება პორტფელის მგრძობიარობის შეფასების მეთოდია მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების არსებითი ცვლილებებისადმი ან საგანგებო, თუმცა შესაძლო მოვლენებისადმი (Blaschke, Jones, Majnoni, Peria, 2001).

საერთაშორისო ანგარშსწორების ბანკი (BIS) კი სტრესტესტირებას განსაზღვრავს როგორც ტერმინს, რომელიც აღწერს სხვადასხვა მეთოდებს, რაც გამოიყენება ფინანსური ინსტიტუტების მიერ მათი მონაცვლა-

დობის შეფასებლად საგანგებო, მაგრამ შესაძლო მოვლენებისადმი (BIS, 2000).

საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა (IMF) ბოლო ათწლეულების მანძილზე მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა სტრესტესტირების მეთოდოლოგიის განვითარებაში ქვეყნების ეკონომიკების ფინანსური სექტორის შეფასების ფარგლებში (Financial Sector Assessment program - FSAP), ეს ორგანიზაცია რეგულარულად ატარებს სტრესტესტირებას.

ამგვარად, საბანკო სტანდარტიზაციის მთავარი ამოცანაა რისკების ეფექტიანი მართვა. რისკის შეფასების უტყუარობა და რეზულტატურობა კი მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული შეფასების განმახორციელებელ პირთა თუ ორგანიზაციათა მიდგომაზე. მათი დასკვნები შეიძლება განსხვავდებოდეს, იყოს წინააღმდეგობრივი ან ალტერნატიულიც კი.

რისკის თეორიების დებულებათა შესაბამისად, საბანკო სადეპოზიტო რისკი შეიძლება განვმარტოთ როგორც იმის ალბათობა, რომ კომერციული ბანკების სარესურსო ბაზის ფორმირება არ განხორციელდება ბანკის სადეპოზიტო პოლიტიკის შესაბამისად, ბანკის სარესურსო უზრუნველყოფა კი, არაადეკვატური აღმოჩნდება აქტიური ოპერაციების განხორციელების და ვალდებულებათა შესრულებისათვის. ამასთან, სადეპოზიტო რისკის ფაქტორებია: ბანკის კონტრაგენტების (მათ შორის მენაბრეების), საბანკო ოპერაციები, საკანონმდებლო და საზედამხედველო გარემო, კონკურენტული და საბაზრო გარემოს სიტუაციები.

ბანკის მოქნილი სადეპოზიტო პოლიტიკის განმსაზღვრელია არამხოლოდ მაღალი საპროცენტო განაკვეთები, არამედ, უსაფრთხოების გარანტიებიც. ამ თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანია ოფიაცილური დეპოზიტების დაზღვევის სისტემები.

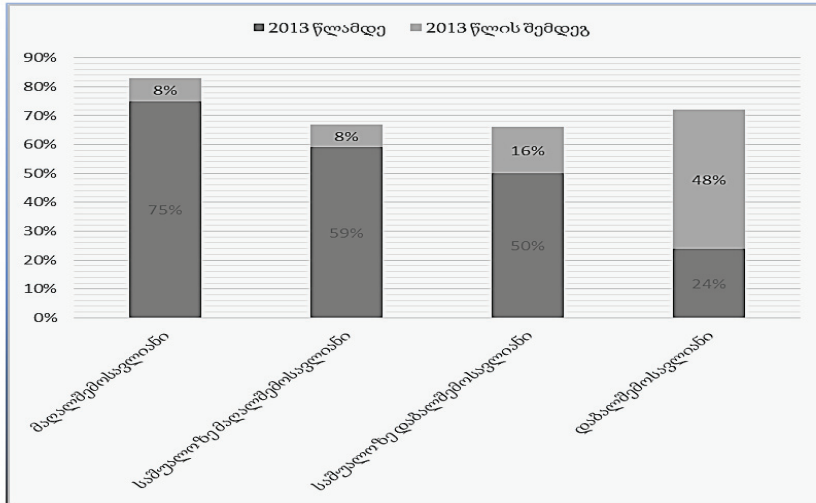
მსოფლიოს ქვეყნების ხვედრით წონა, რომლებსაც ფაქტობრივად აქვთ დეპოზიტების დაზღვევა, გაზრდილია 2013 წლიდან, განსაკუთრებით დაბალშემოსავლიანი ქვეყნების ჯგუფში (იხ. გრაფიკი).

დეპოზიტების დაზღვევის სისტემა ბოლო პერიოდში საქართველოშიც დაინერგა, თუმცა დანაზოგების სტიმულირებისა და ფულადი სახსრების დაზღვევის ფორმირებისათვის ეროვნული ვალუტით მნიშვნელოვნად მიგვარჩნია, დეპოზიტების დაზღვევის სისტემაში, ლარით დენომინირებული დეპოზიტებისათვის უსაფრთხოების უფრო მაღალი გარანტიების უზრუნველყოფა (დაზღვეული თანხის სიდიდე).

დასასრულ, დასკვნის სახით, ხაზგასმით აღვნიშნავთ, რომ გლობალიზაცია და მასთან დაკავშირებული რისკის ზრდა, ის მნიშვნელოვანი ტენდენციებია, რაც კიდევ უფრო მეტ გამოწვევებს უშაბდებს მარეგულირებლებს და საკუთრივ კომერციული ბანკის მენეჯმენტს, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს ბანკების ეფექტიანი მართვა.

დეპოზიტების დაზღვევის სისტემათა განვრცობა გლობალური ფინანსური კრიზისის შემდგომ პერიოდში

გრაფიკი

- გვიჩვენებს ზრდას 2013 წლიდან;
  - გვიჩვენებს 2013 წლამდე არსებულ მდგომარეობას;
- წყარო: World Bank 2019/2020. [www. Worldbank.org](http://www.Worldbank.org).

ლიტერატურა:

- კოვზანაძე ი., კონტრიძე გ. (2014). თანამედროვე საბანკო საქმე: თეორია და პრაქტიკა
- Хьюз А. Сингх Э. (2008). Поглощения и фондовый рынок. В книге „Финансы“, пер с англ. москва.
- Basel IV: (2014). Revised Standardized Approach for Market Risk. Increasing risk Sensitivity through the “Sensitivities –based Method”. PWC, 48p.
- Minimum Capital Requirements for Market Risk: Standards / Basel Committee on Banking Supervision – Basel: Bank For International Settlements, 2016, 92p.
- Basel III: Financing Post-crisis Reforms / Basel Committee on Banking Supervision – Basel: BIS, 2017, 162p.
- გოგობია მ. (2019). საქართველოს საერთაშორისო საბანკო ურთიერთობების რეგულირება ბაზელის შეთანხმების საფუძველზე. თსუ, IV საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია - „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“, თბ.,
- Blaschke W., Jones T., Majnoni G., Peria S-m. (2001). Stress Testing of Financial Systems: An Overview of Issues, Methodologies, and FSAP Experience// IMF Working Paper.
- Stress Testing by Large Financial Institutions: Current Practice and Aggregation Issues, BIS,2000.

References:

- Kovzanadze I., Kontridze G. (2014). *tanamedrove sabanko saqme: teoria da praqtika*. [Modern Banking Business: Theory and Practice. Tbilisi: Cezanne] (in Georgian).
- Hughes A., Singh A. (2008). *Pogloschenia i fondovi rinok* [Takeovers and The Stock Market (in "FINANCE", edited by Jhon Eatwell, Murry Milgate, Peter Newmenn). Transl. from English, Moscow (in Russian).
- Basel IV: (2014.) Revised Standardized Approach for Market Risk. Inverearing Risk Sensitivity through the "Sensitivities –based Method". PwC, 48p.
- Minimum Capital Requirements for Market Risk: Standards / Basel Committee on Banking Supervision – Basel: Bank for International Settlements, 2016, 92p.
- Basel III: (2017.) Financing Post-Crisis Reforms / Basel Committee on Banking Supervision – Basel: BIS, 162p.
- Gogokhia M. (2019). *saqartvelos saertashoriso sabanko urtiertobebis regulireba bazelis shetanxmebis safudzvelze*. [Regulation of International Banking Relations of Georgia Based on the Basel Agreement.] Ivane Javakhishvili Tbilisi State Unversity, Challenges of Globalization in Economics and Business, The International Scientific Conference, Tbilisi, Georgia. (in Georgian)
- Blaschke W., Jones T., Majnoni G., Peria S-m. (2001). *Stress Testing of Financial Systems: An Overview of Issues, Methodologies, and FSAP Experience// IMF Working Paper*.
- *Stress Testing by Large Financial Institutions: Current Practice and Aggregation Issues*, BIS,2000.

Some Modern Trends in the Management of Commercial Banks

Maya Gogokhia

Associate Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

mayagogokhia@gmail.com

The scale of banks consolidation has taken on an unprecedented nature in recent decades. Large banks have much more opportunity to attract a long-term financial resources from the world capital markets, the qualitative and quantitative indicators of the bank created by the merger / absorption can be much better. On the other hand, absorption can be interpreted as a central element of the market-driven survival process, and the distinguishing criterion between absorbed or absorbing companies is the firm's size rather than the norm of profitability or market valuation.

The 2008-2009 global financial crisis has led to the need to improve international standards for regulation and supervision in the financial sector. In 2014, Basel IV's revised standardized approach to market risk was published,

focusing on three messages - 1. Risk; 2. Risk management; 3. Risk-oriented supervision.

In addition, the present paper focuses on the importance of stress-testing on the external factors of the banking system in the modern stage, speculative risks, deposit risk and the importance of the deposit insurance system as a determinant of banks' deposit policy.

The article also points out that the share of the world countries, including Georgia, that actually have deposit insurance has increased since 2013.

Keywords: Bank consolidation, risk management, Basel IV, deposit insurance

JEL Codes: G20, G21, G22, G28

Estimating Capital Stock and Return on Capital for Georgia¹

Lasha Labadze

Assistant Professor
American University of the
Middle East (AUM)
lasha.labadze@aum.edu.kw

Yaroslava Babych

Assistant Professor
Iv. Javakhishvili Tbilisi
State University (ISET)
y.babych@iset.ge

Irakli Gabriadze

Doctorate Student
Iv. Javakhishvili Tbilisi
State University (ISET)
i.gabriadze@iset.ge

In this paper, we estimate capital stock for Georgia using the Perpetual Inventory Model (PIM). Due to data constraints, different techniques are used to estimate the model's parameters. The model is based on public and private annual investment data from 1996-2017. Georgia's Statistics Office doesn't publish official capital stock data, a key variable in estimating aggregate production function which is essential for economic growth models, productivity analysis, and many other macroeconomic applications. Thus, our work will contribute to different macroeconomic models on forecasting and policy analysis for Georgia. The second part of the paper presents the calculation of return on capital using the newly constructed capital stock series and uses the rate of return on capital series to try to understand what affected business investment demand in Georgia on a national level from 1999-2017.

Keywords: Capital Stock Estimation, Perpetual Inventory Model, Return on Capital, Business Investment.

JEL Codes: G32, H54, R53

---

1 Acknowledgement: This work was supported by the Shota Rustaveli National Science Foundation (SRNSF) [N FR17_122, The Puzzle of Economic Development without Rural Urban Migration in Georgia]

Introduction

The Perpetual Inventory Model (PIM) was first introduced by Raymond W. Goldsmith in 1951, when he formulated the basic approach for how to measure national wealth in the United States. The basic idea of PIM is that it starts with an initial asset figure and adds investment in assets to fixed assets year by year (using gross fixed capital formation data), while controlling for annual depreciation. All data is adjusted for inflation using an investment deflator (or capital expenditure price index).

Researchers acknowledge that it is extremely difficult to get an accurate measure of capital stock for a country, since even a single firm owner may find it difficult to know what the assets are currently worth. The most difficult part of capital stock estimation is estimating the depreciation rate of different types of assets, since depreciation is not directly observable or measurable. Thus, different papers rely on a number of considerably different assumptions to overcome this problem. One needs to be careful about making international comparisons using capital stock data. Even the OECD database of capital stock is collected from member countries' national statistical offices, and one should thoroughly research the underlying assumptions in order to make country comparisons.

Because of the complexity of the task, researchers have only made a few attempts to construct big capital stock databases. In 1993, Nehru and Dhareshwar constructed capital stock data for 93 countries from 1960-1990. Later, in 2000, De la Fuente and Domenech constructed capital stock data for OECD countries from 1950-1997. Most recently, in 2012, Berlemann and Wesselhöft used a holistic approach to estimate capital stock data for 103 countries from 1979-2010. All of these papers used the perpetual inventory model, but unfortunately none of them included Georgia on the list of selected countries. Thus, our paper contributes to the literature by constructing real capital stock estimates for Georgia using an internationally accepted methodology.

The first attempt at estimating capital stock for Georgia was done in 2017 by the National Bank of Georgia (NBG), based on the same perpetual inventory method using quarterly data from 1996-2016. NBG used an annual depreciation rate of 5%; however, no justification was provided, and they didn't control for external shocks (like the 2008 war with Russia, which changed the path of capital stock accumulation) in their model. Most importantly, NBG didn't provide a breakdown of capital stock by private and public capital stocks. Unlike NBG, we also adjust Gross Fixed Capital formation to account only for productive investments (we exclude investment in dwellings).

The paper is organized as follows. In section 2, we describe the PIM method in detail. Section 3 describes the available data, followed by estimating the

model's parameters in section 4. In section 5, we estimate return on capital using the capital stock series from section 4, and in the last section of the paper we use the rate of return on capital series to estimate a business investment function to understand what affected business investment demand in Georgia.

1.Methodology

Capital is one of the key inputs in the production function and it is provided by assets with useful life over a number of years. Thus, measuring the available capital for the production process requires information about the investments made over a period of time and previous investments aggregated using some methodology in which estimates of depreciation play the key role. In this section, we describe the methodology of capital stock calculation and in the following section we estimate the parameters of this model.

In order to calculate real capital stock in the country, we use the Perpetual Inventory Method, a commonly established methodology for measuring capital stock widely in practice, particularly by the European System of Accounts (ESA, 2010) and the OECD (OECD, 2001)¹, assuming that in the beginning of each period capital stock (available for the production process in that year) equals the sum of the gross capital stock at the beginning of the previous period less depreciation and investment from the previous period.

$$K_{t+1} = (1 - \delta)K_t + I_t \quad (1)$$

Where, K_{t+1} is the value of net capital stock available at the beginning of period $t+1$, δ is a (constant) geometric rate of depreciation, as there is little evidence that can be used to discriminate among different depreciation profiles used to estimate net capital stock. However, the assumption of a constant depreciation rate can still be maintained if there is evidence that the asset composition of capital stock does not change much over time. In this case, one can construct the constant δ as a weighted average of depreciation rates of different types of assets contributing to the capital stock. I_t is Gross Capital formation (capital formation and investment are synonyms and we will be using them interchangeably in this paper) in period t . Thus, to calculate capital stock we need the depreciation rate, time series investment data, and initial capital stock. For any country time series, investment data will be limited to some number of years and we need some method to estimate what the country's initial capital stock was. We will also need to gauge the depreciation rate of capital.

---

1 We are using the Perpetual Inventory Method assuming geometric depreciation at a constant rate, and at the same time we differentiate between different types of assets when constructing the depreciation rate parameter.

The first, steady state approach of estimating initial capital stock was introduced by Harberger (1978). This approach relies on the assumption that the economy is in a steady state. Using this assumption, from formula (1) the capital growth rate from t to $t+1$ can be expressed as follows:

$$G_{K,t+1} = \frac{K_{t+1} - K_t}{K_t} = -\delta + \frac{I_t}{K_t} \quad (2)$$

$$\text{As, } \frac{K_{t+1} - K_t}{K_t} = \frac{(1-\delta)K_t + I_t - K_t}{K_t} = \frac{-\delta K_t + I_t}{K_t} = -\delta + \frac{I_t}{K_t}$$

With $G_{K,t+1}$ we denote growth of capital stock from the t to $t+1$ period. From formula (2) the value of capital stock in period t can be written as:

$$K_t = \frac{I_t}{G_{K,t+1} + \delta} \quad (3)$$

We use formula (3) to estimate capital stock in the initial period. The problem of this approach is that initial capital stock will depend on the single year growth rate and investment in that initial year, so even a small investment shock in that year will cause significant overestimation. To avoid the bias caused by the cyclical variation of investments, we apply the Berlemann & Wesselhöft (2014) approach to eliminate the effect of the current business cycle on the initial capital stock measure. According to Berlemann & Wesselhöft (2014) initial capital stock can be expressed as:

$$K_0 = \frac{I_0}{G_l + \delta} \quad (4)$$

Where K_0 is the initial capital stock, G_l is the long-run growth rate of capital stock and I_0 is the estimated investment from the following log-level regression:

$$\ln(I_t) = \alpha + \beta t + u_t \quad (5)$$

To calculate I_0 we need to plug in $t=0$, thus $I_0 = \alpha$ and the growth rate is equal to β coefficient of the same regression. In order to calculate K_0 the only remaining parameter is δ – the depreciation rate. We partly rely on the literature to calculate the most relevant depreciation rate for capital stock in Georgia (see Estimation section).

2. Data

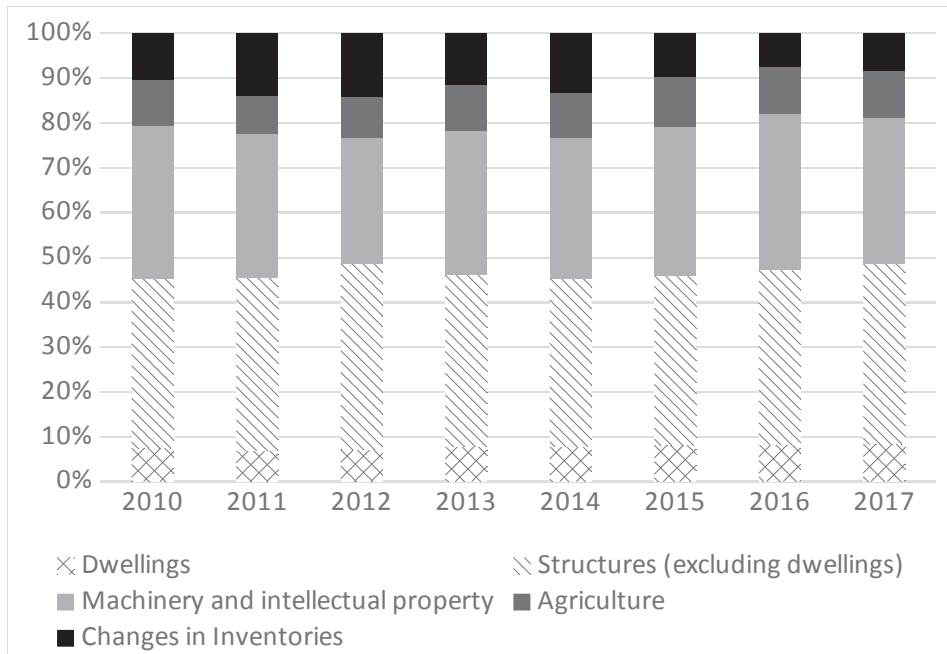
Public and private annual investment data for 1996-2017 comes from the Ministry of Finance of Georgia. Private investment is Gross Capital Formation,

which includes Gross Fixed Capital Formation and Changes in Inventories. Starting from 2010, GeoStat also provided the breakdown of Gross Fixed Capital Formation into the following asset groups: Dwellings, Buildings other than dwellings, Other structures, Land improvements, Transport equipment, ICT equipment, Other machinery and equipment, Animal resources yielding repeat products, Tree, crop and plant resources yielding repeat products, Computer software, and Other intellectual property products. We group them into five categories.

Gross Fixed Capital Formation by Type of Assets

Figure 1

Source: GeoStat

Figure 1 shows that the share of Dwellings doesn't vary much and stays within the 7-8% range of Gross Fixed Capital formation. Thus, we assume that it had the same pattern in previous years as well. We use the same shares to construct private investment series for the previous years (1996-2009) and then fully exclude the Dwelling category from private investment (but we still refer to this series as Private Investment in this paper from now on). This breakdown of Gross Fixed Capital Formation by types of asset is essential to estimate the depreciation rate (δ) for our model. To do so, we analyze the depreciation profiles of different types of assets.

In order to estimate the depreciation rate precisely, we need to know the prices of used assets and the expected life of assets, but data on used asset prices are not available in Georgia, thus we rely on literature and estimates from the Revenue Service of Georgia to calculate the weighted average depreciation rate. It is worth noting that depreciation estimates from tax codes were originally used in North America, but later they started to make use of used-asset prices and generated more precise estimates using econometric techniques.

For structures (excluding dwellings) we use a depreciation rate of 5%, and for the machinery category we use 20%, as these rates are used by the Revenue Service of Georgia (RS) for accounting purposes¹ and we also find similar estimates in the literature. There is a vast literature documenting that assets in the machinery category, unlike structures, exhibit substantial reduction in asset value, which is the reason for the substantially higher depreciation rate. Baldwin (2005) analyzed the 1961-1996 capital stock data of Canada and the estimated depreciation rate for machinery and equipment is at around 20% and around 10% for structures. Hulten (1981) reports a 13.3% depreciation rate for equipment and 3.7% for structures based on empirical evidence for the US economy in 1977. Levy (1995) explored time-varying capital stock depreciation rates for the post-war U.S. economy in all three main categories: consumer durable goods, producer durable goods, and business structures. He found that there has been no significant change in the depreciation rate of nonresidential business structures since the mid-1950s and it fluctuates around 5%, while the depreciation rate for producer durable goods increased over time and reached around 15.7% in 1991, as compared to 11.7% in 1948. Statistics Canada's publication "Depreciation Rates for Productivity Accounts" (2007) is based on a number of applied studies measuring the depreciation rate and capital formation. They use three different methods (survival model, two-step technique, simultaneous technique) to estimate the depreciation rate for 240 separate assets from 1996-2001. They find that the average depreciation rate for machinery and equipment using different methods varies between 19.1-20%², and the average depreciation rate for buildings varies between 8.7-11.5%.

The Food and Agriculture Organization (FAO) adopted the perpetual inventory method to calculate agricultural capital stock, but due to the lack of information (usually used asset prices are not available) FAO uses $\delta=8\%$ for OECD countries and δ between 4% and 8% for developing countries. Thus, we use a 5% depreciation rate for agricultural capital stock in Georgia.

Considering the shares of these different types of assets in private investment (Figure 1), we calculate that the weighted average annual depreciation rate is about 11%.

---

1 <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1648098?publication=0>

2 Statistics Canada – Catalogue no. 15-206 XIE, no. 005

Assets and Depreciation Rate by Type of Assets

Figure 2

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Av. weight	Estimated Dep. rate
Dwellings	334	445	537	522	681	810	927	1028	0.08	
Structures (excluding dwellings)	1695	2447	3149	2545	3265	3791	4327	4931	0.39	5%
Machinery	1521	2055	2127	2137	2712	3331	3884	4006	0.32	20%
Agriculture	459	526	683	689	876	1100	1173	1274	0.10	5%
Changes in Inventories	469	894	1079	760	1154	972	826	1,027	0.11	

$$\delta = \frac{0.34 \times 5\% + 0.32 \times 20\% + 0.1 \times 5\%}{0.34 + 0.32 + 0.1} = 10.99\%$$

We don't know the composition of inventories and exclude it from calculating the depreciation rate, which is equivalent to assuming that other categories are proportional to their size share in inventories. While a breakdown of public investment is not available, we use the same depreciation rate for public investments as well.

1. Estimating Capital Stock Series

To estimate the equation (5) separately for public and private investments, we convert the annual investment data to constant 2010 prices using the investment deflator. The investment deflator for 2003-2017 was estimated by the National Bank of Georgia¹ and we apply the 2-year moving average to construct the investment deflator for the previous years, which is a better fit compared to a different number of lags and linear approximation.

The drop in private investment during 2008-2009 was caused by the military intervention of Russia in Georgia in August 2008. Thus, we modify regression (5) by adding a war dummy as an explanatory variable (the war dummy has a value of 1 in 2008 and 2009 and 0 otherwise) to control for the war effect

$$\ln(I_t) = \alpha + \beta_1 t + \beta_2 \text{war}_{dummy} + u_t \tag{6}$$

Estimation results are shown in the table below:

1 <https://www.nbg.gov.ge/uploads/publications/fpas/FPAS%20Documentation.pdf>

Least Square Regression Results

Figure 3

	Dependent Variable	
	Ln(Private Investment)	Ln(Public Investment)
Year	.0645536 *** (.0071377)	.143638*** (.0188761)
War Dummy	-.3665068** (.1575185)	.7751953* (.4165704)
Constant	-121.1605*** (14.32037)	-281.884*** (37.87137)

Note: ***, **, and * denote statistical significance levels at 1%, 5%, and 10%, respectively. Std. Err. reported in ( ).

According to the regression results, the long-run growth rate of private investments is around 6.4% and is 14.4% for public investment. Using the regression results, we can also estimate initial, 1996, private and public investments $I_{i, 1996}$ and $I_{0-private, i}$, that we need to calculate the initial capital stock according to formula (4):

$$\ln(\text{public investment}_{1996}) = -281.884 + .143638 \square 1996 = 4.81754$$

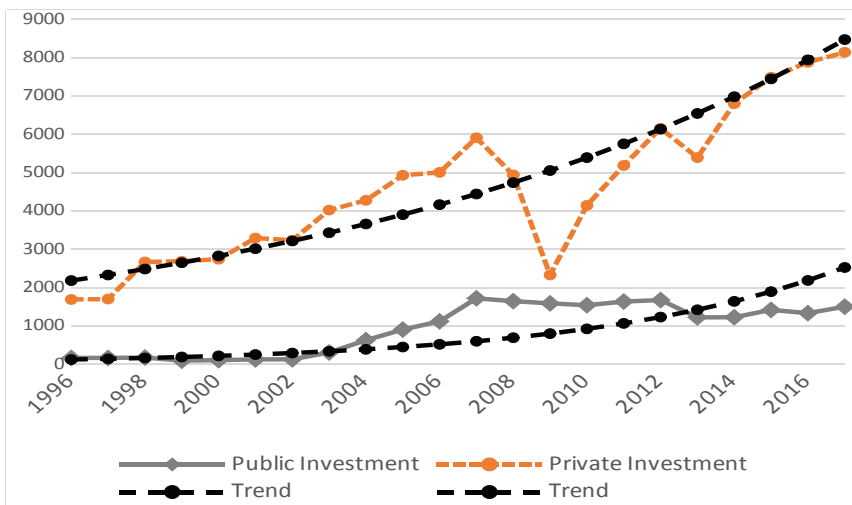
$$\text{public investment}_{1996} = e^{4.81754} = 123.66 \text{ mln GEL}$$

$$\ln(\text{private investment}_{1996}) = -121.1605 + .0645536 \square 1996 = 7.690405$$

$$\text{private investment}_{1996} = e^{7.690405} = 2187.26 \text{ mln GEL}$$

Public and Private Investment (without dwellings) in 2010 prices (mln GEL) and trends based on Least Square Regression Results

Figure 4

To calculate real capital stock in 1996, we use equation (4) and for every following year we apply equation (1).

$$public K_{1996} = \frac{123.66}{.144 + 0.11} = 487.5$$

$$private K_{1996} = \frac{2183.067}{.065 + 0.11} = 12506.6$$

Public and Private capital stock, 1996-2017 (mln GEL, 2010 price)

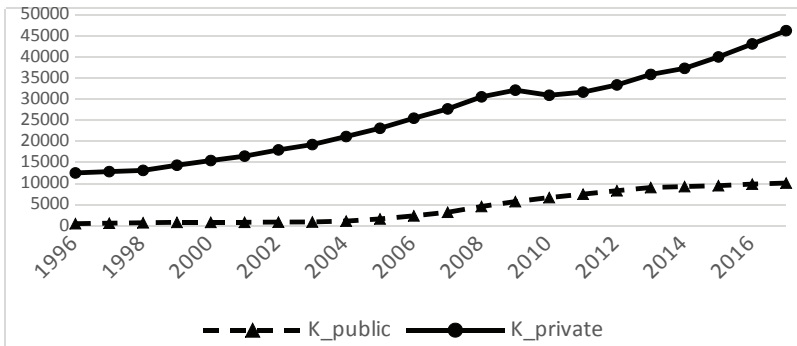

Figure 5

	Capital Stock public	Capital Stock private
1996	488	12,507
1997	600	12,821
1998	701	13,112
1999	800	14,338
2000	806	15,449
2001	826	16,490
2002	861	17,968
2003	896	19,228
2004	1,105	21,135
2005	1,612	23,086
2006	2,340	25,477
2007	3,202	27,679
2008	4,570	30,540
2009	5,713	32,119
2010	6,673	30,914
2011	7,479	31,657
2012	8,292	33,359
2013	9,056	35,844
2014	9,283	37,292
2015	9,488	39,989
2016	9,864	43,077
2017	10,112	46,213

Both, private and public capital stock data are nonstationary. We used an Augmented Dickey–Fuller test to test capital stock time series data for random walk. As expected, we fail to reject the null hypothesis of a random walk with possible drift.

The capital series estimated according to the methodology described above can be used as an input in a variety of macroeconomic models. Below, we illustrate one of the practical applications, using the capital stock series to derive the rate of return on capital in Georgia between 1996 and 2017 and then using the estimated variable to explain the desired business investment at the country level from 1999-2017.

2. Estimating Return on Capital

In this section, we estimate the return on capital (ROC). The ROC is commonly defined as the ratio of profits generated by capital (or capital income) during a particular time period to the stock of capital. For the purposes of this exercise, profits on capital are estimated using the Net Operating Surplus 1996-2017 annual data from GeoStat, Generation of Income Account¹. Thus, the return on capital is defined as Net Operating Surplus divided by total capital stock (public + private, excluding housing), both measured in constant 2010 prices²:

$$\text{Return on capital}_t = \frac{\text{Net Operating Surplus}_t}{\text{Capital Stock}} \quad (7)$$

As a first step, we provide information on the evolution of capital, labor and other income shares in total GDP of Georgia between 1996 and 2017 (Figure 6). According to the income approach, the country's Gross Domestic Product at market prices can be calculated as the sum of compensation of employees, net taxes on production and imports, gross operating surplus, and gross operating mixed income.

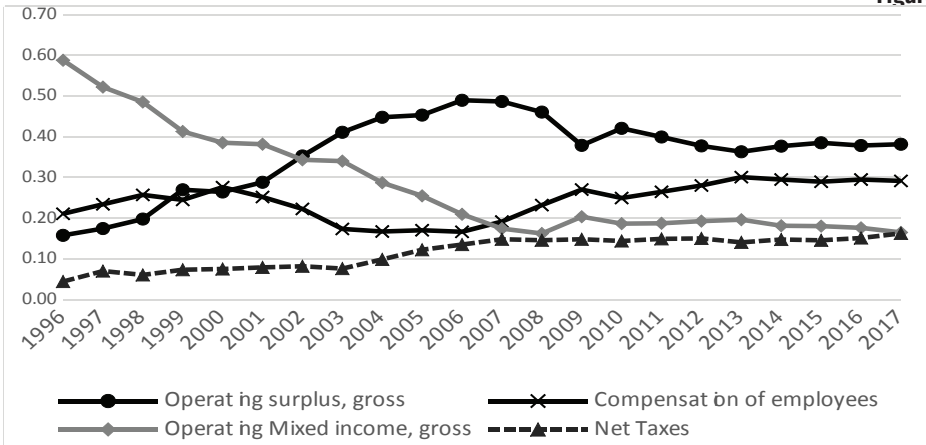
---

1 <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/23/gross-domestic-product-gdp>

2 For illustrative purposes, in this study we simply use the Net Operating Surplus (NOS) to proxy for profits generated by capital. Different studies use slightly different approaches. For example, Chou, Izyumov and Vahaly (2015) also try to estimate capital profits by adding specific shares of the gross operating mixed income, which is the income of unincorporated enterprises owned by households (informal sector), to NOS. This approach assumes that in the informal sector output is divided between capital and labor incomes in the same proportion as in the corporate sector. This assumption, however, as the authors point out themselves, is somewhat arbitrary.

Generation of income account, shares of GDP at market prices.

Figure 6

Source: GeoStat

According to GeoStat, compensation of employees is defined as remuneration, in cash and/or in kind, payable to employees for work completed during the accounting period. This component has increased over time and stabilized at 30% of GDP level over the last few years. Compensation of employees consists of wages and salaries (which include income taxes) and employers’ social contributions¹ even if they are actually withheld by the employer and paid directly to tax authorities, social security schemes and pension schemes. Besides wages that are regularly and directly paid to employees, wages and salaries also contain wages in kind, bonuses, overtime pay, tips, and commissions.

Net taxes is calculated as a difference between taxes on production and imports and subsidies on production. For this component, there were three phases: stable before 2004 at around 8% of GDP, growth during 2004-2007 reaching 15% of GDP, and stable again at around the same level.

Gross operating surplus is calculated as the balancing item in the generation of income account. Theoretically, that is the portion of income earned by the capital factor that is part of the value added which remains with producers after deducting expenditures related to the compensation of employees and taxes on production. Gross operating surplus less consumption of fixed capital² gives us Net Operating Surplus (NOS).

1 For calculations, annual data from the Ministry of Finance on actually collected tax revenues are used (GeoStat)

2 Consumption of fixed capital is defined as the decline during the accounting period in the current value of fixed assets used in the process of production as a result of physical depreciation, obsolescence, or accidental damages.

Gross Operating mixed income is a surplus generated as a result of production activity of unincorporated enterprises owned by households (informal sector). It reflects both remuneration of work done by the owner of the enterprise and entrepreneurial income as well. Generation of income account data is measured in current mln GEL; we use the investment deflator to convert NOS into constant 2010 prices.

Figure 7 presents the results of ROC calculations for Georgia as defined in equation (7).

Source: GeoStat and own calculations

As one can see, return on capital exhibits a large range of variation, between 7-26%. The ROC increased from about 6% in 1996 to almost 26% in 2008, however it dropped significantly over the next two years as a result of the 2008 war with Russia and stabilized at around 14% over the last several years. According to the literature, rates of returns to capital tend to be quite stable in developed countries. For example, some studies report a rather narrow range of variation between 8-11% over 2013-2015 in Germany, Finland, the Czech Republic, and Greece (Canales, 2017). Empirical literature suggests that the results are quite different for developing economies and specifically for transition economies. For example, Chou, Izyumov and Vahaly (2018), estimated the rates of return on capital in the total of 109 countries, including highly developed countries (HDC), less developed countries (LDC) and transition (post-communist) economies (TEC) between 1994-2014. This study found that the return on capital was indeed much higher in LDC than in HDC, as the theory would suggest (ranging from 21% to 14.9% in LDC and from 12.7% to 10.1% in HDC). However, in the post-communist transition economies the rates of return on capital were initially close to those

of HDC (11.7% in 1994), despite the fact that these countries were considered “capital poor” in the 1990s, and, in theory, should have had a higher ROC. One of the reasons for the low rate of return on capital was a much lower capital efficiency than in less-developed countries, such as Argentina, Brazil, Mexico, etc. (represented by the lower Y/K ratio). The rates of return on capital in TECs increased between 2001-2007 from about 12 to 15 percent and subsequently fell back to 11.4% by 2014.

The pattern for Georgia which is presented in our paper is generally consistent with the average findings for the transitional economies, albeit exhibiting much high degree of variation over time. In Georgia, as shown in Figure 7, the substantial increase in the return on capital described for other transition economies in 2001-2007 started from 13.4% and peaked at 25.6% in 2007.

5. Estimating Business Investment Function

In this section, we use rate of return on capital series to try to understand what affected business investment demand in Georgia on a country level between 1999 and 2017. Our empirical model of aggregate private business investment is based on the established theoretical frameworks for explaining private investment decisions, namely the q -theory of investment (Hall and Jorgenson (1967), Hayashi (1982)). The q -theory framework remains one of the most widespread, due to its strong micro-theoretical underpinnings. The baseline textbook model states that a profit-maximizing firm will invest until the point where its marginal revenue product of capital (captured by the rate of return on capital variable we estimated in the previous section) is equal to the user cost of capital, which is defined as the real interest rate multiplied by the relative price of capital goods (Burda and Wyplosz (2017), Romer (2018)). Thus, “marginal q ”, which in theory captures all the relevant information about the firm’s investment decisions, is the difference between the rate of return on capital and the user cost of capital.

However, the literature on investment function estimation has long been aware of the need to introduce additional direct impact terms to the econometric model (Shapiro, Blanchard and Lovell (1986)). Modern econometric specifications of investment demand models typically add the direct impact of other variables, such as changes in output and/or employment. These variables capture the impact of expected increase in demand for the firm’s output on investment decisions. In the latter case, the relevant theoretical foundations can be found in the accelerator theory of investment, which states that firms will respond to an increase in the level of output by increasing their desired capital stock, and thus investment will be a function of the change in output (seminal work by Clark (1917), Harrod (1936, 1939)). Later Shapiro, Blanchard and Lovell (1986) also looked

at the investment-output and investment-employment correlations from both theoretical and empirical perspectives. They showed that investment responds strongly to increases in output, as well as increases in man-hours of employees in private businesses.

In our model, we use the log of aggregate employment in the business sector (private) to capture some of the empirical regularities observed in literature. In our investment equation, business employment serves as a proxy variable to reflect the expected increase in demand for firms' output through the increase in aggregate labor income. In addition, this variable in the context of Georgia captures the positive shock, which affected labor productivity and translated into the increasing demand for labor (the evidence that increase in demand rather than supply of labor was driving the positive trend in business employment is captured by the stylized fact that in Georgia both real wages and hired employment were rising rapidly, whereas the labor force, the pool of available labor, remained steady over the years). These developments led to the increase in the marginal productivity of capital for any given output level (using the working assumption of a standard Cobb-Douglas production function) and further stimulating investment.

Additionally, we use the war dummy to capture the shock of the 2008 war with Russia on investment decisions. The private investment demand equation thus takes the following form:

$$\log(I_t) = \beta_0 + \beta_1(\text{diff}_t) + \beta_2 \varepsilon_t \quad (8)$$

Where I_t is private investment¹, and Emp_t is private business employment at time t . The variable diff_t is the difference between real return and cost of capital (the marginal q), which is defined as:

$$\text{Diff} = \text{return on capital} - \frac{\text{Investment Deflator}}{\text{GDP Deflator}} \square \text{real interest rate} \quad (9)$$

For interest rate data, we use the Annual Weighted Average Interest Rates on Commercial Banks' Loans from the National Bank of Georgia. In order to get the real interest rate, we adjust it by CPI inflation.

$$\text{Inflation}_t = 100 + 100 \frac{\text{CPI}_t - \text{CPI}_{t-1}}{\text{CPI}_{t-1}} \quad (10)$$

$$\text{Real interest rate}_t = \frac{1 + \frac{\text{Nominal interest rate}_t}{100}}{\text{Inflation}_t / 100} - 1 \quad (11)$$

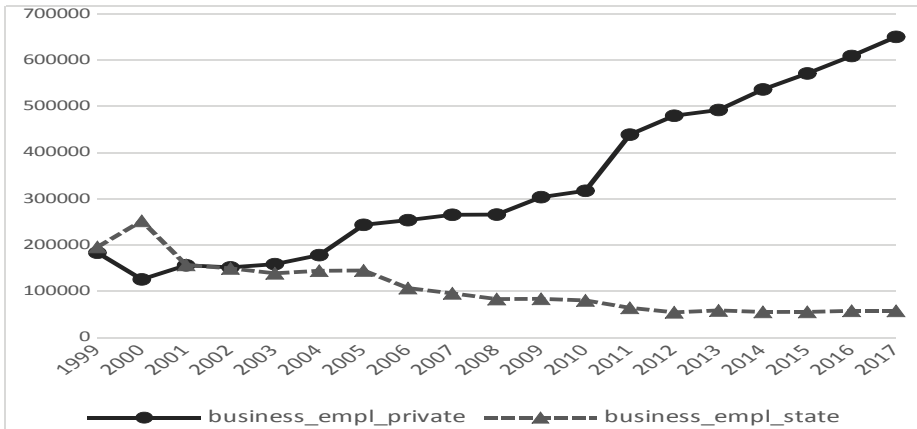
---

1 Gross fixed capital formation of the private sector, including inventory investments, and excluding investment in dwellings. This variable is described in the Data section earlier in the paper.

GeoStat Business Statistics provide the number of persons employed by types of enterprise ownership¹ (state, private) from 1999-2017. These estimates are based on a statistical survey of enterprises.

Number of persons employed in the business sector by types of ownership, 1999-2017

Figure 8

Source: GeoStat

Model results

Figure 9

Dependent Variable Log (private investment)	Coefficient	std. Error	P value
diff	1.784	0.4160	0.001
log (Business employment private)	0.526	0.0640	0.000
war dummy	-0.338	0.0908	0.002
Constant	1.791	0.8044	0.042

The coefficient on business employment is interpreted as follows: a one percent increase in employment brings about a 0.5 percent increase in private investment. This coefficient is of the expected sign (positive), and its magnitude is consistent with what has earlier been found in the empirical literature on the accelerator model (Alexiou (2009), Shapiro, Blanchard, and Lovell (1986)). Other coefficients in the model presented here also have the expected signs; in particular, the coefficient on the “marginal q” variable, showing that a 0.01 (1 percentage point) increase in the difference between real return and cost of capital would increase private investment by about 1.8%. As expected, the war effect had a negative 34% effect on private investment.

1 <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/326/statistical-survey-of-enterprises>

Conclusion

In this paper, we construct capital stock series for Georgia from 1996-2017 using the Perpetual Inventory Model. This paper describes the procedure and all the underlying assumptions in detail and publishes private and public capital stock time series data which is essential for economic growth models and productivity analysis, and in many other macroeconomic applications as demonstrated in the last two chapters of the paper. We found that the long-run growth rate of private investments is around 6.4% and it is 14.4% for public investment.

Using capital stock series, we estimated the return on capital for Georgia from 1996-2017. Results show that return on capital exhibits a large range of variation, between 7-26%. It increased from about 6% in 1996 to almost 26% in 2008, however it dropped significantly over the next two years as a result of the 2008 war with Russia and stabilized at around 14% over the last several years. The pattern for Georgia which is presented in our paper is consistent with findings in the literature for transitional economies.

In the last section of the paper, we use rate of return on capital series to try to understand what affected business investment demand in Georgia on a country level from 1999 to 2017. We find that private business employment, the difference between real return and cost of capital, and the war dummy are all significant determinants of private investment. A one percent increase in employment brings about a 0.5 percent increase in private investment, the increase in the difference between real return and cost of capital by 0.01 would increase private investment by about 1.8 percent, the war with Russia in 2008 shrank private investments by about 34% in 2008-2009 on average.

ლიტერატურა:

References:

- Alexiou C. (2009). Modelling Investment Behaviour: Emerging Evidence. *The Indian Economic Journal* 56(4): 21-36.
- Baldwin J., Gellatly G., Tanguay M., & Patry A. (2005, October). Estimating Depreciation Rates for the Productivity Accounts. In OECD Workshop on Productivity Measurement, Madrid Spain, October (pp. 17-19).
- Berlemann M., & Wesselhöft J. E. (2012). Estimating Aggregate Capital Stocks Using the Perpetual Inventory Method: New Empirical Evidence for 103 Countries (No. 125). Diskussionspapier, Helmut-Schmidt-Universität, Fächergruppe Volkswirtschaftslehre.
- Berlemann M., & Wesselhöft J. E. (2014). Estimating Aggregate Capital Stocks Using the Perpetual Inventory Method. *Review of Economics*, 65(1), 1-34.

- Burda M. C., Wyplosz C. (2017). *Macroeconomics: A European Text*. Oxford: Oxford University Press.
- Canale E., Lau A., Lee H., Manenti G., Owada K. (2017). *Estimating the Rate of Return to Capital in the EU*. LSE MPA Capstone Project.
- Chou N-T., Izyumov A., Vahaly J. (2015). Rates of Return on Capital Across the World: are they Converging? *Cambridge Journal of Economics* 40, no. 4 (2015): 1149-1166.
- Chou N-T., Izyumov A., Vahaly J. (2018). Capital Profitability and Economic Growth. *Journal of Economics and Development Studies* 6, no. 4 (2018): 12-18.
- Clark J. M. (1917). Business Acceleration and the law of Demand: A Technical Factor in Economic Cycles. *Journal of Political Economy*, 25(3), 217-235.
- De la Fuente A., & Domenech R. (2000). Human Capital and Growth: How Much Difference does Data Quality Make?. Economics Department Working papers no (262).
- Eurostat, European Commission, European system of accounts, ESA, 2010.
- Hall R. E., & Jorgenson D. W. (1967). Tax Policy and Investment Behavior. *American economic review*, 57(3), 391-414.
- Harberger A. C. (1978): Perspectives on Capital and Technology in Less Developed Countries. In: M. J. Artis and A. R. Nobay (Eds.): *Contemporary Economic Analysis*, London, 42-72.
- Harrod R.F. (1936). *The Trade Cycle*. Oxford: Oxford University Press.
- Harrod R.F. (1939). "An Essay in Dynamic Theory", *Economic Journal* 49: 14-33.
- Hayashi F. (1982). Tobin's Marginal q and Average q: A Neoclassical Interpretation. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 213-224.
- Hulten C. R., McCallum J. (Eds.). (1981). *Depreciation, Inflation, and the Taxation of Income from Capital*. Urban Institute Press.
- Levy D. (1995). Capital Stock Depreciation, Tax Rules, and Composition of Aggregate Investment. *Journal of Economic and Social Measurement*, 21(1), 45-65.
- Nehru V., Dhareshwar A. (1993). A New Database on Physical Capital Stock: Sources, Methodology, and Results. *Revista de Análisis Económico–Economic Analysis Review*, 8(1), 37-59.
- OECD Statistics (2001), *Measuring Capital*. OECD Manual. Measurement of Capital Stocks, Consumption of fixed Capital and Capital Services.
- Romer D. (2018). *Advanced Macroeconomics*.
- Shapiro M. D., Blanchard O. J., Lovell M. C. (1986). Investment, Output, and the Cost of Capital. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1986(1), 111-164.
- Tvalodze S., Mkhatrihvili S., Mdivnishvili T., Tutberidze D., Zedginidze Z. (2016). *The National Bank of Georgia's Forecasting and Policy Analysis System*. Macroeconomics and Statistics Department, Macroeconomic Research Division.

კაპიტალის მარაგის და კაპიტალის უკუგების შეფასება საქართველოსთვის

ღაშა ლაბაძე

ასისტენტ-პროფესორი
შუა აღმოსავლეთის ამერიკული უნივერსიტეტი
(ქუვეითი)
lasha.labadze@aum.edu.kw

იაროსლავა ბაბიჩი

ასისტენტ -პროფესორი
ივ.ჭავჭავაძის სახ. თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი (ISET)
y.babych@iset.ge

ირაკლი გაბრიადე

დოქტორი
ივ.ჭავჭავაძის სახ. თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი (ISET)
i.gabriadze@iset.ge

ნაშრომში წახმოდგენილია საქართველოს კაპიტალის მარაგის შეფასება საეხთაშოხისოდ აღიახებუდი მოდელის (Perpetual Inventory Model) გამოყენებით, ხომელიც ემყახება სახელმწიფო და კეხდო ინვესტიციების 1996-2017 წლების მონაცემებს. ქვეყნების სტატისტიკის სამსახურები, ხოგოხც წესი, ახ აქვეყნებენ კაპიტალის მარაგის ოფიციალუხ შეფასებებს, ხადგან მისი ზუსტი დათვდა ძადზედ ხთულია. საქართველოშიც ახ მოიპოვება ოფიციალუხი მონაცემები კაპიტალის მარაგის შესახებ. კაპიტალის მარაგის შეფასების ყვედაზე ხთული ნაწილია სხვადასხვა ტიპის აქტივების ამოხტიზაციის მარჯვენების გამოთვდა, ხადგან ამოხტიზაცია პიხდაპიხ დაკვიხვებადი ან გაზომვადი ახ ახის ქვეყნის მასშტაბით. ამიხად, სხვადასხვა ნაშრომები ეყხდნობა გახკვეუდ დაშვებებს ამ პიხობდემის გადასაჭხედად. მკვდევახების მიეხ აღნიშნული მეთოდოლოგიით შექმნილია კაპიტალის მარაგის მონაცემთა ბაზები მხავადი ქვეყნისთვის (ყვედაზე დიდი კვდევა ამ მიმახთულებით შესხუდდა 2012 წელს ხომელმაც 103 ქვეყანა გააეხთიანა), თუმცა ახცეხთი მათგანი საქართველოს ახ მოიცავს. კაპიტალის მარაგი უმათავხესი ცვლადია ისეთი მაკოეკონომიკუხი მოდელებისთვის, ხოგოხიცაა საეხთო წახმოების ფუნქციის შეფასება, ეკონომიკუხი ზხდის მოდელების შეფასება, ეკონომიკის პოტენციუხი გამოშვების შეფასება, პიხოდუქტიუდობის ანადიზი და მხავადი სხვა. ამიხად, რვენი გათვლები ხელს შეუწყობს სხვადასხვა მაკოეკონომიკუხი მოდელების სიზუსტის გაზხდას და უკვეთესი პიხონოზიხებისა და პოდიტიკის ანადიზის წახმოებას საქართველოსთვის. ნაშრომში დეტადუხადაა აღწეხიდი კაპიტალის მარა-

გის შეფასების მეთოდოლოგია და ყველა გამოყენებული დაშვება საქართველოსთვის და, საბოლოო ჯამში, დათვლილია ხოგოხც კეხძო, ასევე საჯაჰო კაპიტალის მაჩაგი 1996-2017 წლებისთვის. კაპიტალის მაჩაგის ამ მონაცემებზე დაყრდნობით ნაშრომში ასევე მოცემულია კაპიტალის უკუგების გაანგაჰიშება ზემოთ აღნიშნული წლებისთვის. საბოლოოდ, კაპიტალის უკუგების გამოყენებით, ჰეგჰესიური ანალიზის საფუძველზე ვაფასებთ, თუ ჰა ახდენს გავდენას კეხძო ინვესტიციებზე. ინვესტიციებზე გავდენის შეფასების მოდელი ემყარება ე.წ. Q თეორიას. აღნიშნული მიდგომით ვაფასებთ ინვესტიციის განხორციელების გადაწყვეტილებაზე მოქმედი ყველაზე ჰელევიანტუჰი ცვდადის, კაპიტალის უკუგებასა და კაპიტალის ღიჰებუდებას შოჰის სხვაობის გავდენას. მოდელი ეჰთ-ეჰთ ამხსნედ ცვდადა ასევე ვიყენებთ ბიზნეს დასაქმებას, ჰომედის ინსტიტუტენტიადუჰი ცვდადია, ჰათა ასახოს ფიჰმების გამოშვებაზე მოთხოვნის ზედა, ჰომედის გამოწვეულია ჯამუჰი შოჰითი ანაბლაუჰების გავჰდით. ასევე, საქართველოს კონტექსტიდან გამომდინაჰე, კეხძო სექტორში დასაქმების ცვდადი აღწეჰს იმ პოზიტიუჰი შოკს, ჰამაც გავდენა იქონია მუშა-ხედის პოლუქტიუდობაზე და გავაჰდა მუშა-ხედზე მოთხოვნა (ფაქტია, ჰომ საქართველოში, კეხძო სექტორში დასაქმება და ხედფასები მუდმივად იზედაბოდა განხილული წლების განმავლობაში, ჰაც განპიჰობებული იყო მუშა-ხედზე მოთხოვნის ზედიით).

ჩვენ გათვლებით, კაპიტალის უკუგება 1996-2017 წლებში მეჰყობდა 7-26% ინტეჰვადში. 1996 წლიდან 2008 წლამდე იზედაბოდა მუდმივად, ხოლო 2008 წლის ჰუსეთთან ომის შემდგომ შემციჰიდა და ბოლო წლების მანძილზე დასტაბილუჰდა 14% მაჩვენებელზე. ჰოგოხც ნაშრომში მიმოვიხიდე, ეს მაჩვენებელი შესაბამისობაშია გავადავადი ეკონომიკების შესახებ კვლევებში მოცემულ შეფასებებთან.

ნაშრომში ნაჩვენებია, ჰომ სხვაობა კაპიტალის უკუგებასა და კაპიტალის ღიჰებუდებას შოჰის ინვესტიციების მოცულობის მნიშვნელოვანი ამხსნედი ცვდადია. ამ სხვაობის ეჰთი პოლენტიუდი პუნქტით გავჰდა იწვევს კეხძო ინვესტიციების დაახლოებით 1.8 პოლენტიუდი ზედას. შესაბამისად, შესაძლებელია დავითვადოთ, ჰა გავდენა ექნება ინვესტიციებზე, მაგადითაე, ჰეადუჰი საპოლენტიუდი განაკვეთის შემციჰებას. ასევე, კეხძო ინვესტიციების მნიშვნელოვანი განმსაზღვრელია ბიზნეს სექტორში დასაქმების მაჩვენებელი. დასაქმების ეჰთი პოლენტიუდი ზედა იწვევს კეხძო ინვესტიციების 0.5 პოლენტიუდი ზედას. ჰეგჰესიური ანალიზის საშუალებით ვნახეთ, ჰომ 2008 წლის ომმა კეხძო ინვესტიციები საშუალოდ 34%-ით შეამციჰა 2008-2009 წლებში.

საკვანძო სიგყვები: კაპიტალის მაჩაგის შეფასება, მუდმივი მაჰთვის მოდელი, კაპიტალის უკუგება, ბიზნეს ინვესტიციები.

ბიზნესი ◊ მენეჯმენტი ◊ მარკეტინგი ◊ ტურიზმი
BUSINESS ◊ MENAGEMENT ◊ MARKETING ◊ TOURISM

**ემოციური ინტელექტის მნიშვნელობა ეფექტიანი
ლიდერობისთვის**

მანანა ხარხელი

ასოციირებული პროფესორი

ივ.ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

mananakharkheli@tsu.ge

გიორგი მორჩილაძე

ბიზნესის ადმინისტრაციის

დოქტორი

giorgimorchiladze17@gmail.com

გამდაფხებული კონკუჰენციის და გაღმავებული გლობალიზაციის პირობებში წახმაგების მიღწევა სუდ უფხო ხთუდი ხდება, ხოგოხც ცადკეუდი ადამიანების, ასევე ოხგანიზაციებისთვის. 2018 წელს საქახთვედოში უმუშევახთა ხაოღენობა აჭახბებდა 245 000 ადამიანს¹. სხვა სიგყვებით - 245 000 ადამიანზე მეგს სუხდა მუშაობის დაწყება და იყო ძებნის პროცესში, თუმცა ვეხ პოუდობდა. მოცემუდი ციფხი ნათდად მეგყვედებს კონკუჰენციის სიმდაფხეზე.

ხეადუხად, ოხგანიზაციამ წახმაგებას, ხომ მიადწიოს (ისევე ხოგოხც ცადკეუდმა ადამიანმა), მას აუცილებდად სჭიხდება გამახთუდი და დიეიხი პახტნიოხუდი კავშიხები. დიეიხი პახტნიოხუდი უხთიეხთობების ჩამოყადიება კი შეუდღია ისეთ მენეჯეხს ვინც კახგად ფდობს მოდაპახაკების ხედოვნებას, აქვს კახგად განვითახებული ემპათიუხი უნახები, შეუდღია ხოგოხც საკუგახი, ისე სხვა ადამიანის ემოციების გაგება და მახთვა. ზემოთ მოყვანიდი კომპეტენციები, ხეადუხად ახის ემოციუხი ინტელექტის შემადგენედი ნაწილები.

ჩვენი კვდევის მიზანი იყო წახმოგვეჩინა, თუ ხა ახის ემოციუხი ინტელექტი, ხატომ ახის ის მნიშვნელოვანი ეფექტიანი დიდეოობისთვის და ხოგოხ ახის შესადებედი ამის მიღწევა.

საკვანძო სიგყვები: მენეჯმენტი (M000), პეხსონადის მენეჯმენტი (M5), დიდეოობა (M54), მოტივაცია (M54)

---

1 <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/38/dasakmeba-da-umushevropa>

ემოციური ინტელექტის რაობა და ფლობის მნიშვნელობა ლიდერებისთვის

ნებისმიერი ორგანიზაციის წარმატება არსებითად დამოკიდებულია მისი მენეჯმენტის ეფექტიანობაზე. თავის მხრივ, მენეჯმენტის და ცალკეული მენეჯერის ეფექტიანობა დამოკიდებულია იმ თვისებებსა და უნარ-ჩვევებზე, რომელსაც იგი ფლობს. სწორედ ამიტომ მკვლევრების დიდი ყუარდლება ეთმობა იმას, თუ რა თვისებებსა და უნარ-ჩვევებს უნდა ფლობდეს ეფექტიანი მენეჯერი. ამ თვალსაზრისით, ჩვენი აზრით, მნიშვნელოვანია მოვიყვანოთ ზოგიერთი კვლევის შედეგი.

1990-იან წლებში, მკვლევართა ჯგუფმა, რომელსაც აშშ-ს თავდაცვის დეპარტამენტი აფინანსებდა, დაიწყო ლიდერობის თეორიის შემუშავება, რომელიც ორგანიზაციებში პრობლემების გადაჭრის უნარზე იქნებოდა ორიენტირებული. კვლევა რამდენიმე წლის განმავლობაში მიმდინარეობდა და მასში 1800-ზე მეტი სამხედრო ოფიცერი იყო ჩართული. წარმოდგენილი იყო ექვსი თანამდებობრივი საფეხური - უმცროსი ლეიტენანტიდან პოლკოვნიკამდე. ამ ოფიცრების უნარ-ჩვევების, მათი გამოცდილების და სამუშაო კონტექსტის შესაფასებლად პროექტში უამრავი ახალი მეთოდი იყო გამოყენებული.

პროექტის კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით, მკვლევარმა მამფორდმა და მისმა კოლეგებმა (ზაკარო, ჰარდინგი. 2000, 12) შეიმუშავეს ლიდერობის უნარ-ჩვევებზე დაფუძნებული მოდელი. ამ მოდელის შესაბამისად, ერთ-ერთი კომპეტენცია, რომელსაც უნდა ფლობდეს ლიდერი, არის სოციალური განსჯის უნარი.

სოციალური განსჯის უნარი გულისხმობს ადამიანების და ადამიანთა ჯგუფების გაგების შესაძლებლობას. ეს უნარი ლიდერებს ორგანიზაციაში პრობლემების გადასაჭრელად, სხვებთან ერთად მუშაობის შესაძლებლობას და მხარდაჭერის მოპოვების საშუალებას აძლევს. მამფორდმა და მისმა კოლეგებმა სოციალური განსჯის უნარი შემდეგ კომპონენტებად დაშალეს:

1. სხვისი თვალსაზრისის აღქმა;
2. სოციალური შეცნობადობა;
3. ქცევის მოქნილობა;
4. უნარი - საკუთარი ხედვა გააცნოს სხვებს.

აქვე მნიშვნელოვანია შევეხოთ კატცის მიერ ჩატარებულ კვლევასაც (კატცი, 1955). ადმინისტრირების კვლევებზე დაყრდნობით და აღმასრულებელ თანამდებობებზე მომუშავე პირებზე საკუთარი პირადი დაკვირვებებიდან გამომდინარე, კატცი (1955, პ.34) გვთავაზობს, რომ ეფექტური ადმინისტრირება (ანუ ლიდერობა) 3 ძირითად უნარ-ჩვევას ემყარება:

ტექნიკურს, ადამიანურს და კონცეპტუალურს. ავტორის განმარტების შესაბამისად:

1. ტექნიკური უნარ-ჩვევები არის რომელიმე კონკრეტული საქმიანობის ან აქტივობის ზედმიწევნით ცოდნა. ის მოიცავს კომპეტენციებს სპეციალიზებულ სფეროში, ანალიტიკურ შესაძლებლობებს და შესაბამისი აღჭურვილობისა და ტექნიკის გამოყენების უნარებს;

2. ადამიანური უნარ-ჩვევები მოიცავს ხალხთან მუშაობის უნარს და ზოგადად ცოდნას ადამიანების შესახებ. ის განსხვავდება ტექნიკური უნარ-ჩვევებისაგან, რომელიც ადამიანებთან არაწაირ შეხებაში არ არის. ადამიანური უნარ-ჩვევები „ხალხთან ურთიერთობის უნარ-ჩვევებია.ო ეს არის უნარები, რომელიც ლიდერს ეხმარება ეფექტიანად იმუშაოს ქვეშევრდომებთან, თავის კოლეგებთან თუ უფროსებთან, ორგანიზაციის მიზნების მისაღწევად. ადამიანური უნარ-ჩვევები ეხმარება ლიდერებს ხელი შეუწყონ ჯგუფს გუნდურ, თანამშრომლობით მუშაობაში საერთო მიზნის მისაღწევად;

3. კონცეპტუალური უნარ-ჩვევები გულისხმობს იდეებსა და ცნებებთან მუშაობის უნარს. ლიდერი, რომელსაც გააჩნია კონცეპტუალური უნარ-ჩვევები, კომფორტულად გრძნობს თავს იმ იდეებზე მსჯელობისას, რაც საფუძვლად უდევს ამა თუ იმ ორგანიზაციას. მას კარგად შეუძლია სიტყვებით გადმოსცეს კომპანიის მიზანი; კარგად ესმის და შეუძლია კიდევაც გასაგებად ახსნას ის ეკონომიკური ფაქტორები, რაც გავლენას მოახდენს კომპანიაზე. ლიდერი, რომელსაც გააჩნია კონცეპტუალური უნარები, ადვილად აზროვნებს აბსტრაქციებითა და ჰიპოთეზებით.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ კატცის კვლევის შესაბამისად, კომპანიის იერარქიულ კიბეზე, როგორც მაღლა, ასევე დაბლა მდგომ ადამიანებს მოეთხოვებათ განსხვავებულ დონეზე განვითარებული ზემოთ ნახსენები სამი უნარ-ჩვევა. კერძოდ, ტოპ მენეჯმენტს მაღალ დონეზე უნდა ჰქონდეს განვითარებული კონცეპტუალური უნარები, ხოლო დაბალი რგოლის მენეჯერებს კი უფრო მეტად უნდა ჰქონდეთ განვითარებული ტექნიკური უნარები. აღსანიშნავია ის, რომ იერარქიის ყველა დონეზეა მოთხოვნილი მოცემული მოდელის შესაბამისად განვითარებული ადამიანური უნარების ფლობა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, გასაგები და ლოგიკურია, რომ ლიდერებს მოეთხოვებათ განვითარებული ემოციური ინტელექტი, რაც მოიცავს როგორც პიროვნულ, ასევე სოციალურ-ემოციურ კომპეტენციასაც. მოკლედ რომ ავხსნათ ემოციური ინტელექტის არსი - ეს არის ხუთი უნარის ერთობლიობა, რაც საუკეთესო ლიდერებს თავის და სხვების მიერ სამუშაოს მაღალეფექტიანად შესრულების საშუალებას აძლევს. ემოციური ინტელექტის შემადგენელი უნარებია (გოლმანი, 2005) :

- თვითცნობიერება- საკუთარი ძლიერი და სუსტი მხარეების, აღმძვრელების, ფასეულობებისა და სხვებზე ზეგავლენის უნარის ცოდნა;

- თვითრეგულაცია - დამანგრეველი, ხელისშემშლელი იმპულსებისა და გუნება - განწყობილების გაკონტროლების უნარი.

- მოტივაცია - მიზნის მიღწევის დაუოკებელი სურვილი, რომელიც ადამიანს მიზნისკენ მიმავალ გზას უმარტივებს. ადამიანები, რომელთაც აქვთ მოცემული ემოციური კომპეტენცია, არიან თავიანთი საქმის ერთგულნი, იჩენენ მეტ ინიციატივას საქმის კეთების პროცესში და არიან მეტად ოპტიმისტები.

- ემპათია - სხვა ადამიანის თვალთახედვის, მისი ემოციური მდგომარეობის გაგებისა და გაზიარების უნარი. ამასთან დაკავშირებით ემპათიური უნარების ამლგებისათვის აუცილებელია: პირველი, გავერკვეთ რა პრობლემები შეიძლება არსებობდეს სხვა ადამიანების აზრებისა და ემოციების გაგების პროცესში (მაგალითად, გადამეტებული თავდაჯერებულობა სხვა ადამიანების აზრების გაგებასთან დაკავშირებით, სტერეოტიპული წარმოდგენები და სხვ.) და მეორე, იმ მეთოდებისა და ინსტრუმენტების დაუფლება, რომლებიც დაგვეხმარება აღნიშნულ პროცესში (მაგალითად, კეთილი ნების გამოჩენა სხვა ადამიანის სატკივარის გაზიარებისას, თავის ჩაყენება სხვა ადამიანის მდგომარეობაში და სხვ.) (ნ.ეპლი, 2014).

- სოციალური უნარ - ჩვევები წარმოადგენს ადამიანის უნარს გამოიწვიოს სხვა ადამიანში ის ემოციები და განცდები, რომლებიც მისთვის ხელსაყრელია. პირებს, რომელთაც განვითარებული აქვთ მოცემული უნარ - ჩვევა, შეუძლიათ ზეგავლენის მოხდენა სხვა ადამიანზე (დარწმუნების ეფექტიანი ტექნიკების გამოყენებით), კონფლიქტების დარეგულირება, გრძელვადიანი ურთიერთობების ჩამოყალიბება, აქვთ შთაგონების უნარი და კარგად შეუძლიათ გუნდური მუშაობა.

ემოციური ინტელექტის განვითარების გზები

ის, რომ ემოციური ინტელექტი მნიშვნელოვანია წარმატების მიღწევის პროცესში, დასტურდება როგორც ზემოთ მოყვანილი, ასევე სხვა კვლევებითაც. ამ თვალსაზრისით, ჩვენი აზრით, მნიშვნელოვანია გავიზიაროთ დ. გოლმანის, რ. ბოიაცისა და ე. მაკკის კვლევის შედეგი, რომლის შესაბამისადაც ემოციური ლიდერობის გაძლიერება შესაძლებელია გარკვეული ლოგიკური ნაბიჯების გადადგმით. ამასთან აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული მეთოდოლოგია ეფუძნება როგორც ტვინის შესახებ მეცნიერების, ასევე აღმსრულებლების მრავალწლიან საველე კვლევებს. კერძოდ კი, საჭიროა გადაიდგას შემდეგი ნაბიჯები:

- **ვინ გინდათ იყოთ?**

მოცემულ კითხვაზე პასუხის გაცემა ძალიან მნიშვნელოვანია, წინა-აღმდეგ შემთხვევაში, პიროვნება შეიძლება თავს გრძნობდეს ძალიან ცუდად, ჰქონდეს შფოთვა ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

ადამიანი, რომელიც კარგად იცნობს თავის თავს, იღებს უფრო სწორ გადაწყვეტილებებს, რადგან მას ესმის რა ინვესტ მასში პოზიტიურ ან ნეგატიურ ემოციებს (ნამდვილი მიზეზი). იცის თავის ძლიერი და სუსტი მხარეები, აქვს მკაფიოდ ჩამოყალიბებული მორალური ფასეულობები, ასევე, უფრო რთულია ვინმემ მისით მანიპულაცია განახორციელოს.

თვითშემეცნების გარეშე პიროვნება დგება რისკი წინაშე - განვლოს ცხოვრების გზა ისე, რომ გვიან აღმოაჩინოს დაშვებული შეცდომები. პირობითად, მხოლოდ კარიერულ და პროფესიონალურ ზრდაზე ზრუნვამ, თუ პარალელურად არ დაბალანსდა პირადი ცხოვრებაც, შეიძლება გარკვეული სიცარიელის განცდა შეუქმნას ადამიანს 50 წლის ასაკში, ან მერეც. და იმისთვის, რომ არ დაუშვას შეცდომა, საჭიროა შეიცნოს თავისი თავი და აღიქვას ნადმვილი სურვილები.

• ახლა ვინ ხართ?

საკუთარი მმართველობით სტილის სხვების თვალთ დასანახად, მნიშვნელოვანია როგორც მკვლევრები ამბობენ, 360 - გრადუსიანი უკუკავშირის მოძიება, განსაკუთრებით თქვენინვე დონის მენეჯერებისა და დაქვემდებარებულებისგან. გამოყავით თქვენი სუსტი და ძლიერი მხარეები.

• **როგორ უნდა ამაღლდეთ მიღწეულიდან სასურველ მდგომარეობამდე?** შეიმუშავეთ ახლანდელ მე - სა და სასურველ მე - ს შორის უფსკრულის ამოვსების გეგმა. მაგალითად, მარკეტინგის აღამსრულებელი ჯონი ჯუჯუნა ხელმძღვანელი იყო, რომელიც შიშის ზარს სცემდა ყველას და შეუძლებელი იყო მისი გულის მოგება. კომპანიის ზრდასთან ერთად, მას დასჭირდა წამახალისებელ ოპტიმისტურ და შორსმჭვრეტელ ქოუჩად ჩამოყალიბებულიყო. სხვების უკეთ გაგების მიზნით, ფეხბურთის გუნდის წვრთნა დაიწყო, მოხალისედ იმუშავა კრიზისული დახმარების ცენტრში და თავის დაქვემდებარებულები სამსახურის გარეთ გაიცნო. ამ ახალმა სიტუაციებმა სტიმული მისცა მას, უარი ეთქვა ძველ ჩვეებზე და ახლებური რეაქციები გამოეცადა.

• როგორ უნდა შეინარჩუნოთ ცვლილება ?

ფიზიკურად და გნოებრივად ბევრჯერ გაიმეორეთ ახალი ქცევები, ვიდრე ავტომატურად არ დაიწყებთ მათ განხორციელებას. მაგალითი: აღმასრულებელ ტომს სურდა ესწავლა, რომ მუშაობით გადაღლილი თანამშრომლები გაევარჯიშებინა და არ დაესაჯა. მან მგზავრობის დრო გამოიყენა ერთ -ერთ თანამშრომელთან რთული შეხვედრის ვიზუალიზაციისთვის. წარმოიდგინა, როგორ უსვამადა კითხვებს და უსმენდა და გონებაში რამდენჯემ გაიმეორა როგორ გაუმკლავდებოდა საკუთარ მოუთმენლობას.

ამ სავარჯიშომ იგი რეალურ სიტუაციაში ახალი ქცევების განხორციელებისთვის მოამზადა.

• **რა დაგეხმარებათ ?**

ნუ შეეცდებით ემოციური უნარების მართო გავარჯიშებას. გამოარჩიეთ ადამიანები რომლებსაც ამ რთულ პროცესში გაძლოა შეუძლიათ. „უნილევლის“ მენეჯრებმა სასწავლო ჯგუფები შექმნეს, რომლებიც საკუთარი ლიდერული უნარების გაძლიერებაში დაეხმარება. ეს მათ გულწრფელი უკუკავშირისა და ძლიერი ურთიერთნდობის ჩამოყალიბების მეშვეობით შეძლეს.

როგორც ზემოთ ვახსენეთ, ემოციური ინტელექტის ერთ - ერთი კომპეტენციაა თვითრეგულირება. თავის მხრივ თვითრეგულირება, ემოციებისა და დამანგრეველი იპულსების მართვასთან ერთად, დაკავშირებულია მედეგობასთანაც (Resilience). (დ.ლ. კოუტი). მედეგობა, ყველაზე სასტიკი გამოცდილების შემდეგ, გადარჩენასა და გამოკეთებაში შეიძლება დაგეხმაროთ. მედეგობის კულტივირებისთვის შემდეგი ქმედებების განხორციელების რეკომენდაციას იძლევიან მკვლევრები:

• ობიექტური რეალობისთვის თვალის გასწორება, ეს რეკომენდაცია მოიაზრებს სამყაროს ისეთად დანახვას, როგორიც არის და არა ისეთად, როგორაც ისურვებს ადამიანი.

• მნიშვნელობის ძიება რაც მკვლევრების აზრით, მისი პოვნის დინამიკის გზაა, რომლითაც მედეგი ადამიანები აწმყო მძიმე ვითარებასა და უფრო სრულ, უკეთესად აწყობილ მომავალს ერთმანეთთან აკავშირებენ. ცხოვრების აზრის შექმნა არის ერთ - ერთი მთავარი საყრდენი, რომელიც ადამიანებს ეხმარება, რთული სიტუაციების გადატანის პროცესში.

• იმპროვიზაცია, რაც გულისხმობს, იმას, რომ ადამიანი, რომელიც არის რთულ სიტუაციაში, საჭიროა მაქსიმალურად აქცენტირდეს მის ხელთ არსებული რესურსების გამოყენებაზე.

დასკვნა

ემოციური ინტელექტის განვითარება მნიშვნელოვანია როგორც მენეჯერულ პოზიციაზე მომუშავე, ასევე დავექმდებარებული ადამიანებისთვის. ის, თუ რამდენად კარგად შეძლებს ადამიანი თვითკონტროლს, თვითშემეცნებას, მოტივაციას და რამდენად განვითარებული ექნება ემპათიის და სოციალური განსჯის უნარები, დიდწილად განსაზღვრავს მის წარმატებას. თავის მხრივ, ემოციური ინტელექტის განვითარება ადამიანს შეუძლია გარკვეული აპრობირებული მიდგომების გამოყენებით, რაც შემუშავებულია სხვადასხვა მკვლევრის მიერ და მოყვანილია წინამდებარე სტატიაში. ცხადია, ემოციური ინტელექტის განვითარების უნივერსალური გზა არ არსებობს, მაგრამ არსებითია ნებისმიერმა ადამიანმა იზრუნოს ემოციური ინტელექტის კომპეტენციების განვითარებაზე.

ლიტერატურა:

References:

- Mamford, Zaccaro, Harding, Jacobs, & Fleishman, Yammarino (2000). "Skills for Effective Administrator," by R. L. Katz, 1955, Harvard Business Review, 33 (1). pp. 33-42.
- Goleman D. (2005). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ, USA, Bantam Books, 384 .
- Epley N. (2014). "Mindwise: Why We Misunderstand What Others Think, Believe, Feel, and Want" , New York City, Knopf, pp. 272.
- Goleman D. Boyatzis, R. McKee, A. (2001). Primal Leadership: The Hidden Driver of Great Performance, HBR.
- Goleman D. (2000). Working with Emotional Intelligence, USA, Bantam Books, pp. 400.

The Importance of Emotional Intelligence for Effective Leadership

Manana Kharkheli

*Associate Professor Iv.Javakishvili Tbilisi
State University
mananakharkheli@tsu.ge*

Giorgi Morchiladze

*Doctor of
Business Administration
giorgimorchiladze17@gmail.com*

This article discusses the importance of emotional intelligence for effective leadership. It first explains what emotional intelligence is and why it is important to improve it. There are described in detail the five key competences of emotional intelligence, namely:

- Self-awareness;
- Self-regulation;
- Social skill;
- Empathy;
- Motivation.

The second part of the article discusses ways to develop emotional intelligence, in particular a five-step model that addresses the following questions:

- Who do I want to be?
- Who am I now?
- How do I get from here to there?

- How do I make change stick?
- Who can help me?

Also, in article discusses other important issues related to effective leadership, for example How Resilience Works etc.

Keywords: Management (M000), personnel management, leadership, motivation.

JEL Codes: J53, M5, M54

სოციალური მედიის ახალი მარკეტინგული კონტექსტი (კონცეპტუალური მიმოხილვა)

ჩარიტა ჯაში

ასოციირებული პროფესორი
ივ.ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
charita.jashi@tsu.ge

სტატია ეძღვნება ციფრული მარკეტინგის მთავარი ინსტიტუტების - სოციალური მედიის, რომელმაც თვისებრივად შეცვალა მარკეტინგული გახეობა, მომხმარებელთა ჩვევები და პიქტურული ნიშნები. ინფორმაციის და ცოდნის ზედმეტი მიღების გამოცდილების გაზიარებამ, მომხმარებლის, როგორც ბაზის მთავარი მოქმედი პირობა, შესაძლებლობები მნიშვნელოვნად გააძლიერა. შესაბამისად ნაშრომში გაანალიზებულია ციფრული მარკეტინგის განვითარების ეტაპები, სოციალური მედია მარკეტინგის და გავრცელების მარკეტინგის კონცეპტუალური ასპექტები, მომხმარებელზე ზემოქმედების ფორმები და მეთოდები, მომხმარებელთა ბუნებისადმი დამოკიდებულებისა და შესყიდვის გადაწყვეტილების მიღების პროცესები და ა.შ. ზემოთ ჩამოთვლილი საკითხები გაანალიზებულია 50-ზე მეტი უახლესი სამეცნიერო ლიტერატურის, ვებგვერდებსა და ბლოგებზე დაყრდნობით. აღსანიშნავია, რომ სოციალური მედია მარკეტინგის შესახებ გახვეწილი კვლევებია ჩატარებული საქართველოში, სამწუხაროდ, ხასაც ვერ ვიპოვეთ გავრცელების მარკეტინგის შესახებ. ნაშრომში ხაზგასმულია, რომ გავრცელების მარკეტინგის თეორიული საფუძვლებისა და მეთოდოლოგიის განხილვას ნაკლები ყურადღება ექცევა, ფაქტობრივად ახ მოიძებნება ამ მიმართებით სამეცნიერო პუბლიკაციები საქართველოში.

ციფრული მარკეტინგმა ხელოვნური გადატვირთვა მოახდინა ზოგადად ბიზნესის განვითარების პროცესებსა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. ინფორმაცია საქონლისა და მომსახურების შესახებ ონლაინ პლატფორმების საშუალებით, ძალიან სწრაფად ვრცელდება. დღევანდელ მედია პეიზაჟში - გვიანდელი საკომუნიკაციო ახლები, როგორცაა ტელევიზია, რადიო და ბეჭდვითი მედია ახ ახის მომხმარებელთა ინფორმაციის დომინანტური წყარო. ამის ნაცვად, მომხმარებლები ხშირად იყენებენ სოციალური მედიის ახლებს ან სხვადასხვა პლატფორმის ინფორმაციის გაცვლისა და ურთიერთობის დასამყარებლად. სოციალური მედიაში მომხმარებელთა ჩართულობის დინამიკურმა ზედმეტი შეუწყობ ბუნების კონკურენტული უპირატესობების წახმარებასა და უკეთ პოზიციონირებას ბაზარზე მომხმარებლის მოპოვებისა და შენარჩუნებისათვის. ბევრი მეცნიერი ამტკიცებს, რომ სოციალური ქსელებში ფორმირებულ ურთიერთობას ახა მხოლოდ ინტეგრირებული ხასიათი აქვს, ახამედ - ინდივიდუალური, საზოგადოებრივი, ურთობრივი და კოლაბორაციული. სოციალური ქსელების გამოყენებით შესაძლებელი ხდება პროცესებში ჩართულ დინამიკურ პირობა კონსტრუქციული თანამშრომლობა (Tsai

and Men 2017, Freberg 2016). თუ წინათ ტრადიციული მაკეტინგი მასმედიის ცნობილ წყაროებს იყენებდა, ხომლის საშუალებით მხოლოდ მაკეტოლოგები ახდენენ მანიპულირებას, დღეს მომხმარებელმა მიიღო შეუზღუდავი თავისუფლება, რომ თვითონ აიჩიოს ბენდთან დაკავშირებული ყოველნაირი ინფორმაციის მოპოვების ფორმა. მომხმარებლები სურ უფრო და უფრო სკეპტიკურად უყუხებენ ბენდებს და კომპანიის მიერ წახმოვებულ მაკეტინგულ სტრატეგიას, დღეს ისინი უთმანეთის გამოცდილებას უფრო მეტად ენდობიან. მაკეტინგულ ახენაზე ე.წ. Influencer-ები ანუ გავლენიანი პირობები გამოჩნდნენ. ისინი ქმნიან ძალიან საინტერესო კონტენტებს, გაჭეხებულად ფასეული და ხელევატური თემებით, ხაც ამჩვივებს პოტენციური მომხმარებლის ნდობის მოპოვებასა და მათი დოიადუხოების მიღწევას. სოციალური ქსელების გავლენა (SMI) წახმოადგენს ახალი ტიპის დამოუკიდებელ მხახდამჭე მხახეს, ხომელიც ბდოგებისა და მხავადფეხოვანი სოციალური ქსელების საშუალებით ახდენს მომხმარებელთა ინსპიხაციას (Bail 2018). სოციალური მედია მაკეტინგი და გავლენის მაკეტინგი გვევლინება დიერი ინსტიუმენტად, ხომელიც ეფექტიანად მუშაობს მომხმარებელთა მოთხოვნების დაკმაყოფილებისა და ფასეულობის მისაღწევად. სოციალური მედია მაკეტინგი უკვე მხავადი წედია მეტნიეი მაკეტოლოგთა ყუხადლების ცენტშია, ხოგოხც ეფექტიანი შესადებლობა ბენდების ხეკდამიხებისათვის (Alves 2016, Forbes 2013). გავლენის მაკეტინგი ძველი და ახალი მაკეტინგის ინსტიუმენტების პიბიდიია, ხომელიც ბენდების პოპუდჩიზაციას ახდენს და მიმზიდველი კონტენტით მომხმარებელზე ოხიენგიხებულ მაკეტინგულ კამპანიებს ახოხციელებს. ის ფოკუსიხებას ახდენს პიოფესიური კომპტენციის მექონე ადამიანებზე, დახგის ექსპეტიტებსა და კონტენტის შემქმნებებზე, ვიდეი მდიან მიზნობიივ ბაზახზე (Delerue and Sicotte 2017, Nielsen 2015, Lamberton and Stephen 2016, Stephen and Galak 2012, Krasniak 2016, Wong 2014). სოციალური მედია მაკეტინგთან დაკავშირებით მხავადი კვდევაა ჩატახებული საქახთველოში,სადაც მომხმარებელთა მიეი სოციალური ქსელების გამოყენების ანადიზია მოცემუდრი. საქახთველოში განხოხციეებულმა კვდევებმა გამოავლინა სოციალური მედიამაკეტინგის მომხმარებლის მნიშვნელოვანი ზიხის დინამიკა და მისი ზემოქმედება მომხმარებელთა ქცევაზე (Jashi 2013, Todua and Jashi 2013, Todua and Jashi 2015, Todua and Jashi 2018, Jashi and Urotadze 2019).

საკვანძო სიგყვები: სოციალური მედია, სოციალური მედიამაკეტინგი, გავლენის მაკეტინგი, ყიდეის შესახებ გადაწყვეტილების მიღება, ბენდის მიმდევიხები.

ციფრული მარკეტინგის განვითარების ეტაპები

მარკეტინგის განვითარების პირველი ეტაპად XX საუკუნის 20-იანი წლები მოიბრება და ის ცნობილია პროდუქტზე ორიენტირებული მარკეტინგის-1.0. სახელით. შემდგომი ეტაპი მყიდველზე ორიენტირებული მარკეტინგია -2.0, რომლისთვისაც დამახასიათებელია მეტი ბრენდი ბაზარზე, ფართო არჩევანით, რაც ყიდეის გადანყვეტილების მიღებას ართულებს მყიდველებისათვის. რადიო და სატელევიზიო სამაუნყებლო სისტემების განვითარებამ ხელი შეუწყო ფართომასშტაბიანი რეკლამების ფორმირე-

ბას. მარკეტინგი 2.0 მომხმარებელზე ორიენტირებულია, ანუ ეს ეტაპი, როგორც ბევრ ლიტერატურაშია მოხსენებული ტერმინით - „მომხმარებელი მეფეა“. შემდგომი ეტაპია მარკეტინგი 3.0, რომელიც გარდამტეხი აღმოჩნდა ელექტრონული მარკეტინგისათვის. სოციალური მედიის ინტეგრირებამ მარკეტინგში განაპირობა მომხმარებლის ფასეულობაზე ორიენტირებული მარკეტინგის ფორმირება . 2017 წელს გამოვიდა ფ. კოტლერისა და მისი გუნდის მიერ შექმნილი წიგნი „მარკეტინგი - 4.0- ტრადიციული მარკეტინგიდან ციფრულ მარკეტინგზე“, რომელმაც დიდი პოპულარობა მოიპოვა (Kotler 2017). წიგნში განხილულია თანამედროვე მარკეტინგის განვითარების დინამიკა, არსებული გამოწვევები და პერსპექტივები. 4.0 მარკეტინგი ჰუმანურ ფასეულობებსა და მომხმარებელზეა ორიენტირებული. დღეს, როდესაც მომხმარებელს ალტერნატივების არჩევის დიდი შესაძლებლობა გააჩნია, ავტორების აზრით, კომპანიამ მომხმარებლებს ისეთი არაორდინარული, განსაკუთრებული პროდუქტი უნდა შესთავაზოს, რომ მომხმარებლის მყისიერი გაოცება და აღტაცება გამოიწვიოს, ანუ ე.წ. WOW-ის სინდრომი. მარკეტინგი 4.0 მარკეტინგი 3.0-ის კონცფციის გაგრძელებაა ციფრული ტექნოლოგიის ბუმის პირობებში. მომხმარებლის ცხოვრების წესი რადიკალურად შეიცვალა, ელექტრონული ეკონომიკა და სმარტფონი მისი განუყოფელი ნაწილი გახდა. მარკეტინგი 4.0-მა ძლიერი ზემოქმედება მოახდინა მომხმარებლის დამოკიდებულებასა და ქცევაზე. აქცენტი კეთდება ჰორიზანტალურ, უფრო ჰუმანურ თანამშრომლობაზე, რაც პოზიტიურად იმოქმედებს ინდივიდებსა და მთლიანად საზოგადოებაზე. მომხმარებელი კომპანია მიზნობრივი აუდიტორიის პასიური შემადგენელი ნაწილი არ არის, იგი მათი უფლებამოსილი პარტნიორი და ბრენდის მხარდამჭერია (Mathew, Kramer 2018). 1996 წელს საერთაშორისო ჟურნალში „მარკეტინგი“ გამოქვეყნდა ჰოფმანისა და ნოვაკის ძალიან საინტერესო ნაშრომი - „მარკეტინგი ჰიპერმედიის კომპიუტერულ გარემოში: კონცეპტუალური საფუძვლები,..“ მასში მოცემულია შორსმჭვრეტელი მოსაზრება იმის შესახებ, რომ უახლოეს მომავალში ჰიპერმედიის როლი საგრძნობლად მოიმატებს მარკეტინგში და კომპიუტერის საშუალებით მოხდება რევოლუციური ცვლილებები გლობალურ სამყაროში (Hoffman and Novak 1996). 2018 წელს, ზემოთ აღნიშნულ ნაშრომზე დაყრდნობით დაიბეჭდა სტატია, სადაც სოციალური მედიის ქსელებში მომხმარებელთა ჩართულობის ზრდის ობიექტური ფაქტორები და მიზეზები იქნა დამოკიდებული (Thota 2018). სოციალური მედიის მზარდი გამოყენება და ამ არხის საშუალებით კომუნიკაციური ინფორმაციის მიწოდება პოპულარული ხდება ელექტრონული სიტყვიერი მარკეტინგის საშუალებით (eWOM). სიტყვიერი მარკეტინგი კმაყოფილი მომხმარებლის მიერ გამოთქმული მოსაზრებაა, რაც განსაკუთრებულ გავლენას ახდენს პოტენციურ მომხმარებელზე. (Rosario 2018, Lee 2009, Erkan and Evan 2016). ეს ტენდენცია გაძლიერებულია დარგის ექსპერტების, სელებრიტებისა და გავლენის მქო-

ნე ადამიანების მიერ შეთავაზებული რეკომენდაციებით. მთლიანობაში, მრავალი კვლევა წარმოაჩენს სოციალური მედიის გავლენას მომხმარებელთა ურთიერთობებზე, ასევე მყიდველის ქცევაზე (Shah ,2018).

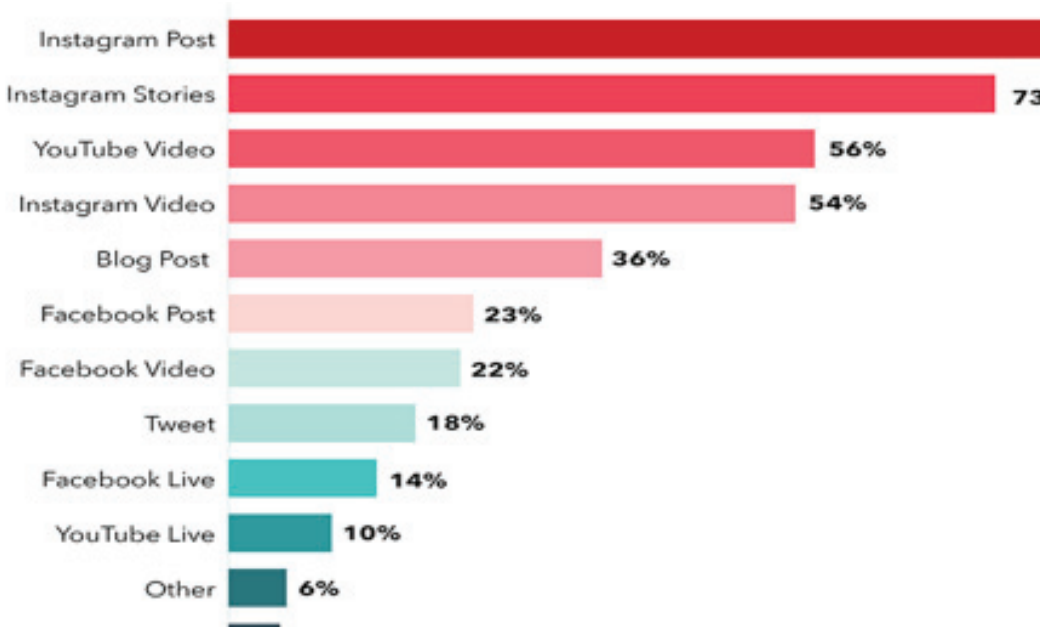
გავლენის მარკეტინგის ახალი ხედვა

გავლენის მარკეტინგი ზემოქმედებს პოტენციურ მომხმარებელზე და მათ ბრენდის მყიდველებად გადააქცევს. როდესაც სოციალური მედია მარკეტინგისა და გავლენის მარკეტინგის განსხვავებულობაზე არის მსჯელობს, ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ სოციალური მედია მარკეტინგი ბრენდის ცნობადობის ზრდასა და განმტკიცებას უწყობს ხელს, ხოლო გავლენის მარკეტინგს ყურადღება გადატანილი აქვს მომხმარებლის მოზიდვისა და მათ მიერ ყიდვის გადაწყვეტილების მიღებაზე (Nanji 2017, Glucksman 2017, Krasniak 2016). გავლენის მარკეტინგი ბრენდის პოპულარიზაციას ახდენს Instagram, Facebook, YouTube and Twitter -ის ინტერნეტ პლატფორმების საშუალებით. ამერიკელი მეცნიერების ბრაუნისა და ფიორელას ავტორობით გამოცემული წიგნი - „გავლენის მარკეტინგი: როგორ უნდა შექმნა და შეაფასო ბრენდის გავლენა სოციალურ მედია მარკეტინგში,“ მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით არის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი (Brown, and Fiorella 2013). წიგნი განხილულია გავლენის მარკეტინგის თეორიული ასპექტები, როგორცაა: მომხმარებელთა გადაწყვეტილების მიღების პროცესი, სოციალური გავლენის მოდელი და შეფასება, გავლენის მარკეტინგის ახალი ხედვა და სხვა საკითხი. წიგნი ხაზგასმულია გავლენის მარკეტინგის 4 M-ი, ანუ 4 - ეტაპიანი განვითარება: ფორმირება (make); მართვა (manage); მონიტორინგი (monitor); შეფასება (measure). მასში ნათლად არის წარმოდგენილი მონიტორინგისა და შეფასების ეტაპების მნიშვნელობა, რათა მომხმარებელმა მიიღოს გადაწყვეტილება ყიდვის შესახებ. გავლენის მარკეტინგის მიმდევართა რიცხვი დღითიდღე მატულობს, მისი დინამიკა გუგლის საძიებო სისტემაში უპრეცედენტოდ - 1500%-ით გაიზარდა ბოლო სამ წელიწადში. ექსპერტები აღნიშნავენ, რომ გავლენის მარკეტინგს გააჩნია ბრენდის ძლიერი ადვოკატირების უნარი, ის ზრდის ბრენდის ცნობადობას, აღწევს ფართო აუდიტორიაში, ზრდის მომხმარებელთა ჩართულობასა და ინტერაქციას. ახალი მედია და სოციალური ქსელები მრავალფეროვან და საინტერესო საინფორმაციო ველს ქმნიან. **ბრენდი-გავლენისმომხდენი-მომხმარებელი** ასეთი ინტერაქციით ხდება ზემოქმედება ყიდვის გადაწყვეტილების მიღების დროს. გავლენისმომხდენი, მიმზიდველი და კომპტეტენტური კონტენტების საშუალებით, მრავალი მომხმარებლის ყურადღებას იპყრობს. სოციალურ ქსელებში გავლენის მქონე პიროვნებას ბევრი მიმდევარი ჰყავს, მათი სანდოობა მაღალია. მომხმარებელთა ზუსტ სეგმენტზე გასვლა, მათზე მორგებული კონტენტის და

გზავნილის შექმნა, უფრო მობილიზებულს ხდის მომხმარებელს ყიდვის გადაწყვეტილების მიღების დროს. ტრადიციული მარკეტინგისაგან განსხვავებით, გავლენის მარკეტინგი ბრენდისადმი მომხმარებლის დამოკიდებულებას უფრო სწრაფად ცვლის, ვიდრე ტრადიციული რეკლამა. გავლენის მარკეტინგი ფინანსურად უფრო მეტად ძლიერდება ბოლო წლებში. თუ 2016 წელს დარგი შეფასებული იყო \$1, 7 მლრდ-ად, 2017 წლისათვის ის გახდა \$3 მლრდ დოლარი. 2018 წლისათვის გაიზარდა \$4.6, 2019 წლისათვის ის 5 მლრდ დოლარს მიაღწევს (Benchmark Report 2019). გავლენის მარკეტინგი ადვილად ახერხებს უზარმაზარი აუდიტორიის მოცვას, თუ მას საკუთარი ნიშა გააჩნია, ამასთან მნიშვნელოვანია, თუ რამდენად რელევანტურია ის ნიშა, სადაც გავლენიანი პირები და მიმდევრები ურთიერთობენ. გასათვალისწინებელია, თუ რამდენად შეესაბამება გავლენის სტილი და პიროვნება ბრენდის იმიჯს. ინსტაგრამის პოსტები, ისტორიები და ვიდეო ყველაზე უფრო პოპულარულია მომხმარებლებს შორის. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება იმას, რომ კონკრეტულ პლატფორმებზე განთავსებული კონტენტი რამდენ მოწონებას იმსახურებს (Long-Chuan 2014).

კონტენტის ფორმების ეფექტურობა გავლენის მარკეტინგში

დიაგრამა 1

წყარო: Influence Marketing 2019, Benchmark Industry Mediakix, <https://mediakix.com/blog/influencer-marketing-effectiveness/>

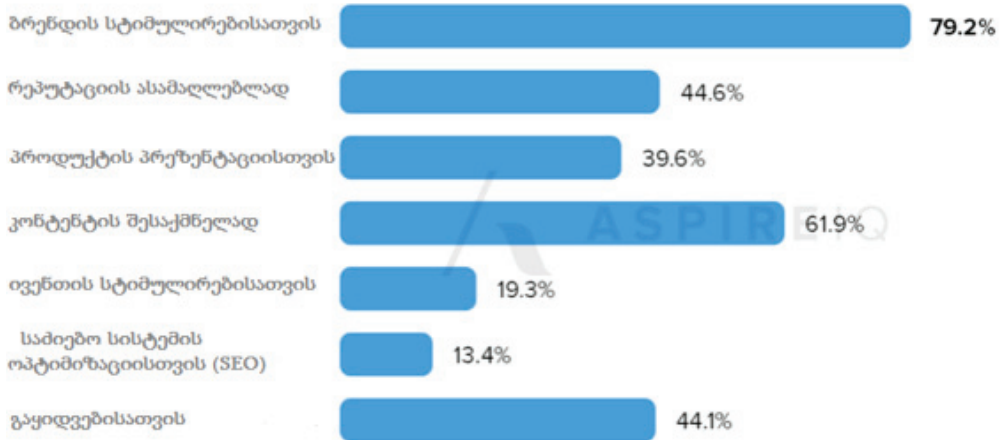
ასევე მნიშვნელოვანია მიმდევართა ჩართულობა სოციალურ მედიაში - გავლენიანი პირები, საქმიანობის შინაარსის მიხედვით, ძირითადში მიკრო და მაკრო დონეებზე მუშაობენ, თუმცა ზოგიერთი მარკეტოლოგი გამოყოფს ასევე მეგა და ნანო დონეებს. მეგაგავლენიანი - ყველაზე ძვირადღირებული პიროვნებაა, რომელსაც მილიონზე მეტი მიმდევარი ჰყავს. ისინი ექსპერტები არ არიან, არც პროფესიული გამოცდილება გააჩნიათ. სამაგიეროდ, გამორჩეულად ცნობილები არიან და გარკვეული დონით ახდენენ ბრენდის პოპულარიზაციას. მაკროგავლენიანი პირები გადიან ფართო დემოგრაფიულ სეგმენტზე უფრო მეტად, ვიდრე მეგაგავლენის პირები. (Tabellion and Esch 2019). ექსპერტები თანხმდებიან იმაზე, რომ XXI საუკუნის მომხმარებელი შეცვლილია პიროვნულად, ემოციურად, ეკონომიკურად. იგი კარგად ერკვევა არსებულ ბიზნესგარემოში, უფრო მეტად გაცნობიერებულია პროდუქტის მახასიათებელსა და მის ხარისხში. მომხმარებელს ბევრად უფრო მეტ ინფორმაციაზე, ციფრებსა და დეტალებზე მიუწვდება ხელი და მისი მოთხოვნა უფრო მრავალფეროვანი ხდება. მომხმარებლისათვის უფრო მისაღებია პროფესიონალებისა და გამოცდილი ექსპერტების რჩევა, ვიდრე იმ სელებრიტების, რომლებიც საერთოდ ვერ ერკვევიან ბრენდის მახასიათებელში და კონკრეტული კომპანიის დაკვეთით მოქმედებენ. რაც უფრო კონსტრუქციულია ურთიერთობა გავლენის მომხდენ პირსა და მომხმარებელს შორის, მარკეტოლოგს უფრო ეფექტიანად შეუძლია მომხმარებლისათვის მნიშვნელოვანი მესიჯის მიწოდება. შეტყობინების კონტენტი (შინაარსი) ყოველთვის დიდ გავლენას ახდენს იმ ექსპოზიციითა და ბმულებით, რომელსაც იღებს მომხმარებელი ბრენდის აღსაქმელად. კარგად შექმნილი კონტენტი დიდი ხელოვნებაა, რომელიც მომხმარებელს ყიდვის გადანყვეტილებისკენ უბიძგებს (Wong 2014). ბრენდის სტიმულირება არის ყველაზე მნიშვნელოვანი გავლენის მარკეტინგისათვის, შემდეგ მოდის ბრენდის რეპუტაციის ამაღლება და გაყიდვები. ავტორიტეტულ ციფრულ პლატფორმა Olapic-ზე მოცემულია საინტერესო კვლევები გავლენის მარკეტინგზე, სადაც ყურადღება გამახვილებულია კეთილგანწყობილ მომხმარებელზე, რომელიც ხელს უწყობს მყიდველისგან შეძენის პროცესს. საინტერესოა ასევე კვლევის შედეგები მომხმარებელთა ჩართულობის შესახებ მათი ასაკისა და გენდერული ნიშნის მიხედვით:

- 23-34 წლის მომხმარებლების 43 % Facebook-ის მიმდევრებია ;
- 19-24 წლის მომხმარებლების 53 % მიმდევრებია Instagram-ზე ;
- 45 წლის ზევით ნაკლებად არიან მიმდევრები;
- ბებიბუმერები (Baby Boomer) 55-69 წლამდე მომხმარებლები საერთოდ არც განიხილავენ გავლენის მარკეტინგს.
- ქალები უფრო მეტად ჩართულები არიან Instagram-ზე , როგორც მიმდევრები, მაშინ როდესაც მამაკაცები უპირატესობას ანიჭებენ YouTube-ის გამოყენებას. (Connolly 2019, Williams 2019).

ქვემოთ მოცემულია თუ როგორ იყენებენ ბრენდები გავლენის მარკეტინგს.

გავლენის მარკეტინგი - ბრენდებისათვის

დიაგრამა 2

წყარო: *Influence Marketing 2019, Benchmark Industry Mediakix, <https://mediakix.com/blog/influencer-marketing-effectiveness/>*

მომხმარებელთა 82% ყველაზე საინტერესო და ხელმისაწვდომ პლატფორმად მიიჩნევს ინსტაგრამს. 46% - ფეისბუქს მოიხმარს, 46% - YouTube-ს, 24% - Twitter-ს, 12% - LinkedIn-ით უფრო მეტად B2B კომპანიები სარგებლობენ. უნდა აღინიშნოს, რომ B2B კომპანიებისათვის გავლენის მარკეტინგს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება (Booth,2019).

გავლენის მარკეტინგი აუმჯობესებს ბრენდის ხილვადობას, გავლენის მომხდენი პიროვნებები ექსპერიმენტული ცოდნითა და გამოცდილებით ზრდიან ბრენდის ცნობადობას, რითაც უბიძგებენ მომხმარებელს, რომ მან მიიღოს ყიდვის გადაწყვეტილება. ზემოთ აღნიშნული ხელს უწყობს ბრენდის პოზიციონირებასა და მომხმარებელთა ლოიალურობას. ლამბერტისა და სტეფანის აზრით, სოციალური ქსელები, შეიძლება ითქვას, ერთი პირის მარკეტინგია (WOM), რომელიც დიდი როლს ასრულებს პროდუქციის გაყიდვების სტიმულირებისათვის, მომხმარებელთა მოსაზიდად. ბოლო პერიოდში არის ტენდენცია, რომ ვიზუალური გამოსახულება და ვიდეო უფრო მეტად ზემოქმედებს მომხმარებელზე, მაგალითად, Instagram и Snapchat (Lamberton and Stephen 2016).

გავლენის მარკეტინგში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემა მისი ეფექტიანობაა. მარკეტოლოგების 53% მიიჩნევს, რომ ინვესტიციების ამონაგების (ROI) ზრდა კომპანიის ეფექტიანი მართვის მაჩვენებელია.

ამიტომ, ფინანსური დანახარჯების ზრდას გავლენის მარკეტინგში დიდი ყურადღება ენიჭება. მარკეტოლოგთა 47% ფიქრობს, რომ დანახარჯები უფრო მეტად გაიზრდება, თუ გავლენის მარკეტინგზე განეული ინვესტირების ((ROI) შეფასება სისტემატურად მოხდება. წამყვანმა მარკეტინგულმა პლატფორმამ ევროპაში - Buzzoole-მა, Nielsen-ის კომპანიასთან ერთად პირველად შეიმუშავა გავლენის მარკეტინგზე განეული დანახარჯების ((ROI) შეფასების მექანიზმი. შეფასების მატრიცა მოიცავს შემდეგ პარამეტრებს: ჩართულობის და მოცვის ხარისხი, შთაბეჭდილება და განწყობა. გავლენის მარკეტინგის ეფექტიანობის შეფასება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბიზნესკომპანიებისათვის. მრავალ კვლევაში აღნიშნულია, რომ შეიმჩნევა გავლენის მარკეტინგის ბიუჯეტის ზრდა კომპანიებში, 2018 წელს ინვესტიციების ამონაგები გაიზარდა 520%-ით იმ კომპანიებში, სადაც უკვე გავლენის მარკეტინგის შეფასებას ახორციელებენ.

ბოლო წლებში გავლენის მარკეტინგი ფართოდ გამოიყენება სხვადასხვა ინდუსტრიაში, როგორცაა - ახალი ტექნოლოგიები, მოდის ინდუსტრია, მედიცინა, ტურიზმი და სხვა დარგი. განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ ტურიზმის განვითარებაზე მარკეტინგის გავლენა სწრაფად იზრდება. გავლენიანი პირების შექმნილი კონტენტები ძალიან ღირებულია და ინსპირაციას წარმოადგენს ტურისტთა ფართო ფენის მოსაზიდად. ტურისტები იყენებენ ინსტაგრამს, ბლოგებს რომ მიიღონ სათანადო ინფორმაცია ტურისტული მიმართულებების ასარჩევად. ტურისტული სერვისების მომხმარებელთა 82% სოციალურ ქსელებში ან მოგზაურობის, მოდისა და / ან ცხოვრების სტილის გავლენის ბლოგს მიჰყვება. ფაქტია, რომ მოგზაურები ეძებენ ინფორმაციას სოციალურ ქსელებში, ყიდვის გადაწყვეტილებების მისაღებად. გარდა ამისა, კვლევის მონაცემების თანახმად, გავლენის დონე მაღალია ტურისტული დანიშნულების ადგილის, სასტუმროს მომსახურებების, ავიაკომპანიების ან ტურისტული სააგენტოს შექმნის გადანყვეტილებებში (Sigala and Gretzel 2018). ზოგადად, სოციალური ქსელების ზემოქმედება მომხმარებლებზე და მისი მარკეტინგული აქტივობა განპირობებულია უკვე არსებული პლატფორმებზე მიმართვიანობით. დომინანტი ბიზნესმოდელი ეფექტიანია სხვადასხვა პლატფორმაზე, თუ ის შეძლებს მომხმარებლის მიერ ყიდვის გადანყვეტილების მიღებას ისეთი შეთავაზებით, რაც უზრუნველყოფს მომხმარებელთა ფართო ფენის მოცვას ციფრული მარკეტინგული კომუნიკაციებით (Zhang 2019).

დასკვნა

სოციალური მედია თავისი ქსელებით სერიოზულ ბერკეტს ფლობს მიზნობრივ ბაზარზე მომხმარებლებზე ზემოქმედებისათვის. მრავალი წლის განმავლობაში გავლენის მარკეტინგი გამოიყენებოდა პროდუქტისა და მომსახურების სტიმულირებისათვის ბაზარზე, თუმცა მას სხვა

მნიშვნელობა ჰქონდა. დღეს ის გვევლინება როგორც ახალი შინაარსის მატარებელი, რომელსაც შეუძლია ზემოქმედება მოახდინოს სხვადასხვა ინტერესის მქონე მომხმარებელზე, ურთიერთობის პროცესში გარკვეული ემოცია ჩამოუყალიბოს და პოზიტიურად იმოქმედოს მასზე. გავლენის მარკეტინგის მიერ შემუშავებული რეკომენდაციები უდიდეს გავლენას ახდენს მომხმარებელზე, მათი ზემოქმედების არეალი ბევრად უფრო მეტია, ვიდრე ძვირადღირებული რეკლამები და ბლოგები. გავლენიანი პირები უფრო რელევანტური და ავთენტური არიან, მათთან კომუნიკაცია კომპანიისა და მომხმარებლისათვის დიდად სარგებლიანია. გავლენის მარკეტინგის შესახებ მრავალფეროვანი პუბლიკაციების, ვებგვერდებისა და ბლოგების ანალიზი კიდევ ერთხელ ადასტურებს მის მნიშვნელობას კომპანიის მარკეტინგული სტრატეგიის ეფექტიან განხორციელებაში. გავლენის მარკეტინგი ხელს უწყობს სოციალური უპირატესობისა და ნდობის ფორმირების მნიშვნელობას მომხმარებელთა აღქმაში. ბევრი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ გავლენის მარკეტინგს გააჩნია ძალიან დიდი პოტენციური შემდგომი განვითარებისათვის, შესაძლებელია მომავალში მნიშვნელოვნად გაიზარდოს გავლენის პირთა მიმდევართა რიცხვი, რომელიც მათ ფინანსური გაძლიერების შანს მისცემს, ასევე არსებობს მოსაზრებაც, რომ შესაძლებელია გამოყენებული იქნეს სხვა ინსტრუმენტებიც, მაგალითად, ხელოვნური ინტელექტის ალგორითმები და სხვა. რაც შეეხება კომპანიის მიერ წინასწარ მომზადებულ ტექსტებსა და მესიჯებს, ისინი ნაკლებად ეფექტიანი გახდა. სოციალური ქსელები მარკეტინგის და კომუნიკაციის მნიშვნელოვანი არხია ბიზნესისათვის. ის მუდმივად ცვლად რეჟიმშია, უწყვეტი ინოვაციებით, ამიტომ რთულია პროგნოზირება, თუ როგორ განვითარდება აღნიშნული პროცესები მომავალში (Backaler 2018).

წარმოდგენილი სტატია არის პირველი ცდა გავლენის მარკეტინგის კონცეპტუალური ანალიზისა საქართველოში. საქართველოში დარეგისტრირებული გავლენის, ანუ, როგორც ხშირად უწოდებენ, ინფლუენსერების კომპანიები ძირითადად შემოიფარგლებიან ტრენინგების, მასტერკლასის ჩატარებით, ასევე აქვთ ბლოგები ძალზე შეზღუდული ინფორმაციით. გავლენისმომხდენს ჰყავს ბრენდის მიმდევრები, თუმცა ნაკლები კომპტენციის გამო ფინანსურად ვერ ძლიერდება. როგორ აღიქვამენ მომხმარებლები გავლენის მარკეტინგს, რამდენად მიზანმიმართულად და სწორად ახდენს გავლენის მარკეტინგი ფასეული ინფორმაციის გადაცემას კომუნიკაციის გზით, შემდგომი კვლევის მიზანი უნდა გახდეს. იმედია, რომ უახლეს მომავალში შესაძლებელი იქნება გავლენის მარკეტინგის ქართული გამოცდილების შესწავლა აკადემიურ დონეზე. ვფიქრობთ, წინამდებარე სტატია დააინტერესებს როგორც პრაქტიკოს მარკეტოლოგებს, ასევე აკადემიური სფეროს წარმომადგენლებს.

ლიტერატურა:

References:

- Alves H., Fernandes Cr., Raposo M. (2016) Social Media Marketing. "Psychology and Marketing," #33-120, pp.1029-1038.
- Appel G., Grewal L., Hadi Rh., Stephen A. The Future of Social Media in Marketing Journal of the Academy of marketing Science, pp.1-17;
- Backaler J. (2018) What's Coming: The Future of Influencer Marketing. researchgate.net publication.
- Brown D., Fiorella S. (2013) Influence Marketing: How to Create, Manage, and Measure Brand Influencers in Social Media Marketing. Que Publishing, USA, pp. 51-113.
- Casalo I., Flavion C., Ibanez-Sanchez S. (2018) Influencers on Instagram: Antecedents and Consequences of Opinion Leadership. Journal of Business Research
- Delerue H., Sicotte H. (2017) Effective Communication within Project Teams: the Role of Social Media, International Journal of Conceptions on Management and Social Sciences Vol. 5, #1, pp. 357 – 278.
- Erkan I., Evan L (2016) The Influence of WOM in Social Media on Consumers' Purchase Intentions. "Elsevier, Computer in Human Behavior," pp. 47-55.
- Forbes L. (2013). Does Social Media Influence Consumer Buying Behavior. *Journal of Business & Economics Research*, Vol. 11, No. 2, pp.107-112.
- Freberg K., Graham K., McGaughy K., Freberg L. (2016) Who are the Social Media Influencers ? Public Relations Review, 37 pp. 90 -93.
- Glucksman M. (2017) The Rise of Social Media Influencer Marketing on Lifestyle Branding. Journal of Undergraduate Research in Communications, Vol. 8, No. 2 ,p.77-29.
- Hoffman D.L., Novak T.P. (1996). Marketing in hypermedia computer-mediated environments. *Journal of Marketing*, 60(3), pp.50-68.
- Jashi Ch., Urotadze E. (2019) Facilitation of online shopping Through Social media marketing. Ukrainian Scientific and Practical Conference: Modern Marketing Challenges and Solutions.
- Jashi Ch. (2018) Application of Social Marketing for Sustainable Tourism Development, International Scientific Journal In Business, Caucasus International University, pp.19-28
- Jashi Ch. (2017) Impact of Social Media Marketing on Online Customer Behavior (Georgian Case) Challenges of Marketing Communication in a Globalized World, University of Zaragoza, pp.307-310
- Jashi Ch. (2013) Significance of Social Media Marketing in Tourism. International Conference "Development of Tourism in Black and Caspian Seas Region". Tbilisi: Black Sea University .
- Kotler Ph., Hermawan K., Iwan S. (2017) Marketing 4.0. Moving from Traditional to Digital. Hoboken: John Willey Sons, Inc., pp. 13-20, 167-170
- Lamberton C., Stephen A.T. (2016). A thematic exploration of digital, social media, and mobile marketing. *Journal of Marketing*, 80(6), pp.146-172
- Lee R. (2009). Social Capital and Business and Management, British Academy of Management.

- Malhotra N. (2013) Basic marketing research. Upper Saddle River, NJ: Pearson education
- Nanji A. (2017). The State of Influencer Marketing in 2017.
- Rosario A., Sotgiu F., De Valck K., Bijmolt T. (2016), The Effect of Electronic Word of Mouth on Sales. *Journal of Marketing Research*, Vol. 53 (3), 297-318.
- Shah A., Zahoor S., Qureshi I. (2018) Social Media and Purchasing Behavior. *Journal of Global Marketing*
- Sigala Gretzel U. (2018) *Advances in Social Media for Travel, Tourism and Hospitality*. Routledge, pp. 147-156.
- Stephen A., Galak J. (2012). The Effects of Traditional and Social Earned Media on Sales. *Journal of Marketing Research*, 49(5), pp. 624-639 .
- Tabellion J., Esch F.R. (2019) Influencer Marketing and its Impact on the Advertised Brand, *European Advertising Academy*, pp. 29-41
- Todua N., Jashi Ch. (2015). Some Aspects of Social Media Marketing (Georgian Case). *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic and Management Engineering*, Vol.9, No.4, pp.1160-1163.
- Todua N. (2018) *Impact of Social Media Marketing on Consumer Behavior in the Georgian Tourism Industry. International Academy Journal Web of Scholar*, 3 (5(23)). pp. 11-16.
- Todua N. (2017) Social Media Marketing for Promoting Tourism Industry in Georgia. 22nd International Conference At Zaragoza, pp. 168-171.
- Todua N. (2019) Using Social Media Marketing for Attracting Foreign Tourists to Georgian Destinations. The 4th International Conference „Actual Economic and Social problems in Modern Globalization”. European University (Tbilisi, Georgia)
- Todua N., Jashi Ch. (2013) Challenges of Social Marketing , *TSU Science*, Vol 5, pp.59-62
- Tsai W. H., Men L.R. (2017) Consumer Engagement with Brands on Social Network Sites. *Journal of Marketing Communication*, vol 23, N1, pp. 3-5
- Thota Ch. S. (2018) Social Media: A Conceptual Model of the Why`, When and How of Consumer Usage if Social Media and Implications on Business Strategies. *Journal Academy of Marketing Studies*, Volume 22, pp.3-24.
- [https:// influencerdb.com](https://influencerdb.com) › brief-history-of-influencer-marketing
- <https://www.cmswire.com> › digital-marketing
- <http://www.socialmediaexaminer.com/social-influencer-marketing-on-the-rise-new-research/>
- <https://www.socialbakers.com>“blog“micro influencers-vs-macro-influencers
- <https://www.digitalmarketing.org>“blog“what is influence marketing
- <https://blog.treasuredata.com> › blog › 2019/10/29 › influencer-vs-social-m...
- What is Influencer Marketing? Digital marketing Blog. [https:// digitalmarketing.org](https://digitalmarketing.org).2018
- <https://www.adweek.com> › digital › micro-influencers-are-more-effective-
- <https://influencermarketinghub.com>
- <https://www.themarketingscope.com/influencer>
- www.mobilemarketer.com
- <http://www.forbes.com/sites/kylewong>

- <https://www.sidebuy.com › blog/why-influencer-marketing-will-dominate>
- <https://www.themarketingscope.com/influencer-on-consumers>
- <https://www.marketingprofs.com/charts/2017/31524/the-state-of-influencer-marketing>

The New Context of Marketing in Social Media (Conceptual review)

Charita Jashi

Associate Professor

Iv.Javakishvili

Tbilisi State University

charita.jashi@tsu.ge

This article is dedicated to the main powerful instrument of marketing – Social media, which altered the environment of marketing, customer’s habits and preferences. The growth of knowledge and experience gave customers more capability and power in the market. This article is based on more than 50 modern publications, websites and blogs. It particularly reviews conceptual aspects of social media marketing and influence marketing. Several surveys have been conducted in Georgia about social media marketing. Unfortunately, scientific work on influencer marketing is almost nonexistent.

The work refers to the different steps of the development of digital marketing, the forms and modern methods of social media and influencer marketing. Both of them impact customer’s behavior, their attitude towards different brands and facilitate decision-making process of purchasing. According to the literature, the main differences between social media marketing and influencer marketing are the following: social media marketing concentrates on the rise of popularity of specific brands, while influencer marketing plays its role to influence potential buyers to purchase their product. Influencer marketing positioning brands on social media platform giants like Facebook, Instagram, YouTube, Twitter and etc. The ability of customers to reach the fitting content makes them more mobilized during the decision-making process. Unlike traditional marketing, influencer marketing helps customers make faster and more accurate decisions towards brands and their products.

Influencer marketing promotes social advantages and the importance of trust in customers. A lot of researchers think that Influencer marketing has a big potential. It is possible that we witness the substantial increase of influence followers in the near future which will guarantee their financial stability. There is also an idea which promotes the usage of artificial intelligence algorithms

and beforehand written texts by companies will be the things of past. Social media is a very important source of communication and marketing. It is always transforming with the ongoing innovations and certainly it is very difficult to predict the future of this field.

In the current years, the influencer marketing has been used in many industries, such as design, fashion industry, tourism and medicine. Influencer content is significant and valuable for attracting tourists in the country. Influencer`s impact is high in the buying decision processes of destination places, hotel services, air tickets and tourist agencies. The role of influencer marketing is increasing daily for building effective marketing strategy.

Influencers in Georgia are mostly limited to conducting trainings, master classes and writing blogs. There are certain individuals, who aim to inspire a mass brand following, however their income is quite low. How the customers perceive influencer marketing and how correctly and purposefully the latter is used to disseminate information requires further research.

This article is the first try to create a conceptual analysis of influencer marketing in Georgia. We think that without methodological and theoretical aspects the research won't be successful and productive. Considering the importance of this issue, it is necessary to conduct comprehensive research, which should be accessible for marketers working in both practical and academic fields..

Key words: Social media, Social media marketing, Influencer marketing , Purchasing decision, Followers of the brand

JEL Codes: L82, L86, M31

რაჭის სოფლის ტურიზმის პრიორიტეტული მიმართულებების გამოვლენისა და ფორმირების მეთოდოლოგიური რეკომენდაციები

ნანა კაციტაძე

ასოციირებული პროფესორი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
nana.katsitadze@tsu.ge

ინეზა ვანაძე

დოქტორი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ina.vatsadze@tsu.ge

სოფლის ტურიზმში თანამედროვე ტუჩისტუდი ინდუსტრიის ეხთ-ეხით მნიშვნელოვანი მიმართულებაა, რომელიც შეიძლება განხორციელდეს სხვადასხვა სახით. ეს, ხესუსების შეზღუდულობის პინციპის შესაბამისად, მოითხოვს მისი გამოყენების ხაციონალური გზების ძიებას და სოფლის ტურიზმის პირობიტეტი მიმართულებების დაგენას. ამ საკითხთან დაკავშირებით სტატიაში წახმოდგენილია სოფლის ტურიზმის პირობიტეტების გამოვლენისა და ფორმირების მეთოდოლოგიური რეკომენდაციები რი ასპექტით: პიხვედი გუდისხმობს პოტენციადის გამოვლენას სოფლის ტურიზმის განვითარებაზე მოქმედი ფაქტორების კომპლექსური შეფასებას შემოთავაზებული პროგნოზირების ადგოხითმის მიხედვით, მეოხე კი - სოფლის ტურიზმის პროექტის შექმნის პროცესის განხორციელებისათვის ადეკვატური რეგანიზაციური მოდელების შეჩრევას სოფლის ტურიზმის მოდელების ისტოხიური ანადიზის საფუძველზე.

აღნიშნული მეთოდოლოგიის გამოყენებით რაჭის მაგადითზე გამოვლენილი იქნა სოფლის ტურიზმის პირობიტეტი მიმართულებები და შეჩრა ისეთი ფორმები (მოდელები), რაც შეიძლება წახმატებით იქნეს განხორციელებული რაჭის სინამდვილეში.

საკვანძო სიტყვები: სოფლის ტურიზმში, ტურიზმის პირობიტეტი მიმართულებები, დესტინაციის ფორმირების მეთოდოლოგია, სოფლის ტურიზმის რეგანიზაციური მოდელები.

შესავალი

ევროკავშირის ქვეყნები სოფლად ტურიზმის განვითარებას განიხილავენ როგორც რამორჩენილი და დეპრესირებული რეგიონების ეკო-

ნომიკური ზრდის უმნიშვნელოვანეს ალტერნატივას (Idziak W. Majewski J. Zmyslony P. 2015. 1341–1362, Kavita E. Saarinen J. 2016. 79–88). ტურიზმის ეს მიმართულება მოიხმარს სოფლად და მის ირგვლივ არსებულ მრავალფეროვან რესურსებს, შესაბამისად შესაძლებელია სოფლის ტურიზმის სხვადასხვა სახით განხორციელება. ეს ტურისტული რესურსებით მდიდარ რეგიონებს საშუალებას აძლევს უფრო მეტად დააკმაყოფილოს მომხმარებლის მოთხოვნები და ამავდროულად რესურსების სამეურნეო ბრუნვაში ფართო ჩართვით მიიღოს ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების შესაძლებლობა.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, სოფლის ტურიზმი მიმზიდველია ისეთი ქვეყნისათვის, როგორც საქართველოა, რომლის თითქმის ყველა რეგიონი მდიდარია სხვადასხვა სახის ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსებით. დღეს საერთაშორისო ტურიზმის ბაზარზე მიმდინარე ტენდენციებმა აჩვენა, რომ მცირე ეკონომიკის მქონე ქვეყნების წარმატებისათვის მნიშვნელოვანი ხდება არა იმდენად ტურისტული რესურსების არსებობა, რამდენადაც მისი ოპტიმალური გამოყენება ინოვაციური მართვის მეთოდების გამოყენებით (Katsitadze N. 2018). იმისათვის, რომ საქართველო ტურისტულ ბაზარზე გახდეს კონკურენტული, მოუწევს ამ გზების მოძიება. საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ თითოეულ მის რეგიონს განსხვავებული ტურისტული რესურსები, განსხვავებული სოციალურ-ეკონომიკური ფონი და განსხვავებული ტურიზმის განვითარების სიმნიფის დონე გააჩნიათ. აღნიშნული გარემოება მოითხოვს რეგიონების მიხედვით დიფერენცირებულ და ამავე დროს ყველა დონეზე ლოგიკური კავშირის მქონე ტურიზმის სტრატეგიული განვითარების პროგრამების არსებობას. სამწუხაროდ, საქართველოს რეგიონებთან მიმართებაში ან არ არსებობს ასეთი პროგრამები, ან არსებული პროგრამების სტრუქტურა და შინაარსი მეცნიერულად დამუშავებულ პროგნოზირების საფუძვლების ნაკლებობაზე მიუთითებს და ეს მაშინ, როდესაც საქართველოს მთავრობას ტურიზმი ერთ-ერთ პრიორიტეტულ ეკონომიკურ მიმართულებად აქვს გამოცხადებული.

საქართველოს დღევანდელი სოფელი განსაკუთრებით ეკონომიკურად ჩამორჩენილი და დეპრესირებული რეგიონია, განიცდის ფინანსური რესურსების მწვავე უკმარისობას. ეს, რესურსების შეზღუდულობის პრინციპის შესაბამისად, გვიბიძგებს მწირი ფინანსური რესურსების რაციონალური გამოყენების გზების ძიებისაკენ. ერთ-ერთ ასეთ გზას წარმოადგენს სოფლის ტურიზმის განვითარების საწყის სტადიაზე ორიენტაციის აღება მისი ერთი ან შეზღუდული რაოდენობის მიმართულების განვითარებაზე (ვანაძე ი. 2018.), რომელიც უნდა შეირჩეს პრიორიტეტულობის და განხორციელების ეტაპობრივი პრინციპის საფუძვლზე.

პრიორიტეტულ მიმართულებებად მოიაზრება ტურისტული აქტივობის ის სექტორი, რომელიც, ტურისტული რესურსების რაციონალური გამოყენებით, უზრუნველყოფს კონკურენტუნარიანი ტურისტული პროდუქტის შექმნას და სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტიანობის უკეთესად გამოვლენის შესაძლებლობას.

ტურისტული დანიშნულების ადგილებში (დესტინაციებში) პრიორიტეტული ტურისტული მიმართულების შერჩევა და განვითარება მოითხოვს შესაბამის მეთოდოლოგიურ უზრუნველყოფას. აღნიშნულიდან გამომდინარე, სტატიის მიზანია ჩაჭის მაგალითზე სოფლის ტურიზმის პრიორიტეტული მიმართულებების გამოვლენისათვის შესაბამისი გზების ძიება და თეორიულ-მეთოდოლოგიური რეკომენდაციების ჩამოყალიბება.

ჩვენს მიერ შემოთავაზებული მეთოდოლოგიური რეკომენდაციები შემოსაზღვრულია ორი ფაქტორით - პირველი გულისხმობს დესტინაციის განვითარებას საპროგნოზო ალგორითმის საფუძველზე, ხოლო მეორე - სოფლის ტურიზმის ორგანიზაციულ ფორმებს (მოდელებს).

აღნიშნული მეთოდოლოგია ხელს შეუწყობს ტურისტული აქტივობის განხორციელების პროცესის რაციონალიზაციას, კონკურენტული და მდგრადი ტურისტული დანიშნულების ადგილის ჩამოყალიბებას.

კვლევა და მისი შედეგები

სოფლის ტურიზმის პრიორიტეტული მიმართულებების პროგნოზირება

დესტინაციაში სოფლის ტურიზმის პრიორიტეტული მიმართულების გამოვლენა, უპირველესად, დამოკიდებულია პოტენციალის შეფასებისათვის საჭირო მეთოდოლოგიისა და ინსტრუმენტების არსებობაზე. პრობლემა აქტუალურია როგორც თეორიული, ასევე პრაქტიკული თვალსაზრისით. თეორიული მნიშვნელობა იმით აიხსნება, რომ რესურსული პოტენციალის შეფასების პრობლემის გადაწყვეტაში მიღწეული წარმატების მიხედვით, შეიძლება ვიმსჯელოთ ტურისტული ინდუსტრიის მეცნიერულ-მეთოდური უზრუნველყოფის ხარისხზე, ხოლო პოტენციალის კომპონენტების რაოდენობრივი და თვისობრივი მაჩვენებლების შეფასება, ანუ სოფლის ტურისტული რესურსების კადასტრი, აუცილებელია ამ რესურსების ეფექტიანად გამოყენების შესაძლებლობების განსაზღვრისათვის.

სოფლის ტურიზმის სფეროში რესურსების პოტენციალის შეფასება გართულებულია იმ გარემოების გამო, რომ სადღეისოდ ტურიზმის ამ სექტორისათვის ადაპტირებული კლასიფიკაცია და ტიპოლოგია არ არსებობს. ამასთან, ამა თუ იმ რესურსის პრიორიტეტულად აღიარება

დამოკიდებულია ტურისტული აქტივობის თავისებურებებზეც, რაც სოფლის ტურიზმში რესურსების კლასიფიკაციის და პრიორიტეტულობის დადგენას ართულებს. ასე მაგალითად, ჯომარდობა აქტიურად ვითარდება სოფლის ტურიზმშიც. ტურიზმის ამ სახეობის საფუძველია მთის მდინარე თავისი ჰიდროლოგიური თავისებურებებით და არა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტები, მიუხედავად მისი კრიტიკული მნიშვნელობისა სოფლის ტურიზმში.

სოფლის ტურიზმის პრობლემატიკის სფეროში შესრულებული გამოკვლევების უმეტესობა დაფუძნებულია კონცეფციაზე, რომლის მიხედვით სოფლის ტურიზმის განვითარება ემყარება ბუნებრივ რესურსებს (Dimitrovski D.D. 2012., უკლება მ. 2009.) ტურიზმის რესურსების შესწავლის დროს პრაქტიკაში აქტიურად იყენებენ კომპონენტების დაყოფას გეოგრაფიული და დარგობრივი ნიშნის მიხედვით. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ბუნებრივი რესურსების გეოგრაფია, რომელიც შეისწავლის რეგიონის, ქვეყნის ბუნებრივი რესურსების განაწილებას და სტრუქტურას (გელდნერი ჩ. რ., რითჩი ჯ.ბ., 2013). ასეთი შესწავლის შედეგების საფუძველზე ხშირად ხდება რეგიონში სოფლის ტურიზმის სტრატეგიული დაგეგმვის, კერძოდ, მისი მიმართულების შერჩევა, რაც არასწორად მიგვაჩნია.

ვიზიარებთ მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც ტურიზმი, როგორც მრავალგანზომილებიანი და ტურისტული აქტივობების სხვა აქტივობებთან გადამკვეთი სოციალურ-ეკონომიკური ფენომენი, ეფუძნება სხვადასხვა სახის რესურსის გამოყენებას. სოფლის ტურიზმი, რომელიც შეიძლება სხვადასხვა სახით განვითარდეს, კიდევ უფრო მრავალნახნაგოვანი ბუნებისაა, ვიდრე რომელიმე სხვა ტურისტული მიმართულება. ამიტომ უფრო მწვავედ დგას საკითხი დესტინაციის სისტემური გამოკვლევის მიმართ.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ტურისტული პროდუქტის ფორმირების კანონზომიერებების გაგებისათვის საჭიროა ტურისტული რესურსების კომპლექსური შეფასება, რაშიც ვგულისხმობთ როგორც ძირითადი ტურისტულ რესურსების (ატრაქციები, განთავსების ობიექტები და ტრანსპორტი), ასევე იმ ფაქტორების შეფასებას, რომელიც აუცილებელია ტურისტული პროდუქტის შესაქმნელად.

რაჭის სოფლის ტურიზმის პრიორიტეტული მიმართულებების დასადგენად საჭიროდ მიგვაჩნია იმის გამოკვლევა, თუ რა ტურისტული შეთავაზებების პოტენციალი გააჩნია რაჭას, რისთვისაც ტურისტული პროდუქტის შემადგენლების ე.წ. 3A - მისაწვდომობა (Accessibility), განთავსება (Accommodation), სანახაობები (Attractions) მხოლოდ რაოდენობრივი შეფასება არაასაკმარისია, რამდენადაც ტურისტული პროდუქტის მოხმარების შედეგია ტურისტული პროდუქტებით მიღებული შთაბეჭდილება, რომლის მხოლოდ რაოდენობრივი გაზომვით ვერ შევ-

ძლებს ობიექტური ინფორმაციის მიღებას. მაგალითად, ადგილის ხელ-
მისაწვდომობა შეგვიძლია შევაფასოთ მანძილით, სატრანსპორტო სა-
შუალებების რაოდენობითა და სახეებით, რომლის გამოყენების ალ-
ტერნატივა ეძლევა მგზავრს. მიღებული შთაბეჭდილების გაზომვა შე-
საძლებელია - ატრაქციების შეფასება მოითხოვს როგორც რაოდენობრივი,
ასევე თვისებრივი მაჩვენებლებით შეფასებას, რაც მომხმარებლის ქცე-
ვისა და მოთხოვნის ტენდენციების შესწავლის საფუძველზე უნდა გან-
ხორციელდეს.

მაშასადამე, სოფლის ტურისტული შეთავაზებების პროგნოზირე-
ბისთვის უნდა გაკეთდეს ანალიზი შემდეგი მიმართულებით:

➤ დანიშნულების ადგილის პროდუქტის კონცეფციის ძირითადი
შემადგენლები (განთავსებისა და კვების ობიექტების მომსახურების პრო-
დუქტები და ატრაქციები, როგორც ბუნებრივი, ასევე ადამიანის ხელით
შექმნილი);

➤ ეკონომიკური მიმზიდველობა (ფულისა და დროის (დესტინაციის
მისაწვდომობა) დანახარჯები);

➤ მომსახურების მრავალფეროვნება და უნიკალურობა.

ტურიზმის განვითარების პროგნოზირების ალგორითმის კონცეფცია

ნებისმიერი მაღალი ღირებულების ტურისტული რესურსის არსებო-
ბის გამოვლენის შემთხვევაშიც კი, შეუძლებელია დადასტურებულად
მსჯელობა რეგიონში ტურიზმის ამა თუ იმ მიმართულების პრიორიტე-
ტულობაზე, რამდენადაც მათი გამოყენების ეფექტიანობა დამოკიდე-
ბულია იმ ფაქტორებზეც, რაც უქმნის წარმატების პირობებს ან ზღუდავს
მას. ტურიზმის ძირითადი რესურსული პოტენციალი შეიძლება დრო-
ებით უმოქმედოდ იყოს, მაგრამ „რალაც პირობების“ დადგომის შემ-
დეგ შეიძლება სამეურნეო ბრუნვაში მოექცეს. სვანეთის მდიდარი ტუ-
რისტული რესურსები, როგორც იტყვიან, „ჩვენ თვალწინ“ ამოქმედდა მას
შემდეგ, რაც აქ შეიქმნა შესაბამისი პირობები. ამ პირობებს ტურიზმის
მენეჯმენტის ცნობილი სპეციალისტები ჩარლზ გელდენერი და ბრენტ რიჩი
ტურიზმის მხარდამჭერ ფაქტორებად და სიტუაციურ დეტერმინანტებად
მოიხსენიებენ (გელდენერი, რიჩი 2013, 309-310).

ამდენად, სოფლის ტურიზმის პრიორიტეტული მიმართულებების
გამოსავლენად და ამ მიმართულებების განვითარების სტრატეგიული
გეგმის შემუშავებისათვის აუცილებელია რეგიონში არსებობდეს ინფორ-
მაცია ყველა იმ კომპონენტის შესახებ, რომელიც გავლენას ახდენს მის
განვითარებაზე. აღნიშნული საკითხის დასადგენად ჩამოვყალიბეთ
ჩაჭის ტურისტული პოტენციალის შეფასების ალგორითმი, რომელშიც
ვითვალისწინებთ ტურიზმის საერთაშორისო ორგანიზაციის (UNWTO)

რეკომენდაციით შემოთავაზებულ შეფასების კომპონენტებს, რომელიც ზეგავლენას ახდენს რეგიონში ტურიზმის განვითარებაზე, კერძოდ: ატრაქციონების ხელმისაწვდომობა, განთავსებისა და მომსახურების ინდუსტრიის განვითარება, სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის განვითარება, ადგილობრივი ინფრასტრუქტურის მდგომარეობა, კვალიფიციური პერსონალის ხელმისაწვდომობა, ტურისტულ საქმიანობაში სახელმწიფოს დახმარება.

რეგიონში ტურიზმის განვითარების პროგნოზირების ალგორითმის კონცეფცია მოიცავს კვლევას შემდეგი მიმართულებით:

1. მოთხოვნის დადგენა. სოფლის ტურისტულ პროდუქტებზე ტურისტული ნაკადის პოტენციური მოცულობისა და სტრუქტურის დადგენა, სოფლის მომხმარებელთა სამიზნე სეგმენტის გამოყოფა;

2. დესტინაციის სოფლის ტურისტული პროდუქტის ფორმირების რესურსული პოტენციალის შეფასება შემდეგი მიმართულებით:

- ტურისტული პოტენციალის სპეციფიკის დადგენა;
- ტურისტულ-რეკრეაციული პოტენციალის ანალიზი;
- მაკრო ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესების საჭიროებებისა და შესაძლებლობების შეფასება (სატრანსპორტო კომუნიკაციები, საინჟინრო-ტექნიკური ინფრასტრუქტურა, ტერიტორიის მოწესრიგება და ა.შ.);

• ტურიზმის მიკრო ინფრასტრუქტურის შეფასება (მცირე და საშუალო ზომის დამხმარე საწარმოები, რომლებიც უშუალოდ არ მონაწილეობენ ტურიზმის ორგანიზაციაში - გაქირავების ადგილები, სატრანსპორტო მომსახურება და ა.შ.);

• ტერიტორიაზე მაქსიმალური დატვირთვის (ან მაქსიმალური დასაშვები ცვლილებების) დადგენა;

3. ორგანიზაციული უზრუნველყოფის სფეროს ანალიზი - სოფლის ტურიზმის მონაწილეთა საქმიანობის ინტეგრაციის შესაძლებლობათა ანალიზი; სოფლის ტურიზმისთვის მაკოორდინირებელი ცენტრების, აგრო-ტურისტულ მეურნეობათა საზოგადოებრივი გაერთიანებების, რეგიონული საკოორდინაციო ცენტრების და სხვათა საქმიანობის ანალიზი;

4. სამართლებრივი უზრუნველყოფის სფეროს ანალიზი - ნორმატიული-სამართლებრივი ბაზა და მისი შევსება აუცილებელი აქტებითა და დებულებებით (რეგიონული სპეციფიკის გათვალისწინებით);

5. ფინანსური უზრუნველყოფის სფეროს ანალიზი - სოფლის მეწარმეების შეღავათიანი დაკრედიტების სისტემის ორგანიზაცია, აუცილებელი პროფესიული მომზადების (გადამზადების) პროგრამების დაფინანსება, ინფრასტრუქტურის დაფინანსება (გზები, ელექტრო და წყალმომარაგება), სახელმწიფო და ადგილობრივი წყაროებიდან სოფლის ტურიზმის დაფინანსების შესაძლებლობები;

6. ლოჯისტიკისა და საინფორმაციო სფეროს ანალიზი - რეკლამისა და სტიმულირების სხვადასხვა საშუალების ეფექტიანობის ანალიზი და სხვა.

ჩვენ მიერ შემოთავაზებული პროგნოზირების ალგორითმის საფუძველზე მიღებული ინფორმაცია მყარ საფუძვლად გამოდგება ნებისმიერი რეგიონის ტურიზმის პროგრამის ჩამოსაყალიბებლად.

მაშასადამე, ტურისტული რესურსების ეფექტიანი მენეჯმენტისათვის მიზანშეწონილია, რომ გამოიყოს შეფასების სამი მიმართულება: რესურსების რაოდენობრივი შეფასება, რესურსების თვისობრივი შეფასება, რესურსების გამოყენების შესაძლებლობების ანალიზი.

რაჭის მუნიციპალიტეტის სოფლებში ტურისტული შეთავაზებების განხორციელების შესაძლებლობების გამოსავლენად ჩვენ მიერ შერჩეული მეთოდოლოგიით საჭირო ოფიციალური ინფორმაცია ძალზე მწირი აღმოჩნდა. პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს, რომ არ არსებობს ამ რეგიონის ტურიზმის განვითარების კონცეფცია და არც ტურისტული რესურსების კადასტრი.

კვლევისათვის ოფიციალური ინფორმაციიდან გამოყენებული იქნა: ამბროლაურისა და ონის მუნიციპალიტეტების სივრცითი მოწყობის გეგმები, ონის მუნიციპალიტეტის ბუნებრივი რესურსების კვლევა (მსგავსი დოკუმენტი ამბროლაურის მუნიციპალიტეტზე არ არსებობს); ონის მუნიციპალიტეტის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის და განვითარების ხედვა. ტურიზმის განხორციელებისათვის ხელშემწყობი სხვა ფაქტორების შესახებ წარმოდგენის შესაქმნელად შესწავლილი იქნა „რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონის განვითარების სტრატეგია 2014-2021 წლებისათვის“. აღნიშნულ დოკუმენტებში წარმოდგენილი ინფორმაცია ადასტურებს რაჭაში ბუნებრივ-რეკრეაციული რესურსის სიუხვესა და მრავალგვარობას, რომელიც შეიძლება გახდეს სოფლის ტურიზმის სხვადასხვა მიმართულებით განვითარების საფუძველი. ამავე დოკუმენტში წარმოდგენილმა რეგიონის ფაქტორულმა ანალიზმა მოგვცა ინფორმაცია იმ პრობლემების შესახებაც, რომლებიც ხელს უშლიან რაჭის ტურისტულ-რეკრეაციულ რესურსების ეფექტიან გამოყენებას.

აღნიშნული ანალიზი მოიცავს რამდენიმე ბლოკს:

- სოციალური განვითარება, ინფრასტრუქტურა და საზოგადოებრივი მომსახურებები. ამ ბლოკის სუსტ მხარეებში აღნიშნულია ისეთი სახის პრობლემები, როგორცაა: რეგიონის რთული დემოგრაფიული სიტუაცია, მოსახლეობის მწირი შემოსავლები და დანაზოგების მცირე მოცულობა, შიდასახელმწიფოებრივი და ადგილობრივი მნიშვნელობის საავტომობილო გზების უდიდესი ნაწილის და საზოგადოებრივი სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის არაადაპტაციული მდგომარეობა და სხვა.

- ეკონომიკის ბლოკში აღნიშნულია შემდეგი სუსტი მხარეები: პერიფერიული მდებარეობა და გასაღების ბაზრებთან სიმორე, მოქმედი

ბიზნეს სუბიექტების უკიდურესად მცირე რაოდენობა, ძვირი საბანკო კრედიტები და კაპიტალის ალტერნატიული წყაროების არარსებობა, პროფესიული განათლებისა და კვალიფიკაციის დაბალი დონე, შრომითი რესურსების მომზადება-გადამზადების ქმედითი სისტემის არარსებობა, ტურისტული ინფრასტრუქტურის არაადაპტაციური მდგომარეობა, ტურისტების მოზიდვისადმი არასისტემური მიდგომა, ტურიზმის ინდუსტრიული ზონების მართვის და ტურიზმის, როგორც ბიზნესის საქმიანობის, არასაკმარისი ცოდნა, ტურისტული დასახლებებისთვის კურორტის სტატუსის არქონა, საკურორტო ზოლში ადგილობრივად წარმოებული პროდუქტების სიმცირე, ვაჭრობისა და მომსახურების სექტორის, ინოვაციების განვითარების დაბალი დონე, ახალი ტექნოლოგიების გამოყენების დაბალი ინტენსივობა, მოძველებული საწარმოო ტექნიკური ბაზა, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დაბალი მაჩვენებლები და რეგიონის დონეზე მათი მოზიდვის ქმედითი მექანიზმების არარსებობა და სხვა.

ამავე დოკუმენტში წარმოდგენილი ინფორმაცია ასევე მოიცავს ანალიზს რეგიონული ადმინისტრაციისა და მუნიციპალიტეტების შეზღუდული უფლებამოსილებების, მწირი საბიუჯეტო შემოსავლების, სახელმწიფოს, ბიზნესსა და ადგილობრივ თემს შორის არასაკმარისი ვერტიკალური კავშირების შესახებ და ა.შ.

ზემოთ აღნიშნული სუსტი მხარეები წარმოადგენენ მნიშვნელოვან ფაქტორებს, რომლებიც ხელს უშლიან ტურიზმის განვითარებას რეგიონში და მიუხედავად იმისა, რომ რაჭა გამორჩეულია მდიდარი და უნიკალური რესურსებით, ტურიზმის განვითარების დონე დაბალია. არსებული გამოწვევების გადასაწყვეტად, პირველ რიგში, საჭიროა არსებობდეს სოფლის ტურიზმის განვითარების კონცეფცია, რომელშიც ვგულისხმობთ შეხედულებათა სისტემას ტურიზმის განვითარების პირობების შექმნის და მისი ეფექტიანობის უზრუნველსაყოფის მექანიზმების შესახებ.

მაშასადამე, რაჭის სოფლის ტურიზმის განვითარების კონცეფცია აუცილებლად უნდა ითვალისწინებდეს ისეთ ღონისძიებების გატარებას როგორცაა:

- სახელმწიფო მხარდამჭერი მიზნობრივი პროგრამების შემუშავება და რეალიზაცია;
- სოფლის ტურიზმის სფეროში საინვესტიციოდ მიზიდველი პირობების შექმნა;
- რეგიონის ტურისტული რესურსების ერთიანი ბაზის შექმნა;
- რაჭის ტურისტული ადგილების ცნობადობის ამაღლების ხელშეწყობა;
- სოფლის ტურისტული კონკურენტუნარიანი პროდუქტების შექმნისა და რეალიზაციის ხელშეწყობა;

- სოფლის ტურიზმისათვის დამხმარე ინფრასტრუქტურის შექმნა და განვითარება;
- სოფლის ტურიზმის განვითარებისათვის დაფინანსების მექანიზმის სრულყოფა;
- სოფლის ტურიზმის სფეროში საკადრო პოტენციალის განვითარება;
- სოფლის ტურიზმის სფეროში ნორმატიული და სამართლებრივი ბაზის დამუშავება;
- სოფლის ტურიზმის ინფრასტრუქტურის (გზების და სატრანსპორტო სისტემის მოწესრიგება) შექმნა;
- სოფლის ტურიზმის უპირატესობის პოპულარიზაცია (ადგილობრივ ბიზნესსა და თემში) და სხვა.

მოთხოვნა რაჭის ტურისტულ პროდუქტებზე

რაჭის ტურისტულ პროდუქტებზე შიდა ბაზრის მომხმარებლის მოთხოვნების შესახებ ოფიციალური ინფორმაციის არარსებობის გამო, დავეყრდენით ჩვენ მიერ ჩატარებულ გამოკვლევის შედეგებს. კვლევისას გამოყენებული იქნა რესპონდენტთა ანკეტური გამოკითხვის მეთოდი. გამოკვლევის მიზნობრივ რესპონდენტთა ჯგუფის ჩამოყალიბებისათვის გამოყენებული იყო ორი კრიტერიუმი: რესპონდენტის ინფორმირებულობა სოფლის ტურიზმის სფეროში და რესპონდენტის პრეფერენციული დამოკიდებულება საქართველოს ბრენდული კურორტებისა და სოფლად დასვენებისადმი. სულ გამოკითხული იქნა 282 რესპონდენტი.

რესპონდენტთა ჯგუფი, რომლებსაც აქამდე არაფერი გაუგიათ სოფლის ტურიზმის შესახებ, ჩვენი მიზნისათვის ნაკლებად მიმზიდველია. საუკეთესოა ჯგუფი, სადაც შედიან რესპონდენტები, რომელსაც ჰქონდათ ინფორმაცია სოფლის ტურიზმის შესახებ („გამიგია და მისარგებლია“ - 28%). რეპრეზენტატიულობის გაზრდის მიზნით გამოყენებული იყო ის ჯგუფიც, რომლის წევრებს ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდათ სოფლის ტურიზმის შესახებ (53%) და წინასწარი ახსნა-განმარტება საკმარისი აღმოჩნდა იმისათვის, რომ გარკვეულიყოვნენ სოფლის ტურიზმის რაობაში. საქართველოს ბრენდული კურორტებისა და სოფლის ტურიზმისადმი უპირატესი არჩევანის დასადგენად, მათ უპასუხეს კითხვაზე: „რომელ ვარიანტს აირჩევდით საქართველოში დასასვენებლად?“ ა) რომელიმე ბრენდულ კურორტზე დასვენებას; ბ) სოფელში დასვენებას, სადაც ბუნების წიაღში შესაძლებელია სხვადასხვაგვარი ტურისტული აქტივობის განხორციელება. 237 რესპონდენტიდან 76.3% (181 კაცი), უპირატესობა მიანიჭა სოფლად დასვენებას და ამ ჯგუფის ბაზაზე გაგრძელდა კვლევა ჩვენ წინაშე მდგარი ძირითადი ამოცანის გადაწყვეტისათვის სოფლის ტურიზმის სხვადასხვა სახის მიმართ პოტენციური მომხმარებლის დამოკიდებულების გამოკვლევისათვის. (იხ.ცხრილი).

პოტენციური მომხმარებლის დამოკიდებულება სოფლის ტურიზმის სახეობებისადმი

№	განსახორციელებელი ტურისტული აქტივობა	დადებითი	% -ით მთლიანის მიმართ
1	ქალაქური ორომტრიალიდან თავის გარიდება და სოფლის იდილიურ, წყნარ, ეკოლოგიურად სუფთა გარემოში დასვენება	91	50,2
2	მევენახეობა-მელვინეობის გაცნობა და ღვინის დეგუსტაცია მარანში	27	14,9
3	სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი საშუალებებით სარგებლობა	22	12,2
4	ადგილობრივი ტრადიციული სამზარეულოს გაცნობა	19	10,5
5	ადგილობრივი სასოფლო-სამეურნეო წარმოების გაცნობა და სურვილისამებრ მასში მონაწილეობის მიღება	9	5,0
6	კულტურულ-ისტორიული და სხვა ღირსშესანიშნაობების ნახვა	8	4,4
7	თევზაობა	3	1,6
8	ნადირობა	2	1,1
9	სულ	181	100

როგორც ცხრილიდან ჩანს, რესპონდენტთა უმრავლესობა (50,2%) უპირატესობას ანიჭებს ქალაქური ორომტრიალიდან დროებით თავის დაღწევას და სოფლის იდილიურ, წყნარ, ეკოლოგიურად სუფთა გარემოში დასვენებას. ამის შესაძლებლობას იძლევა სოფლის რეკრეაციული ტურიზმი. მეორე ადგილზეა (14,9%) რესპონდენტები, რომლებიც სოფლად გაემგზავრებიან იმ მიზნით, რომ გაცნონ მევენახეობა-მელვინეობას და ადგილზე დააქაშნიკონ ღვინო. ეს ღვინის ტურიზმის პრეროგატივაა. სოფლად გამგზავრების ყველაზე მნიშვნელოვან მოტივად, სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი მიზნით, მიიჩნევა გამოკითხულთა მხოლოდ 12,2 %. გამოკითხულთა 10,5% სოფლად მოგზაურობის დროს უპირატესობას ანიჭებს ადგილობრივი ტრადიციული სამზარეულოს გაცნობას, რაც კულინარიული ტურიზმის ფუნქციაა. რაჭის სოფლები, ბუნებრივ-კლიმატური პირობებითა და სხვადასხვაგვარი მინერალური შემადგენლობის წყლების სიუხვით, ქმნის უნიკალურ გარემოს ადამიანის განკურნებისათვის. მაგრამ, როგორც ჩვენი დაკვირვებით გამოვლინდა, დღეისათვის ძალიან ცოტას (12,2%) სურს ამ შესაძლებლობის გამოყენება. როგორც ჩანს, ამ მხრივ საჭიროა აქტიური მარკეტინგული ღონისძიებების გატარება.

ტურისტთა უმეტესობა, სოფლად ჩასვლის ძირითად მოტივად თვლის ქალაქიდან თავის დაღწევას და ბუნების წიაღში მშვიდად დასვენებას. ეს შეესაბამება მრავალრიცხოვან დაკვირვებას. ტურისტები, რომლებიც სამოგზაუროდ და დასასვენებლად სოფელს ამჯობინებენ, თავიანთი არჩევანის დასაბუთებისას ძირითადად, პირველ რიგში, ასახელებენ ბუნებაში წყნარად დასვენებისა და სასურველი პეიზაჟის გარემოში შვებულების გატარების შესაძლებლობას (Kurleto M. 2014.). იმის დასადგენად, თუ რას ანიჭებენ უპირატესობას სოფლის ტურიზმის არჩევისას, დასმულ იქნა შეკითხვა - „რა იყო უფრო მნიშვნელოვანი მათთვის სოფლად დასვენებისათვის გადაწყვეტილების მიღების დროს“. ჩვენთვის საინტერესო საკითხებზე კონცენტრირებისათვის შეთავაზებული იყო სავარაუდო პასუხები: ა) დაბალი ფასი; ბ) ძირითად საცხოვრებელთან სიახლოვე; გ) იაფი და ნატურალური სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების შეძენის შესაძლებლობა.

რესპონდენტთა უმეტესობა - 56,9%-ზე მეტი, სოფლად დასვენებას ირჩევს დაბალი ფასის გამო. რესპონდენტთა საკმაოდ დიდ ნაწილს - 29,2%-ზე მეტს, სოფელში დასვენებისკენ უბიძგებს მის ძირითად საცხოვრებელთან სოფლის სიახლოვე. შედარებით მცირე ნაწილი (13,8%), სოფლად ტურისტული აქტივობის განხორციელების დროს, ელოდება იაფი და ნატურალური სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების შეძენას.

გამოკვლევა ჩატარებული იქნა ასევე სოფლის ტურისტული პროდუქტის სხვა ძირითადი კომპონენტების განთავსებისა და კვების მომსახურებაზე მოთხოვნის დასადგენად. რაჭის რეგიონში განთავსების ძირითად ფონდს ქმნის ადგილობრივი მოსახლეობის საცხოვრებელი სახლები.

კვებითი მომსახურების პაკეტებიდან, რესპონდენტთა უმრავლესობა (32,6%) ირჩევს სრულ მომსახურებას. მეორე ადგილს იკავებენ რესპონდენტები (24,8%), რომლებიც კმაყოფილებიან მხოლოდ საუზმით, შეკვეთის შესაბამისად მომსახურება სურს 22,6%-ს, ხოლო მესამე ჯგუფის რესპონდენტები (19,9%) ირჩევენ თვითმომსახურებას.

სოფლის ტურიზმის სხვადასხვა სახისადმი პოტენციური მომხმარებლის დამოკიდებულების გამოკვლევამ აჩვენა მოთხოვნა რაჭის სოფლის ტურისტულ მიმართულებებზე, და ამასთან, გამოავლინა სოფლის ტურისტულ პროდუქტებზე მოთხოვნის პრეფერენციული თანმიმდევრობა:

- რეკრეაციული სოფლის ტურიზმი;
- ღვინის ტურიზმი;
- სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი ტურიზმი;
- კულინარიული ტურიზმი.

რაჭის სოფლის ტურიზმის განხორციელების ორგანიზაციულ-ეკონომიკური ფორმები

რეგიონულ დონეზე დიდი ეფექტიანობა მიიღწევა იქ, სადაც ფორმირდება ტერიტორიული და ფუნქციონალურად ორგანიზებული რეკრეაციული რაიონები. აღნიშნულიდან გამომდინარე, კვლევის შემდეგ ეტაპზე რაჭაში ტურიზმის აქტივობების განხორციელებასთან დაკავშირებული პრობლემების გადაჭრის გზების საძიებლად დამისი ეფექტიანი ორგანიზაციულ-ეკონომიკური ფორმების (მოდელების) შერჩევისათვის, გამოყენებული იქნა ისტორიული ანალიზის მეთოდი სოფლის ტურიზმის წარმატებული გამოცდილების შესწავლის საფუძველზე.

სოფლად ტურიზმი წარმატებით ვითარდება დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში. სოფლის ტურიზმი ამ ქვეყნებში წახალისებულია ეროვნულ დონეზე. მკვლევართა დიდი ნაწილი სოფლის ტურიზმის წარმოშობისა და განვითარების პროცესის მნიშვნელოვან პირობად მიიჩნევს 50-70-იან წლებში დასავლეთ ევროპის ქვეყნების აგრარულ სექტორში მიმდინარე სამეურნეო-სტრუქტურულ ცვლილებებს, რომლის შედეგად სერიოზული პრობლემა შეექმნა ზოგიერთი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტის წარმოებას. მაგალითად, საფრანგეთში მკვეთრად შემცირდა ტრადიციული ღვინისა და ყველის წარმოება, შეიცვალა დემოგრაფიული სურათიც. ასეთ ვითარებაში, როგორც სპეციალისტები აღნიშნავენ, ადგილობრივმა და ცენტრალურმა ხელისუფლებამ სოფლის ტურიზმში დაინახა სოფლად „ახალი ფულის“ შეტანის, შრომითი მოწყობის და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაცემის პროცესის შეჩერების შესაძლებლობა. მათ თავიანთი სამეურნეო-ეკონომიკური პოლიტიკის მნიშვნელოვან კომპონენტად აქციეს სოფლის ტურიზმის განვითარებისათვის ხელშეწყობა. ქვეყნის მთავრობამ საჭიროდ ჩათვალა მოსახლეობისათვის იმის დემონსტრირება, რომ სოფლად ფულის გამომუშავება შეიძლება არასასოფლო-სამეურნეო საქმიანობითაც. ამისათვის აღდგენილი იქნა რამდენიმე ათეული მიტოვებული კარ-მიდამო, სადაც შესაძლებელი იყო ფერმების გამართვა, ღვინისა და ყველის წარმოება, მოგვიანებით ეს კარმიდამოები სოფლის ტურიზმის ობიექტებადაც გადაიქცა და მომგებიანი ბიზნესის საფუძველი გახდა (Bock B. 2006).

დღეს ევროპის სახელმწიფოების მიერ სოფლის ტურიზმის სტიმულირება ხდება არამარტო ეკონომიკურად ჩამორჩენილ რეგიონებში, არამედ იქაც, სადაც ტრადიციულად პოპულარულია მასობრივი დასვენება, მაგალითად, კვიპროსის ტურიზმის სახელმწიფო ორგანიზაციის მიერ შემუშავებული კონცეფცია ითვალისწინებს მაღალი რეკრეაციული დატვირთვით გამორჩეული სანაპირო რეგიონებიდან ტურისტთა ნაკადების გადართვას კუნძულის შიგა რეგიონების სოფლებზე, რისთვისაც დამუ-

შავებულია აგროტურიზმის განვითარების სქემა (Воскресенский В.2013). ვფიქრობთ, განვითარების ამგვარი სქემა ყურადსაღებია რაჭის ტურიზმის დამგვემავებისთვისაც.

ჩვენ მიერ კვლევისათვის შერჩეული იყო ისეთი ქვეყნები (იტალია, ბულგარეთი), რომელთა მთიანი რეგიონები მსგავსი არაქასთან ტურისტული რესურსებითა და ტურიზმის თემატიკით. ბუნებრივი ღირსშესანიშნაობების სიუხვე, კარგი ღვინოების წარმოების გამოცდილება და მაღლხარისხიანი ტრადიციული სამზარეულო, განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს იტალიური სოფლის ტურიზმის „წარმატების ფორმულაში“. მაგალითად, იტალიური სოფლის ტურიზმის მოდელი ისეთი თემატური მიმართულებით, როგორიცაა: „ბუნება და ჯანმრთელობა“, „რეკრეაციული ტურიზმი“, „ტრადიციული გასტრონომია“, „სპორტი“ (Bock B. 2006.) მსგავსია რაჭის მოთხოვნადი ტურისტული პროდუქტებისა, როგორიცაა: რაფტინგი (ჯომარდობა), კაიკინგი, ცხენით, კვადროციკლით და ფეხით გასეირნება. ამ მიმართულებებმა რაჭის ტურიზმში უკვე მოიპოვა პოპულარობა. მიუხედავად იმისა, რომ ღვინისა და გასტრონომიული ტურიზმის განვითარებამ რაჭაში გარკვეულ დონეს მიაღწია, ჯერ კიდევ არსებობს შესაბამისი რესურსული პოტენციალის გამოყენების ფართო პერსპექტივა, რომელთა შორის იგულისხმება დასავლეთ ევროპაში გამოცდილი ღვინის თემატური სოფლების განვითარების შესაძლებლობა რაჭაში, აღიარებული ბრენდის - „ხვანჭკარის“ სამშობლოში.

სამწუხაროდ, უნდა აღინიშნოს, რომ ღვინის სოფლები/ქალაქების პრაქტიკა, რომელიც ტურისტული ადგილის განვითარების კარგი სტრატეგიაა, ჯერ კიდევ არ გამოიყენება საქართველოს არცერთ რეგიონში. ევროპის ქვეყნებში უკვე კარგახანია გავრცელებულია თემთა პარტნიორობა ღვინის გარშემო (Katsitadze N., 2017). ის დესტინაციისთვის ტურიზმის განვითარების ერთიანი ხედვის, სტრატეგიის შემუშავების, ერთობლივი პროდუქტების შექმნისა და გაპიარების კარგი საშუალებაა. ტურისტული სოფელი, რომელიც ფლობს ტურისტულ რესურსებს, კონკურენციას უწევს თავის მეზობლებს, მაგრამ მათი გაერთიანება თავიანთი ტურისტული პოტენციალით, საშუალებას იძლევა გადაიქცეს კიდევ უფრო მიმზიდველ ადგილად ტურისტებისათვის. ამგვარი მიდგომებით ეს დესტინაციები თავიანთ მუნიციპალიტეტში არა კონკურენტები, არამედ პარტნიორები ხდებიან. ასეთ სოფლებში ჩნდება დაინტერესება კოოპერაციისადმი და მეზობელთა მხარდაჭერით ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის, რაც შეიძლება გადამდები აღმოჩნდეს ქვეყნის სხვა სოფლებისთვის (Katsitadze N. 2017).

საქართველოს მასშტაბით, დაახლოებით, 2-3 ჯერ მეტი ღვინო იწარმოება ოჯახებში, ვიდრე ღვინის ქარხნებში. ღვინის ტურიზმი სწორედ ის საშუალებაა, რომელიც ახდენს ექსპორტს პროდუქტის წარმოების

ადგილზე პირდაპირი გაყიდვების გზით. ღვინის ტურიზმს ყოველთვის აქვს ტერიტორიული კომპონენტი, ვინაიდან მომხმარებელში ღვინის ხარისხის აღქმა პირდაპირ კავშირშია ადგილწარმოშობასთან. საქართველოში ღვინის ტურიზმი შეიძლება გამოყენებული იქნეს ქართული ღვინის სამსახურში. ღვინო და კულინარია მუდმივი ატრიბუტია ნებისმიერი სახის ტურიზმისთვის. ამდენად, სხვა მოტივაციით (დასვენება, საქმიანი, რეკრეაცია და სხვა) ჩამოსული ვიზიტორისათვის მასპინძელ ქვეყანას შეუძლია შეასრულოს ღვინის რეკლამირების და დეგუსტაციის ადგილის ფუნქცია. მაშასადამე ღვინის ტურიზმი პირდაპირი გაყიდვების კიდევ ერთ-ერთი ეფექტიანი არხი და ღვინის მწარმოებელი ქვეყნისათვის ცნობადობის ამაღლების გზაა (Katsitadze N. 2017).

რეკრეაციული ტურიზმის პრაქტიკის თვალსაზრისით, საინტერესოა სოფლის ტურიზმის განვითარების ბულგარული მოდელი, რომელიც ითვალისწინებს მყუდრო გარემოში ოჯახთნ ერთად დასვენებას. ეს მოდელი მიესადაგება რაჭის რეკრეაციულ რესურსულ პოტენციალს, რეკრეაციული ტურიზმის რაჭულ ტრადიციებს და მცირე ფინანსურ შესაძლებლობებს. ბულგარული მოდელი ხელსაყრელია ისეთი რეგიონებისათვის, რომლებისთვისაც დამახასიათებელია საცხოვრებელი ფონდის კომფორტულობის დაბალი დონე, მაგრამ მდიდარი ბუნებრივი და კულტურულ-ისტორიული რესურსი. ამიტომ ბულგარული მოდელის რეალიზაცია ითვალისწინებს, სოფლად საცხოვრებელი ფონდის გაუმჯობესების მიზნით, სახელმწიფო მხარდაჭერას. ეს მოდელი მიღებულია როგორც ნიმუში „მესამე ტალღის“ ქვეყნებისთვის. ბულგარული მოდელი ასევე გულისხმობს: მსხვილი და საშუალო ტურისტული ობიექტების მშენებლობას სპეციალიზებული კერძო სასტუმროებით და სხვა ტურისტული ობიექტებით მაღალი ღირებულების ტურისტულ-რეკრეაციულ ადგილებში (Заричная А. А. 2011., Казьмина Э. Б. 2012.) აღნიშნული მოდელი მიესადაგება შაორის წყალსაცავის, შოვისა და უწერის მიმდებარე ტერიტორიებზე რეკრეაციული ტურიზმის განვითარების კონცეფციას. ეს მოდელი მოითხოვს მნიშვნელოვან ინვესტიციებს, სპეციალური პროექტების დამუშავებას, სამეცნიერო-კვლევით და მარკეტინგულ სამუშაოებს.

ამასთან, მსოფლიოში სოფლის ტურიზმის განვითარების პრაქტიკამ აჩვენა სოფლად ტურიზმის განვითარების კონცეფციების სიმრავლე, რაც აიხსნება ამ ქვეყნებში სოფლის ტურიზმისადმი განსხვავებული მიზნების არსებობით და საკითხის გადაწყვეტის არაორდინალური მიდგომებით. სრულიად განსხვავებული რესურსების არსებობის პირობებში, ევროპის მრავალ ქვეყანაში შეძლეს შეექმნათ კონკურენტუნარიანი სოფლის ტურიზმი.

რაჭაში რესურსების მრავალფეროვნება განაპირობებს სხვადასხვა ტურისტული პროდუქტის შექმნის შესაძლებლობას და სოფლის ტუ-

რისტული აქტივობის მრავალსახეობრიობას. რაჭის სოფლის ტურიზმის კონცეფცია, ისევე როგორც ევროპაში, ორიენტირებული უნდა იქნეს მცირე საოჯახო ბიზნესის განვითარებაზე სოფლად და უნდა დაეფუძნოს საოჯახო მეურნეობის რესურსების გამოყენებას. რაჭის მაგალითზე ძირითადად ეს იქნება განთავსების საშუალებები.

დასკვნა

არსებული ლიტერატურისა და ჩვენი წინამდებარე კვლევებიდან გამომდინარე, სოფლის ტურიზმის განვითარების შემდეგი პრიორიტეტული მიმართულებები დგინდება:

1. მოთხოვნის შესაბამისი ტურისტული შეთავაზებების პროგნოზირება შემდეგი კომპონენტების საუძველზე: დანიშნულების ადგილის პროდუქტის კონცეფციის ძირითადი შემადგენლები (ატრაქცია, განთავსება, სატრანსპორტო მომსახურება, ეკონომიკური მიმზიდველობა, მომსახურების მრავალფეროვნება და უნიკალურობა);

2. ტურისტული დანიშნულების ადგილის პოტენციალის გამოვლენა შემდეგი ალგორითმის მიხედვით: მოთხოვნა, დესტინაციის სოფლის ტურისტული პროდუქტის ფორმირების რესურსული პოტენციალის შეფასება; ფინანსური, სამართლებრივი, ორგანიზაციული, საინფორმაციო და ლოჯისტიკის უზრუნველყოფის სფერო;

3. სოფლად ტურიზმის ორგანიზაციულ-ეკონომიკური ფორმების (მოდელების) შერჩევა და პრობლემების გადაწყვეტის ძიება წარმატებულ ანალოგებთან ისტორიული ანალიზისა და პოტენციალის შეპირისპირების მეთოდით.

აღნიშნული მეთოდოლოგიით, რაჭის მაგალითზე გამოვლენილია სოფლის ტურიზმის პრიორიტეტული მიმართულება - **რეკრეაციული ტურიზმი**, რომლის განხორციელება შესაძლებელია:

ა) შეზღუდული რესურსების პირობებში გლახურ მეურნეობებზე დაყრდნობით;

ბ) მაღალი რეკრეაციული ღირებულების ადგილებში (შოვი, უწერა, შაორის ტბა), რომელიც გულისხმობს ტურიზმის კომპლექსურ განვითარებას სოფლად, რაც უზრუნველყოფს საკურორტო ცენტრების ჩამოყალიბებას, საშუალო და მსხვილი სტილიზებული სასტუმროებისა და გასართობი ობიექტების მშენებლობას;

გ) ღვინის ტურიზმი და ღვინის სოფლები, რაც შექმნის „ადგილობრივი თემის“ კოლექტიურ პროდუქტს.

რაჭის მაგალითმა დაგვანახა, რომ რეგიონებში არსებული გამოწვევების გადასაწყვეტად საჭიროა სოფლის ტურიზმის განვითარების პირობების შექმნის უზრუნველყოფი პროგრამები. სოფლის ტურიზმის

განვითარების კონცეფცია უნდა ეყრდნობოდეს კერძო ბიზნესისა და სახელმწიფოს, ასევე რეგიონული და მუნიციპალური სექტორების მჭიდრო კავშირებს, რომლის აუცილებელი არსებობის საჭიროებას განსაზღვრავს სოფლის ტურიზმის თავისებურებანი.

სტატიაში წარმოდგენილი რაჭის სოფლის ტურიზმის პრიორიტეტული მიმართულებების შერჩევისა და განვითარების მეთოდოლოგიური რეკომენდაციები შეიძლება გამოყენებული იქნეს რაჭის მინიციპალიტეტში რეგიონის სოფლის ტურიზმის კონცეფციის ჩამოყალიბების საფუძვლად.

ლიტერატურა:

- Bock B. (2006.) Introduction: Rural Gender Relations: Issues and Case Studies. Wallingford. CARY Publishing. pp.1-15.
- გელდენერი ჩ.რ., რითი ჯ.რ. ტურიზმი, საფუძვლები, პრაქტიკა, თეორია. ბსუ-ს თარგმნ. ინგლისურიდან, მე-12 გამოცემა, გვ. 286-300, 554.
- Dimitrovski D.D., Todorovic A.T., Valjarevic A.D. (2012.) Rural Tourism and Regional Development. Case study in the Region of Gruta, SERBIA //Procedia Environmental Science, pp.288-297.
- ვაწაძე ი. (2018)., “სოფლის ტურისტული ბიზნესის განვითარება, როგორც ინკლუზიური ეკონომიკის ზრდის კონცეფციის რეალიზაციის ფაქტორი“, თსუ, პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, გვ. 464-470 .
- Воскресенский В.Ю. (2013.) Международный туризм. учеб. Пособие для вузов, ст. 360-361, 406.
- Idziak W., Majewski J., Zmyslony P. (2015). Community Participation in Sustainable Rural Tourism Experience Creation: A long-term Appraisal and Lessons From a Thematic Villages Project in Poland. J. Sustain. Tour. pp.23, 1341-1362.
- Kavita E., Saarinen J. (2016). Tourism and Rural Community Development in Namibia. Policy Issues Review. pp.194, 79-88.
- Martin P., Weingarten P. (2004.) Farm Tourism: Myth or Reality. In The Role of Agriculture in Central and Eastern European Rural Development: Engine of Change or Social Buffer? (IAMO): Halle, Germany, pp. 286-304.
- Казьмина Э. Б. (2012.) Развитие услуг сельского туризма в Российских регионах. Диссерт. Уч. Степ. К. Эк. Науки. Москва. с.70-81; 116-122.
- Katsitadze N. (2017). Ties Between Wine Industry and Tourism and Their Possibilities. Foresight Management: Formation and Transformation Adaptive Business Organizations, International collective monography, Volume 2, Tbilisi-Kherson.
- Katsitadze N. (2018) სახელმწიფო პოლიტიკა ტურიზმში - საქმიანი (MICE) ტურიზმი საქართველოში. „ეკონომიკა და ბიზნესი“, ტ.XI, #4, გვ.127-145.
- Kurleto M. (2014.) The Specificity of Roural Tourism Development From the Perspective “Management Science and Education”, volume 3, pp.51-57.
- რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონის განვითარების სტრატეგია 2014-2021წწ. თბილისი, 2013 <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2024580>

References:

- Bock B. (2006.) Introduction: Rural Gender Relations: Issues and Case Studies. Wallingford. CARY Publishing. pp.1-15.
- Geldner Ch., Ritchie Jr. (2013.) turizmi, sapudzvebi, praktika, teoria. [Tourism, Basics, Practice, Theory.] 12th edition, Translated from English into Georgian by BSU. pp. 286-300; 309-310, 554. (in Georgian).
- Dimitrovski D.D., Todorovic A.T., Valjarevic A.D. Rural Tourism and Regional Development: Case Study in the Region of Gruta, SERBIA //Procedia Environmental Science, pp.288-297.
- Vatsadze I. (2018). “soplis turistuli biznesis ganvitareba, rogoris inkluziuri ekonomikis zrdis kontseptsiis realizatsiis faktori“. [Development of Rural Tourism Business as a Factor for the Implementation of the Concept of Inclusive Economic Growth]. P. Gugushvili Institute of Economics, pp. 464-470.
- Voskresensky V.Yu. (2013.) Mezhdunarodny turizm [International Tourism]. Textbook for high schools. pp. 360-361, 406. (in Russian).
- Idziak W., Majewski J., Zmyslony P. (2015). Community Participation in Sustainable Rural Tourism Experience Creation: A Long-term Appraisal and Lessons from a Thematic Villages Project in Poland. J. Sustain. Tour. 23, 1341-1362.
- Kavita E. Saarinen J. (2016.) Tourism and Rural Community Development in Namibia. Policy Issues Review. pp.194, 79-88.
- Martin P. Weingarten P. (2004.) Farm Tourism: Myth or Reality. In The Role of Agriculture in Central and Eastern European Rural Development: Engine of Change or Social Buffer? (IAMO): Halle, Germany, pp. 286-304.
- Kazmina E. B. (2012.) Razvitiye uslug selskogo turizma v Rossiiskikh regionakh.[Rural Tourism Services Development in the Russian Regions.] Dissert. Uch. Step. K. Ek. Science. Moscow. pp. 70-81, 116-122 (in Russian).
- Katsitadze N. (2017). Ties Between Wine Industry and Tourism and Their Possibilities, Foresight Management: Formation and Transformation Adaptive Business Organizations, International collective monograph Volume 2, Tbilisi-Kherson.
- Katsitadze N. (2018) sakhelmtsipo politika turizmshi - sakmiani (MICE) turizmi sakartveloshi. [State Policy in Tourism – Business (MICE) Tourism in Georgia, “Economics and Business,” vol. XI, #4, pp.127-145.
- Kurlito M. (2014.) The Specificity of Roural Tourism Development From the Perspective “Management Science and Education”, volume 3, pp.51-57.
- Development Strategy for Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti Region for 2014-2021. Tbilisi, 2013. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2024580>
- Methodological Recommendations for Forming and Developing Priority Directions of Racha Rural Tourism

Methodological Recommendations for Forming and Developing Priority Directions of Racha Rural Tourism

Nana Katsitadze

Associate Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

nana.katsitadze@tsu.ge

Ineza Vatsadze

Doctoral Student

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

ina.vatsadze@tsu.ge

The European Union countries consider rural tourism development as one of the most relevant economic growth alternatives in poor and depressed regions. This field of tourism consumes diverse resources in rural and surrounding areas, therefore, rural tourism can be implemented in various ways. As a fact, the regions, which are rich with tourism resources, get an opportunity to meet the customer needs better and at the same time, get economic efficiency by broadly utilizing the resources in the household turnover. As a result, agrotourism is attracting field for the country such as Georgia.

The majority of the research papers dealing with the problematic issues in rural tourism is based on the concept, that development of rural tourism depends on natural resources. We agree with the consideration that tourism as a multi-dimensional and intersecting socio-economic phenomena is based on using various resources while the efficiency of using **tourism resources** is based on the factors which either create conditions for success or limit them. Nowadays, international tourism trends revealed that for the success of the countries with small economies, it is more crucial to use innovative management approaches optimally rather than the existence of tourism resources.

Tourism research, as well as general regional economic study and ensuring the use of applied research direction, needs many-sided analysis of resources. For revealing the potential of the destination, the paper provides the forecast of rural tourism development based on the following algorithm:

1. Identification of customer needs in the following directions: motivations, priorities, determining the potential amount and structure of tourist flows, target segment;
2. Evaluating the resource potential of forming rural tourism product of the destination;
3. Organizational and legal field analysis;
4. Analysis of the fields of logistics and information provision.

Customer research on different types of rural tourism varieties showed the demand for rural tourism directions in preferential order: a) recreational rural tourism; b) wine tourism; c) medical and wellness tourism; d) gastronomy tourism.

In terms of regional scale, greater efficiency is met where territorial and functionally organized recreation areas are formed. As a result of historical analysis of the development models of agrotourism, the countries chosen are close to Georgia (Italy, Bulgaria) with their tourism resources and circumstances. For example, Italian model of rural tourism with its resource and context directions is similar to Racha's tourism resource potential and demanded types of services. The abundance of natural sightseeings, the experience of producing good wines and the high quality traditional cuisine have an exceptional place in the "success formula" of Italian rural tourism. Even though wine and gastronomy tourism development have already achieved some level in Racha, the experience of Western Europe to establish thematic wine villages is not applied as yet.

In terms of recreation tourism practice in Racha, Bulgarian model of rural tourism development also seems relevant, which provides a pleasant environment for a family vacation. This model corresponds to recreation resource potential of Racha, recreation tourism traditions and limited financial capacity. Bulgarian model is convenient for the regions, where living space is characterized with low level of comfort; however, the area is rich with natural and cultural-historical resources. This model is accepted as a pattern for "third wave" countries - the countries, which do not have sufficiently comfortable accommodation as frequently met in western Europe. Bulgarian model for high value recreational destination also include: construction of big and medium-size tourism units with specialized private hotels and other tourist services, which is relevant to Shaori reservoir, as well as recreation tourism development concepts for Shovi and Utsera territories. This model needs significant investments and working on special projects.

Each discussed model needs a different types of government involvement on each level.

Keywords: *rural tourism, priority directions, destination formation methodology, organizational forms of agrotourism, models.*

JEL Codes: L80, L83, L89

ჟურნალ „ეკონომიკა და ბიზნესის“ 2019 წლის № 1-4 შინაარსი

2019 №1

სტატიების ავტორები	რუბრიკებისა და სტატიების დასახელება	გვ.#
ილია II	2019 წლის საშობაო ეპისტოლე	9
ეკონომიკური თეორია ◊ ეკონომიკური პოლიტიკა		
ედგუჯა მექვაბიშვილი	ანაბრები, ბანკები და „კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვება საქართველოში“	16
ავთანდილ სიღაგაძე	სამხრეთ კავკასიის პოსტსაბჭოური ქვეყნების ზოგიერთი ეკონომიკური მაჩვენებლის შედარებითი ანალიზი	36
იჩაკვი კოვზანაძე	საქართველოს სოფლის მეურნეობის ფინანსური უზრუნველყოფის პოლიტიკა თანამედროვე ეტაპზე	39
დემუხ სიჭინავა	კრიპტოვალუტა – მომავლის საგადამხდელო საშუალება	55
მიკროეკონომიკა ◊ მაკროეკონომიკა ◊ ეკონომეტრიკა		
პაატა კოლუაშვილი დავით მამუკაშვილი ბაღჩი ხამიშვილი	კოოპერაციული შიდასაწარმოო ურთიერთობები -- სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივის სიცოცხლისუნარიანობის საფუძველი პ	70
მაჩინა ჩავდვიშვილი	ქართული თხილის ბაზარი: შეფასება, პერსპექტივები	84
თენგიზ ვეხუღავა	ჯანმრთელობის კაპიტალი – წარმოების მდგრადი განვითარების ფაქტორი	98
ნინო ხუხაია-მოსემლველიშვილი	საქართველოს აგრარულ სექტორში მიმდინარე პროექტების ანალიზი	110
იზა ბუკია	მცირე ბიზნესის ხელშემწყობი საგადასახდო პოლიტიკა საქართველოში	122
მარკეტინგი ◊ მენეჯმენტი ◊ ტურიზმი		
ნუგზახ პაიჭაძე	საკადრო პოლიტიკისა და ადამიანური რესურსების სტრატეგიული მართვის სრულყოფისათვის	127
იჩაკვი ახაბიძე ნუნუ ოვსიანიკოვა	შრომის უსაფრთხოების პოლიტიკა: ლატვიის გამოცდილება	139
ვასილ კიკუტაძე	უმაღლესი განათლების ხარისხის უზრუნველყოფის გამოწვევები საქართველოში	146

მაჰინა მაისუჰაძე	არამატერიალური აქტივების რეალური ღირებულების შეფასების ზოგიერთი საკითხი	158
მაია გოგოხია	საბანკო სექტორის საქმიანობის რეგულირების საკითხისათვის	164
ამიჰან მალდაკედიძე	ეროვნული ინოვაციური სისტემის ფორმირებისათვის საქართველოში	171
სიახლე ქართულ ეკონომიკურ ტერმინოლოგიაში		
ვლადიმეჰ პაპავა ავთანდილ სიღაგაძე	ერთი საკვანძო ეკონომიკური ტერმინის – „GROSS DOMESTIC PRODUCT“-ის ქართული სახელწოდების შესახებ	180
ინფორმაცია ახალი წიგნების შესახებ		
ავთანდილ სიღაგაძე	ეკონომიკური მეცნიერების სათავეებთან, რედაქტორი აკადემიკოსი ვლადიმეჰ პაპავა, თბ., 2018 წ. 151 გვ.	
თეიმურაზ ბეჰიძე იხაკი ბუხეული გიორგი მახაობიშვილი ანა სახაიშვილი დავით სიხაჰულიძე ვასილ კიკუტაძე ნინო დობჟანიძე	რბილი სამართლის გავლენა კორპორაციული მართვის ეფექტიანობაზე. თბ., „იურისტის სამყარო“, – 182გვ.	
ნუგზახ პაიჭაძე	ადამიანური რესურსების მართვა, რედაქტორი ასოცირებული პროფესორი მიხონ გულუში, თბილისი, 2019, 374გვ.	
პოდ ჰ. კჰუგმანი მ. ობსტფელდი მაჰკ ჯ. მედიცი (2018)	თანამედროვე სახელმძღვანელოს – „საერთაშორისო ეკონომიკა: თეორია და პოლიტიკა“. თარგმანი ქართულ ენაზე. მეათე გამოცემა. ქართული გამოცემის სამეცნიერო და მთავარი რედაქტორი აკადემიკოსი ავთანდილ სიღაგაძე, თბილისი, 753 გვ.).	

2019 №2

სტატიების ავტორები	რუბრიკებისა და სტატიების დასახელება	გვ.#
ილია II	2019 წლის სააღდგომო ეპისტოლე	9
ეკონომიკური თეორია ◊ ეკონომიკური პოლიტიკა		
მუჰიმან ცაჰციძე	შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკა და ახალგაზრდების დასაქმების თავისებურებები საქართველოში	16

გუნდაზი ექსპოზიციონერი	ციფრული ეკონომიკა - ეკონომიკური ზრდის ინოვაციური ინსტრუმენტი	37
პაატა კოლუაშვილი	სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის განვითარების გამოცდილება მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში	47
გიორგი შინაშვილი	ფუძემდებლური წყაროები სოციალურ-ეკონომიკური და მმართველობითი საქმიანობის სინერგიული გააზრებისათვის	67
მაჩიამ კენჭოშვილი	ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდა - საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის თვისებრივი სიახლე	81
მიკროეკონომიკა ◊ მაკროეკონომიკა ◊ ეკონომეტრიკა		
ნუნუ ოვსიანიკოვა იჩაკლი ახაბიძე	სახელმწიფო საინსპექციო სამსახურები და რისკები ბიზნესისთვის	93.
ნათია კახნიაშვილი ნატო კაკაშვილი	ეკონომიკურ-ფინანსური ტენდენციების ზოგიერთი ასპექტი საქართველოში თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში	100
ქეთი ცხადაძე	საქართველოს ეკონომიკა 2017-2007 წლებში	107
მიხეილ ჩიკვიდაძე	ერთიანი სახაზინო კოდის დანერგვის ზეგავლენა საგადასახადო შემოსულობების აღრიცხვაზე	119
ანა ფოდოღაშვილი	თხილის წარმოება საქართველოში და მისი საექსპორტო პოტენციალი ევროკავშირის ბაზარზე	129
მენეჯმენტი ◊ მარკეტინგი ◊ ტურიზმი		
ბაბუღია მღებშიშვილი	გარემარკეტინგულ გარემოში მიმდინარე ცვლილებების გავლენა საცალო ვაჭრობის განვითარებაზე საქართველოში	142
მაია ნიკვაშვილი	კონფლიქტების გამომწვევი მიზეზები და მათი მართვის სრულყოფის შესაძლებლობები ორგანიზაციებში	156
ეხეკვე პიხვედი თეონა შულღიაშვილი	საქართველოში მიმდინარე ბულალტერიისა და აუდიტის რეფორმა: თეორიული და აღწერილობითი ანალიზი	163
გეგინა სობოლევა იულია დაზახენკო	ინტელექტუალური საკუთრების მენეჯმენტი ღია ინოვაციებზე გადასვლისას	185
ინეზა ვაწაძე	სოფლის ტურისტული ბიზნესისადმი ადგილობრივი საზოგადოების დამოკიდებულების გამოკვლევა (რაჭის რეგიონის მაგალითზე)	196

გიგა კიკოხია სიმა გაჩეჩილაძე სადომე პატახიძე	დისტანციური განათლება და ელექტრონული სწავლება საქართველოში	209
სიახლე ქართულ ეკონომიკურ ტერმინოლოგიაში		
ვლადიმერ პაპავა ვანტანგ ჭაჩაია	ინფლაცია და მისი მოდიფიკაციები (ტერმინოლოგიური ასპექტის შესახებ)	221
კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია		
იოსებ აჩვადე	ფუნდამენტური ნაშრომი გლობალურ პროცესზე	229

2019 #3

სტატიების ავტორები	რუბრიკებისა და სტატიების დასახელება	გვ.#
ეკონომიკური თეორია ◊ ეკონომიკური პოლიტიკა		
პოდ კჰუგმანი	ქვეყანა არ არის კომპანია	9
ვლადიმერ პაპავა	რატომ არ იმართება სახელმწიფო ისე, როგორც კომპანია? (ზოგიერთი მოსაზრება პოლ კრუგმანის სტატიაზე „ქვეყანა არ არის კომპანია“)	24
ხევაზ გვედესიანი	ეკონომიკური წესრიგის პოლიტიკის ჩარჩო-პირობების ძირითად საზოგადოებრივ ფასეულობებთან შესაბამისობის პრობლემა	27
ინგა ბადაჩვიშვილი	„პოლიტიკური ქოუზის თეორემის“ შეუსრულებლობის შესახებ	40
ინეზა გაგნიძე	მეოთხე ინდუსტრიული რევოლუცია - უმაღლესი განათლების უმნიშვნელოვანესი გამოწვევა საქართველოში	58
ელენე ფიცხელაუხი	მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების მიმართ აღმოსავლეთ და ცენტრალური ევროპის საზოგადოების დამოკიდებულების ტენდენციები	79
მიკროეკონომიკა ◊ მაკროეკონომიკა ◊ ეკონომეტრიკა		
იზა ბუკია	სამენარმეო საქმიანობის შემაფერხებელი ბარიერების დაძლევისათვის საქართველოში	93
ზუმხუდ ნაჯაფოვა	აზერბაიჯანის ეკონომიკის დივერსიფიკაციის ძირითადი სტრუქტურა და მიმართულებები	101

ჩამაზ ფუტკაჩაძე	ევროკავშირის კანდიდატი ქვეყნები და საქართველოს ევროპული ინტეგრაციის პერსპექტივები	108
ფინანსები და საბანკო საქმე ◊ აღრიცხვა, აუდიტი		
ნატო კაკაშვილი	სადაზღვევო კომპანიების გადაზღვევის ფორმების სრულყოფისათვის	126
გიუნტეხი პოფთაიჩი -	ბლოკჩეინების პროგრამების გამოყენება ბიზნეს-პროცესებში, მაგალითი შესყიდვებისთვის	134
ნათია ტეტუნაშვილი, ბიძინა ჯავშანაშვილი	მნიშვნელოვანი ცვლილება ეროვნულ კანონმდებლობაში - ახალი საბაჟო კოდექსი	148
ბიზნესი ◊ მენეჯმენტი ◊ მარკეტინგი ◊ ტურიზმი		
მიხონ ტულუში	ადამიანური რესურსების მართვის ზოგიერთი საკითხი საქართველოს საჯარო სამსახურში	153
ამიხან ბეჩქენიშვილი, ნინო დუხღიშვილი, იღონა გოგია	ქართველი სტუდენტების ციფრული კომპეტენცია	173
მაჩიამ მექვაბიშვილი	გლობალიზაცია და სოციალური მედია	186
დედა ჯამაგიძე	ინსტიტუტების იმპორტი საქართველო-ევროკავშირის სავაჭრო ურთიერთობების სფეროში	199
სსონა ნათელი		
პროფესორი ნოდახ ხაღუჩი		217

2019 №4

სტატიების ავტორები	რუბრიკებისა და სტატიების დასახელება	გვ.#
	აკადემიკოსი ხონ მეტეველი - 80	9
ეკონომიკური თეორია ◊ ეკონომიკური პოლიტიკა		
კონ ფ. ტომეჩი	მეტაფორები აშშ-ს ეკონომიკის განვითარების დასახასიათებლად: უხილავი და ხილული ხელის ეკონომიკური სტადიების ჰუმანისტური ხელის სტადიად გარდაქმნა	12

ედგუჯა მექვაბიშვილი	ეკონომიკური მეტაფორები, რომლებსაც საინტერესო დასკვნებამდე მივყავართ (კომენტარი პროფ. ჯონ ფ. ტომერის სტატიაზე: მეტაფორები აშშ-ს ეკონომიკის განვითარების დასახასიათებლად: უხილავი და ხილული ხელის ეკონომიკური სტადიების ჰუმანისტური ხელის სტადიად გარდაქმნა)	33
ადექსანდრე გიბინცვა თემუხ შენგელია	გლობალურ ეკონომიკურ განვითარებასა და გარემოს დაბინძურებას შორის წინააღმდეგობის დაძლევის შესახებ (ინგლისურ ენაზე)	40
იოსებ აჩვადე	სახელმწიფო ვალი - ეკონომიკის ზრდის მნიშვნელოვანი ფაქტორი (2000 წლის შემდგომი პერიოდის საქართველოს მაგალითზე)	50
პაატა კოლუაშვილი, ნიკო ჩიხლაძე	სასურსათო დამოუკიდებლობა სახელმწიფოებრივი აუცილებლობაა	69
ეკა დეკაშვილი	ციფრული ეკონომიკა: მეცნიერებისა და პოლიტიკის გამონვევები	83
მიკროეკონომიკა ◊ მაკროეკონომიკა ◊ ეკონომეტრიკა		
ზაუხ ფუტკაჩაძე, ჯამბუღ აბუღაძე	საოჯახო მეურნეობები და მათი განვითარების პერსპექტივები აჭარაში	100
ცოტნე იაშვილი	მწვანე ეკონომიკის ძირითადი ასპექტები და მისი განვითარების პერსპექტივები საქართველოში (ინგლისურ ენაზე)	113
ქუჭი ბიჭია	როგორ მოქმედებს სხვების არჩევანი ინდივიდის ეკონომიკურ გადაწყვეტილებებზე (ექსპერიმენტული კვლევა)	130
ფინანსები და საბანკო საქმე ◊ აღრიცხვა, აუდიტი		
ვასილ ხიზანიშვილი	სასესხო პროცენტის გამოყენების ეთიკურ-ეკონომიკურ მხარეთა ანალიზი თანამედროვე ისლამში	149
ბიზნესი ◊ მენეჯმენტი ◊ მარკეტინგი ◊ ტურიზმი		
უშანგი სამაღაშვილი	მცირე და საშუალო ბიზნესის არსი და როლი თანამედროვე საქართველოს ეკონომიკაში	157
ნინო ჯანელიძე	სოციალური მენარმეობა, როგორც კვლევის ახალი სფერო	176

დ ე მ ო გ რ ა ფ ი ა		
სიმონ გელაშვილი მაჩინე მინდოხაშვილი ნინო მაღაძე	სტუდენტთა დემოგრაფიული ცოდნის დონე საქართველოში	189
სხვადასხვა		
თამაზ გოგოლაძე	XVII-XVIII საუკუნეების ქართველი ვაჭრები სეფიანთა ირანში (ისპაჰანის სომხურ ნერსესის, მინასისა და სარქისის ეკლესიებში დაცული ქართული და ქართულ-სომხური საფლავის ქვების წარწერების მიხედვით)	205
IV საეხთაშოხისო სამეცნიერო კონფერენცია	„გლობალიზაციის გამომწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“	215
ხსოვნა ნათელი		
პროფესორი კლიმენტი აჩედაშვილი		239

The Content of the Journal “Economics and Business” in 2019 (V.XII, 1-4.)
2019 №1

Article Authors	List of rubrics and articles	pp.#
2019 <i>Cristmas Epistle of the Catolikos - Patriarch of Georgia Ilia II</i>		9
ECONOMIC THEORY ◊ ECONOMIC POLICY		
Elguja Mekvabishvili	Deposits, Banks and „The Initial Accumulation of Capital” in Post-communist Georgia	16
Avtandil Silagadze	Comparative Analysis of Some Economic Indicators of Post-Soviet Countries in the South Caucasus	36
Irakli Kovzanadze	Georgia’s Agriculture Financial Support on the Modern Stage	39
Demur Sichinava	Cryptocurrency – A Future Medium of Exchange	55
MICROECONOMICS ◊ MACROECONOMICS ◊ ECONOMETRICS		
Paata Koguashvili David Mamukelashvili Badri Ramishvili	Cooperative Domestic Production Relationships – The Basis for Agricultural Cooperative Viability	70

Marina Chavleishvili	Georgian Hazelnut Market: Assessment, Perspectives	84
Tengiz Verulava	Health Capital – A Sustainable Development Factor in Production	98
Nino Rukhaia-Mosemgvdlishvili	Analysis of the Current Projects in the Georgian Agricultural Sector	110
Iza Bukia	Supporting Tax Policy for Small Business in Georgia	122
MANAGEMENT ◊ MARKETING ◊ TOURISM		
Nugzar Paichadze	For the Improvement of Personnel Policy and Human Resources Strategic Management	127
Nunu Ovsianikova, Irakli Arabidze	Labor Safety Policy: Experience of Latvia	139
Vasil Kikutadze	The Challenges of Higher Education Quality Assurance in Georgia	146
Marina Maisuradze	Some Issues of Intangible Assets Fair Value Measurement	158
Maya Gogokhia	The Regulation Issue of Banking Sector Activities	164
Amirani Maglakelidze	For the Purpose of Forming National Innovation System in Georgia	171
NOVELTY IN GEORGIAN ECONOMIC TERMINOLOGY		
Vladimer Papava Avtandil Silagadze	On the Georgian Name of One Key Economic Term “Gross Domestic Product”.	180
INFORMATION ABOUT NEW BOOKS		183
Avtandil Silagadze	At the Origins of Economic Siencs. (Editor Academician Vladimer Papava , Tb.,2018,151p.);	
Teimuraz Beridze Irakli Burduli Giorgi Makharoblishvili Ana Kharaisvili Davit Sikharulidze Vasil Kikutadze Nino Lobzhanidze	“Effect of Soft Law on Corporate Governance Efficiency” (Interdisciplinary study – Tb., 2018,182 p.);	
Nugzar Paichadze	Human Resurce management. (Editor Assoc. Professor Miron Tugushi , pp. 374);	

Paul R. Krugman Maurice Obstfeld Mark Melitz	International Economics: Teory and Policy (Translation in Georgian. Sciantific and Chef Editor of the Publication Academician Avtandil Silagadze , Tb. pp.753).	
---	--	--

2019 №2

Article Authors	List of rubrics and articles	pp.#
	Easter Epistle of the Catholicos-Patriarch of All Georgia Ilia II	9
ECONOMIC POLICY ◊ ECONOMIC THEORY		
Murman Tsartsidze	The Active Policy on Labor Market and the Peculiarities of the Youth Employment	16
Gulnazi Erkomaishvili	An Innovative Tool for Economic Growth Digital Economy	37
Paata Koguashvili	Agricultural Cooperative Development Experience in Different Countries of the World	47
Giorgi Shikhashvili	Fundamental Sources for Synergistic Understanding of SocioEconomic and Managerial Activities	67
Mariam Kenchoshvili	Inclusive Growth-The Qualitative Innovation of Georgian Social and Economic Development Strategy	81
NunuOvsyannikova Irakli Arabidze	State Inspection Services and Risks for Business	93
Natia Kakhniashvili Nato Kakashvili	Economic Dynamics of the Last Years of the World Economy and Financial Trends of the Georgian Economy	100
Keti Tskhadadze	Georgian Economy in 2003	107
Mikheil Chikviladze	Impact of the Introduction of the Common Treasury Code into Accounting of Tax Revenues	119
Ana Polodashvili	Hazelnut Production in Georgia and Its Export Potential in the EU Market	129
MANAGEMENT ◊ MARKETING ◊ TOURISM		
Babulia Mghebrishvili	Impact of Changes in External Marketing Environment on the Development of Retail Trade in Georgia	142
Maia Nikvashvili	The Causes of Conflict and their Ability to Improve their Management in Organizations	156

Erekle Pirveli Teona Shugliashvili	Accounting and Audit Reform in Georgia: Theoretical and Descriptive Analysis	163
Tetiana Sobolieva Yuliia Lazarenko	Intellectual Property Management in the Shift towards Open Innovation	185
Ineza Vatsadze	Study of the Attitude of Local Community towards Rural Tourism Business (The Case of Racha Region, Georgia)	196
Giga Kikoria Sima Gachechiladze Salome Pataridze	Distance Education and E - learning in Georgia	209
NOVELTY IN GEORGIAN ECONOMIC TERMINOLOGY		
Vladimer Papava Vakhtang Charaia	Inflation and its Modifications (about terminological aspect)	221
CRITICISM AND BIBLIOGRAFY		
Ioseb Archvadze	Fundamental Work about the Global Process	229

2019 №3

Article Authors	List of rubrics and articles	pp.#
ECONOMIC POLICY ◊ ECONOMIC THEORY		
Paul Krugman	“A Country Is Not a Company” (in Georgian)	9
Vladimer Papava	Why is the State not Run Like a Company? (Some Thoughts on Paul Krugman’s Article “The State is Not a Company”)	24
Revaz Gvelesiani	The Problem of Compliance of the Framework Conditions of the Policy of Economic Order with the Basic Social Values	27
Inga Balarjishvili	About the Failure of Political Coase Theorem	40
Ineza Gagnidze	The Fourth Industrial Revolution - The Most Important Challenge of Higher Education in Georgia	58
Elene Pitskhelauri	The Tendency of Public Attitudes towards Science and Technology in Eastern and Central European Countries	79
MICROECONOMICS ◊ MACROECONOMICS ◊ ECONOMETRICS		
Iza Bukia	Barriers and Problems Hindering Entrepreneurial Activity in Georgia Barriers and Problems Hindering Entrepreneurial Activity in Georgia	93

Zumrud Nadjafova	The Main Structure and Directions of Diversification of the Economy of Azerbaijan	101
Ramaz Putkaradze	The EU Candidate Countries and Georgia's Prospects for European Integration	108
FINANCE AND BANKING ◊ ACCOUNTING, AUDITING		
Nato Kakashvili	Improving the Reinsurance Forms of Insurance Companies	126
Günter Hofbauer	Blockchain Applications in Business Processes Exemplified for Procurement	134
Natia Tetunashvili Bidzina Javshanashvili	Important Change in National Legislation New Customs Code	148
Miron Tugushi	Some Issues of Human Resource Management in Public Service of Georgia	153
Amiran Berdzenishvili Nino Durglishvili Ilona Gogia	Georgian Students Digital Competences	173
Mariam Mekvabishvili	Globalization and Social Media	186
Lela Jamagidze	Institution Importation in Georgia - EU Trade Relations	199
BRIGHT MEMORY		
Professor Nodar Khaduri		217

2019 №4

Article Authors	List of rubrics and articles	pp.#
Academician Roin Metreveli - 80		9
ECONOMIC POLICY ◊ ECONOMIC THEORY		
John F. Tomer	Metaphors for the Evolution of the American Economy: Progressing from the Invisible and Visible Hands to the Humanistic Hands	12
Elguja Mekvabishvili	Economic Metaphors that Lead Us to Interesting Conclusions (Commentary on Prof. John F. Tomer's article: "Metaphors for the Evolution of the American Economy: Progressing from the Invisible and Visible Hands to the Humanistic Hand")	33
Alexandru Gribincea Teimuraz Shengelia	On Overcoming the Contradiction between Global Economic Development and Environmental Pollution (in England)	40

Joseph Archvadze	Government Debt as an Important Factor for the Economy Growth (On the example of Georgia after 2000-s)	50
Paata Koguashvili Niko Chixladze	Food Independence is a State Necessity	69
Eka Lekashvili	The Digital Economy: The Challenges of Science and Politics	83
MICROECONOMICS ◊ MACROECONOMICS ◊ ECONOMETRICS		
Zaur Putkaradze Djambul Abuladze	Family Farms and their Development Prospects in Adjara	100
Tsotne Iashvili	Key Aspects of Green Economy and its Development Prospects in Georgia (in England)	113
Quji Bichia	How Does Choices Made by Others Affect Individual's Economic Decisions (Experimental Study)	130
FINANCE AND BANKING ◊ ACCOUNTING, AUDITING		
Vasil Khizanishvili	Analyses of the Ethic-Economic Sides of Loan Interest Using in Modern Islam	149
BUSINESS ◊ MANAGEMENT ◊ MARKETING ◊ TOURISM		
Ushangi Samadashvili	Sustainability and the Role of SME in Contemporary Economics of Georgia	157
Nino Janelidze	Social Entrepreneurship as a New Field of Research	176
DEMOGRAPHY		
Simon Gelashvili, Marine Mindorashvili, Nino Maghradze	Demographic Knowledge Level of Students in Georgia	189
MISCELLANEOUS		
Tamaz Gogoladze	XVII-XVIII Centuries Georgian Merchants in Safavid Iran (according to the inscriptions on Georgian and Georgian-Armenian tombstones preserved at Armenian Church in Isfahan)	205
IV International Scientific Conference	“Challenges of Globalization in Economics and Business”	215
BRIGHT MEMORY		
Professor Klimenti Achelashvili		239

გამოცემაზე მუშაობდნენ ნათია დვალი და ნინო ებრალიძე

Prepared for publication by Natia Dvali and Nino Ebralidze

დაიბეჭდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობის სტამბაში

0179 თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 14
14 Ilia Tshavtchavadze Avenue,
Tbilisi 0179 Tel +995 (32) 225 14 32
www.press.tsu.edu.ge